

ਮਲੇਰ ਪਾਲ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૧૫૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૫૨૧૬૨૫૫૫૧

વિષય ૬-૧૩

બહાદુર બાળા.

ભાગ ૧-૨ જો.

લેખક:-

સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા.

શાહપુર-અમદાવાદ.

પ્રકાશક:-

કચરાસાઈ વનમાળીદાસ પટેલ.

મોટી હામ-અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રા. ૧૦૦૦. સને ૧૯૨૦. સંવત ૧૯૭૭.

મૂલ્ય રૂ. ૩.

ગુજરાત વિધાપીઠ પ્રકાશકે સર્વ હક સ્વાધિન રાખ્યા છે.
અમદાવાદ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

નર જન્મ પાકર લોકમેં કુછ કામ કરના चाहिये ।
अपना नहि तो पूर्वजोका नाम करना चाहिये ॥
इयाम.

અમદાવાદ-સલાપોસરોડ,
ધી “ડાયમંડ ન્યુબિલિ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ અમનલાલે છાપ્યું.

નેક નામદાર મહારાજ ગુલાબસિંહજી સાહેબ.

અર્પણ પત્રિકા.

શ્રીમાન્ નેતનામદાર મહારાજ સાહેબ,

શ્રીગુલાબસિંહજી.

સ્વસ્થાન-વાંસવાડા.

આપ નામદારની પ્રભાવિયતા, ગરીબો પ્રત્યેની ઉદારતા, સાહિત્ય પ્રત્યેની શુભભાવના વગેરે અનેક સદ્ગુણોથી આપની પ્રત્યે 'પૂજ્યભાવના ઉત્પન્ન થાય છે. આપે આજપર્યંત મારા પુસ્તક પ્રકાશનમાં ઉત્તેજન આપ્યું છે અને હજી પણ આપતા જાઓ છો. માસ પ્રત્યેની આવી આપની શુભ ભાવનાથી અને કૃપાથી આકર્ષાઈ આ નવીન પુસ્તક આપના કરકમળમાં સમર્પણ કરી કૃતાર્થ થાઉં છું અને સદા સર્વદા આપનું શુભ ઈચ્છું છું.

લિ.

કૃપાકાંક્ષી સેવક,

કે૦ વી૦ પટેલ.

પ્રસ્તાવના.

નવિન વર્ષના પ્રારંભમાં આ નવીન નવલકથા પ્રિય વાંચકોના કરુણ-
ળમાં સાદર સમર્પણ થાય છે. નવલકથાઓ વાંચી સર્જનો સાર ગ્રહણ કરે છે.
અને પોતાની ઉત્પત્તિ સાથે દેશની ઉત્પત્તિના અર્થે પ્રયાસો કરી જીવન સફળ કરે છે.
દરેક માણસે ઉત્પત્તિના ક્ષેત્રમાં આગળ વધવું જોઈએ. પોતાની ઉત્પત્તિ સાથે પોતાના
દેશની ઉત્પત્તિ કરવી એ દરેકની ફરજ છે-ધર્મ છે. આપણી ભારતભૂમિ જે એક
વખતે ઉત્પત્તિના શિખરે હતી, જે સુવર્ણ ભૂમિમાં દેવલોકો આવીને રહેતા હતા
અને જે ભૂમિના દર્શનને માટે વિદેશી લોકો તલસતા હતા, તે ભૂમિ-દેશની
આજે અધોગતી થઈ રહી છે. જગત્ આલું જોઈ આશ્ચર્ય દર્શાવી રહ્યું છે.
ભારતવર્ષના જેવી અધમદશા હાલ કોઈપણ દેશની નથી. આનું કારણ આપણે
પોતે જ છીએ. આપણે મિથ્યાભીમાનથી, પરસ્પરમાં દ્વેશ-વરતી આગ સળ-
ગાવવાથી; પોતાના સ્વાર્થમાં જ તદ્દુપ બનવાથી અને સત્યધર્મ સાથે સ્વદેશ
ભક્તી ભૂલવાથીજ આપણા દેશની સાથે આપણી પણ દુર્દશા થઈ રહેલી છે.
આવી સ્થિતિમાંથી આપણી અને આપણા પ્રિયદેશની ઉત્પત્તિ કરવી એ શું
આપણે ધર્મ અને ફરજ નથી ? બંધુઓ ! જગત્ થાઓ, સ્વસ્થ થાઓ અને
તમારા દેશને પ્રથમના જેવું સ્વર્ગીય રમ્ય સ્થાન બનાવવાને ત પર થાવ.
તમારા હૃદયમાં સત્ય અને પરસ્પરના બંધુભાવને સ્થાન આપો. જ્યાં સત્ય
છે ત્યાં પ્રભુની રહાય છે. દ્વેશ, મતભેદ અને કુસુપને તિલાંજલી આપી, સત્યને
આગળ રાખી તમારો અને તમારા દેશનો ઉદ્ધાર કરી સ્વાતંત્ર્ય સુખ પ્રાપ્ત કરવા
તૈયાર થાવ. તમે બીજાની પર આધાર રાખ્યા વિના પોતે જ કાર્ય કરો. આજ
સમાન બળ નથી એ કહેવતને યાદ કરો. સ્વાઘ્રથી બનવાથીજ સાર પરીણામ
લાવી શકશો. હિંમતથી આગળ વધો. આ નવલ વર્ષમાં અમારી પ્રજા
પ્રત્યે પ્રાર્થના છે કે, હે વિભુ ! અમે બહુ જ સહન કર્યું છે; તો હવે અવન-
તિના ઉંડાણમાંથી ઉદ્ધાર કરી ઉત્પત્તિના શીખર ઉપર ચઢાવી અમને સ્વાતંત્ર્ય
સુખના ભોક્તા બનાવો. જમતનાં તમામ જનોમાં નિર્મળ ભાવના અને
જ્ઞાન પ્રકટાવો. સર્વનું શુભ થાવ-કલ્યાણ થાવ.

તા. ૩૦-૧૧-૨૦.

શાહપુર-અમદાવાદ. } સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા.

છપાય છે. ચાલુ વર્ષમાં બહાર પડશે, ગ્રાહક થવા નામ નોંધાવો.

એક અપૂર્વ અદ્ભૂત જ્ઞાન સાથે આનંદ આપનારી

નવલકથા.

વિશ્વ-મોહિની.

ભાગ ૧-૨ જો,

આ પુસ્તકનું વધુ વિવેચન કરતું ઉચીત નથી. આજ સૂધીમાં બહાર પડેલી નવલકથાઓ કરતાં આ પુસ્તક જીદાજ પ્રકારનું છે. આતું પુસ્તક આજ સૂધી કોઈના વાંચવામાં પણ આવ્યું નહિ હોય. સંસારમાં બનતા અનેક દાવાદાવાઓ અને તેથી ઉત્પન્ન થતાં દુઃખોથી ત્રાસી મનુષ્યો શાન્તિ સુખ શોધે છે. આ પુસ્તક વાંચવાથી અપૂર્વ શાન્તિ-જ્ઞાન વગેરે પ્રાપ્ત થશે. સંસારની પ્રપંચ જાળો, સ્વાર્થોંઓની સ્વાર્થાધતા; સજ્જનોની સત્ય-ધર્મમાં અચળતા; તેથી તેમનીપર આવી પડતાં સંકટો; પર્વત પ્રદેશનાં રમણીય સ્થાનો; દિવ્ય મહાત્માઓનાં દર્શન સાથે સંધિ વગેરેના ચિતાર આ પુસ્તકમાં આવશે. આ પુસ્તક દરેકની પાસે હોતું જોઈએ. આ પુસ્તકના વાંચનથી ગમે એવા દુઃખી મનુષ્યને પણ શાન્તિ પ્રાપ્ત થશે. સુખી મનુષ્યો સદ્ગુણ સાથે મહાન પુરૂષ બની શકશે. યુવાનો અને બાળાઓ સદ્ગુણી બની અવનીમાં યશસ્વી થશે. દુઃખીઓમાં આ પુસ્તકમાંથી ઘણું શીખવાનું અને જાણવાનું મળી આવશે. ગ્રાહક થવા આજેના નામ નોંધાવો, સુંદર છપાઈ સાથે દળદાર પુસ્તક, બન્ને ભાગ ભેગા બાંધેલા હોવા છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૩-૦-૦ ત્રણ.

નામ નોંધાવાનું ઠેકાણું:—

લખો,

બુકસેલર કચેરાભાઈ વનમાળીદાસ.

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
પ્રથમ ભાગ.	
૧ સંકટમાં સ્થાય.	૧
૨ છૂપા કાવત્રાં. ...	૧૧
૩ બચાવ.	૨૨
૪ કંપક નવું. ...	૨૮
૫ નવો પ્રવાશી અને વિ- રકેતુ કારાગૃહનિવાસી.	૪૨
૬ અણુધારી આકૃત.	૫૨
૭ પ્રેમદા કે પિશાચિની.	૬૪
૮ કળીયુગની સતી. ...	૭૯
૯ સંયોગ અને વિયોગ.	૯૩
૧૦ સિંહ છૂટયો. ...	૧૦૯
૧૧ સાધુઓના સંગમાં.	૧૨૧
૧૨ પિશાચ-રાક્ષસી અને વિશ્વરંભા.	૧૨૭
૧૩ મિત્રની શોધમાં. ...	૧૪૩
દ્વિતીય ભાગ.	
૧ ભુંગળીનો ભેદ. ...	૧૬૧
૨ શાન્તા અને રતન.	૧૭૨

વિષય.	પૃષ્ઠ.
૩ ભગવાંધારીનું આગમન	૧૭૭
૪ પલાયન. ...	૧૮૭
૫ વિશ્વરંભાનું નગરમાં- થી ગમન. ...	૧૯૮
૬ ત્રંગાવટીમાં. ...	૨૦૯
૭ મેળાપ.	૨૧૭
૮ માનવરાજની મનો- વ્યથા. ...	૨૨૪
૮ બેચરનું મૃત્યુ. ...	૨૩૨
૯ યોગેન્દ્ર કે રાજેન્દ્ર.	૨૪૪
૧૦ જયમલને ઘેર. ...	૨૫૬
૧૧ છાવણીમાં સાધુ અને દેવી. ...	૨૬૨
૧૨ પહાડી પહેલવાન અને વીરની વ્યાકુળતા.	૨૭૧
૧૩ નાશી છૂટેલા દેશદ્રો- હીયો પકડાયા. ...	૨૮૫
૧૪ વિજય-આનંદ. ...	૨૯૨

આ ગ્રંથકારકૃત નવલકથાઓ.

પ્રીમિત. રૂ. આ. પા.

કુસુમકાન્ત યાને સંસાર શેત્રંજ. ભા. ૧ લો.	...	૨-૦-૦
” ” ” ” ભા. ૨ જો.	...	૨-૮-૦
તરણુ તપસ્વિની ભા. ૧ લો. સચિત્ર.	...	૨-૮-૦
” ” ” ” ભા. ૨ જો. ”	...	૨-૮-૦
કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર. ભા. ૧ લો. સચિત્ર	...	૨-૮-૦
” ” ” ” ભા. ૨ જો. ”	...	૨-૮-૦
પદ્મવતી યાને કંઠકમાં ગુલાબ. સચિત્ર.	...	૨-૦-૦
બુલ્મી બલીમ યાને કુલતીચરા. ”	...	૨-૮-૦
ઝેરી જમાનો ભા. ૧ લો.	...	૨-૮-૦
” ” ભા. ૨-૩ જો. ભેગા.	...	૩-૦-૦
” ” ભા. ૪-૫ જો. ભેગા.	...	૩-૦-૦
વસંતવિજય યાને ચઢતી પટતીનાચમત્કાર. ભા. ૧ લો.	...	૨-૦-૦
” ” ” ” ભા. ૨ જો.	...	૩-૦-૦
” ” ” ” ભા. ૩ જો.	...	૩-૦-૦
” ” ” ” ભા. ૪ જો.	...	૩-૦-૦
કુન્જકિશોરી. (સચિત્ર).	...	૨-૪-૦
કુમુદકુમારી.	...	૨-૦-૦
માયાવી મોહિની.	...	૨-૦-૦

આદર્શ રમણી અથવા જીવનનો મહામંત્ર (કપાય છે)

મળવાનું ઠેકાણું—

મત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા.

શાહપુર મહેતાપેળા-અમદાવાદ.

બહાદુર બાબા.

પ્રકરણ ૧ લું.

સંકટમાં રહાય.

આજે જન્માષ્ટમીનો શુભ દિવસ હતો. પૃથ્વીપર વધેલા અધર્મનો નાશ કરવા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે અવતાર ધારણ કરી ભૂમિનો ભાર ઉતાર્યો હતો. નરનારીનાં ટોળેટોળાં મંદિરો તરફ જતાં હતાં. ગંગાનદીનો પ્રવાહ પણ પુરજોસથી વહેતો હતો. દેવ મંદિરોમાં ધણા વૈશ્ણવો ધ્યાનસ્થ થઈને બેઠા હતા. આવા સુમાંગલીક સમયે એક રમ્ય રમણી તેના મકાનનાં ત્રીજા મળએ કંઈક વિચારમાં તક્લીન થઈને ગમ-ગીન ચહેરે જમીન પર પાથરેલી શેતરંજી પર બેઠેલી હતી. તે કંઈક ઉડો વિચાર કરતી હોય એમ તેની મુખમુદ્રા ઉપરથી સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતું હતું અને તેના ચહેરાપર મનમાં થતા વિચારો પ્રમાણે ફેરફાર થયા કરતા હતા. વળી વચ્ચે વચ્ચે “અહા, શું કરવું? ક્યાં જવું? શું થશે?” આમ બોલી નિઃશ્વાસપર નિઃશ્વાસ નાખતી હતી. પોતાની આસપાસ શું અને છે તેનું પણ તેને જ્ઞાન નહોતું. આ વખતે રાત્રીનો દ્વિતીય પ્રહર થયેલો હોવાથી અને લોકોને ઉપવાસ હોવાથી નગરજનો દેવ મંદિરોમાં અને પોતાના મુકામમાં શાન્તિથી રાત્રિ બિતીત કરતાં હતાં. સર્વે શાન્તી પ્રવર્તાએલી હતી. નિશાચર પક્ષીઓના અવાજ સિવાય અન્ય કંઈ સાંભળવામાં આવતું નહોતું.

થોડીવારે વિચારવશ વનિતા તેના વિચારોમાંથી મુક્ત થઈ શંકાશિલ હૃદયે આમતેમ જોવા લાગી. એ અરસામાં એકાએક કાળા ઝખ્ખાથી ઢંકાયેલી એક વ્યક્તિ તેના તરફ ધીમે કદમે ચાલી આવતી જણાઈ. આથી તે ભયભીત થઈ મનમાં ગણગણવા લાગી કે, “અરે આ કોણ હશે? આ રાત્રીના સમયે મારા મકાનમાં આવવાનું તેને શું પ્રયોજન હશે?” આમ વિચારતી તે રમણી હોંમત લાવી બોલી, “અરે! તું કોણ છે? અને આ વખતે મારા મકાનમાં આવવાનું શું કારણ છે? જલ્દી જવાખ આપ?”

તે વ્યક્તિ કંઈ પણ જવાખ નહિ આપતાં ઉભી રહી. પ્રત્યુત્તર નહિ મળવાથી બાળા શોકાત્ અવાજે બોલી, “અરે તું કોણ છે? જવાખ કેમ આપતો નથી? હું મારા સેવકોને.....”

વચ્ચેજ તે યુરૂષ બોલ્યો, “તારે મને કંઈ પણ પ્રશ્ન પૂછવાની જરૂર નથી. તારા પ્રશ્નો તને આગળ ઉપર જવાખ મળશે. હું તારા હિતને માટે આવ્યો છું. બાળા! યાદ રાખજે કે આજથી તારા ઉપર એક ભયંકર આક્રમણ આવી પડવાની છે.”

રમણી ચોંકી અને એકાએક બોલી, “શું કહો છો? કૃપા કરી જણાવો કે મારા ઉપર શી આશ્ત આવી પડવાની છે? તેમજ આપ કોણ છો અને માંડે શું હિત કરવાના ઉદ્દેશથી અત્રે આવ્યા છો. વગેરે સહ બીના જણાવો કે જેથી આ માંડે અસુઝાતું હૃદય કંઈક શાન્ત થાય?” આટલું કહી તે રમણી તેના મુખ સામે જોઈ રહી.

“બાળા! તું ગભરાઈશ નહિ, શાન્ત થા. તારે સર્વ વાત જાણવાની ઇચ્છા હોય તો આ પગેજ મારી સાથે ચાલ.” તે બેટી પુરૂષે કહ્યું.

“તમે શું જણાવવા ઇચ્છો છો?” ભયભીત થએલી બાળાએ પૂછ્યું.

“ એક અદ્ભુત બનાવ કે જે તને હિત કર્તા છે. ”

“ ચાલો, હું આ પળેજ તમારી સાથે આવું છું પણ જોને મારી પર કંઈ આશ્વત આવે નહિ ? હું તમારામાં મારો પૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકું છું. ”

“ મારા ઉપર વિશ્વાસ રાખી ચાલ, હું તારા બલમાં જ રાજી છું. તું કંઈ પણ સંદેહ લાવીશ નહિ. ” એમ કહી તે સુરખાવાળાએ એક રૂમાલ કાઢ્યો અને તેને બાળાની આંખે આંધી તેને પોતાની પાછળ દોરી તે મકાનથી થોડેક દુરના એક મકાનમાંના એક ઓરડામાં લાવ્યો. તેની સાથે ચાલતાં ચાલતાં બાળા વિચાર કરવા લાગી કે “ આ મારો દુશ્મન હશે કે મિત્ર હશે ? હિતેચ્છુ હશે કે કપટી હશે ? ” આમ વિચારતી બાળાને છેવટે તે પુરૂષ મુકરર કરેલા એક ઓરડામાં લાવ્યો. ઓરડાની સામી ભીંતમાં એક ખીલી હતી તે દબાવી એટલે એકદમ ભીંતમાં ચિરો પડ્યો અને બારણાની માફક ભીંતના બે ભાગ થઈ ગયા અને બન્ને અંદર પેડાં. બાદ બાળાની આંખો પરથી રૂમાલ છોડી લીધો. રૂમાલ આંખો ઉપરથી દૂર થતાંજ એક સુરંગ તેના જોવામાં આવી કે જેનાં પગથીયાં સો કરતાં વધારે હતાં. તેઓ બન્ને સુરંગમાં નીચે કિતરવા લાગ્યાં. સોળમા પગથીયા ઉપર જમણો પગ મૂકતાંજ એક અવાજ થયો અને તે સાથેજ ઉપરનાં દ્વાર બંધ થઈ ગયાં.

આ અવાજ સાંભળી તે બાળા ચમકી અને તર્કવિતર્ક કરવા લાગી, “ ખરેખર બયંકર ભેદ જેવું છે. ઉપરનાં બારણાં શી રીતે બંધ થઈ ગયાં હશે ? શું આ માણસ દમો કરીને મને ફસાવવા લાવ્યો હશે ? મને કંઈ પણ સમજાતું નથી. ” બાળાને વિચારમાં પડેલી જોઈ તે પુરૂષ બોલ્યો, “ તારે વિચાર કરવા જેવું કંઈ નથી. તારા મનના વિચારો હું જાણી ગયો છું. શું થાય છે તે હવે તું જાણીશ.

હાલ તો મારી સાથે આવ, તને આ ગયખી સ્થાન બતાવું. ” એમ કહી પુનઃ તે આગળ ચાલ્યો.

બાળા બોલી, “ આ સ્થાન કેનું છે ? અને શા કારણથી આવું ભેદમય બનાવ્યું છે. ”

“ સાંભળવા કરતાં જોવાથી વધારે ખાતરી અને લાભ થશે. ” એટલું બોલી તે પુરૂષ કડપથી આગળ ચાલવા લાગ્યો.

બાળા મૈન રહી તેની સાથે જવા લાગી. થોડે દૂર જતાં તેની નજરે એક બીજો દરવાજો પડ્યો. તે દરવાજો તદ્દન લોખંડનો બનાવેલો હતો. તે પુરૂષે એક બટન દબાવ્યું એટલે એક કમાન બહાર આવી અને દરવાજાનાં કમાડ જમીનમાં ઉતરી ગયાં અને એક ખુલ્લો માર્ગ જોવામાં આવ્યો. બન્ને તે દરવાજામાં પેદાં અને થોડે આગળ જઈ ઉભાં રહ્યાં.

ભયચરત રમણીના બચમાં વૃદ્ધિ થઈ. તેના હૃદયે શંકાને સ્થાન આપ્યું, દગાનો ભાસ થયો. પણ તે ભાવ પ્રકટ નહિ કરતાં પૂછ્યું, “ તમે મને આવી રીતે ક્યાં લઈ જશો ? અહિં કેમ-શા માટે લાવ્યા છો ? તમને પ્રભુના સોગન આપી પૂછું છું કે મને સત્ય જણાવો ? ”

તે પુરૂષ કંઈક વિચારમાં પડ્યો અને અંતે કંઈક નિશ્ચયપર આવી બોલ્યો, “ આ મારું ગુપ્ત સ્થાન છે. હું તને સમજાવી મારી પ્રિય પત્ની બનાવવા લાવ્યો છું. લે, તને હવે સ્પષ્ટ જણાવી દીધું. ”

બાળા ચમકીને બોલી, “ શું દગો ? વિશ્વાસઘાત ? અરે દુષ્ટ ! તું આ શું બોલે છે ? તું મને ઝાળખે છે ? ”

“ હા, હું તને બરાબર રીતે ઝાળખું છું, અને તેથીજ તને અહીં સમજાવી-પટાવી લાવ્યો છું. સુંદરી ! હું કંઈ જોવો તેવો માણસ

નથી, જો તારે મને ઝોળખવાની ઇચ્છા હોય તો મારા સામે દંષ્ટ કરીને જો.” એમ કહી તેણે પોતાનો ખુરખો ઉઘો કર્યો.

તેના મુખપર દંષ્ટ પડતાંજ તે બાળા કારમી ચીસ નાખી ચેતન રહિત થઇ જમીનપર ઢળી પડી પણ પછી થોડીવારે શુદ્ધિમાં આવી અને રોષમય વદને બોલી, “ દુષ્ટ ! તું મને ફસાવી લાવી શું કરવા ધારે છે ? તારા મનની ઇચ્છા જાહેર કર ? ”

તે પુરૂષ વિભળ નેત્રે ગૌરવદની બાળાના સામે નિહાળી હસ્તે વદને બોલ્યો, “ મધુરી મોહિની ! તું આવી રીતે એકદમ અકળામ્ શાને જાય છે ! સુંદર સુંદરીઓને તો હમેશાં શાન્તજ રહેવું શોભે છે. હું તને આ સ્થળે લઇ આવ્યો છું તેમાં તારું અને મારું હિત સમાએલું છે. શું હિત સમાએલું છે એ તું જાણીશ ત્યારે મારા ધારવા પ્રમાણે ઘણીજ ખુશી થઇશ. પણ તારું ગુસ્સા બરેલું મુખ જોઇ હું તને અત્યારે સ્પષ્ટ જણાવી શકતો નથી.” આટલું બોલી તે પુરૂષ ખડખડાટ હસી પડ્યો. બાળાને તેનું હસવું બચકર ભાસ્કું. તે વિકળ-વદને બોલી, “ ત્યારે મને અહીં લઇ આવ્યો છે શું કરવા ? ”

“ સુખી થવા.”

“ એક રંક કુમારીકાને ફસાવી તું સુખી નહિ થાય ? ”

“ મેં તને ફસાવી નથી.”

“ ત્યારે આ શું કર્યું કહેવાય ? ”

“ આપણે સુખી થવાનો આ ઉપાય છે.”

“ જલ્દી જણાવ કે તારા પાપાણુ હૃદયમાં શું છે ? ”

“ હું તારી પાસે એક નામ યાચના કરવા ઇચ્છું છું, આશા છે કે તું મારી યાચના પૂર્ણ કરીશ.”

“ શી યાચના છે ? મારાથી બનશે તે પ્રમાણે તારી ઇચ્છાનો વિચાર થશે.”

“ જો ગોઝવ વિચાર થશે તો આ સેવક ઉપર આપનો અનહદ ઉપકાર થશે. ” આટલું બોલી વળી પાછો તે બાળાના સામે જોઈ હસવા લાગ્યો.

નિર્દોષ કુમારીકા હળુ મુઠ્ઠી પણ સમજી શકી નહિ. આથી પુનઃ તેણે પૂછ્યું “ માનવરાજ ! સત્ય જાહેર કરો કે તમારી શ્રી માગણી છે ? ”

“ દેવી વિશ્વરંભા ! મારી ઇચ્છા તમને મારી ગ્રહીણી બનાવવાની છે. તમે મારા મનનાં રાણી થાઓ એટલે મારા મનની એક પ્રવળા ઇચ્છા પૂર્ણ થાય. ”

વિશ્વરંભા ભયથી ધ્રુજવા લાગી. તોપનો ગોઝો ફાટે તે પ્રમાણે તેના મનમાં કારીલા વાગ્યા જેવું થયું. તેના મુખમાંથી ‘ હર હર ’ એવો નિઃશ્વાસયુક્ત અવાજ નીકળી ગયો. પણ અંતે તેણે વિચાર કર્યો કે આવા સમયે મારે હિંમત હારવી ન જોઈએ એમ ધારી બોલી, “ માનવરાજ ! આ તમારી કેવી દુષ્ટ બુદ્ધિ ! તમે મારા પિતા તુલ્ય છો અને આ પુત્રી તરફ કુદ્રષ્ટિ કરવાથી ક્યાં-ક્યારે છુટશે ? અરે વિચાર કરો, પાપે પેટ નહિ ભરે; જરૂર કંઈક વિપરિત થશે. ”

“ સુદરી ! ગમે તેમ થાય પણ હું તને છોડનાર નથી, માટે મારી માગણીનો સ્વિકાર કર અને મારી સાથે પ્રેમથી જોડાઈ મુખી થા. ” આમ બોલી માનવરાજ નજીક જવા લાગ્યો.

તેને આગળ વધતો અટકાવી વિશ્વરંભા મોટા અવાજે બોલી; “ પશુ ! એટલેજ રહે. આગળ વધતાં પહેલાં વિચાર કરજો. હું વીર તનયા છું, સિંહની બાળા છું; હું તારા આવા બાયલા શબ્દોથી બહીશ નહિ. દુષ્ટ ! તું મને અહિં બોળવી લાવી રસાવવા ધારે છે પણ નક્કી સમજજો કે તારૂં કંઈ પણ વળનાર નથી. તારો કાળ નજીકમાં જ હોવો

જોધએ નહિ તો તું આ કુમારીકા પાસે આવી દુષ્ટ ચાચના હરેજ નહિ. અરે વિશ્વાસધાતી ! મારા મહેલમાં તેં શું કહ્યું હતું ? શું તું અહિં લાવી નીચ કાર્ય કરવા ધારે છે ? પણ તેમાં તારું કંઈ વળનાર નથી તે નક્કી સમજજે.”

“શાન્ત થા, સુંદરી શાન્ત થા. તું ગુણવાન છે. તારા ગુણનો હું ગુલામ છું. મને નિરાશ નહિ કર. તું મને શા માટે ધિક્કારે છે ? શું હું તારો પતિ થવા નેલાયક નથી ?”

“અરે પાપી ! ધિક્કાર છે તને અને તારી જનેતાને. પોતાની પુત્રી ઉપર આવી દુષ્ટ દૃષ્ટિ કરતાં તારા ઉપર કેમ વિજળી પડી તને બાળી મુકતી નથી. તારું નામ માનવરાજ પાડનારને ધિક્કાર આપવામાં આવે છે. દુષ્ટ, તું કુળમાં અંગારો પાડ્યો છું. પણ અહા પ્રભો ! પિતા પુત્રમાં કેટલો ફેરફાર. એક કર્તુરી અને બીજો સોમલ, એક અમૃત અને બીજો હળાહળ વિષ. આ દુષ્ટના ધરમાં ધર્મ પ્રતિપાળ વીરકેતુ તેનો પુત્ર છે તે મહા વિર પુરુષ છે ત્યારે આ દુષ્ટ ઘોર ક્રોધેના ભંડાર છે.” આમ બોલતી વિશ્વરંભા માનવરાજ તરફ શીટકારની દ્રષ્ટિથી જોઇ કર્કશ સ્વરે કહેવા લાગી, “ઓ ઘોર વ્રાતકી ! યાદ રાખજે અને સમજજે કે તારા મોતનો ઘંટ વાગી ચુક્યો છે અને તેથીજ તું આ ભયંકર પાપ પગલું ભરે છે.”

“પ્યારી ! તારા પ્રેમ સરોવરમાં વિહાર કરતાં આ પ્રાણુ જશે તો તેની મને બીલકુલ દરકાર નથી. ભલે તું મને તારો કાળ ધારે પણ તું તો મારી હૃદયરમણી છે. તારા સિવાય મને આ દુનિયાં શૂન્ય ભાસે છે. ઓ મનહરણી આ પ્રેમિનો પ્રેમ સ્વિકારી લે અને.....”

તેને આગળ બોલતો અટકાવી વિશ્વરંભા બોલી ઉઠી. “ઓ કામાંધ-નરાધમ ! તારી નીચ વાસના જાણી મારા હૃદયમાં આગ બ-

લુકી છે. તારી પાપી જીભે પુત્રીને પ્યારી કહી શા માટે પાપમાં પડે છે ? તારી જીભાના કરોડો કટકા આ પળે કેમ થઇ જતા નથી. ”

“ ચૂપ થા. જેમ જેમ હું નમ્ર બનું છું તેમ તું વધારે વધારે બકે છે, પણ યાદ રાખજે કે તને આ માનવરાજ છોડનાર નથી. સાણસામાં સપડાએકો સાપ છટકવાનો નથી તે નથીજ. માટે સમજ. હું તને થોડો વખત વિચાર કરવાને આપું છું. તું વિચાર કરી લે. સ્વાધિન થયા સિવાય તારો છુટકો છેજ નહિ. ” એમ કહી માનવરાજ પોતાના શપ્થોની શી અસર થાય છે તે જોતો ઉભો.

કાળના મુખમાં સપડાએલી વિશ્વરંભાને કંઈ સુજ ન પડવાથી એકદમ દોડી અને બીજા ઓરડામાં જઈ ઉભી. તે ઓરડો પણ ઘણો મોટો અને ભયંકર હતો. આ વખતે વિશ્વરંભાની મુખમુદ્રા ભયથી નિસ્તેજ બની ગઈ હતી. કંઈ પણ રસ્તો નહિ જડવાથી તે ત્યાં ઉભી રહી. મંદ બળતો દીપક પણ તેનું દુઃખ જોઈ નહિ શકવાથી ગુલ થવાની તૈયારીમાં હતો. વિશ્વરંભા આવી પડેલી ઉપાધિથી ભયચુક્ત બની શું કરવું તેના વિચારમાં પડી હતી. તેવામાં માનવરાજ પણ ત્યાં આવ્યો અને આત્મમત બોલ્યો કે, “આ સિંહના સપાટામાંથી તે ક્યાં જવાની છે ? પણ સુંદરી કંઈ માને તેમ લાગતું નથી માટે બળતો ઉપયોગ કરવા દે. ” એમ ધારી ધીમે પગલે તેની પાસે ગયો અને બોલ્યો, “ મારો તિરસ્કાર કરવાનું પરીણામ જોઈ લે. ” એમ કહી તેણે રંભાનો હાથ પકડ્યો.

પાપીના સ્પર્શથી રંભા એકદમ ચોંકી અને બોલી, “ ઓ શેતાન ! દુર રહે. ઓ જાતિને સતાવવામાં કોઈએ સાર કાઢ્યો નથી અને કાઢવાના પણ નથી. ઓ મુઢમતિ સમજ, નહિ તો પરિણામ ભયંકર આવશે. ” વિશ્વરંભા છુટવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી પણ બંધ,

એક પ્રચંડ રાક્ષસ સામે અબળાનું જોર ક્યાંથી ચાલી શકે? ક્યાં એક રાક્ષસ અને ક્યાં એક સુકોમળ બાળા?

કામાંધ માનવરાજ વિશ્વરંભાને પોતાની તરફ ખેંચવા લાગ્યો. આથી અંતે વીરતનયાને શૌર્ય ચઢ્યું અને એક આંચકો મારી પોતાનો હાથ ખેંચી લેતાં બોલી “હુ છ સાવધ થા. પામર! તારૂં હવે આવી બન્યું સમજ.”

આ જોઈ માનવરાજ પણ સ્તબ્ધ બની ગયો અને બોલ્યો, “તું તારૂં શૌર્ય! પણ મારી આગળ તારૂં જોર નકામું છે.”

માનવરાજ ઝનુનમાં આવી પુનઃ તેને પકડવા દોડ્યો.

શીયળ ભંગ થવાના ભયથી છેવટે વિશ્વરંભાએ ખુમ પાડી. “અરે કોઈ આવો, આ હુ છના પંડામાંથી મારો બચાવ કરો, એક નિરાધાર અબળાની બહારે ધાઓ.”

તેની ખુમ પુરી થતાંજ એક મોટો અવાજ થયો અને એક સ્વામ આકૃતિ તે ઓરડામાં આવતી જણાઈ. માનવરાજ ચમક્યો અને ભયભિત થઈ એ તરફ જોવા લાગ્યો તો તેની નજરે એક સ્વામ આકૃતિ સ્પષ્ટ ચાલી આવતી જણાઈ. પોતાનો કાળ આવ્યો જણી માનવરાજ કંઈ પણ બીજો વિચાર નહિ કરતાં પલાયન કરી ગયો. આવનાર આકૃતિ મંદસ્વરે બોલી, “બાળા! આખરે તું ફસાઈ તારા મનના વિચારો જે નીકળતા હતા તે તે અનુભવ્યા નહિ. તારા ભોળા વિચારોને કારણેજ તું ફસાઈ અને એક નીચ નરાધમપર વિશ્વાસ રાખી તેની સાથે આવી તો તારે માથે આવું સંકટ આવી પડ્યું. માટે હવે તું તારા ભોળાપણાનો સ્વભાવ તજી દઈ સાવધ-આધાકપણે રહીશ તો ભવિષ્યમાં તારૂં બહું થશે. તારે હજુ તારા ભોળા સ્વભાવને લીધે આગળપર ઘણું દુઃખ વેઠવાનું છે. પણ દુઃખ

પડે હિંમત હારીશ નહિ, ધૈર્ય રાખજે. હું તારી સહાયતામાં છું.”

રંભા ઘુંટણીએ પડી ગદ્ગદ કંઠે બોલી, “તમે મારીપર આજે અનહદ ઉપકાર કર્યો છે, તે ઉપકારનો બદલો હું કેવી રીતે વાળી શકીશ. તમે મને અચારી છે. જો તમે ન આવ્યાં હોત તો પાપાતમા મને શું કરત તે કહી શકાતું નથી. તમે કોણ છો તે જો કંઈ હરકત ન હોય તો જણાવવાની કૃપા કરો ?”

“તે જાણવાની તારે હાલ કંઈ જરૂર નથી. મારી ઓળખાણ તને આગળ ઉપર પડશે. ચાલ હવે હું તને સહીસલામત તારે સ્થાને પહોંચાડું.” એમ કહી તે આકૃતિ આગળ ચાલી. બંને લોખંડના દરવાજે આવ્યાં. દરવાજે બંધ હતો. તેને બંધ જોઈ રંભા બોલી, “હવે ક્યાં થઈને જઈશું ? દુષ્ટે આપણને કેદ કર્યો છે.”

“ગભરાઈશ નહિ. આ ગુપ્ત સ્થાનથી હું માહિતગાર છું.” એમ કહી તેણે જમીનમાંનો એક ખીલો બહાર ખેંચ્યો એટલે એક ચક્કર ફરવા લાગ્યું અને ધીમે ધીમે બારણાં જમીનમાં સરી ગયાં. તેઓ અંદર દાખલ થયાં અને તે સ્થાન આકૃતિએ ત્યાં પડેલી એક પત્થરની શિલા ઉપર પગ ઠોક્યો એટલે તરતજ દાર બંધ થઈ ગયાં. બંને ઉપર ચઢવા લાગ્યાં. આગળ જતાં તે આકૃતિએ પોતાનો ડાબો પગ એક પગથીઆ ઉપર મુક્યો એટલે ઉપરનાં કમાડ ઉઘડી ગયાં. તેમાં થઈને તેઓ બહાર નીકળ્યાં અને વિશ્વરંભાના મકાનમાં આવ્યાં. પોતાના નિવાસસ્થાને આવી વિશ્વરંભાએ પૂછ્યું, “યોગીની ? હવે મારે શું કરવું ?”

વિશ્વરંભાના પ્રશ્નનો જવાબ કોણ આપે ? સ્થાન આકૃતિ ગયેલ થઈ ગયેલી જણાઈ. રંભા આશ્ચર્ય પામી.

પ્રકરણ ૨ જી.

ધૂપાં કાવત્રાં.

આનવરાજ પોતાના શયનગૃહમાં શય્યા ઉપર પડ્યો પડ્યો કોઇના આવવાની રાહ જોતો હોય તેમ ધડીમાં બેઠો થતો તો ધડીમાં સુઈ જતો, વળી ધડીમાં ઉભો થઇ આમ તેમ ફરતો તો ધડીમાં દાદર પાસે જતો હતો, આ વખતે તે કંઈક ઉંડા વિચારમાં હોય તેમ તેના મુખપર થતા અવનવા ભાવપરથી અનુમાન થતું હતું. થોડો સમય જતાં એક માણસ દાદર ઉપર ચઢી આવતું હોય એમ માનવરાજને લાગ્યું, થોડીકવારમાં આવનાર માણસ માનવરાજ સમીપ આવી ઉભો. તેને જોતાંજ માનવરાજ બોલ્યો, “પ્રપંચમલ ! મારે તમને એક કામ સોંપવાતું છે અને તે ધણું અગત્યનું છે.”

“મહારાજ, આપ આ સેવકને જે કામ કરવાનું ફરમાવશે તે કરવાને તૈયાર છે.” પ્રપંચમલે કહ્યું.

આજે રાજપુત્રી વિશ્વરંભા દર્શનાર્થે કાશીવિશ્વનાથ જનનાર છે. આપણે સંધ્યા સમયે ત્યાં જવું અને તેનું હરણુ કરી આપણા ગુપ્ત સ્થાનમાં ઉપાડી લાવવી. આ કામ ધણું જરૂરનું છે. ત્યાં લાવી માફ ધારેલું કાર્ય કરીશ. કાલે રાત્રેજ હું તેના મહેલે ગયો હતો. ત્યાંથી તેને સમજાવી આપણા ગુપ્ત સ્થાનમાં લઇ ગયો હતો, પણ એકાએક ત્યાં એક દાગી આકૃતિ આવી એટલે હું નાશી આવ્યો હતો, હાલ મને કંઈ સમજણ પડતી નથી. બહાલા પ્રપંચમલ ! તું મારો નિમકહલાલ

નોકર છે, મેં તારામાં મારો તમામ વિશ્વાસ મૂકી દીધો છે માટે મારું આટલું કામ હિંમતથી પાર પાડ. ”

“ સેનાપતિજી ! આ પ્રાણુ આપનો છે, આ કાયા આપના માટેજ સરજાયેલી છે. જ્યારે આપનું કામ હું નહિ કરું તો શું કોઈ બીજો કરશે ? રંભાના શા ભાર છે. તેને આજ સંધ્યા સમયે ઉપાડી લાવી તમારા કદમમાં રજુ કરીશ. આપનું કાર્ય કરતાં ગમે તેટલું દુઃખ પડશે તો પણ પાછી પાની કરીશ નહિ. ”

“ બસ મારે એટલુંજ જોઈએ છે. તમે બે માણસો સાથે લઈ કાશીવિશ્વનાથના મંદિરે જાઓ અને બનશે તો તે વખતે હું પણ ત્યાં આવીશ. તમે કાશીવિશ્વનાથ પાસેના ખંડેરમાં સંતાઈ રહેજો. હું ત્યાં તમને મળીશ. ” માનવરાજ આવી રીતે સમજાવી રહ્યા હતા તેવામાં પાસેના ઓરડામાં એક અજાણ્યો માણસ કાંઈ અગત્યનું કામ કરતો એકો હતો. તેને પોતાની પાસેના ઓરડામાં કંઈ વાતચિત થતી હોય એમ માલમ પડ્યું તેથી તે તેનું કામ કરવું અંધ રાખી વાત સાંભળવા ઉભો થયો અને જ્યાં માનવરાજ અને પ્રપંચમદ્વ વાતો કરતા હતા ત્યાં નજીકમાં છૂપાઈ રહી તેણે તે બંને વચ્ચે થયેલી સવ વાત સાંભળી લીધી. બંનેની વાત સાંભળતાંજ તેનું મુખ ગુસ્સાથી લાલચોળ બની ગયું. તેના રોમાંચ ખડા થઈ ગયાં અને આવેશમય બની તે આત્મગત બોલી ઉઠ્યો.

“ પાપી પિતા ! તને હજારો વાર ધિક્કાર છે, ફિટકાર છે, તારાં સઘળાં વર્ષો તેં પાણીમાં નાંખ્યાં, તારા ધોળામાં ધુળ પડી. તું જુદું થયો તો પણ તારી દુષ્ટ વિષય વાસના ન ગઈ તે નજ ગઈ. અરે હા ! એ વિધાતા તું આવા અધમેને શા માટે પયદા કરે છે. એ જગત પિતા, આવા અધમેને તું તારી સમીપ કેમ બોલાવી બેતો

નથી. ઓ પ્રભુ આવા નીચ બુદ્ધિવાળાને પિતા કહેતાં પણ મને શરમ આવે છે. અરે મને શા માટે આવા નીચને ઘેર અવતાર આપ્યો છે? હશે, જે થાય છે તે સારા માટેજ થાય છે. જેઠું છું કે એ પાપીઓ તે નિર્દોષ કુમારિકાને કેવી રીતે સપડાવે છે. સાઈ થયું કે આ વાત મારા જાણવામાં આવી ગઈ, નહિ તો એ દુષ્ટ લોકો રાજ-બાળાનું અવશ્ય હરણુ કરત. હાલ તો તેઓ એક મદમસ્ત માણસની માફક હવાઈ તરંગોએ ચઢેલા છે પણ તે નરાધમોને એક ચાંચડીની માફક ચોળી નાંખીશ, અરે તમારા સર્વનો નાશ કરીશ. આવું દુષ્ટ કાર્ય કરતાં કેવું ફળ આપવું પડે છે, તે જ્યારે જોશો ત્યારે પોકપાડીને રડશે.” આવા ઉદ્દગારો કાઢતો તે યુવાન આવેશમાં આવી ગયો અને પોતાના દિવાનખાનામાં આમતેમ ફરવા લાગ્યો.

પેલી તરફ માનવરાજને પણ પાસેના ઓરડામાં કોઈ ફરતું હોય એવો ભાસ થયો. તેથી બન્ને ઉઠ્યા અને તપાસ કરવા પાસેના ઓરડામાં આવ્યા. તેમના આવવાનો અવાજ યુવકને સંભળાયો. તેથી તે સાવધ થઈ તરફાળ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. માનવરાજ અને પ્રપંચમજ્જ તે યુવકવાળા ઓરડામાં આવ્યા પણ ત્યાં કોઈને જોયો નહિ. માનવરાજને સંશય પડ્યો. તે કંઈક વિચારમાં પડી બેઠો, “ મારા સરદાર! આપણો કરેલો વિચાર અને ધારેલું કામ કોઈ જાણી ગયું હોય એમ લાગે છે, પણ અહિં કોઈ દેખાતું નથી. કાંઈ શિકર નહિ, આપણા કામમાં કોણ આડે આવનાર છે? સરદાર! આ કામ જલ્દી ચાલ તેટલા માટે હાલ તું જ અને હું કહેલા વખતે તમને ત્યાં આવી મળીશ. ”

“ બહુ સાઈ હું હાલજ જઈ છું અને સર્વ તૈયારી કરી રવાના થાઉં છું. આપ બને તેમ વહેલા પધારજો. ” એમ કહી રજા માગી પ્રપંચમજ્જ ચાલ્યો ગયો.

પાઠકો ! માનવરાજની પાસેના ઝોરડામાં વાતચિત સાંભળનાર યુવાન અન્ય કોઈ નહિ પણ માનવરાજનો પોતાનોજ પુત્ર વીરકેતુ હતો. તેણે રાજકન્યા વિશ્વરંભાને પિતાના દુષ્ટ કાવત્રાંમાંથી બચાવવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. તે પોતાના દિવાનખાનામાંથી નીકળી સીધો પોતાના મિત્ર વૈરીસિંહને આ વાત જણાવવા આવ્યો ગયો હતો. વીરકેતુ અને વૈરીસિંહ આખા રાજસ્થાનમાં વીર ગણાતા. જે વખતે વીરકેતુ આવ્યો તે વખતે વૈરીસિંહ પોતાના પુસ્તકાલયમાં બેસી એક પુસ્તક વાંચતો હતો. વીરકેતુ પણ ઘણો સમય મિત્રની પાસે ગાળતો. વીરકેતુને આવવાનો વખત થઈ ગયો હતો તેથી વૈરીસિંહ મિત્રના વિચારમાં એક વિરામસન પર પડી પુસ્તક વાંચતો હતો. પણ તેને આજે કંઈ એન પડ્યું નહિ. તે આથી પુસ્તક નીચે મૂકી ઉભો થયો અને રસ્તા ઉપર પડતી બારીએ ગયો. એવામાંજ પોતાના મિત્રને ઘણાજ ઉતાવળે પગે ત્યાં આવતો જોયો. વૈરીસિંહે વિચાર્યું કે કોઈ દિવસ નહિ ને આજે વીરકેતુ આમ ત્વરિત ગતીએ કેમ આવતો હશે ? હમણાં જણાશે. વીરકેતુ તેની પાસે ઉપર આવ્યો અને મિત્ર સાથે હાથ મિલાવી એક ખુરશી પર બેઠો.

વૈરીસિંહે હર્ષથી પણ મનની અધીરાઇથી પૂછ્યું, “ મિત્ર ! આજે આટલા બધા ઉતાવળા કેમ આવ્યા છો ? વળી તમે આજે કંઈ ઉદાસ હોય એમ પણ દેખાય છે. શું કારણ છે ? ”

વીરકેતુ બોલ્યો, “ વહાલા મિત્ર ! આપણા નગરમાં આજકાલ જલ્દીમ જુલ્મીઓનું જોર વધી ગયું છે. તેમને જુલ્મી કામ કરતાં આપણે અટકાવવાની જરૂર છે, નહિ તો તેઓ વધુ બચકર કાર્ય કરે જશે. ”

“ હા ! મારા સાંભળવામાં પણ આવ્યું છે કે આપણા મહા-

રાજા માનસિંહની નવી રાણી મૃગલોચની આપણા સેનાપતિ એટલે આપના પુજ્ય પિતાશ્રી માનવરાજ સાથે વિષયલપટ થઈ “રાગ્ન” નિકંદન કાઢવા ઇચ્છે છે. તો આપણે તે કામ તાકીદે અટકાવવું જોઈએ અને મહારાજના માથે આવતી આફત દૂર કરવી જોઈએ.”

વૈરીસિંહનું બોલવું સાંભળી વીરકેતુએ નિઃશ્વાસ નાંખી કહ્યું, “મિત્ર ! આ ઉપરાંત મેં એક નવીન સમાચાર જાણ્યા છે.”

“જણાવો કે જેથી આપણે બનતી મહેનત અગાડી કરીએ. શું પાપી લોકો બીજે ડેકાણે પણ પ્રપંચો અજમાવે છે ?” વૈરિસિંહે પૂછ્યું.

“હા તેમજ છે. મારા પિતાએ ગઈ કાલે રાત્રે રાજકન્યાને પોતાના ગુપ્ત સ્થાનમાં લઈ જઈ ફસાવી હતી પણ ત્યાં તેને અત્યાચાર સહાયતા મળવાથી છૂટવા પામી છે. પણ આજ સાંજે મારા પિતા, પેલા પ્રપંચમક્ષને સાથે લઈ કાશીવિશ્વનાથના દહેરે જવાના છે. રાજ-પુત્રી દરરોજ ત્યાં દર્શનાર્થે જાય છે. ત્યાંથી તેઓ તે નિર્દોષ કુમારીકાનું હરણ કરવા ઇચ્છે છે.” એમ કહી વીરકેતુએ નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

“મિત્ર ! આ વાત તમે કેવી રીતે જાણી શક્યા ?” વૈરીસિંહે આતુરતાથી પૂછ્યું.

“તે અને પ્રપંચમક્ષ ગુપ્ત રીતે વાતો કરતા હતા તે વખતે હું મારા દિવાનખાનામાં બેઠો હતો. તેમની વાતો મારા સાંભળવામાં આવી. હું તેમની નજીક છૂપાયો હતો. જો કે દુષ્ટ લોકો પોતાનું કામ ગુપ્ત રીતે કરે છે પણ તે તસ્તજ જણાઈ આવે છે. મિત્ર ! મને એ પ્રકારે આપણે રાજખાણાનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. આજ સાંજે તું રંભાનું રક્ષણ કરવા મહાદેવના દેવાલયે જજો અને હું તે દુષ્ટોના

વધુ ભેદ બાણવા માટે એક સ્થળે જઈ છું; કારણકે હમણાં મારે એ ગુપ્તચરતું કામ કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.”

“કંઈ ફિકર નહિ. તમે હાલજ જાઓ અને તેઓની હિ આલ તપાસી આવો. હું પણ રાજકન્યાના રક્ષણાર્થે જરૂર જઈ વીરકેતુએ કહ્યું.

“ઠીક ત્યારે હું હાલજ જઈ છું, તમે તમારો વખત થ એટલે જજો અને રાત્રે આવી મને સર્વ ખીના કહેજો.” એ કહી વીરકેતુને ત્યાંજ રહેવા દઈ વૈરીસિંહ ગયો. વીરકેતુ વૈરીસિંહ પુસ્તકાલયમાં બેઠો બેઠો રાજકન્યાને કેવી રીતે બચાવવી, તેનો વિચ કરવા લાગ્યો. વિચારમાં અકળાઈ તે એકાએક પાસે પડેલા ટેબલ ઉપર હાથ પછાડી ઉભો થયો અને બોલ્યો, “બસ આજ નિદ્ર અને યુક્તિ તેમના માટે ઠીક છે. આલ હવે જવા દે. ધર્મના કામ હીલ ન કરવી જોઈએ.”

આમ બોલી તે વૈરીસિંહના અશ્વપર સ્વાર થઈ શીવાલય ત જવા રવાને થયો.

પેલી તરફ વૈરીસિંહ મિત્રથી છુટો પડી દરબારમાં ગયો. વખતે દરબાર ભરાઈ ગયો હતો સર્વ અધિકારી વર્ગ હાજર હો પણ દરબારમાં બે આસનો ખાલી પડેલાં હતાં, જમણી બાજુ આસન થોડા દિવસથી ખાલીજ પડેલું હતું. તેમજ તે ખાલી આ નની કોઈ દરકાર પણ કરતું નહિ. પણ જો ડાબી બાજુનું આ આસન હતું તે ખાસ મહારાણી મૃગલોચનોને માટે હતું. તે દરબારમાં આબ્યા. સિવાય કંઈ પણ કામ ચાલતું નહિ. આથી તે તેનીજ રાહ જોઈ બેસી રહ્યા હતા. મહારાજ માનસિંહ હાજર હો તે પણ બેસી રહ્યા હતા અને પોતાની માનીતિ રાણીની આ

નેત્રે રાહ જોઈ રહ્યા હતા. છેવટે રાજાએ કંટાળીને કોઈને રાણીનાં પાસે મોકલવાનો વિચાર કર્યો. પણ આખા દરબારમાં કોઈ તેની નજરમાં આવ્યું નહિ. એવામાં વૈરીસિંહની પર દષ્ટિ પડતાં રાજાએ તેનેજ મોકલવા વિચાર કર્યો અને તત્કાળ તેને પોતાના આસન સમીપ બોલાવી કહ્યું.

“વૈરીસિંહ! તમને મારે એક કામ સોંપવાનું છે?”

“મહારાજા! આ શરીર આપનું દરેક કાર્ય કરવાને તૈયાર છે, આપની આજ્ઞા શીરે ચઢાવીશ!”

“વૈરીસિંહ! સમય થઈ ગયો છે પણ હજી મુઠ્ઠી મહારાણી આવ્યાં નથી? તો તમે તેમની પાસે જઈ આવો. આખી કચેરીમાં આ કામ કરવા હાયક મારા જોવામાં કોઈ આવ્યો નહિ, તેથી આ કામ તમને સોંપું છું. તેથી તમે હાલજ જઈ ખબર લઈ આવો.”

“બહુ સાઈ મહારાજા, હું આ પળેજ જઈ છું અને ખબર લઈ તરત પાછો આવું છું.”

વૈરીસિંહ રાજાને નમન કરી રાણીના મહેલ તરફ જવા નીકળ્યો. અદ્ય સમયમાં રાણીના મહેલે આવી તે ધીમે ધીમે દાદર પર ચઢવા લાગ્યો. થોડાં પગથીયાં ચઢતાં ઉપર કંઈક વાતચીત થતી હોય એમ લાગ્યું. આથી તે છેક ઉપર નહિ જતાં દાદરમાંજ બેઠો અને ઉપરના ભાગમાં થતી વાતચીત ધ્યાનથી સાંભળવા લાગ્યો.

ઉપરના ભાગનો એક શૃંગારેશો ઝોરડો કે જે દાદરની નજીકમાં આવેલો હતો તેની અંદર આ વખતે રાણી અને સેનાપતિ પરસ્પરના કંઠમાં હાથ નાખીને બેઠેલાં હતાં. સેનાપતિ રાણીને કહેતો હતો કે “પ્રિયતમે! મારા ધારેલા કામમાં હું એક વખત નિષ્ફળ ગયો છું, પણ આજે સાંજે તે કામ માર પાડવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો છે. તે એ કામ છે કે— આજે વિશ્વરંભાનું હસ્તી કરવું છે. ગઈ કાલે તે મારા હાથમાંથી છટકી

ગઈ હતી પણ આજે તે તેમ કરી શકે તેમ છે જ નહિ. સુંદરી ! હું આજે દરબારમાં નહિ જતાં તને મળવા આવ્યો છું. સભા બરોબર પાંચ વાગે વિસર્જન થાય છે અને મેં મારા સાથીઓને સાડા પાંચ વાગે મલવાનું વચન આપ્યું છે. તો મારે દરબારમાંથી બારોબાર જવું પડે અને તને મળવા અવાય નહિ. વળી કચેરીમાં જવાની અને ક્યાં દરકાર છે. આપણે પોતેજ રાજા છીએ. એટલે અને કોઈ કહી શકે તેમ છે જ નહિ. શકત તને ખોટું ન લાગે તેને માટે અહિં આવ્યો છું.”

રાણી ખેલી, “ પ્રથમ તમે વિશ્વરંભાનું હરણ ન કરતાં રાજા માનસિંહનો જલ્દી ફેંસલો કરી નાંખ્યો હોત તો પછી વિશ્વરંભા તમારે સ્વાધિન થઈ જત અને તમારા કામમાં કોઈ આડે આવી શકત નહિ. અને તેથી તમામ કામ નિર્વિઘ્ને પાર પડત. માટે આ વિચાર માંડી વાળો. વળી આ કામ જો કોઈ જાણુશે અને શત્રુઓ ચેતી જશે તો બહુ ભારે થશે. ”

“ પ્રિયા, તું કહે છે તે સત્ય છે પણ મારે જીવ તેના તરફ વિશેષ ખેંચાય છે, તેથી આ કામ કરવા હું ઘણો કિસ્મત ગન્યો છું. જ્યારે હું તારી પાસે આ વાતનો અભિપ્રાય લેવા આવ્યો છું ત્યારે તું અને આ કામ ન કરવાની સલાહ આપે છે. વળી તે તારી પુત્રી છે એમ તું જાણતી હોયશ પણ તે તારી પુત્રી નથી, માટે તારે તો તેમાં વધુ મત આપવો જોઈએ. ”

“ બહાનુ આમ મારા ઉપર શા માટે વિના કાગળે ખોટું લગાડો છો. હું તો તમને સહેજ કહેતી હતી તેમાં મારું શું લગાડો છો. મારે કહેવાનું એટલુંજ કે તેણે તમારા પંડામાંથી મુક્ત થયા પછી તેના પિતાને સઘળી વાત કહી હશે તો શું થશે તેનો તમે કંઈ વિચાર કર્યો ? ”

સેનાપતિ વક્ર નેત્રે બોલ્યો, “તેની મને દરકાર નથી. વળી તારૂં કહેલું કામ પણ પછી થશે પણ હાલ તો હું ધારેલું કામ કરવા જવાનો જ. બલે તે આજ છટકશે તો ધારેલો શિકાર હું મુકીશ નહિ. આ જીવ તેના માટે જશે તેની પણ દરકાર નથી.”

“ત્યારે માનસિંહનું કામ ક્યારે કરશો?”

“તે થોડા દિવસમાં કરીશું. પણ તેને કેવી રીતે મારવો તેનો કંઈ વિચાર કર્યો છે?” સેનાપતિએ પુછ્યું.

“બહાલા, તેમાં શું આ મૃગલોચની ભુલે તેમ છે? તેનો વિચાર તો ક્યારનાએ કરી મુક્યો છે.”

“કહે, કહે બહાલી, તે શો ઘાટ ઘડ્યો છે?”

“તમે શા માટે અધીરા થાઓ છો, હું સઘળું કહું છું. પણ મને એક બીજો વિચાર આવે છે. જો માનસિંહને આપણે હાલ મારીએ અથવા ગુપ્ત સ્થાનમાં કેદ કરીએ તો આપણો સર્વ ભેદ કોઈ જાણી જાય અને આપણું શું થાય તે કંઈ કદપી શકાય એમ નથી. માટે મારા ધારવા પ્રમાણે આપણે પ્રથમ સર્વ અધિકારીઓને આપણા પક્ષમાં લેવા અને વખત આવે એક ઘાએ બે ટૂંકડા કરવા કે જેથી આપણું તમામ કાર્ય નિર્વિઘ્ને પુરું થાય. કહો આમાં તમારો શો મત છે?”

“બહાલી, તારૂં કહેવું યથાર્થ છે. હાલ માનસિંહને કંઈ કરવું નહિ. પણ તારે તેને એવો વશ કરી લેવો કે તે તારી પાસે એક પુતળા જેવો બની જાય અને તારૂં કહેલું વચન ઉત્થાપન કરે નહિ પછી વખત આવે રાજાનો નાશ કરીશું. પછી હું રાજા અને તું મારી હૃદય રમણી? બસ હવે હું મારું કાર્ય કરવા નહિ છું. તું તારા કામમાં માનસિંહ જાણે નહિ તેવી રીતે પ્રવિણ રહેજો અને આપણું કામ કાઢી લેજો.”

“મને તેમાં કંઈ પણ કહેવું પડે તેમ છે જ નહિ. તેમને એવા વશ કરી લીધા છે અને હજી કરીશ કે હું પાણી પાઉં ત્યારે જ પીએ. પછી છે કંઈ ? ”

“બસ બહાલી બસ. ઘણા દિવસથી દરબારમાં ગયો નથી માટે મારો વિચાર એવો છે કે આજે દરબારમાં જઈ માનસિંહને મારાં દર્શન કરાવી આવું; લે ત્યારે હવે હું રજા લઉં છું.” સેનાપતી ઉભો થઈ સીડી તરફ વળ્યો.

“હું પણ આજ કચેરીમાં ગઈ નથી અને આજ જવું પણ નથી.” મૃગલોચનીએ ધીમેથી કહ્યું.

સેનાપતિ જતો રહ્યો. વૈરીસિંહ ક્યારનોએ આવી સીડીમાં જ બેસી રહ્યો હતો. તેણે ઉપરની સર્વ વાત સાંભળી લીધી. જ્યારે માનવરાજે મૃગલોચની પાસે જવાની રજા માગી ત્યારે વૈરીસિંહ નીચે ઉતરી ગયો અને પાસેના ઓરડામાં સંતાઈ ગયો. માનવરાજને ગયાને થોડીકવાર થઈ ત્યારે વૈરીસિંહ બહાર નીકળ્યો અને મન સાથે બોલ્યો કે, અહા પ્રભુ દુષ્ટોના કેવા દુષ્ટ વિચારો! એકનું હરણ અને બીજાનું મરણ. આ મૃગલોચની પોતાના પતિને જ મારવા તૈયાર થઈ છે તો બીજાને મારવામાં કેમ પાછી પાની કરશે! હીક છે હાલ આ વિચાર માંડી વાળી જે માટે આવ્યો છું તે કામ કરવા જવા દે. આગળ જોઈ લેવાશે કે તેઓ મળનું ખૂન કેવી રીતે કરે છે. જ્યાં સુધી મારી નાંદીઓમાં લોહી વહે છે ત્યાં સુધી માનસિંહને ઉની આંચ પણ આવવા દેનાર નથી. હું પાપીઓને સુખેથી બેસવા દેનાર નથી. હવે તે દુષ્ટોના પીછો પકડવો તેમાં જ સાર છે. વિશ્વરંભાને બચાવવી અને તેમનાં સર્વ કાવત્રાં ધુળ મેળવવાં. બસ એજ નિશ્ચય. ચાલ જીવ હવે મૃગલોચની પાસે. તેની પાસે જઈ તેને માતૃશ્રી કહેવાં પડશે. હીક છે, હાલ તે પ્રમાણે કહેવામાં જ સાર છે.” વૈરીસિંહ

સીડી ચઢી મૃગલોચની પાસે આવ્યો અને નમન કરી બોલ્યો, માતૃશ્રી તમે દરબારમાં આવ્યાં નથી તેથી મહારાજ તેમજ સમસ્ત સભાજનો રાહ જોઈ બેસી રહ્યા છે. તેથી મહારાજને આપને તેડવા માટે મને બોલ્યો છે.”

“વૈરિસિંહ, આજ મારી તખીયત ઠીક નથી. તેથી મારાથી આજે કચેરીમાં આવી શકાય તેમ નથી. વળી આજ માઈ માથું પણ સખ્ત દુઃખે છે અને કચેરીમાં આવવાથી તખીયતમાં વધારે બગાડ થાય માટે મહારાજને કહેજો કે મારા સિવાય કામ ચલાવી લે—”

“બહુ સાડ માતૃશ્રી.” એમ કહી વૈરિસિંહ મૃગલોચનીને નમન કરી ચાલ્યો ગયો. ચાલતાં ચાલતાં રસ્તામાં તે મન સાથે વિચારવા લાગ્યો. કચેરીમાં આવવાથી માથાના દુઃખાવામાં વધારો થાય અને દુષ્ટ માનવરાજને બહાલા કહેતાં આનંદ ઉપજે. બલે સદાકાળ તારા માથામાં દુખાવો થાય એમ જ હું ઇચ્છું છું. માનસિંહ, માનસિંહ તમે બુલ્યા છો. નાના તમે બુલ્યા નથી પણ બારીએ બુલાવ્યા છે. હાથે કરી તમે કુહાડો પગ પર માર્યો છે. જેને તમે અમૃત ધારો છો તે તો હળાહળ વિષ છે. જેને સુખ શય્યા ધારો છે તે કંટક શય્યા છે. તમે એમ ધારો છો કે મૃગલોચની માઈ હીત કરનારી છે પણ ના તે તો તમાઈ નીકંદન કાઢવા ઇચ્છે છે. તમે એમ ધારતા હશે કે તે મારી પ્રિય પત્નિ છે પણ ના, તે તો એક ડાકણ છે. તમે જેને સતિ અને સાધવી સ્ત્રી ધારો છો, તે તો એક શંખણી છે. એ મૃગલોચની નથી પણ સર્વને દુઃખ દેનાર વિષનળની છે. જ્યારે તે દુર થશે ત્યારે તમને તેમજ સમસ્ત પ્રજાને સુખ થશે. આમ વિચારતા વૈરિસિંહ કચેરીમાં આવ્યો અને નમન કરી બોલ્યો, મહારાજ મહારાજની તખીયત ઠીક નથી. તેથી તેઓશ્રી આજ આવી શકશે નહિ-

આ સાંભળી રાજ્યએ કહ્યું, “ ત્યારે કચેરી બરખાસ્ત કરો. મારે ત્યાં જવું પડશે. ” એમ કહી સભા વિસર્જન કરી માનસિંહ મૃગ-લોચનીના મહેલે ગયો.

માનવરાજ મૃગલોચનીના મહેલેથી નીકળી બીજે માંગે થઈને કચેરીમાં જતો હતો પણ દરબાર બરખાસ્ત થવાથી સાફ થયું ધારી સીધો શિવાલય તરફ ગયો અને પોતાના માણસોને ભેગો થયો.

પ્રકરણ ૩ જી.

બચાવ.

ભદ્રાવતી નામે રમણિય નગર ગંગા નદીને કિનારે આવેલું હતું. તેમાં લોકપ્રિય રાજા માનસિંહ રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજા પોતાની પ્રજાને પુત્રની પેઢે પાળતો હતો. તેમજ લોકો પણ તેને રાજ્યપિતા ગણતા હતા. તે નગરની ચારે બાજુએ મજબુત કિલ્લો આવેલો હતો. નગરની ચારે બાજુ એનાના મોટા બાગ-બગીચાએ ઘેરાયેલા હતા તેથી શહેરની શોભામાં વૃદ્ધિ થઈ રહી હતી. તે નગરથી થોડાક ગાઉ દૂર ધર્મપુર નામે એક નગર આવેલું હતું. તેમાં રામસિંહ નામે માનસિંહનો એક ખંડીયો રાજા રાજ્ય-કારબાર ચલાવતો હતો.

ભદ્રાવતી નગરથી અર્ધો ગાઉ દૂર પશ્ચિમ દિશાએ મહાદેવનું એક દેવાલય આવેલું હતું. શહેરના લોકો શિવમાર્ગી હતા તેથી તેઓ દર-રોજ શીવદર્શનાર્થે જતા હતા. દેવાલયની આસપાસ નાનાં મોટાં ઘણાં ખંડેરા આવેલાં હતાં, તે રાત્રીના સમયે બીહામણા જણાતાં હતાં.

ભદ્રાવતીના નૃપતિને એ રાણીઓ હતી. ભદ્રા અને મૃગલોચની. ભદ્રારાણીને વિશ્વરંભા નામે એક સુકોમળ લાવણ્યમયી મનોહર અને સૌંદર્યવાન બાળા હતી. તેનું રૂપ ઇંદ્રની અપ્સરાને પણ શરમાવે એવું હતું. તેનું રૂપ ખીલતા કમળના પુષ્પ જેવું હતું. મુખમાં દાંતને બદલે દાઢમની કળીઓ ગોઠવી દીધી હોય એમ ભાસતું હતું, તે બાળા દરરોજ કાશી વિશ્વનાથનાં દર્શન કરવા જતી હતી. પ્રાતઃકાળે સેવા પૂજા કર્યા બાદ અન્ય કાર્ય કરતી.

આજે આકાશમાં વાદળો ઘવાવાથી ઘેર અંધકાર વ્યાપી રહ્યો હતો, સાયંકાળનો સમય અને ગમે તેવા શરવીરને કંપાવી મૂકે એવી મેઘ ગર્જનાઓ થતી હતી. ગર્જના સાથે વીજળીના ચમકારા પણ થતા હતા. હમણાં પૃથ્વી પ્રલય થઇ જશે એવો ભાસ થઇ રહ્યો હતો. વનમાં હિંસક પ્રાણીઓની ગર્જનાઓ થઇ રહી હતી. એ સમયે રાત્ર્ય-બાળા શિવનાં દર્શન કરી ઉતાવળી ઉતાવળી શહેર તરફ જતી હતી. એવામાં વિશ્વરંભાએ પોતાની તરફ ચાર કાળા વસ્ત્રથી ઢંકાયેલા પુરૂષોને આવતા જોયા તેથી ત્રેને બીક લાગી અને પહેલાંના કરતાં જોસબંધ ચાલવા લાગી.

આવનાર પુરૂષોએ વિશ્વરંભાને ઘેરી લીધી. આ અચાનક આક્રમણ તરફ રાજકન્યા ધ્રુજવા લાગી, ધ્રુજતાં, અને ધ્રુજતાં બેલી કે મને જવાદો, શા માટે રોકો છો ?

“ તું ક્યાં જાય છે ? ” ચારમાંના એકે આગળ આવી પૂછ્યું.

“ તમારે તેની શી પંચાત છે ! તમે કાણ છો ? કેમ આવ્યા છો ? ” વિશ્વરંભાએ હિંમત લાવી પૂછ્યું.

“ અરે વિશ્વરંભા, અમે ગમે તે છીએ. તારૂં રૂપ જોઇ તને અમારી સાથે લઇ જવા આવ્યા છીએ; તો તું અમારે તાબે થા અને અમારી સાથે ચાલ.”

તેના અવાજ પરથી તેને ઝોળખી રાજકન્યા બોલી, હુષ્ મેં તેને ઝોળખ્યો છે. ઓ નીચ કામના કરનારા, કમજાત માનવરાજ, હું તારી સાથે આવવાની નથી તેમ મને કોઈ લાઈ જશે તે પણ બનવાનું નથી. જો તમે તમારું હિત ચાહતા હો તો આવ્યા હો તે રસ્તે પાછા ચાલ્યા જાઓ; હું કોણ છું તે તો બરાબર જાણો છોને ?

“ હા, અમે તને સારી રીતે ઝોળખીએ છીએ અને તેથીજ તારું હરણ કરવા આવ્યા છીએ, માટે કંઈ પણ બોલ્યા સિવાય સત્વરે સ્વાધિન થા. ”

વિશ્વરંભા આત્મગત બોલી, અહા, પ્રભુ આ શું ? એકદમ મારા પર આ શી આક્રમણ છે બોળા શંભુ મહારી વહારે ચઢો અને પાપીઓ પ્રાણજ કરો હે દિનદયાળુ, આ અધોર સંકટમાંથી ઉગારો. આમ બોલતી બાળાએ પાપીએને હિંમતથી કહ્યું, પાપીઓ તમે મને હેરાન કરવા આવ્યા છો પણ તમારું કંઈ વળનાર નથી. સાચને કદી આંચ આવનારજ નથી. માટે સમજીને ચાલ્યા જાઓ.

“ ના, અમે તને મુકનાર નથી. શું અમે પાછા જવા માટે આવ્યા છીએ ? ચાલ, તાબે થાય છે કે નહિ ? તાબે થયા સિવાય તારો છુટકોજ નથી. ”

“ તેમ કદાપી બનનાર નથી. ”

આ પ્રમાણે વાદવિવાદ થઈ રહ્યો છે, તેવામાં પાસેની ઝાડીમાંથી એક અવાજ થયો. જેમ ધનુષ્યમાંથી બાણ છૂટે તે પ્રમાણે એક ગોળા છુટી અને ચારમાંના એકને વાગી આરપાર નીકળી ગઈ. વાગતાંજ તે જમીન ઉપર પડ્યો અને તરફડવા લાગ્યો, દશોક મીનીટ તરફડી તેનો પ્રાણ દયાળુ પરમેશ્વરની હજીરમાં જવાનું દેવા ચાલ્યો ગયો. આ બનાવથી

ત્રણે જણા ગમરાઈ ગયા અને કોઇની મદદ આવી પહોંચી ધારી પલાયન કરી ગયા. વિશ્વરંભા આ અનાવ જોઈ આશ્ચર્ય પામી અને જે તરફ અવાજ થયો હતો તે તરફ એકી નજરે જોઈ રહી તો પાસેની ઝાડીમાંથી થોડાના પગલાંનો અવાજ સાંભળ્યો. થોડીવારમાં ઝાડીમાંથી એક થોડો બહાર નીકળ્યો અને વિશ્વરંભાની નજીક આવી ઉભો. બંને એક બીજાની સામે જોઈ રહ્યાં. કોઈથી એક શબ્દ પણ બોલી શકાયો નહિ. છેવટે તે પુરૂષ બોલ્યો, બાળા! તમે કોણ છો? આ રાત્રીના સમયે તું તમે એકલાં અહીં કેમ આવ્યાં હતાં, આવનાર માણસો કોણ હતા? તેઓ શામાટે તમને ઘેરી ઉભા હતા?

“હું પાસેના નગરના રાજા માનસિંહની પુત્રી છું. મારે દરરોજ શિવનાં દર્શન કરવાનો નિયમ છે. તેથી દર્શન કરવા આવી હતી. ઘેર જતાં એ પાપી માણસોએ મને ઘેરી લીધી. તેમાંનો એક અમારો સેનાપતિ માનવરાજ હતો. બીજો ઉપસેનાપતિ પ્રપંચમલ્લ હતો. અને બાકીના એ માનવરાજના નોકર હતા. આપની ગોળીથી માનવરાજ કે પ્રપંચમલ્લ મરાયો નથી પણ એક નોકર મરાયો છે. આપ કોણ છો અને ક્યાં જાઓ છો! તે જો હરકત ન હોય તો જણાવવાની કૃપા કરશો.” રાજકન્યાએ નમ્રશબ્દે કહ્યું.

“આવનાર પુરૂષ થોડીકવાર શાન્ત રહી બોલ્યો, “હું મારી ઝોળખાણ હાલ જણાવી શકતો નથી. આગળ ઉપર સર્વ સમજાશે. હાલ તો સાક્ષી હું તમને તમારે મહેલે મુકવા આવું.”

વિશ્વરંભાને આ આવનાર પુરૂષ પરિચિત લાગ્યો હોય તે તે તેના સામું જોઈ રહી. તેઓ શહેર તરફ ચાલ્યાં. રસ્તામાં તેઓ સામેથી પચીસ માણસોનું ટોળું આવતું જોયું. તેઓના હાથમાં બળતી મસાલો હતી. તેમજ તેઓ હથીઆર બંધ પણ હતા. આવનાર પુરૂષ

ચમક્યો અને બોલ્યો. બાળા સાવધ થા. દુષ્ટો વધારે માણસો લઈ જે આવતાં હોય એમ દેખાય છે. તું ગભરામણ નહિ. જ્યાં સુધી મારા દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તારો વાંકો વાળ પણ થવા દ્વંદ્વ નહિ. ” એમ કહી તેણે પોતાની સમશેર બહાર કાઢી અને આગળ ચાલવા માંડ્યું.

જેમ જેમ માણસો નજીક આવતાં ગયાં તેમ તેમ વિશ્વરંભાએ તેઓને ઓળખ્યાં અને પોતાના સહાયક તરફ શ્રીને કહ્યું કે, “ગભરાવ જેવું નથી. આવનાર આપણાં માણસો છે. તેઓ મારી શોધમાં નીકળેલાં હોય એમ દેખાય છે. માટે ભયભીત થવાની જરૂર નથી. ”

તે પુરૂષે પોતાની સમશેર મ્યાન કરી. સામેથી આવતાં માણસો નજીક આવ્યા. તેમણે રાજકન્યાને ઓળખી અને તરફાળ તેમાંથી એક બોલ્યો, “ બહેન અમે તમને શોધવા નીકળ્યા છીએ. આટલે વખત તમે ક્યાં રોકાયાં હતાં ? આ પુરૂષ કોણ છે ? ”

“ આ વીર યુવક એક રાજ્યભક્ત છે. તેણે આજે માફ ખરા સમયે રક્ષણ કર્યું છે, અરે જીવતદાન દીધું છે. તેનો ઉપકાર જીવન-પર્યંત શૂભાય તેમ નથી. ”

“ તેમનું નામ ? ” તે આવનાર પ્રધાન હતો તેણે પૂછ્યું.

“ પ્રધાનજી ! હાલ વિશેષ કહી શકાય એમ નથી. માટે મહેલે ચાલો ત્યાં સર્વ વાતનો ખુલાશો કરીશું. ” રાજકન્યાએ કહ્યું.

“ ઠીક ચાલો. ” ચાલતાં ચાલતાં પ્રધાન બોલ્યો. બહેન તમારે દર રોજ દર્શન કરવાનું વ્રત હોવાનું સૌ જાણતા હોવાથી અમે આ તરફ આવ્યા “વળી આજ આકાશમાં તોફાન થએલ હોવાથી મહારાજને આપની ચિંતા થતી હતી, તેથી અમને શોધમાં મોકલ્યા છે. અને તેઓ તમારી રાહ જોઈ એવી રહ્યા છે. ” એમ કહી તેણે ઝડપથી ચાલવા માંડ્યું.

રાજકન્યાને અચાવનાર અન્ય કોઈ નહિ પણ બહાદુર વીરકેતુ હતો. તે છૂપા વેશમાં આવ્યો હતો અને હવે મહેલે જતાં ઝોળખાઇ જઇશ એવો સંદેહ આવવાથી તેણે વિશ્વરંભાને કહ્યું, બાળા હવે મને રંગ આપો. કારણ કે હવે તમે નિર્વિદ્ધે શહેરમાં પહોંચી શકશો.”

તરત રંભા બોલી, “આપને મારી સાથે આવવું પડશે.”

“ના, મારાથી આવી શકાય તેમ નથી.”

“આપને શી હરકત છે?”

“કંઈક હરકત છે. હું તમને કોઈક વખત મળીશ.”

“મેં તમને ઝોળખ્યા છે. આજ રાત્રેજ હું પોતે તમારા મહેલે આવીશ.” વિશ્વરંભાએ ધીમે સાદે કહ્યું.

“શું તમે મને ઝોળખ્યો? પણ આજ તમે મને મળી શકશો નહિ.”

“કારણ.”

“મારે મારા મિત્ર વૈરીસિંહના મકાને હાલ જવું છે તેથી હું મધ્યરાત્રે આવીશ.”

“ભલે ત્યારે આપ પધારો અને કોઈ વખત ભેગા થાનો.”

“હું તમારી સહાયતામાં છું. તમે શીકર કરશો નહિ. પણ હવેથી સાવધ રહેજો.”

આમ કહી વીરકેતુ વિશ્વરંભાથી છુટો પડ્યો અને અદૃશ્ય થઇ ગયો.

વિશ્વરંભા પોતાની શોધમાં આવેલા માણસો સાથે નગરમાં આવી અને મહેલે પહોંચી તેણે તેના પિતાને સર્વ વાતથી વાકેફ કર્યા.

રાજાએ સર્વ વાત સાંભળી ક્રોધાવમાન થઇ પૂછ્યું, પુત્રી તું તે માણસોને ઝોળખે છે?

“ના પિતાશ્રી હું તેમને બરાબર ઓળખતી નથી.” વિશ્વરંભાએ કંઈક વિચારથી વાત છુપાવી રાખી કહ્યું.

“હીક, તને બચાવનાર પુરૂષ ક્યાં ગયો?”

“તેમને કંઈ કામ હોવાથી જતા રહ્યા છે.”

આ પ્રમાણે વાત કર્યા પછી રાજા માનસિંહ બોલ્યો, પુત્રી રાત્રી ધણી ગઈ છે. માટે હવે અંદરજઈ આરામ લે. હું પણ જઈ છું.”

વિશ્વરંભા પોતાના શયનસ્થાને ગઈ અને પલંગપર પડી પણ નિંદ્રા દેવીએ તેનીપર કૃપા કરી નહિ.

રાત્રિ ચિતતાં વિશ્વરંભાની નજરે વીરકેતુ અને માનવરાજની આકૃતિઓ જણાવા લાગી. માનવરાજનું દુષ્કર્મ જાણી તેને ખેદ થવા લાગ્યો. તેના તરફ તેને ધિક્કારની લાગણી થઈ.

વીરકેતુની મળેલી મદદથી તે હર્ષ પામવા લાગી. તે બોલવા લાગી, શું તેમની હિંમત! અહા શું તેમનું શૈર્ય! શું મારું ધારેલું કામ પાર પડશે? હીક છે. આવા અનેક વિચારોને અંતે રાજકન્યા કંઈક નિશ્ચય કરી ઉભી થઈ, અને શરીરપર ઝખ્ખો ઓઢી કાળી રાત્રે મહેલની બહાર નીકળી પડી.

પ્રકરણ ૪ થું.

કંઈક નવું.

વૈરીસિંહ દરબારમાંથી નીકળી પોતાના મકાને આવ્યો અને જમી પરવારી વીરકેતુની રાહ જોતા બેઠો. તેવામાં પોતાના મકાનની પાસે થઈ થોડા માણસો જતા હોય તેમ તેને

લાગ્યું. તેથી તે ઉઠ્યો અને નીચે ગયો. તેણે નીચે આવી જનાર માણસોમાંથી એકને પૂછ્યું—તમે બધા ક્યાં જાવ છો?”

એકે કહ્યું, “વૈરીસિંહજી, અમે વિશ્વરંભા જીનેની શોધમાં ગયા હતા અને હવે અમારા મુકામે જઈએ છીએ.”

“રાજકન્યા તે ક્યાં ગયાં હતાં?” વૈરીસિંહે અનુભૂતિ થઈને પૂછ્યું.

“તે શિવદર્શન ગયાં હતાં. તેમને પાછાં ફરતાં મોડું થવાથી અમે શિવાલય તરફ ગયાં હતા.” એક માણસે ટુંકામાં જવાબ આપ્યો.

વૈરીસિંહને જે જાણવું હતું તે જાણાયું નહિ. બાદ તે વધુ કંઈ વધુ નહિ પુછતાં ઉપર ગયો. અને મિત્રની રાહ જોઈ બેસી રહ્યો.

પેલી તરફ વીરકેતુ વિશ્વરંભાથી છુટો પડી બીજે રસ્તે થઈને વૈરીસિંહના ઘેર આવ્યો. બંને મિત્રો બેઠ્યા અને ગાદી ઉપર બેસી વાતો કરવા લાગ્યા.

મિત્ર શું કરી આવ્યા? વૈરીસિંહે પૂછ્યું.

વિરકેતુએ સર્વ વાત કહી અને પૂછ્યું, “તમે શું કરી આવ્યા? કંઈ ખબર લાવ્યા કે નહિ? ફુટોના વિચારો કેવા છે?”

વૈરીસિંહે મૃગલોચની અને માનવરાજ વચ્ચે થયેલી વાત કહી સંભળાવી, અને વધારામાં કહ્યું કે આજ મૃગલોચનીને બોલાવવા માટે મનેજ મોકલ્યો હતો તેથી મારા ધારવા પ્રમાણે કાલે આપણને કંઈક લાભ થશે.

“હીક, ત્યારે હવે હું રજા લઉં છું. હું આવતી કાલે જમીને તારા મકાને આવીશ. આપણે સાથેજ દરબારમાં જઈશું” એમ કહી વૈરીસિંહની રજા લઈ વીરકેતુ પોતાના મહેલે આવ્યો.

મકાને આવી કપડાં બદલી પોતાના દિવાનખાનામાં આવી

પુરથી પર બેઠો અને ટેબલ પર પડેલા કાગળો તરફ જોવા લાગ્યો. એવામાં એક કાગળ પર નજર પડતાંજ તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું અને તે પત્ર હાથમાં લઈ વાંચવા લાગ્યો.

બહાલા વીરકેતુ.

આપે મને ખત સમયે મદદ કરી મારી પર મોટો ઉપકાર કર્યો છે. આ ઉપકારના બદલામાં મારે કંઈક ઉપકાર કરવો જોઈએ. હું શું આપું ? વિચાર કરતાં સર્વસ્વ આપું એમ થઈ આવ્યું છે. તો ધણા દિવસથી દૂષપાત્રેલી વાત આજે જાહેર કરું છું કે,, તમે મારા સર્વસ્વ થઈ ચૂક્યા છો. તમારી મોહક મૂર્તિને હૃદયમાં સ્થાપન કરી છે. આ શરીર-મન-ધન-કરેલા ઉપકારમાં સમર્પણ કર્યું છે. વધુ કંઈ નહિ. હુંકમાં આ રંક અજાણતી વિનંતિ ધ્યાનમાં લેશો. એજ.

તમારી વિશ્વરંભા.

આવું વાંચતાં વીરકેતુ વિસ્મય પામ્યો ઉડા વિચારમાં પડ્યો. અહા પ્રભુ શું થાય છે ? ક્યાં એક રાજબાળા અને ક્યાં હું ? હું તેના માટે ખીલકુલ લાયક નથી. હીક છે. વખત આવે થઈ પડશે. હું ગમે તેવા વેષમાં ગયો તો પણ તેણે મને ઓળખ્યો. પણ આ કાગળ તેણે કેવી રીતે મોકલ્યો હશે. જો કોઈ માણસ આવ્યું હોય તો આમ ટેબલ પર મુકીને જાય જ નહિ. ત્યારે શું તે પોતે જ અહિં આવી હશે ? ના ના, આટલી રાત્રે તે આવી શકે જ નહિ. વળી આજ મને દર રોજ કરતાં મારો ઝોરડો પણ ભારે લાગે છે. નક્કી કોઈ હોવું જ જોઈએ. વીરકેતુએ આમતેમ નજર કરી પણ કોઈ દેખાયું નહિ. છેવટે તેણે ક્યાં તરફ જોયું તો ક્યાંટ પણ ઉઘાડું હતું. આથી તેનો વહેમ પાડો થયો અને દિવાનખાનામાં તપાસ કરવા લાગ્યો.

પ્રિય વાંચકો વીરકેતુનો બહેમ ખરો હતો, વિશ્વરંભા પોતેજ

આવી હતી અને ઉપરોક્ત પત્ર લખી ટેબલ પર મૂકી દિવાનખાનામાં એક સ્થળે ઢૂપાઈ રહી હતી અને ચિંતિત્તા બેતી હતી. જ્યારે વીરકેતુ દિવાનખાનામાં આમ તેમ ફરતો હતો ત્યારે વિશ્વરંભા સર્વ બેતી હતી.

વીરકેતુ ફરતો ફરતો દીવા પાસે આવી ઉભો. તેણે દીવાની પાછળ કાઠને ઉભેલું જોયું. તેથી તે પાછો ફરી ગયો અને બોલ્યો,
અરે ત્યાં કેણુ છે ?

વિશ્વરંભા તત્કાળ અજવાળામાં આવી અને વીરકેતુના સામે ઉભી રહી મંદ મંદ હસવા લાગી.

આ બેઠા વીરકેતુને આશ્ચર્ય લાગ્યું અને બોલ્યો, વિશ્વરંભા તમે અત્યારે ક્યાંથી ?

“ ઉપકારનો બદલો વાગવા આવી છું. ”

“ ત્યારે તો આ કાગળ તમે જ મુક્યો હશે ? તમે ક્યારનાં આવીને ઢૂપાયાં છો ? ”

“ હું તમને મળવા માટે લગભગ એક કલાકથી આવી છું. હ્યો હવે આ પુષ્પનો હાર સ્વીકારી મેં કાગળમાં દર્શાવેલી બીના દ્રઢ કરો. ” એમ કહી તેણે પોતાની પાસે રાખેલો હાર વીરકેતુના ગળામાં પહેરાવી દીધો.

“ અરે વિશ્વરંભા તમે આ શું કરો છો ? આવી બાબતમાં પોતાનાં માતાપિતાની સંમતિ લેવી જોઈએ. ક્યાં તમે અને ક્યાં હું. ”

“ તેની કંઈ ફીકર નથી. ગમે તે હો પણ હું તમને વરીજ ચુકી છું. જ્યારથી મેં તમને જોયા છે ત્યારથી માફ મન વિવ્રળ બની ગયું છે. તો હવે મને નિરાશ ન કરશો. ”

વીરકેતુ થોડીવાર ચૂપ રહી બોલ્યો. હાલ તમે તમારા મહેલે

બાબો કારણ કે મોટું પૈસા થવા આશ્ચું છે. પ્રાતઃકાળ થશે એટલે માણસો આવ જ કરશે અને તમને જવામાં હરકત પડશે માટે ઝટ મહેલમાં સીધાવી બાબો.

“ હું જાઉં છું પણ મારી કહેલી અરજ ભુલી જતા ના. ” એમ કહી વિશ્વરંભા ત્યાંથી નીકળી પોતાના મહેલે ગઇ અને પોતાના મનના મનોરથ પુરા થવા જાણી તે ધસધસાટ ઉઘી ગઇ.

વીરકેતુ વિશ્વરંભાના વચનોથી આશ્ચર્ય પામ્યો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ શું તેને સુખ્યું હશે ! હશે જેમ થવાનું હશે તે થશે. એમ કહી પલંગપર પડ્યો. દિવસના અને રાત્રિના થાકને લીધે તેને પણ નિદ્રાદેવીએ શરણ આપ્યું. બાદ સવારે વહેલો ઉડી પ્રાતઃકાળના કર્મોથી પરવારી રાત્રિએ બનેલા બનાવનો વિચાર કરતો બેઠો.

વિચારમાં ને વિચારમાં જમવાનો વખત થઇ ગયો પણ તેનું તેને સ્મરણ રહ્યું નહિ. એવામાંજ એક નોકરે આવી તેને વિચારમાંથી જગાડ્યો.

“ કુમાર જમવાનું તૈયાર થયું છે, આપના પિતાશ્રી રાહ જોઈ રહ્યા છે; માટે ચાલો. ”

“ હા, ચાલો. ” એમ કહી તે જમવા ગયો અને જમી પરવારી પોષાક પહેરી વૈરીસિંહના મકાને ગયો.

વૈરીસિંહ પણ જમીને તૈયાર થઇ રહ્યો હતો અને ફક્ત વીરકેતુનીજ રાહ જોઈ બેસી રહ્યો હતો. વીરકેતુ આબો કે તે ઉઠ્યો અને પછી બંન્ને મિત્રો દરબારમાં ગયા.

આ વખતે દરબાર ભરાયો હતો. ફક્ત મહારાજા માનસિંહ પધાર્યા નહોતા.

વૈરીસિંહ અને વીરકેતુ પોતાના આસનો પર બેઠા પછી થોડી

વારે મહારાજના આવવાની ખબર થઈ. સવ સભા ઉભી થઈ અને મહારાજને માન આપ્યું. જ્યારે મહારાજ બેઠા ત્યારે સર્વ બેઠા. થોડીવારે મહારાજ શાન્તિથી બેઠા પછી બોલ્યા, “સમાજનો! મારો એવો વિચાર છે કે વૈરીસિંહને માનવરાજના હાથ નીચે ઉપસેનાપતિ નીમવો. તે બાહોશ અને ચાલાક માણસ છે. કેમ સેનાપતિજી તમે આ બાબતમાં રાજી છોને?”

“હાજી, આપના હુકમ પ્રમાણે અમારે વર્તવાનું છે. તો અમારે શા માટે ના પાડવી જોઈએ.”

“ત્યારે આવતી કાલે તેને સેનાપતિનો પોશાક આપજો.” રાજાએ આજ્ઞા આપી. માનવરાજ મનમાં બળવા લાગ્યો; અને ઉપરથી ખુશી થતાં બોલ્યો.

“મહુ સાહે મહારાજ, કાલથી હું આપનો હુકમ અમલમાં મૂકીશ.”

“વૈરીસિંહજી તમે આ બાબતમાં રાજી છોને?” રાજાએ પૂછ્યું.

“મહારાજ આપની દરેક આજ્ઞામાં અમે રાજીજી છીએ.” વૈરીસિંહ નમીને કહ્યું. પછી કચેરીનું કામ ચાલુ કર્યું. કચેરીનું કામ પુરું કરી વખત થયે વિસર્જન કરી સર્વ પોતપોતાના ઘેર ગયા. માનવરાજ બડ-બડતો પોતાના ઘેર ગયો. ઘેર આવી પ્રપંચમદ્દલને તેણે કહ્યું, “પ્રપંચમદ્દલ! વૈરીસિંહને રાજાએ માફ કામ સોંપ્યું છે. તે હવે આપણા કામમાં આડે આવશે. માટે આજ રાત્રેજી તું તેને આહિ બોલાવી લાવજો. તેને સમજાવી આપણા પક્ષમાં લઈ લઈશું. સમય આવે તે ઘણા કામમાં આવશે.”

પ્રપંચમદ્દલ થોડીક લાંબુ કંઈક વિચારમાં પડી બોલ્યો, “નામવર હું તેને જરૂર આજ રાત્રે આપની પાસે બોલાવી લાવીશ. હ્યો હવે હું રજા લઉં છું.” કહી તે ચાલ્યો ગયો અને બીજા કંઈ નહિ જતાં

પ્રપંચમસ્લ સીધો વૈરીસિંહના મકાને આવ્યો. આ વખતે વૈરીસિંહ પોતાના દિવાનખાનામાં વિચાર કરતો બેઠો હતો; એવામાંજ પ્રપંચમસ્લે ત્યાં આવી વૈરીસિંહને નમન કરી એક બાજુએ ઉભા રહેવાનું પસંદ કર્યું, થોડીવારે તેના તરફ જોઈ વૈરીસિંહે પૂછ્યું, “ તમે કેમ આવ્યા છો ? ”

“ હું આપને કંઈ કહેવા આવ્યો છું. ” પ્રપંચમસ્લે કહ્યું.

“ તમારે જે કહેવાનું હોય તે ખુશીથી કહો. ” વૈરીસિંહે જણાવ્યું.

“ મારે કહેવાનું એજ કે, આપ અમારા સેનાપતિ થયા છો પણ મોટા સેનાપતિના ધારવા પ્રમાણે તમે હજી કામથી અજાણુ છો. તેટલા માટે માનવરાજે મને તેડવા મોકલ્યો છે. તે આપને કંઈક કહેવા—સમજાવવા ઇચ્છે છે, તેમજ આ નવા પદ સંબંધમાં માહિતગાર કરવા પણ ચાહે છે. ”

“ બહુ સાફ, વખત થયો તેડવા આવજો. હું જરૂર તમારી સાથે આવીશ. ”

બાદ પ્રપંચમસ્લ મનમાં ખુશી થઈ વૈરીસિંહને નમન કરી ચાલતો થયો.

સાંજ પડતાં વૈરીસિંહ જમી પરવારી પ્રપંચમસ્લની રાહ જોવા લાગ્યો. તેવામાં તેને વિચાર થઈ આવ્યો કે રખેને તે દુષ્ટ મને પોતાના પક્ષમાં લેવા માટે સમજાવવા તેડાવતો હશે તો ? જે હશે તે જણાશે. મારે હથીઆરથી સજ્જ થઈને જવું જોઈએ. ” એમ ધારી વૈરીસિંહે હથીઆર ધારણ કર્યા અને તે ટંકાઈ જાય તે માટે તે ઉપર નિત્યનો પોષાક પહેર્યો અને જવા તૈયાર થઈ પ્રપંચમસ્લની રાહ જોતો બેઠો.

સમય થતાં પ્રપંચમસ્લ વૈરીસિંહને તેડવા આવ્યો. બન્ને જણા ત્યાંથી નીકળી માનવરાજના મકાને આવ્યા. માનવરાજે અતી માન-

પૂર્વક તેને પોતાની જોડે આસન આપી કહ્યું, “હવે તો તમે અમારા ખરોખરીયા થયા. હું પણ ઘણો ખુશી થયો છું.”

“પોતાનો સ્નેહિત્ત્વ ઉચ્ચ પદ પર વિભુષિત થતાં દરેક સ્નેહિત્ત્વ ખુશી થાયજ. મારે મહારાજનો ઉપકાર માનવો ઘટે છે.” વૈરીસિંહે કહ્યું.

“વાં તમને અહિં કેમ બોલાવ્યા છે તે તમે જાણો છો?” માનવરાજે હસીને પૂછ્યું.

“કંઈક નવું શીખવવા અને સમજાવવા.” વૈરીસિંહે જવાબ આપ્યો.

“હા, એ તો ખરું પણ મારે તમને ખીલું પણ કંઈક કહેવું છે. આશા રાખું છું કે તે તમે માનશો?”

“આપની વ્યાજખી આજા અંગીકાર કરવી એ મારી પ્રજા છે.”

“શાખાશ છે. કુમાર! તમારે અમારા એક કામમાં મદદરૂપ થવાનું છે.”

“ક્યા કામમાં?” વૈરીસિંહે આશ્ચર્યના દેખાવ કરી પૂછ્યું.

“તે પછી સમજાશે પણ પ્રથમ તમે કયુલ કાવ કે હું દરેક કામમાં મદદગાર થઈશ.”

“રાજ્યના ભલાંને માટે દરેકે દરેક કામમાં ખુલ્લું સહાયક થઈશ. પછી કાંઈ?”

“રાજ્ય સિવાય ખીજ કામમાં નહિને?” માનવરાજે પૂછ્યું.

“ના જી.” વૈરીસિંહે ગંભીરાણથી જવાબ આપ્યો.

માનવરાજ થોડીકવાર વિચારમાં રહી બોલ્યો, “ત્યારે તમે એક વચન આપી શકશો?”

“શાનું વચન?” વૈરીસિંહે ચમકીને પૂછ્યું.

“ તમારા અને અમારા હિતનું. ”

“ સ્પષ્ટ સમજ્યા વિના હું કંઈ પણ કહી શકું કે કરી શકું નહિ. ”

“ હું આ પળેજ ખુલાસો કરું છું. તમે પૂર્ણ શાન્તિથી ધ્યાનથી મારી વાત સાંભળી અને તમારો વિચાર જાહેર કરજો. કુમાર ! મારી તમને વિનંતી માત્ર એટલીજ છે કે અમારા કામમાં તમારે આડે આવવું નહિ અને અમને જોઈતી મદદ કરવી. અમારી જે કાંઈ શુભ વાત કદાચ જો તમારા જાણુવામાં આવે તો કોઈને પણ જાહેર કરવી નહિ અને હું જ્યારે આજ્ઞા કરું ત્યારે તમામ સૈન્ય મારે સ્વાધિન કરી દેવું. ”

“ તમારી આ આજ્ઞા અને માગણી મારાથી કમુલ કરી શકાય એમ નથી. ”

“ ત્યારે મારે ઘણીજ દીલગીરી સાથે મહારાજને જણાવવું પડશે કે વૈરીસિંહ નોકરીને માટે તદ્દન નાલાયક છે. ”

“ બલે તેની મને દરકાર નથી. જો કે હું તમારા જેવો નિમક-હલાલ નોકર નથી પણ મારી રાજ્ય તરફ જે ભાવના છે તે અચલ છે અને તે કદાપીકાળે પણ ચલીત થનાર નથી. ” આટલું બોલી વૈરીસિંહ માનવરાજના મુખ તરફ જોઈ રહ્યો અને તેના મુખ ઉપર થતા ફેરફારનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો.

“ વૈરીસિંહ ! તમારાથી રાજ્યનું અને રાજનું કંઈ પણ ભલું થઈ શકનાર નથી. એમ કરવા જતાં તમે પોતેજ દુઃખના ભોક્તા થઈ પડશો. ” માનવરાજે વક્ર નેત્રે વૈરીસિંહ તરફ જોઈ કહ્યું.

“ રાજ્યના માટે મારો પ્રાણ જાય તેની મને દરકાર નથી. હું દુઃખથી ડરતો નથી. જ્યાં સુધી માફ થવન છે ત્યાં સુધી મહારાજ પ્રત્યે અને રાજ્ય પ્રત્યે મારી લાગણી જેવીને તેવીજ છે. ”

“ શાખાશ છે વૈરીસિંહ તારી રાજ્યમક્તિને. તારી રાજ્ય તરફ કેવી લાગણી છે તેની હું તો પરિક્ષા કરતો હતો.” આટલું બોલી માનવ-રાજે ટેબલ ઉપર હાથ પછાડી અવાજ કર્યા એટલે પાંચ માણસો ત્યાં આવી નમન કરી ઉભા. તેમને જોતાંજ માનવરાજે વૈરીસિંહ તરફ હાથ લાંબાવી કહ્યું, “ મારા બહાદુરો ! આ વક્ષદારને કેદ કરી આપણા ગુપ્તસ્થાનમાં લઇ જાઓ.”

“ મને કોણ કેદ કરનાર છે ? ” વૈરીસિંહે ઉચ્ચેરાધ કહ્યું.

“ આ મારા સેવકો કેદ કરશે અને રીખાવી રીખાવી મારશે. તું મારી આજ્ઞા માનતો નથી તેથીજ આ લોકોના સ્વાધિન તારે થવું પડશે. માટે માની જા અને અમારા પક્ષમાં આવી જા. અમારી સાથે રહેવાથી તને મોટો લાભ થશે.”

“ લાભની મને પરવાહ નથી અને સાથે મરણની પણ દરકાર નથી.”

“ ત્યારે તો ખુશીથી પધારો આ લોકોની સાથે અને જીવતાં મુઘી દુઃખ ભોગવો.”

વૈરીસિંહ વિચાર કરી વખતને અનુસરી તાબે થયો અને આવેલા માણસો સાથે ચાલ્યો અને જતાં જતાં બોલ્યો કે, “ વિશ્વાસઘાતી ! તેં મને દગાથી કેદ કર્યો છે, પણ સમજજે કે આજથી તારા ભાવીની મર્યાકરતા શરૂ થઈ ચૂકી છે. નિમકહરામ ! તારી કહેવાની મતલબ હું પૂરેપૂરી સમજી ચૂક્યો છું. પણ જ્યાં સુધી વક્ષદાર રાજપૂતો જીવે છે ત્યાં સુધી તારી મતલબ કદાપિ પૂર્ણ થનાર નથી. તું મને તો શું પણ કોઈને તારા પક્ષમાં લઈ શકીશ નહિ. સાચ્યો રાજપૂત તને કદાપિ મદદ કરશે નહિ. સમજ્યો ? આ કુટીલ રાજ્યપ્રોત્તી, ધિક્કાર છે

તને અને તારાં માતાપિતાને. જો તું એક પથર રૂપે જનમ્યો હોત તો અન્ય લોકોને કપડાં ધોવારૂપ થઇ કંઈ પણ ઉપકાર કરી શકત.

નિમકદરામ! તું સમજતો હોઇશ કે હું આ સઘળું કામ છાતું કરું છું, કોઈ બાણતું નથી; પણ ખૂબ સમજજો કે તું નીમક દરામ થયો છે, એ ધણા જાણના જાણવીમાં છે, તારૂં પાપ ધીમે ધીમે પ્રકટ થતું જાય છે. તારાં પાપ અમાપ છે. રાજાનું અમ્મ ખામ રાજાની પુત્રી પ્રત્યે મોહાંધ થઇ તેં તારા નર્ક નિવાસનો રસ્તો સાફ કરી મૂક્યો છે. તારા જેવા કર્મચંડાળનું સ્થામ મુખ જોવું પણ હવે બાજબી નથી. બદમાસ! જતાં પહેલાં ફરીથી એતાવું છું કે હવે સદાકાળ સાવધ રહેજો.”

માનવરાજ ઉચ્કેરાઇ બોલી ઉઠ્યો—“ચુપકર, નાદાન છોકરા! તારી લવારી બંધ કર. હું જોઉં છું કે તું રાજાનું અને રાજ્યનું કેવી રીતે ભડું કરી શકે છે? બહાદુર! જાઓ, લઇ જવ એ દુષ્ટને.”

ધેરીસિંહ કંઈ પણ નહિ બોલતાં એક ધિક્કારની નજર ફેંકી દુષ્ટના સેવકો સાથે ચાલ્યો અને ચાલતાં ચાલતાં પોતે આ ઘણું સાફ કર્યું એમ સમજી ખુશી થવા લાગ્યો. અને પ્રભુની સ્તુતી કરી દુઃખમાં સ્થાય થવા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.—અહા પ્રભુ તેંજ મને અગાઉથી સાવધ થઇને જવાની બુદ્ધિ સુઝાડી હતી. ખરેખર મારા ધારવા પ્રમાણે જ દુષ્ટોએ કર્યું. જો શસ્ત્રવિહિન આવ્યો હોત તો નક્કી હું કેદમાં પુરાત પણ ઇશ્વર સાનુકુળ છે—હથીઆર મેળવુદ છે. દુષ્ટો મને હનાવવાને શક્તિવાન નથી. જો કે આ પાંચ છે અને હું એકલો છું તો પણ હું પચાસને પુરો પહું એવો છું.” એમ વીચાર કરી તેણે કોઇ જાણે નહિ એવી રીતે અંદરથી ધીમે રહી કટાર બહાર કાઢી અને એક ક્ષણનો પણ વિલંબ નહિ કરતાં, વિજળીના વેગે

શત્રુઓ પર દૂરી પડી ત્રણ માણસોને પૂરા કર્યા. ત્રણ માણસોને મરણને શરણ થએલા જાણી બાકીના બે બચીને ત્યાં નાશી છૂટ્યા. વેરીસિંહે નાશી જતા દુષ્મનોમાંના એકને ગોળી મારી જમીન પર પાડ્યો અને એકની પાછળ પડ્યો. આગળ જતાં તેને પણ પકડ્યો અને બોલ્યો, “ દુષ્ટ હવે ક્યાં જાય છે ? હું તને મુકનાર નથી. આજે તારા જીવનની સમાપ્તિ છે. ”

પ્રાણ જવાના બચે તે માણસ આખા શરીરે ધ્રુજતો, ગદગદ કંઠે કહેવા લાગ્યો, “ મહારાજ, હું તમારા શરણે છું. ગમે તો મારો કે ઉગારો. ” કહી તે હાથ જોડી ધુંટણે પડ્યો.

“ પ્રભુના સોગન ખા કે હવેથી કદાપિ દુષ્ટની સેવા નહિ કરે. ” વેરીસિંહે કહ્યું.

“ હું પ્રભુના સોગન ખાઈને કહું છું કે હું દુષ્ટના કામમાં સામેલ નહિ થાઉં અને ઉપરથી તેના પક્ષમાં રહી ગુપ્ત બેઠ જાણી આપને કહીશ. હું પહેલાં એ દુષ્ટને આવો જાણતો નહોતો. તેણે મને લાલચ આપી હલકી પાયરી પરથી સરદારની મોટી પાયરીએ ચઢાવ્યો છે. પણ આજથી તે દુષ્ટનો દુષ્મન બનીશ અને સદાને માટે તમારા જેવા પવિત્ર જનોનો સેવક રહીશ. ”

વેરીસિંહે તેને બચાવ્યો અને પૂછ્યું, “ પાપી માનવરાજે કહેલું ગુપ્તસ્થાન ક્યાં આવેલું છે ? ”

“ અહિં નજીકમાંજ તે સ્થાન આવેલું છે. તેને ચાર દાર છે, પણ તેની થોડાં માણસોને ખબર છે. વળી તેને ઉઘાડવા વાતવાની અનેક આંખો તથા ખીલીઓ છે. ”

“ તે ચાર દાર ક્યાં આવેલાં છે ? ”

“ એક દાર માનવરાજના મહેલમાં છે અને ત્યાંથીજ તમને

ગુપ્તસ્થાનમાં લઈ જવાના હતા. બીજો માર્ગ રાજમહેલની વચ્ચે આવેલી ભીંતમાં છે. માનવરાજ ત્યાં થઈનેજ રાજકન્યાને ગુપ્તસ્થાનમાં લઈ ગયો હતો. ત્રીજો માર્ગ શહેરથી અર્ધો ગાઉ દૂર આવેલા કાશી-વિશ્વનાથ મહાદેવના ખડેરમાં છે. અને એ દારના માર્ગેજ માનવ-રાજ અને તેના મળતીયાઓ ગુપ્તસ્થાનમાં પ્રવેશી તેમનાં કાવનાંઓ ચલાવે છે. તેને મળી ચૂકેલાં માણસો દરરોજ તે માર્ગે દાખલ થઈ ગુપ્તસ્થાનમાં એકત્ર થાય છે. અબળપુત્ર માણસોને અને વફાદારીની ખાત્રી વિનાનાઓને આંખોપર પાટા બાંધી અંદર લઈ જવામાં આવે છે. આ સિવાયનો એક ચોથો માર્ગ અહિંથી છ ગાઉ દૂર આવેલા ધર્મપુરમાં રામસિંહ ઠાકોરના મહેલમાં છે. રામાસંહ આપણો ખંડીઓ ઠાકોર છે. પણ હાલમાં લાલચ-લોભના કારણસર માન-વરાજે તેની સાથે દોસ્તી બાંધી છે.”

વૈરીસિંહ આશ્ચર્ય પામી બોલ્યો, “અહા શું ભેદી માર્ગો અને સ્થાનો? વાઈ બીજું કંઈ જણાવવાનું છે?”

“હા, તે સ્થાનને મજામુત બનાવવામાં આવ્યું છે, દરેક સ્થળે ચોક્કાઓ મૂકવામાં આવેલી છે. એક માણસ પણ વગર ઓળખાણે અંદર જઈ શકતું નથી. જતાં આવતાં માણસોની ગણતરી થાય છે. દર-વાળ એવા ગોઠવેલા છે કે અબળપુત્રો માણસ એમ સમજ નહિ કે આ દરવાજો હશે. તેમાં લડાઈને લગતી સર્વ ચીજો રાખવામાં આવી છે. વળી લાગ આવે મહારાજને કેદ કરી ગુપ્ત સ્થાનમાં લાવી પૂરવાનો પણ નિશ્ચય થઈ ચૂકેલો છે. માનવરાજને રાજ્ય લોભ લાગ્યો છે, મહારાણી મૃગલોચની તેને મળી ચૂકેલી છે તેણે પોતાના સતીત્વનો નાશ પણ કર્યો છે.”

“સરદાર! મહારાણી બ્રબ્થ થઈ છે અને તેને મળેલી છે તે

હું જાણું છું. વાંડ, માનવરાજના પક્ષમાં કેટલાં માણસો છે ? ”

“લગભગ દસથી બાર હજાર.” સરદારે જણાવ્યું.

વૈરીસિંહ વિસ્મય થઈ બોલ્યો, “વાંડ એવડી મોટી સંખ્યા ત્યાં કેવી રીતે રાખે છે ? તેઓ ઘોડેશ્વાર છે કે પાયદળ ? ”

“તેઓ ઘોડેશ્વાર છે તેમજ પાયદળ પણ છે. તેમને માનરાજ દરરોજ ક્વાયત આપે છે. તે સ્થાનમાં ઘોડાની મોટી અશ્વશાળા છે. લશ્કરને રહેવા માટે તેમજ સુઈ રહેવા બેસવા માટે પણ સવડ કરવામાં આવેલી છે હજુ પણ લશ્કરમાં ભરતી કર્યા કરે છે. જો વધુ વખત આ કામ ચાલુ રહેશે તો તેઓ રાજ્યના સૈન્ય કરતાં વધુ મળવાન થશે.”

વૈરીસિંહ કંઈક સ્વરે બોલ્યો, “ગભરાઈશ નહિ. પાપીઓના પાપનો ઘડો ભરાયો છે તે હવે ફુટશે. સરદાર તું હવે તારા કહેવા પ્રમાણે માનવરાજની પાસે જઈ રહે અને આજના વખતે ગુપ્ત વેશથી મારા મકાને પાછળની બાજુએથી આવી દરરોજ મને નવા બુની જણાવી જાજે.”

“બહુ સાંડું, આપ તે બાબતનો કશો પણ સંશય ચાલુશો નહિ. હું કાલ સાંજે તમારી પાસે આવીશ.”

“સાંડું, પણ પ્રભુના સોગન ખાધા છે તે હમેશાં યાદ રાખજો.” વૈરીસિંહે સૂચન કર્યું.

“આપ બે દિવસ રહેજો રાજપૂત કદી બેવચની થતો નથી. હું દુષ્ટ સાથે દુષ્ટ અને સારા સાથે સારો રહીશ. હવે હું રજા લઉં છું.”

“જાઓ.” વૈરીસિંહે રજા આપી. સરદાર ચાલ્યો ગયો, અને બીજે કંઠ નહિ જતાં પ્રથમ માનવરાજની પાસે ગયો અને

કેદીને કહેવા પ્રમાણે કેદ કરી આવ્યો એમ જણાવ્યું. માનવરાજ ખુશી થયો અને તેને સાગ્રાશી આપી કહ્યું, “આપણે થોડા દિવસ રાહ જોઈશું. તેને સમજાવીશું અને જો માનશે તો આપણા પક્ષમાં લઈ તેને સરદાર બનાવીશું અને નહિ માને તો તેને જમપૂરી તરફ મોકલી આપીશું. એ આપણો ભયંકર દુષ્મન છે. વળી બળવાન છે. લાગવગ વાળો છે. તેના મરવાથી આપણને મહાન લાભ છે. પક્ષમાં આવશે તો પણ લાભ છે. આપણે હવે કરવાનું કંઈ નથી.”

પ્રકરણ ૫ મું.

નવો પ્રવાશી અને વીરકેતુ કારાગૃહનિવાસી.

ઉત્તરાખાના દિવસો હતા. સૂર્યનારાયણ ભગવાન જગતનાં પાપી કોપીઓને કોપીઓ પર ક્રોધાવમાન થઈ ઉઘ્ર તાપે તપી તેમનો ક્રોધ દર્શાવી રહ્યા હતા. લોકો સખ્ત તાપથી અકળાઈ રહ્યા હતા. મધ્યાન્હકાળે પશુપક્ષી કે માણસોથી પોતાના સ્થળેથી બહાર નીકળી શકાતું નથી. નદી-નાળાં-તળાવ-સરોવરનાં પાણી પણ સખ્ત તાપને લીધે ગરમ થઈ ગયાં હતાં. જાણે જગત બળીને ખાક થશે કે શું એવો સર્વત્ર ભાસ થઈ રહ્યો હતો. જમીનમાંથી પણ ગરમ વરાળો નીકળતી હતી.

આવા સમયે એક યુવાન ઘોડેસ્વાર પસીનાથી તરબોળ થઈ આવ્યો આવતો હતો. તેનું સર્વાંગ પસીનાથી ભીંજાઈ ગયેલું હતું. તેના મુખપરથી અનુમાન થતું હતું કે આ યુવાન ઘોડેસ્વાર ધણી

લાંબી મુસાફરી કરીને આવતો હોવો જોઈએ. અશ્વને પૂરપાટ ચલાવતો યુવાન આમતેજ જોતો હતો. તેનું મુખ તડકાથી લાલચોળ થએલું હતું. આખરે તે ગંગા નદીની પાસે આવેલા એક દેવાલય સમીપ આવી ઘોડેથી નીચે ઉતર્યો અને અશ્વને એક વૃક્ષના થડે બાંધ્યો. ઘોડા ઉપરથી સાજ ઉતારી જમીનપર મૂકી ઉપર બેઠો. ઘોડીવાર થાક ખાઈને જળપાન કરવા નદીએ ગયો. અશ્વને પણ પાણી પાછ શાંત કર્યો. બાદ પુનઃ વૃક્ષ નીચે પાથરેલા ઘાસીયાપર સુઈ રહ્યો. પ્રવાસના શ્રમથી અતી શ્રમીત થઈ હોય યુવાન ઘોડીવારમાં ઘસઘસાટ ઉઠી ગયો. યુવાનને નિદ્રામાં પડે ઘોડીજવાર થઈ હશે એટલામાં એક બીજો ઘોડેસ્વાર ત્યાં આવતો જણાયો. આ ઘોડેસ્વાર અન્ય કોઈ નહિ પણ આપણે પરીચીત વૈરીસિંહ હતો. માનવરાજના સરદાર બેચરસિંગથી છૂટો પડી પોતાને મકાને ગયો હતો અને પછી બીજો દિવસે પ્રાતઃકાળમાં બહેલો જગૃત થઈ સ્નાનાદિકથી મૂકત થઈ નિત્યકર્મ કરી વિચાર કરવા લાગ્યો કે, પાપી માનવરાજની મને કેદ કરવાની ધારણા નિષ્ફળ ગઈ. વળી તેના વંશદાર સેવક બેચરસિંગ પણ નીતિને રસ્તે ચઢી મારો મદદગાર થયો. બસ હવે જોઈ લેવાશે. છૂપાં કારસ્થાનો કરતા કુટિલો હવે જડમૂળથી નાશ પામશે. પ્રભુ મદદગાર છે; ચાલ આજે સરિતા કિનારે આવેલા દેવાલયમાં જઈ. ” આમ વિચાર કરી વૈરીસિંહ ઘોડેસ્વાર થઈ જ્યાં પ્રવાસી યુવાન નિદ્રાવશ થયો હતો, તે દેવાલય આગળ આવ્યો અને પછી આસપાસ દ્રષ્ટિ કરતાં તેણે ઘોડાને અને યુવાનને જોયો. તે આશ્ચર્ય પામ્યો પણ એટલામાંજ તેના આવવાના પગરવથી નિદ્રાવશ યુવાન જાગી ઉઠ્યો અને પોતાની સમીપ બેસેલા વૈરીસિંહને પૂછ્યું, “ આપ કોણ છો ? આપનું નામ શું છે ? ”

“ હું આ નગરનો સેનાપતિ છું, માફ નામ વૈરીસિંહ છે. ”

• “આ નગરના રાજાનું નામ ?”

• “ભદ્રસેન.”

“કૃપા કરી તેમની રાણીઓનાં નામ જણાવશો ?”

“અમારા મહારાજાને બે રાણીયો છે. આપને આ જાણવાનું શું કારણ છે ?”

વૈરીસિંહ શંકાશિલ વદને યુવાનની તરફ જોઈ રહ્યો. તેને શંકાશિલ થએલો જણી દુશ્મને કહ્યું, “તમે મારા પર બહેમાયા છો. પણ મારી પ્રત્યેની તમારી શંકા અસ્થાને છે. હું આ રાજ્યનો હિતચિંતક છું. વાઈ હવે બંને રાણીઓનાં નામ જણાવવાની મહેરબાની કરો ?”

“ભદ્રા અને મૃગલોચની ? નામ જાણવાનું કારણ ?” વૈરીસિંહે વધુ બહેમાઈ પૂછ્યું.

“કંઈ નહિ રહેજ.” આટલો જવાબ આપી પુનઃ તેણે પૂછ્યું, “એતો જાણે ઠીક; પણ જે ગણી મૃગલોચનીના નામથી ઓળખાય છે; તે નવી રાણી છે નહિ વાઈ ?”

“હા, તે નવી ગણી છે. હવે તમે જણાવો કે આપનું નામ શું અને ક્યાંથી આવે છે ?”

“માઈ નામ વીરભદ્ર છે. હું એક રાજકુમાર છું.” યુવાને જવાબ આપ્યો.

“સારે આપ કોઈને સાથે રાખ્યા સિવાય એકલા કેમ નીકળ્યા છો ?” વૈરીસિંહે પૂછ્યું.

“કંઈક કારણસર.”

“આપ ક્યાં જવા ધારો છો ?”

“હાથમાં તો અહિંજ રહેવું છે. આગળ ક્યાંઈ પણ જવું નથી.”

“ત્યારે તો મારી સાથેજ ચાલો અને અહીં રહો ત્યાં સુધી મારા મકાને રહેજો.”

“ના જી, હું મારૂં રહેવાનું કોઠખીન્ને ઠેકાણેજ રાખીશ આપને શામાટે મારે નાહક તસ્દી આપવી જોઈએ?”

“તેમાં કંઈ તરદી નથી. તમારા નિવાસથી મને આનંદ થશે અને આવા વખતમાં મારા શુભકામમાં તમારાથી મદદ પણ કરી શકાશે.” વંદીસિંહે કહ્યું.

“આંખ શુ કામ કરવું શરૂ કર્યું છે?” વિરભદ્રે પૂછ્યું.

“તે આગળ ઉપર જણાશે, હાલ ચાલો.” એમ કહી તેઓ બન્ને શહેર તરફ જવા નીકળ્યા. વીરભદ્ર નગરનું બારીકાઈથી અવલોકન કરતા વંદીસિંહના મકાને આવ્યો અને એક સુંદર દિવાનખાનામાં આવી બેઠો, “વંદીસિંહ! મને તો આ શહેર મુખ્ય દેખાય છે.”

“આપનું ધારવું સત્ય છે. અમાના નામંવર મહારાજા પ્રજા તરફ અમોહકીય જીએ છે. પ્રજા વફાદાર છે; પણ કેટલાક બદમાસ છે.”

“શુ આધિકારીઓ ખરાબ છે?” વીરભદ્રે પૂછ્યું.

“બધા તો ખરાબ નથી, પણ સવામણ રૂની તળાઈમાં એક ટાંકણી સાથે તે પ્રમાણે આખા રાજ્યમાં બેજ માણસ ખરાબ છે.”

“તે કાણ છે? તેમનાં શું નામ છે!”

“એક તો મોટો સેનાધિપતિ માનવરાજ અને બીજી નવી મહારાણી મૃગલાયની.”

“શું નવી રાણી પોતેજ?”

“હા, નવી રાણી સેનાપતીની સાથે ખાર બાંધી બ્રહ્મ થઈ છે.”

“હેં! આ તમે શું કહો છો? શું આ બામતથી મહારાજા અજાણ છે?”

“રાજા તો શું પણ આખું નગર અજાણુ છે. ફક્ત હું તથા મારો મિત્ર વીરકેતુ જાણીએ છીએ.”

“વીરકેતુ કોણ ?” વીરભદ્રે પૂછ્યું.

“તે દુષ્ટ સેનાધિપતિ માનવરાજનો પુત્ર છે. તેણે બે દિવસ ઉપરાજ રાજપુત્રી વિશ્વરંભાને શીવાલયમાંથી બચાવી છે. વળી તેના પિતા માનવરાજ રાજપુત્રી ઉપર જીલ્લમ જીતવા ધણા પ્રયત્નો કરે છે. આ સર્વ બાબત અમે જાણીએ છીએ તેથી અને વળી ગદ્દ કાલે અને સેનાપતિની જગ્યા મળી છે તેથી માનવરાજ બળી ગયો છે. અને મારો નાશ કરવા તેણે ગદ્દ રાત્રે મને બોલાવી કેદ કર્યો પણ પ્રભુ કૃપાએ હું માફ રક્ષણ કરી શક્યો અને તેના એક વફાદાર માણસને પક્ષમાં મેળવી છૂટ્યો. તે માણસ હવે આપણા પક્ષમાં આવી ચૂક્યો છે. તે હાલ ઉપરથી માનવરાજને વફાદાર હોય એવી રીતે તે દુષ્ટની પાસે રહ્યો છે.” આટલું કહી વૈરીસિંહે આ નવા મિત્રને તમામ વાતથી માહિતગાર કર્યો. આ નવા મિત્રે પણ પોતાની કેટલીક વાત વૈરીસિંહને કહી મંબળાવી. બાદ બન્ને બોજનાલયમાં ગયા અને પછી દિવાન-ખાનમાં આવી વીરકેતુની રાહ બેવા લાગ્યા. વીરભદ્ર વીરકેતુને મળવા ધણી આતુર હતો. સમય થયો પણ વીરકેતુ આવ્યો નહિ. વૈરીસિંહ વિચારમાં પડ્યો. પાકો! આપણે પણ ચાલો વીરકેતુની તપાસ કરીએ કે તે હજી સધી કેમ આવ્યો નથી.

આજે વીરકેતુનો પિતા માનવરાજ મહાન વિચારમાં તટુપ બની તેના મહેલના એક ઝોરડામાં બ્યાકુળ વદને બેસી રહ્યો હતો. વિચારમાં તે હાંત કચકચાવતો હતો. આંખોમાં આગ વરસતી હોય એવો તેનો દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. આવી અવસ્થામાં તેણે ધણી સમય ગૂમાવી અંતે ખૂબ પાડી એક નોકરને બોલાવ્યો. ગરીબ નોકર ધ્રુવતા

પગે ઉપર આવી તેને નમન કરી ઉભો રહ્યો અને બોલ્યો, “ સ્નેહકને શી આરા છે ? ”

“ જા, વીરકેતુને બોલાવી લાવ. ” નોકર ચાલ્યો ગયો. માનવરાજ વિચારવા લાગ્યો કે-વૈરીસિંહ મારો દુશ્મન છે, તેની સાથે વીરકેતુ પણ ફરે છે. મારા ધારવા પ્રમાણે આમળ જતાં તે પણ મારા કામમાં આડે આવશે. વીરકેતુને મેં આજ સુધી કંઈ કહ્યું નથી મારે આજે તેને સમજાવવો જોઈએ. ”

આમ વિચાર કરી રહ્યો છે; એટલામાંજ વીરકેતુએ નોકર સાથે ત્યાં આવી પૂછ્યું, “ પિતાશ્રી ! આપે મને કેમ બોલાવ્યો ? ”

“ વીરકેતુ ! તું મારો બહાદોર પુત્ર છે. તારા બાલ્યમળથી તે અત્યાર સુધી હું તારી સાથે કંઈ પણ ઉચ્ચ સ્વરે બોલ્યો નથી. કારણ કે જો હું તને કંઈ કહું તો તને તારી મૃત માતા યાદ આવે. પણ આજે મારે તને કંઈક પુછવું છે ? ”

“ પિતાશ્રી ! જો પુછવું હોય તે ખુશીથી પૂછો. ”

“ તારે વૈરીસિંહ સાથે મિત્રતા છે નહિ વાં ? ”

“ હા, કંઈક એવું છે ખરું. ” વીરકેતુએ જવાબ આપ્યો.

“ સ્પષ્ટ જણાવને ? આપણે જુદું બોલવું ના જોઈએ. ”

“ પિતાશ્રી ! તે મારો મિત્ર છે. હું તેને ચાહું છું, તે મને ચાહે છે. ” વીરકેતુએ કહ્યું.

“ ત્યારે તું હવે તેની મિત્રતા છોડી દે. ” માનવરાજે આંખેા વિકાશી કહ્યું.

“ કારણ ? ” વીરકેતુએ ચમકીને પૂછ્યું.

“ તે તારો મિત્ર હાલમાં મારો કદો સત્રુ બન્યો છે. તેની મિત્રતા ત્યાગવાથી તું સુખી થઈશ. આપણને લાભ થશે. ”

“આપણને તેથી શું લાભ થશે ?”

“ચોડા વખતમાં તું રાજપુત્ર થઈશ, આ નગરનો ભવિષ્યનો ગાદી વારસ બનીશ.”

“પણ આપ રાજ કેવી રીતે થશે ? વળી મહારાજને બાળ કુંવર પણ છે. તેમજ હજુ રાજ પણ હયાત છે ?”

“તે બાળકમાં તું કંઈ ન સમજે. મારા કહેવા પ્રમાણે ચાલવાનું વચન આપ.”

“પિતાશ્રી, લાચાર છું કે હું વચન આપી શકતો નથી. આપ રાજ થવાનું જણાવો છો તેથી મારી ખાત્રી થાય છે કે આપ આ રાજ્ય તરફ બેવકા થયા છો.”

“આમાં બેવકા જેવું કંઈ નથી.”

“જો આમાં બેવકા જેવું ન હોય તો મને ગાદીવારસ કેવી રીતે બનાવી શકા ?”

“છોકરા ! રાજ્યસંબંધી બાબતોમાં તું હજી બાળક છે. તને ઉમ્મરે વધતાં સધળી ખબર પડશે. હાલ તો તારે મારી આજ્ઞાને તાબે થવું એ તારો ધર્મ છે. હું તારો બાપ છું. છોકરાનું હિત કરવું એ બાપનો ધર્મ છે. એથીજ હું તને કહું છું કે તારે મારી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું.”

“પુત્રનો ધર્મ હું બરાબર સમજું છું. પણ તેની સાથે આ રાજ્ય પ્રત્યેનો ધર્મ પણ મારે વિસારવો જોઈએ નહિ. આપ બ્યારે રાજ્ય પ્રત્યે બેવકા થઈ રાજ્ય મેળવવા પ્રયત્નો કરો ત્યારેજ આપ રાજ અને હું રાજપૂત્ર થઈ શકું. પણ મારે અને તમારે રાજ્ય જોઈતું નથી. આપણને શાની ખોટ છે ?”

“રાજ્યની. તારે મારી આજ્ઞા માનવીજ પડશે.”

“ આવી અવધિત આજ્ઞા ન માનવામાંજ મારું અને તુંમારું કલ્યાણ સમાએલું છે. ”

“ નાદાન છોકરા ! હું નથી બોલતો ત્યાં સુધી જ તું આમ શવે તેમ બોલી શકેછે. સમજ, નહિ તો જીવ ગુમાવીશ. ”

“ મારો પ્રાણ જતાં પહેલાં હું રાજ્યદ્રોહીનો નાશ કરીશ અને રાજાને તથા રાજ્યને બચાવીશ. ”

“ શું મારો નાશ કરીશ ? છોકરા ! સમજ, હજી હું તને ચાહું છું. હૃદમાં હાની છે; માનીશ તો ઠીક, નહિ તો આગળ પસ્તાવું પડશે. ”

“ તમે મારા પ્રત્યેની ચાહનાને હવે તીલાંજલી આપો. હું આજે સઘળું રહસ્ય સમજી ચૂક્યો છું. તમે બચાંકર પાપી-રાજ્યદ્રોહી અને નીમકહરામ થયા છો. પિતા ! પગે પડીને કહું છું કે હજી વખત છે, માટે સમજો. જેતું ખાઓ છો તેતું હરામ કેમ કરો છો. સમજો કંઈક સમજો. ”

માનવરાજ ગુસ્સે થઈ બોલી ઉઠ્યો, “ બસ કર, મારે તારું કહેવું કંઈ પણ સાંભળવું નથી. તારા કરતાં હું ધણો જ્ઞાની છું. તારા અભ્યારના શબ્દો તને દુઃખના દરીયામાં ડૂબાવશે, કંગાલ બનાવી બીખારી હાલતે ભટકાવશે. માટે હજી પણ કહું છું કે સમજ. ”

“ મારે સમજવું નથી. ”

“ છોકરા ! દુઃખી થઈશ. ”

“ ભાગ્યમાં લખ્યું હશે તેમ થશે. ”

“ ભાગ્ય નકામું છે. ”

“ હું માની શકતો નથી. ”

“ તારો પિતા પ્રત્યેનો ધર્મ વિચાર ? ”

“ પિતાએ પણ રાજ્ય પ્રત્યેનો ધર્મ વિચારવો જોઈએ. ”

“ એ ધર્મ હું સમજું છું. ”

“ શું ધૂળ સમજે છે? જો સમજતા હોત તો આવા ભયં-
કર વિચાર કદાપિ પણ ઉત્પન્ન થાતજ નહિ. તમારા આ વિચારથી
તમે પાપના ભોક્તા થશો; રાજદ્રોહિ મનાશે અને માતૃભૂમિને કંગાલ
બનાવી દેશના ભયંકર ગૂન્હેગાર ગણાશે. ”

“ હું માતૃભૂમિનો દ્રોહી થવા નથી ચાહતો. ”

“ ત્યારે આ શું ઇચ્છો છો? ”

“ માતૃભૂમિનો ઉદ્ધાર કરવા ચાહું છું. ”

“ ત્યારે રાજ્ય કરવાની ઇચ્છા શાને ધરાવો છો? ”

“ રાજ્ય હાથમાં આવ્યા પછીથીજ સ્વદેશની ઉત્તતી થઈ શકશે. ”

“ એટલે? મહારાજ શું એાહું ધ્યાન આપે છે? ”

“ હા, રાજા રાજ્ય કરવાને તદ્દન નાલાયક છે. ”

“ કોણ કહે છે કે રાજાજી નાલાયક છે? ”

“ હું કહું છું. ”

“ બસ કરો, માલીકને નાલાયક કહી જીએ કાંટા ન લગાવો. ”

“ છોકરા! તારા શબ્દો મને તીરતી માફક સાહે છે. ”

“ અફસોસ છે કે તેથી તમને કંઈ પણ અસર થઈ શકતી નથી. ”

“ બસ બહુ થયું. આજથી તું મારો પુત્ર નથી; પણ ભયાનક
શત્રુ છે. તારી હયાતી મને નાશરૂપ છે. હું તને રીબાતી-રીબાતીને
મારીશ. અરે કોઈ હાજર? ” માનવરાજે બૂમ મારી.

બે સેવકો દોડી આવ્યા અને પાપાતમાની આજ્ઞા સાંભળવા સ્તીર
ઝુકાવીને ઉભા રહ્યા. આમાં આપણો બેચરસિંગ પણ હતો. માનવ-
રાજે તેના સામે નજર કરી કહ્યું, “ આ છોકરાને પકડી જાઓ અને

જે ઠેકાણે પેલા વૈરીસિંહને રાખ્યો છે; તેની પાસેના ઓરડામાં કેદ કરે. ”

બેચરસીંગ વિચારમાં પડ્યો. અંતે તેણે નમ્ર સ્વરે પૂછ્યું.

“નામદાર ! મારે એક અરજ કરવાની છે. ”

“શું છે ? જલ્દીથી કહી નાંખ ? ”

“હું આજ સવારે આપણા ગુપ્ત સ્થાનમાં ગયો હતો અને ત્યાં જઈ જોતાંજ મને અળયખીની અંદર વૈરીસિંહની કોટડીનાં દ્વાર ખુલ્લાં જણાયાં. હું તપાસ કરવા અંદર ગયો, તો તેમાં કોઈ મહેજ નહિ. આપણો દુષ્મન નાશી ગયો હોય એમ લાગે છે. ”

માનવરાજ વાકુળ થઈ બોલી ઉઠ્યો, “હે ! શું તે દુષ્ટ નાશી ગયો ? હાથમાં આવેલો શિકાર છટકી ગયો. અફસોસ સાણસામાં આવેલો સાપ નાશી ફૂટ્યો, મોંમાં આવેલો કોળીઓ પડી ગયો. ઠીક છે. શીકર નહિ. તે આ વખત નાશી ગયો તો હું તેને છોડનાર નથી, હું તેને પાતાળમાંથી પણ પકડીશ અને રીખાવી—રીખાવીને મારીશ. અલ્યા બેચર ! જણાવ તો ખરે કે તે તેને ક્યા નંબરના ઓરડામાં પૂર્યો હતો ? ”

“સત્તર નંબરના ઓરડામાં. ” બેચરે જણાવ્યું.

“બેચર ! મને તારા ઉપર વ્હેમ આવે છે. ”

“મહારાજ આપે કોઈ દિવસ મારી નિમકહરામી જોઈ છે ? આપે મને નીચી પદવીપર ચઢાવી ઉંચી પદવી આપી છે તો શું તેનો બદલો વિસરી જઈ ? ”

“ઠીક, જા હવે. મેં તારી પરીક્ષા કરી જોઈ. વફાદાર રહીશ તો મુખી થઈશ. તારી લાગણી મને લાગી છે. હું તને સોનાના શીખરે ચઢાવીશ. જા, લઈ જા હવે આ ઉદ્ધત છોકરાને ? ” આટલું કહી

પુનઃ તેણે વીરકેતુ તરફ જોઈ કહ્યું, “ કેમ હજી કંઈ વિચાર બદલાય છે ? ”

“ શાનો ? ”

“ સમજવાનો ? ”

“ ના. ”

“ મરીશ. ”

“ પરવા નહિ. ”

“ શું કરવા મ્હોત માગી લે છે ? ”

“ દુનિયામાં અમર કોણ રહેનાર છે ? ”

“ ત્યારે ભોગ તારા. ”

બેચરસીંગ વીરકેતુને લઈ ચાલ્યો. ગુપ્ત સ્થાનના એક ઓરડામાં વીરકેતુને રહેવાતું સૂચવી બેચરે દિલાસો આપી પોતે વૈરસિંહના પક્ષમાં છે એમ જણાવ્યું. આથી વીરકેતુ આનંદ પામ્યો. તેણે તત્કાળ એક કાગળ મિત્ર પર લખી બેચરને આપ્યો. આ પછી બેચર ત્યાંથી ચાલતો થયો. વીરકેતુ ગૂપ્તસ્થાનમાં કેદ રહ્યો.

અકરણ ૬ ઠું.

આણધારી આક્રંત.

એક સમી સાંજના સુરમ્ય સમયે હીરાબાગમાં એક રૂપ લાવ-
ણ્યમયી લલના વિચાર અસ્ત વદને બેઠેલી હતી. પવન મંદ મંદ
વાતો હતો. પુષ્પોનો પમરાટ ચારે તરફ વ્યાપી રહ્યો હતો. વિચાર
અસ્ત રમણી થોડીવારે ઉભી થઈ બગીચામાં આમતેમ ફરવા લાગી. તે
પોતાના કોઈ પ્રિયજનની રાહ જોતી હોય તેમ તેના-મુખમંડળ ઉપ-

રથી અવલોકન કરતાં માલુમ પડતું હતું. જેમ તરસ્યું પ'ખી પાણીની શોધમાં આકાશમાં આમ તેમ ફરતું ફરે તેમ આ બાળા પણ આતુર નયને પોતાની ધમ્મીત વસ્તુની રાહ જોતી આમતેમ આંટા મારતી હતી.

વખત વિતતાં તે કંટાળી થાકી એક ઉંડો નિશ્વાસ નાંખી બાળુમાં પડેલા એક ખાલી બાંકડા ઉપર વિચારગ્રસ્ત અવસ્થામાં બેઠી. પોતે ક્યાં છે અને આબુબાળુ શું થાય છે, તેનું પણ તેને સ્મરણ નહોતું. તેના મનના વિચારની પ્રાપ્ત્યતા એટલી તો વધી હતી કે તે એક પાષાણ પ્રતિમા માફક સ્થીર થઇને બેઠેલી હતી. આદ્યોડીવારે એકાએક તેને કંઈક યાદ આવવાથી કંઈક શોકોદ્ધગાર કાઢવા લાગી. તેના મુખમાંથી નિકળતા ઉદ્ધગાર તેની પાછળ એક સંન્યાસીની કબી રહી સાંભળતી હતી. પોતાના મનોદ્ધગાર કોઇ સાંભળે છે તેની તે બાળાને ખીલકુલ ખબર નહોતી. ધીમે ધીમે મનોદ્ધગાર કાઢતી બાળાના શબ્દો મોટેથી સ્પષ્ટ સંભળાવા લાગ્યા. તે બોલતી હતી કે,—ઝાલા તું મારો આત્મા છે. શરીરમાં ફરતું લોહી તારા પ્રેમથીજ પ્રબળ પ્રવાહે વહન કરે છે.

આહા ! શું તારું સુંદર વદન ! પ્રિયતમ ! તારૂં સ્મરણ એક પળને માટે પણ ભૂલાતું નથી. આકાશ પૃથ્વી પહાડ, પાણી, જ્યાં જ્યાં નગર ફેડું છું ત્યાં ત્યાં તારી પ્રેમમય, પ્રભુમય, શ્રુતિ નગર પડે છે. આંખો બંધ કરું છું ત્યારે મારા હૃદયમાં આનંદવદને તને ઉભેલો જોઉં છું. તારા દિવ્ય પ્રેમમાં સગાં, સંબંધી અને આખા દુનિયાનું જાન ભૂલી છું. આ હૃદયમાં, અને શરીરની પ્રત્યેક નસો-નસમાં તું-તુંને તુંજ છે. હૃદય વલ્લભ ! શું કરું ? ક્યાં જાઉં ? મારા પ્રાણુવલ્લભ તને ક્યાં મળું ? ”

ઓ પરમકૃપાળુ પરમાત્મા ! દરેક મનુષ્યો જો તેમના પવિત્ર

વિચારેને દૃઢ કરે તો પોતાની ઇચ્છા પાર પાડી શકે છે. તો હું કેમ નિષ્ણ નિવડીશ? હું મારી ઇચ્છીત વસ્તુ પ્રભુકૃપાથી જરૂર મેળવીશ. હા-પણ આટલા દિવસો થઈ ગયા છતાં તેમણે મહારી બિલકુલ સંભાળ લીધી નથી તો શું તે મહેને ભૂલી ગયા હશે? શું તેમના આપેલા વચનનો ભંગ કરશે? ના, તેમ બનેજ નહિ. કારણ કે તે વીરક્ષત્રીય પુત્ર છે. એક વખત આપેલું વચન પ્રાણતે પણ ફેરવી શકે નહિ.” આમ બોલતી બાળાએ અંતે પોતાના પ્રિયતમને એક પત્ર લખવાને સાફ નિશ્ચય કર્યો. તેના મુખપર હાસ્ય પથરાયું. તેણે આકાશ પ્રતિ નજર કરી. શાન્ત પ્રકાશ જણાયો. રાત્રિના સાત્રાજ્યની શરૂઆત સૂર્યવ્રતો સાયંકાળ પૃથ્વીપર અધીકાર જમાવવાની તૈયારી કરતો હતો.

આકાશ પ્રતિ નિહાળી રહેલી રમણીએ કુદરત કર્તાની પ્રશંસા કરી પ્રભુને શીર નમાવ્યું. તે શાન્ત ચિત્તે થોડીવાર બેસી રહી. આ પછી તેણે આસપાસ જોઈ પોતાની પાછળ નજર કરી, તો તેને તેની અત્યંત અન્યથાની અંદર પાછળ ઉભેલી યોગીની જણાઈ. તેના સઘળા વીચારો અદસ્ય થયા અને ઉભી થઈ ધીમે કદમે સંન્યાસીની નજીક જઈ તેને પૂછવા લાગી, “આપ કોણ છો? અને અહિં આવવાનું આપને શું પ્રયોજન છે?”

સંન્યાસીનીએ રાજકન્યાના સામે થોડીવાર જોઈ રહી કહ્યું, “તું મહેને ઝોળખે છે? હું તને મળવા માટેજ અહિં આવી છું. વળી ત્હારે માટે કાંઈક નવિન સમાચાર પણ લાવી છું. રાજકન્યા! તું ધણી બોળી છે. દુનિયામાં ચાલતા દગ્ગા ફટકાનું તારે બાન રાખવું જોઈએ. વળી હું અહિં ક્યારે આવી તેનું પણ તને બાન નથી, ત્હારી આસપાસ શત્રુઓ બમે છે છતાં તું આમ ઉન્માદ અવસ્થામાં આવી એકાંત જગ્યાએ વિચાર કરતી બેસી છે. કદાચ શત્રુઓ આવી

મહે તો ત્હારી શું સ્થીતી થાય તે તું સમજી શકે છે ? મહે, તને પ્રથમથીજ ચેતવણી આપી છે કે તું ત્હારી સ્વછંદી ટેવ છોડી દે. પરંતુ જાતી સ્વભાવ છૂટે નહિ એ પ્રમાણે ત્હેં તારી ટેવ હજી છોડી નથી. તારા ભોળપણથી તું ભવિષ્યમાં દુઃખી થઈશ, ફરી પણ હું તને ચેતાવું છું કે હમ્મેશાં પૂર્ણ સાવચેતીથી રહેજે. વાઈ હવે કહે જોઈએ કે તું થોડા વખત પહેલાં પ્રિયતમ નામથી કોને સંબોધતી હતી ? તે કોણ છે ? કહે-કહે શરમાઈને વાત છુપાવીશ નહિ. તારા હૃદયની સર્વ ભાવના વિના સંકોચે જણાવી દે ? ”

સંન્યાસીનીના પ્રશ્નથી રાજકન્યા મનમાં મુંઝાવા લાગી. પોતાના મનની વાત જાણી ગએલી સંન્યાસીનીને જવાબ આપવાની સુજ નહિ પડવાથી વિશ્વરંભા અંશુકા વડે જમીન ખેતરતી નીચું જોઈ ઉભી રહી અને મોઢેથી એક પણ શબ્દ બોલી શકી નહિ. પુનઃ યોગિનીએ પૂછ્યું, “ પુત્રી ! શામાટે શરમાય છે ? મહેને જલ્દી જણાવ કે જેથી હું જે કામે નિકળી છું તે પૂરું કરી સત્વરે ચાલી જાઉં, મને વધુ વખત નથી. વળી તું મને અજાણી ધારીશ નહિ. આપણે એક ખીજાં પ્રથમ મળ્યાં હતાં. જો તેની તને સ્મૃતિ ન હોય તો યાદ કર કે જે વખતે પાપી માનવરાજ તને સમજાવી તેની સાથે લઈ જઈ તને ત્રાસ આપતો હતો; તું તેને કાલાવાલા કરતી હતી; પાપી કૂર થતો જતો હતો, તારો ધર્મ જોખમમાં હતો; તે વખતે મહે તે બચાવે સ્થાનમાં આવી તારૂં રક્ષણ કર્યું હતું. બોલ, હવે મારી સ્મૃતિ તાજી થાય છે કે ? ”

“ હા, ભગવતી મહે હવે તમને ઓળખ્યાં. મહારા અપરાધની ક્ષમા કરો. હવે હું પૂર્ણ સાવધાન રહીશ. દેવી ! આપના બચાવ્યા પછી ફરી પણ દુષ્ટ લોકોએ મહેને સરિતા કિનારેના શિવાલયમાંથી

મકાને જતાં સપડાવી હતી પણ અણુધારી એક પુરૂષની મદદથી તે હરામખોરો કાઢી શક્યા નહોતા. તેમને પ્રયત્ન નિષ્ફળ નિવડ્યો. માતા ! તે બહાદુર મદદગાર અન્ય કોઈ નહિ પણ પાપી માનવરાજનો પાટવી પૂત્ર છે, તેણે મ્હને બચાવી મ્હારા ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે. ત્યાર-થીજ તે વીરકુમારને મ્હેં માફ તન, મન સમર્પણ કર્યું છે. અને તેઓ પણ મ્હને વચન આપી ચૂક્યા છે. ત્યાર બાદ ફરી મળવા આવ્યાજ નથી. હું તેમનું નીશ્ચિન ધ્યાન ધરું છું. તેમને જાણું છું. પણ તેમનાં દિવ્ય દેહારનાં દર્શન કરવાને બાઝવતી થતી નથી.

બહાદુર વીરકેતુએ માફ રક્ષણ કર્યું. તેણે તેની ફરજ બજાવી. આથી હું મોહ મુગ્ધ બની આકર્ષાઈ. તેની પ્રત્યે મારો પ્રથમથી જ પક્ષપાત હતો. હું તેની બહાદુરી-સ્વદેશ ભક્તી વગેરે ગુણોથી તેની પ્રશંસક થઈ હતી. આ પ્રસંગ બન્યા પછી તેના તરફની પ્રેમભાવના વૃદ્ધિ પામી, તે એટલે સૂઝી કે મધ્યરાત્રિના વિકટ સમયે હું એકલી-તેઓનાં દર્શનનો લાભ લેવા તેમને ત્યાં ગયેલી પણ બીજી વખત મને તેમણે પોતાને ત્યાં નહિ આવવાને માટે મને સમજાવી. આથી હું તેમને ત્યાં જઈ શકતી નથી અને તે દિવસ પછી મને તે બહાદુર વીરકેતુનાં દર્શન પણ થયાંજ નથી. ” આટલું બોલતાં વીશ્વરંભાની આંખોમાં અશ્રુ ઉભરાઈ આવ્યાં.

ચોર્મીની તેને શાન્ત પાડતાં બોલી, “ જ્હાલી પુત્રો ! શાન્ત થા, અને સ્વસ્થ ચીત્તે મારા શબ્દો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ. હમણાં થોડાજ વખત ઉપર મ્હને ખબર મળી છે કે, તારા પ્રેમપાત્રને તેના દુષ્ટ પીતાએ કારાગૃહમાં કેદ કરેલ છે, જેથી હાલ થોડો સમય તે તને મળી શકશે નહિ. તું હિંમતવાન છે; તેથીજ આ વાત તને જણાવી છે. ”

સંન્યાસીનીના શબ્દો સાંભળતાંજ રાજકન્યાના હૃદયમાં સખ્ત

આઘાત થયો. વીરકેતુને માટે તેને ઘણું લાગી આવ્યું. તે અવીચક દીનવદને ઘણીવાર ઉભી રહી. અંતે હૃદયની વ્યાકુળતાના કારણે તેની આંખોએ અંધારાં વધ્યાં. પણ તત્કાળ નજીકમાં ઉભેલી મહાદેવીએ તેને નીચે પડતી ઝીલી લઈ તેની શુશ્રુષા કરવા માંડી. થોડીવારે રાજકન્યા સાવધ થઈ બોલવા લાગી, “ શું વીરકેતુને તેના પાપી પિતાએ કેદ કર્યો ? ” આ શબ્દો બોલતાં તેનું આખું શરીર કંપી ઉઠ્યું અને પુનઃ પાછી ઘણાજ કરણ અવાજે બોલવા લાગી, “ શું હવે તેઓ મૃત્યુને નહિજ મળે ? શું અમારું જીવન નષ્ટ થશે ? પરમાત્મા ! આમ રીખાવી રીખાવીને મારવા કરતાં એકદમ હવે આ દેહપોષરામાં રહેલા આત્માને ત્હારા દરબારમાં બોલાવી લે. દયાળુ મહાદેવી હવે મ્હારે માટે આ અવનીમાં પ્રાણત્યાગ સિવાય અન્ય કાંઈ ઉપાય નથી. મારે સુખી થવાનો હવે આ એકજ અને છેલ્લો માર્ગ છે. ”

આમ બોલતી બાળા હૃદયના આવેગથી અશ્રુ વિસર્જન કરવા લાગી. સંન્યાસીની તેની તરફ કરણ દ્રષ્ટિ જોઈ બોલી, “ બાળા ! અંતમાં તમારો વિનય છે. ધીરજનાં ફળ મીઠાં હોય છે. પ્રભુ, સર્વેશ્વર તારી સઘળી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરશે. માટે હિંમતવાન થા. રાજપૂત કન્યાને આવા પ્રસંગમાં ડરવું જોઈએ નહિ. ”

“ માતા ! હું સાવધ છું. દુઃખની સામે અને દુષ્મનો સામે તૈયાર થઈ ઉભી છું. હવે ડરનાર નથી. ” રાજકન્યાના શબ્દો સાંભળી સંન્યાસીની આનંદ પામી અને પોતાનો વખત થયો છે ધારી બોલી. “ પુત્રી ! હું હવે જાઉં છું. તું હોંશીયાર રહેજે. ગભરાઈશ નહિ. રાજપૂત બાળાએ હમેશાં યાદ રાખવાનું છે કે દુઃખને સમયે ધૈર્ય ધરવું. ”

“ તે હું સમજું છું અને આપની આજ્ઞા પ્રમાણેજ વર્તીશ, પણ માતા ! જતાં પહેલાં જણાવો કે વીરકેતુનો કસાઈના દારાગૃહમાંથી

ઉદ્ધાર ક્યારે થશે ? ” વિશ્વરંભાએ પૂછ્યું.

“ ઘણા થોડાજ સમયમાં ” યોગીનીએ ટુંક જવાબ આપ્યો ને પોતે ત્યાંથી જોતજોતામાં વૃક્ષરાજીની અંદર ક્યાંક અદૃશ્ય થઈ ગઈ. રાજકન્યા જોઈ રહી. તેણે સંન્યાસીની જે તરફ ગઈ તે તરફ ઝીણી નજરે જોયું. ઘણીવાર ધ્યાનથી જોયું, પણ સંન્યાસીનીના અદૃશ્ય થયાનું કંઈ પણ ચિન્હ જણાયું નહિ. આથી રાજકન્યા આત્મગત બોલી, “ ખરેખર ! એ સંન્યાસીની કોઈક દેવીજ હોવી જોઈએ. માણસનું ગળું નહિ. તે દેવીની મારીપર અનહદ કૃપા છે. તેણે એક વખતે પાપીના પંડામાંથી મારો બચાવ કર્યો હતો. આ બીજી વખતે પણ એકાએક આ એકાન્ત સ્થળે આવી મને ધીરજ ધરવાનું સૂચવ્યું અને બહાલા વીરકેતુના કેદ થયાના સમાચાર આપ્યા. મહાદેવી ! તમને મારા અનંત પ્રણામ છે. આ બાળકીપર આપનો અતી અનુગ્રહ છે. માતા ! આ કૃપા અહર્નિશ કાયમ રહેજો. ખરેખર ! ચમત્કારી દેવી ! મારી માન્યતા પ્રમાણે તો તે રાજપૂત કુળદેવીજ હોવાં જોઈએ અને તેજ સંન્યાસીની સ્વરૂપે મારી સહાયે આવ્યાં હશે. દેવી ! માતા ! તમને પુનઃ પ્રણામ. ” આમ બોલતી રાજકન્યાએ શીર ઝુકાવ્યું. બાદ વીરકેતુનો વિચાર આવતાં બોલવા લાગી, “ વીરકેતુના સમાચાર મને બાકુળ બનાવી છે. હું તેના સુખે સુખી હતી. તેને જોઈ આનંદ માનતી હતી અને ભવિષ્યના નવનવા તરંગોમાં ઝુલતી હતી. પણ મારા સર્વ વિચાર ધૂળમાં મળ્યા. દેવીની ગતી ન્યારી છે. પણ હવે મારે શું કરવું ? ક્યાં જવું ? તેની ખબર શી રીતે મેળવવી ? ” આમ અનેક વિચારોને સ્થાન આપતી રાજકન્યા ઉંડા વિચારમાં પડી. સાયંકાળની સમાપ્તિ થઈ ચૂકી હતી. નક્ષત્રગણો પ્રકાશી રહ્યાં હતાં. એવામાં રાજકન્યાની નજીકમાં એકાએક કંઈક ખડખડાટ થવા લાગ્યો. અવાજ

કર્ણપુત્રને અથડાતાં રાજકન્યા વિચારતો ત્યાગ કરી સ્વસ્થ થઈ અધાજ તરફ દૃષ્ટિ કરી, તો તેની નજરે એક વિરૂપ પુરૂષ પોતાની તરફ ત્વરિત ગતીએ ચાલ્યો આવતો જણાયો. રાત્રિના સમયે, નિર્જન સ્થાનમાં બયાનક દેખાવના પુરૂષને ચાલી આવતો જોઈ તે પોતે પણ હિતાવળે પગલે ત્યાંથી જવા લાગી. પરંતુ ક્યાં એક સુકોમળ બાળાનું ચાલવું, અને ક્યાં એક રાક્ષસી પુરૂષની ચાલ ? અલ્પ સમયમાંજ આવનાર પુરૂષે બાળાનો માર્ગ રોડી ઘેર ગંભીર અવાજે બોલવા માંડ્યું, “ દિલદાર ! ક્યાં જવ છો ? ત્હારાં દર્શનની અભિલાષાર્થી કેટલાએક વખતથી દેહનું બાન ભૂલી ત્હારી પાછળ ભમ્યા કરું છું, છેવટે આજે ત્હારી આશાને સફળ થવાનો સમય મળ્યો.” આમ બોલતો તે રાક્ષસસ્વરૂપ પુરૂષ તે બાળા તરફ આગળ વધવા લાગ્યો. તેને છેક નજીક આવતો જોઈ રાજકન્યા સર્વ હિંમત એકત્ર કરી રોષ-મય વદને બોલી, “ સચુર ! એક ડગ આગળ ભરીશ નહિ. જે સાહસ કરીશ તો આ પળેજ પરલોકમાં જઈશ. પ્રથમ જણાવ કે તું કોણ મૃગ્યો છે ? અને અહિં આવવાનું તારે શું કારણ છે ? ”

રાજકન્યાનું બોલવું સાંભળી તે પુરૂષે ખડખડાટ હસી પડ્યો અને પછી શાન્ત થઈ કહેવા લાગ્યો, “ ત્હારા મનહર વદન કમળની સુંદરતારૂપી મદીરા પાનથી ભસ્ત થઈ હું ખાન પાન સાથે સર્વ બાન ભૂલી તારીપર દિવાનો બની ત્હારી પાછળ ભમનાર અન્ય કોઈ નહિ પણ આ પ્રેમ બિહુક માનવરાજ છે. સુંદરી ! તેને પ્રેમથી બોલાવ, તારા અધરામૃતનું પાન કરાવી તૃપ્ત કર, તારા બાહુ પિંજરમાં દબાવી આ પ્રેમ બીહુકનો સત્કાર કર.”

“ ઓહ ! માનવરાજ ! બસ ચૂપ થા નરપિશાચ.” રાજકન્યાએ ચોંંચી કહ્યું.

“ સુંદરી ! મારી ઇચ્છાને ઠોકર મારીશ તો તું દુઃખના દરીયામાં ડૂબી વગર મ્હોતે મરણને શરણ થઈશ, માટે રાજી ખુશીથી આ તારા ચાહનારની આથમાં લપાઈ જા.”

“ ઓ મૂઠ ! શરમા, બોલતાં વિચાર કર ? બોલેલા શબ્દો મુખમાં પાછા પેસતા નથી; માટે જે બોલે તે વિચાર કરીને બોલજે. તું મ્હારા આપ જેટલી ઉમ્મરનો છે. તારા મુખમાં દાંત પણ પડી ગયા છે અને ત્હારી હયાતી આ દુનિયામાં છેવટનીજ છે. છતાં નર્ક કુંડમાં પડવાનો શામાટે વિચાર ધરાવે છે ? મનુષ્ય દેહ વારંવાર મળનાર નથી. ઘણાં પુણ્યથી માનવ અવતાર મળ્યો છે; તો તું હવે તારી આ છેવટની અવસ્થાએ કંઈક સુકૃત કરી તારા પાપી દેહને પુણ્યવાન બનાવ.”

રાજકન્યાએ તેને બોલતો અટકાવી કહ્યું, પણ માનવરાજને અસર થઈ નહિ. પુનઃ તે બોલ્યો.

“ હું તારી પાસે તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવા આવ્યો નથી, પણ પ્રેમ ભિક્ષા મેળવવા આવ્યો છું. સમજી ? મ્હાંડે સ્વર્ગ પુણ્ય વગેરે ત્હારામાંજ સમાયેલું જોઈ છું; માટે હવે એકદમ વગર વિલંબે મારી આગણીનો સ્વીકાર કર. હું આજે તને છોડનાર નથી. તું વારંવાર મારા હાથમાંથી છટકી જાય છે; પણ આજે છટકનાર નથી. બોલ શું જવાબ આપે છે ? ” આમ કહેતાંજ તે મ્હોતમત નરપશુએ રાજકન્યાનો હાથ પકડી લઈ પૂછ્યું, “ જવાબ આપ ? આજે હું મારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરનાર છું. માટે જલ્દી જવાબ આપ અને રાજીખુશીથી શરણ થા. એમાંજ તારું કલ્યાણ છે.”

આમ કહી માનવરાજ તેનો હાથ પકડી ઉભો રહ્યો. વિશ્વરંભા ગભરાઈ મનમાં બોલવા લાગી કે, “ ઓ પ્રભુ ! આ પાપી પીશાચને

કયા શબ્દોમાં સમજાવું ! વીષય મદીરાથી મસ્ત બનેલા હાથીને કઈ અંકુશથી વશ કરું ? ઓ અનાથના નાથ ! આ નરરાક્ષસના પંર્જમાંથી મને બચાવનાર અત્યારે અહિં કોઇજ નથી. હા ! શું કરું ? ” આમ બોલતી બાળાએ પુનઃ હિંમત એકત્ર કરી પાપીના તરફ વક્ર નેત્રે નિહાળી કહેવા માંડ્યું.

“ માનવરાજ ! વિષયના ગુલામ ! શામાટે તારા અમુલ્ય માનવ જન્મને પાપ કર્મથી રદ કરે છે ! આ માંડું શરીર કે જે આમકાં હાડકાંને માંશથી ભરેલું છે. અરે જેના સ્પર્શથી સંકેદ કપડુ પણ મેલું થાય છે. તેવા આ મલીન શરીર ઉપર મોહાંધ થઇ નહિ નિવાશી શામાટે થાય છે ? આ દુનિયામાં તારું બદનામ થશે અને અંતે ધ્વિ-રનો પણ ભયંકર ગુન્હેગાર ગણાશે. પરનારીની ઇચ્છાથી મોટા મહા-રથી પણ મરણને મળી ચૂક્યા છે. અબળાપર અત્યાચાર ગુજરનારા અ-ધમો પૃથ્વીના પડ નીચે દબાઈ ગયા છે; ખ્યાલ કર. કોઇએ સાર કાઢ્યો નથી. તું મારા જે રૂપ પર મોહાંધ થયો છે; તે રૂપ નથી; પણ તે ક્ષણિક રૂપ આખરે કુરૂપ થનાર છે. અમ્રીની જવાળા સમાન છે. તેમાં તારા જેવા નામદે જનો બળીને બળ્મ થાય છે. ઓ છતી આંખોએ અંધ થએલા અંધા ! તારા મન સાથે મારા બોલેલા શબ્દોનો વિચાર કરી જો. તારી પ્રત્યે દયા આવવાથીજ આટલું વિવેચન કરી રહી છું. માટે દુર્મતિ ત્યાગી સત્ય રસ્તે પ્રયાણ કરી તારા હૃદયની મલીન વાસના ત્યાગી ઇશ્વર ભજનમાં જીવન જોડી દે કે જેથી ત્હારું અને ત્હારાં બહાલાંઓનું પણ પરમ કલ્યાણ થાય.”

“ મ્હેં એક વખત તને કહ્યું કે તારી લવારી એકદમ બંધ કર, ત્હારા શબ્દોની અસર મ્હને જરા પણ થવાની નથી. દુનિયામાં ખરું શું છે એ હું પૂર્ણ રીતે સમજી ચૂક્યો છું. ઉપદેશ-કથા-વારતા સૌ

નકાણું છે. સંસારમાં સાચું સુખ સુંદરીઓના સહવાસમાં જ સમાએલું છે. આથીજ હું તને કાલાવાલા-વિનંતિ-પ્રાર્થના કરી કંઈક બળ પાણી બતાવી રહ્યો છું, માટે હવે વધુ વખત ન લગાડતાં એકદમ મ્હારી ઇચ્છાને તાબે થા. મારી મનહરણી વધુ હઠ કરવામાં હાયદો નથી. ” આમ બોલતો કામાંધ તે બાળાનું કાંડું જોરથી દબાવવા લાગ્યો. રાજકન્યાના હાથમાં દુઃખ થવા લાગ્યું-અને છેવટે કંઈપણ નહિ સૂઝવાથી તેમજ પોતાને બચવાનો કાંઈપણ રસ્તો નહિ માલમ પડવાથી આંખો બંધ કરી ઇશ્વરનું અને તે સાથે પોતે જોતે હૃદયમાં સ્થાન આપેલું છે તે વીરકેતુનું ધ્યાન ધરવા લાગી. પિશાચ માનવરાજ જોરથી તેનું કાંડું દબાવે જતો હતો. છેવટે વિશ્વરંભા અતી હિંમતથી તેના હાથમાંનું કાંડું છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરતાં ઉગ્રસ્વરે બોલી, “ ચાલ, પશુ ! સાવધ થા અને તારાથી થાય એ કરી લે. ”

માનવરાજ કંઈકસ્વરે બોલ્યો, “ મારી આગળ તારું બળ વૃદ્ધા છે. સુંદરી ! રાજ પુત્રીથી સમજવામાં ઘણું સુખ રહેલું છે. બળાત્કારમાં મઝા નથી. હું તને સુખી કરીશ, દુનિયામાંની પ્રિય વસ્તુઓ કરતાં તને વિશેષ આહીશ. રાજકન્યા ! હું જ્યારે ત્યારે પણ રાજ થવાનો છું. તે વખતે તને પટરાણી બનાવીશ. બોલ ? હવે પૂર્ણ વિચાર કરી જવાબ આપ ? આ તને છેલ્લીવારને માટેજ પૂછું છું. તારા આ જવાબપરજ તારી અને મારી આશા લટકેલી છે. ”

ઉપયુક્ત શબ્દો સાંભળતાં રક્તપૂર્ણ નેત્રે રાજકન્યાએ બોલવું શરૂ કર્યું, “ અધર્મના અવતાર ! હું તારા ભયથી અને સુખથી મારા નિશ્ચયથી લેશ પણ વિચલિત થનાર નથી. જા જ તારાથી અને તે કર, પણ યાદ રાખજે કે મ્હારા જેવી સ્ત્રીઓ હજાર ધણાં સંકટોમાં અને છેવટે પ્રાણાંતે પણ બ્રહ્મ નહિ થાય તે નહિજ થાય. પાપી ! શું

તું દરેક જગાએ તારા જેવીજ સ્ત્રીઓને જુએ છે? તારી આંખોમાં કમળો છે તેથી તું સમસ્ત જગતને પીળું દેખે તેમાં નવાઈ નથી. નરાધમ! તું તારા મનમાં આવે તેટલો જુદમ-અત્યાચાર મારીપર ગુન્જર. હું તારો સધળો જુદમ શાન્તિથી સહન કરી રહીશ. સંકટ સહેવામાં અને પોતાના પ્રાર્થના કરવામાં સતી સન્મારીઓ જગતમાં દેવી તરીકે પૂજ્ય છે. હું મરીશ અને મરતાં-મરતાં તારી અધમ ધ્વજાને ઠોકર મારીશ. તું હજી રાજપૂત કન્યાઓની હિંમત અને સાહસથી અજાણ છે. ચાલ, મૂકી દે મારો હાથ.” કહી વિશ્વરંભાએ ઉઘ્ર આવેશથી પાપીના હાથમાંથી પોતાનો હાથ છોડાવ્યો. રાજકન્યા શૌર્યથી કંપવા લાગી. પુનઃ પાપીએ તેનીપર હુમલો કર્યો. બહાદુર બાળાએ તે બચકર માણસ સાથે ઘણીવાર સ્પર્ધા ટક્કર કરીલી; હેવટે માનવરાજે ગજવામાંથી એક નાની શીશી કાઢી તેના નાક આગળ ધરી કે જેથી તત્કાળ વિશ્વરંભા જમીનપર પટકાઈ અને નજીકમાં પડેલા પથ્થરપર જોરથી માથું અફળાયું. શીશીની દવાથી અને દર્દથી તે બેશુદ્ધ બની. માનવરાજને આટલુંજ જોઈતું હતું. તેણે તત્કાળ જોરથી સીસોટી વગાડી પોતાનાં માણસોને બોલાવ્યાં. બગીચામાં અગાઉથી છૂપાઈ રહેલા સેવકો ત્યાં દોડી આવ્યા. માનવરાજે બેશુદ્ધ પડેલી રાજકન્યાને પોતાના મહેલે લઈ જવાની આજ્ઞા કરી. આજ્ઞાને આદિન નોકરો વિશ્વરંભાને ઢિપાડી પાપીના મહાલય તરફ ચાલતા થયા. માનવરાજ તેમની પાછળ જોઈ રહ્યો. બાદ વિજયની નિશાનીમાં હર્ષથી કુલાઈ ખડખડાટ હસી પડ્યો. પાપીનું આ હસવું નિશાદેવીને ગમ્યું નહિ. તત્કાળ તેને અંધકારે અદસ્ય કર્યો.

પ્રકરણ ૭ મું.

“ પ્રેમદા કે પિશાચિની ? ”

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળ થતાં માનવરાજ જાગૃત થઈ પ્રાતઃકર્મથી પરવારી દરબારમાં ગયો. આજે રાજના નિયમાનુસાર દરબાર નહોતો ભરાયો પણ ખાસ દરબાર ભરવામાં આવ્યો હતો. મહારાજા, સભાસદો અને દરબારીયોથી રાજદરબાર શોભી રહ્યો હતો. મહારાજા સુવર્ણાસને બિરાજ્યા હતા. દરબાર દબદબાથી ભરાયો હતો. એવામાંજ માનવરાજ ત્યાં પ્રવેશી રાજને નમન કરી સ્વસ્થાને બેઠો. રાજની નજર તેનાપર પડતાં પૂછ્યું:—“ સેનાપતિ ! તમે આજે દરબારમાં આવ્યા તે ક્યાં સાફ કર્યું. મારે તમારી સાથે ઘણી વાતો કરવાની છે. વળી તમે આજે ઘણા દિવસે કચેરીમાં આવ્યા છો. ક્યા અગત્યના કામમાં તમે આટલા દિવસ રોકાયા હતા કે જેથી દરબારમાં આવવાનો વખત પણ મેળવી શક્યા નહિ ? શું કોઈ ખંડીયા રાજની ખંડણી વસુલ કરવા ગયેલા હતા કે અવિધ્યના વીચારે લશ્કર ભેગું કરી ક્વાયત આપતા હતા ? ”

આટલું કહી રાજ તેના મુખ તરફ જોઈ રહ્યો. માનવરાજ થોડીક ક્ષણ વિચારમાં પડી બોલ્યો, “ આપ સર્વોપરી રાજ છો, કદાચ ખંડીયા રાજઓ એકત્ર થઈ ચઢી આવે તો પણ આપણું લશ્કર તેમને નસાડી મૂકવાને શક્તિવાન છે. હું અવિધ્યની સલામતીને માટેજ સૈનિકો વધારી તાલીમ આપું છું.”

રાજ કંઈ પૂછે એ પહેલાં એક સભાસદે પૂછ્યું, “ સેનાપતિ સાહેબ ! જે સમયે આપ લશ્કરને તાલીમ આપો છો; તે સ્થળે હું

ગઇ કાલે જોવાને આજ્યો હતો પણ ત્યાં મને તમારૂં કે અન્ય કોઈ પણ લશ્કરીનું દર્શન થયું નહિ. સેનાપતિજી ! મને લાગે છે કે ગઇ કાલે તાલીમ આપવાનું મુક્તી રાખ્યું હશે? કારણકે સેનાપતિને ઘણું સંભાળવાનું અને ઘણું વિચારવાનું હોય છે. ”

માનવરાજ બોલ્યો, “ કાલે મારૂં શરીર સ્કેજ નરમ હતું જેથી તાલીમની માથાકુટથી કંટાળી બગીચામાં હવા ખાવાને ગયો હતો. ”

માનવરાજના જવાબથી ખરાબર સંતોષ નહિ પામતાં પ્રધાને અને અન્ય સભાસદોએ અનેક પ્રશ્નો પૂછ્યા. માનવરાજ પ્રશ્નોમાંના કેટલાક પ્રશ્નોના જવાબ સંતોષકારક આપી શક્યો નહિ. તેણે પોતે પોતાની પ્રશંસા કરી જણાવ્યું કે હું હમેશાં રોજના સ્થળે લશ્કરને તાલીમ આપું છું અને હાલમાં નાદુરસ્ત તબીબતના કારણે તાલીમમાં થોડોજ વખત લઉં છું. ”

પ્રધાને વિસ્મિત વદને પૂછ્યું, “ આશ્ચર્ય લાગે છે કે તમે એવડા મોટા લશ્કરને એટલા થોડાજ વખતમાં કવાયત આપી શકો છો ? વળી રોજની જગાએ લશ્કરનાં પગલાં પણ ખીલકુલ જણાતાં નથી. તાલીમ પૂરી થયા પછી પગલાં પણ સાફ કરાવી નાખો છો કે શું ? ”

માનવરાજ મૌન રહ્યો. સર્વ સભાસદો તેના મુખ તરફ જોઇ રહ્યા. પ્રધાનના સવાલના જવાબ તે સંતોષકારક ન આપી શક્યો જેથી તેના મનમાં પ્રધાન પ્રત્યે પણ દુશ્મનાવટ ઉત્પન્ન થઇ અને પ્રધાનને દાખી દેવાના ધરાદે તે બોલ્યો, “ તમારે અમારા કામમાં માથું મારવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી. મારૂં કાર્ય મહારાજને જોવાનું છે. તમારે તેમાં સવાલ જવાબ કરવાની ખીલકુલ જરૂર નથી. મેદાનમાં પગલાં કેમ નથી ? થોડો સમય લ્યો છો વગેરે પ્રશ્નોથી મગજ મારી કરવાનું કાંઈ પ્રયોજન મ્હને નથી લાગતું અને તે મહત્વના સવાલ

પણ નથી. સેનાપતિએ સૈનિકોની દરેક હિલચાલ ધૂપી રાખતી જોઈ-
એ. એમાં રાજ્યને ફાયદો છે.”

પુનઃ પ્રધાને પૂછ્યું મહારાજના હુકમથી હું તમને પૂછું છું કે તમે
નિયમ મૂળજ કચેરીમાં કેમ આવતા નથી ? જવાબ આપો ? ”

“ જવાબમાં એજ કે ક્વાયત આપ્યા પછી થાકેલા મગજને
શાન્તિની જરૂર ધણી હોય છે. તેથી હું બગીચામાં ફરવા જઈ છું ? ”
માનવરાજે જવાબ દઇ દીધો.

આ પછી કોઈએ તેને પ્રશ્ન પૂછ્યો નહિ, દરબારમાં શાન્તિ
છવાય રહી. થોડીવારે મહારાજાએ પૂછ્યું, “ સેનાપતી ! આજ આનં-
દનો દિવસ છે. માટે લશ્કરની પહેલી ટુકડી આ કચેરીના મયદાનમાં
એકત્ર કરો. મારી ઇચ્છા તેમની ક્વાયત જોવાની ઇચ્છા છે. જો તેઓ
સારી ક્વાયત કરશે તો તમોને ઘણાજ સારો સીરપાવ મળશે. લશ્કરી-
ઓની ક્વાયત જોવાના કારણે વાઘ, સીંહ, આદી જાનવરોની રમત
જોવાનો ઇરાદો મારે મુલતવી રાખવો પડ્યો છે. માટે જાઓ અને મારી
આજ્ઞાનો સત્વરે અમલ કરો. ”

માનવરાજ કંઈક નિરાશ થતાં બોલ્યો, — “ મહારાજ ! હિંસક
પ્રાણીઓની રમત જોવાથી આનંદમાં વૃદ્ધી થશે અને ક્વાયતથી તો
રણવીરોના પગથી ઉડતી ધૂળથી નુકસાન થશે. ઘણી ધૂળ ઉડવાથી તે
પેટમાં જાય છે અને પરીણામે ક્ષયરોગથી સરીરનો નાશ થાય છે. ”

રાજા રોષમય વદને બોલ્યો, “ તમારી દલીલ હું માની શકતો
નથી. મારે ક્વાયત જોવીજ છે. આથી તમને સખ્ત આજ્ઞા કરું છું
કે ફક્ત ત્રણ દલાકમાં પહેલા નંબરના લશ્કરી માણસોને આપણા આ
દરબારના યોગાનમાં ભેગા કરો. ” પછી મહારાજાએ પ્રધાન તરફ જોઈ

કહ્યું, “ પ્રધાનજી ! કચેરી બરખાસ્ત કરો અને ત્રણ કલાક પછી સૂરને આવવાનું સૂચન કરો. ”

કચેરી ખલાસ થઈ. મહારાજ જવા લાગ્યા. માનવરાજે આજે કાચતનું કામ મુલતવી રાખવાને મહારાજને ઘણું સમજાવ્યા, વિનંતી કરી અને છેવટે પોતાની તબીયત સારી નથી એમ પણ જણાવ્યું પરંતુ રાજને કંઈ અસર થઈ નહિ. અધૂરામાં પૂરો તાકીદનો હુકમ મળ્યો. મહારાજ ચાલ્યા ગયા. માનવરાજ રાજપર ઘણો ગુસ્સે થઈ ઉતાવળે પગે મહારાણી મૃગલોચનીના મહેલ તરફ દોડ્યો.

માનવરાજનો ભેદ કોઈથી સમજાયો નહિ. રાજ અને પ્રધાન વિચારમાં પડ્યા. બન્નેએ ઘણા વિચાર કર્યા; પણ મનનું સમાધાન થયું નહિ. છેવટે રાજ મહેલમાં ગયા. પ્રધાન ચતુર અને વિચિત્રશુ હતો. તે દરબારમાંથી નીકળી રાજમહેલની પાછળના ઉદ્યાનમાં આવ્યો.

ઉદ્યાનમાં આમતેમ ફરતાં આ વખતે પ્રધાનની દ્રષ્ટે એક નવીન દેખાવ દેખાયો. પોતે જે સ્થળે ફરતા હતા, ત્યાંથી થોડેક દૂર એક ઝાડના નીચે એ જુવાન માણસો બેઠા-બેઠા કંઈક મસલત ચલાવી રહ્યા હતા. પ્રધાન આશ્ચર્ય પામ્યો અને તે બન્નેની વાતો સાંભળવા તેઓ જાણે નહિ એવી રીતે તેમની પાછળ જઈ દૂર પાડ્યો. બન્ને માણસોના ચહેરા કદરૂપા લાગતા હતા. ઝીણી નજરે જોતાં માલમ પડી આવતું હતું કે તે બન્નેએ તેમના ચહેરા દૂરપાવવાને રંગ લગાડ્યો હતો, થોડીવાર ઘણીજ ધીમેથી વાતો કરી એકે બીજાને કહ્યું, “ ત ત્યાંજ ગયો હોવો જોઈએ ? ”

“ હા, જરૂર. ” બીજાએ કહ્યું.

“ ત્યારે હવે આપણે કરવું શું ? ” પ્રથમનાએ પૂછ્યું.

“ મેં કહેલા સ્થળે તું પહોંચી જા અને હું રાણીના મહેલ તરફ જઈ છું. ”

“ અહુ સાઈ; પણ સંભાળજો, તે બચાનક માણસ છે. ”

• “ ત્યારે આપણે પણ ક્યાં જોઈ બચંકર છીએ ? ”

તેના બોલવાથી પૂછનાર હસ્યો અને તેના કાનમાં કંઈક ધીમેથી વાત કરી ઉઘાનનો કોટ કુદી બહાર નીકળી સીધો ચાલ્યો ગયો.

બન્નેની વાતોથી પ્રધાન આશ્ચર્ય પામ્યો. તે જે જાણવા ઇચ્છતો હતો, તે જાણી શક્યો નહિ. પ્રધાન હિંમતવાન-બહાદુર અને કાર્યદક્ષ હતો. તે ધીમે રહી દૂપાવાની જગાએથી બહાર નીકળ્યો અને બાકી રહેલા એક માણસની પાછળ આવી ધીમેથી તેના ખભાપર હાથ મૂકી બોલ્યો, “ કેમ દોસ્ત ! શું વિચાર ચાલે છે ? ”

પ્રધાનને જોઈ તથા તેનો પ્રશ્ન સાંભળી તે માણસ ચમક્યો અને વિકાળ દ્રષ્ટે પ્રધાન તરફ જોઈ બોલ્યો, “ તમે કોણ છો ? ”

“ તમારો બાઈબંધ. ” પ્રધાને જણાવ્યું.

“ તમે અમને જોળખ્યા સિવાય દોસ્ત કેવી રીતે બની શકો ? ”

“ લુઆ-ગઠીયા અને ચોર લોકોને જોળખતાં વધુ વિલંબ લાગતો નથી. ”

“ શું અમે ગઠીયા ચોર છીએ ? ” તે માણસે બવાં ચઢાવી પૂછ્યું.

“ જો તેમ ના હોય તો આ રાજમહેલના ઉઘાનમાં આવવાનું શું કારણ હોય ? ”

“ ગમે તે હોય; તે જાણવાની દરકાર તમારે કરવી નહિ. તમે પ્રધાન છો એ હું જાણું છું અને તમને માનવરાજથી સાવધ રહેવાની સૂચના કરી આ પળેજ ચાલ્યો જઈ છું. ” આમ બોલતાં તે વિરૂપ યુવાન માણસ વિજળીવેગે દોડ્યો અને કોટ કુદી બહાર નીકળી રસ્તે પડ્યો. પ્રધાન મહાન વિચારમાં મરકાવ થઇ પોતાના મકાને ગયો.

કોટ કુદી બહાર પડનાર યુવાન બીજે ક્યાંઈ નહિ જતાં મહા-

રાણીના મહેલ તરફ ચાલ્યો. લગભગ અર્ધા કલાકમાં મહેલની સમીપ આવી પાછળના દરવાજાથી અંદર પ્રવેશ્યો અને પછી પહેરેગીરીની નજર ચૂકાવી મહેલમાં પેઠા. મહેલનો દાદર ચઢી તે ઉપરના દિવાન ખાના નજીક આવ્યો; કે જ્યાં આ વખતે માનવરાજ અને રાણી દીલખુશ વદને વાર્તાલાપ કરી રહ્યાં હતાં. આવનાર ત્યાં દૂધાઈ બેસીનેની વાતો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવા લાગ્યો.

માનવરાજ અને મૃગલોચનીરાણી એકજ સોફા ઉપર બેઠેલાં હતાં. માનવરાજનું મુખ ઉદાસ જણાતું હતું. કેટલીક વાતોને અંતે રાણીએ પૂછ્યું.

“ બહાલા આજ આપનું મુખ ઉદાસ કેમ દેખાય છે ? ”

“ કંઈ નહિ, સહેજ. ” માનવરાજે નિઃશ્વાસયુક્ત જવાબ આપ્યો.

“ ના ના, સહેજ હોય નહિ, જ્યારે તમે મારી સાથે પકડેા રાખશો તો આપના મનની વાત કોણ જાણશે ? મેં આપને માફ તન, મન અર્પણ કર્યું છે. રાજ તો ફક્ત નામનો પતિ છે પણ મારા ખરા પતિ તો તમેજ છો. માટે તમારા મનની ખરી વાત જણાવો, હું મારાથી બનતા દરેક ઉપાયે આપના દુઃખમાં ભાગી પણ થઈ રહીશ. ”

“ મારા કષ્ટમાં ભાગીદાર થઈશ એટલે ? ” માનવરાજે પૂછ્યું.

“ આ જીવ જતાં પણ મદદ કરીશ. ”

“ ખરેખર, તું મનેજ સાચી ચાહનાર છે. સુંદરી ! આજે મારી દિલગીરીનો પાર નથી. હું તને માફ કષ્ટ નીવેદન કરી દુઃખી કરવા નથી ઇચ્છતો. બહાલી ! માફ જીવવું હવે ઝેર જેવું છે. આજે હું તને છેલ્લીવારને માટે મળવા આવ્યો છું. ”

“ એટલે ? સ્પષ્ટ જણાવો, વધુ બેઠમમાં ન રાખો. ” રાણીએ પૂછ્યું.

“ બહાલી, તારા અત્યાગ્રહથી મારે કહેવું પડે છે કે જ્યારથી

તારા પ્રેમ પાશમાં સપડાયો છું. ત્યારથી કચેરીમાં કવચિતજ હું જઈ છું. વળી દરબારમાં તું પણ જતી નથી તેથી મહારાજને આપણી પર બેઠેમ પડ્યો હોય એમ લાગે છે. આજનો દરબારી રંગ મને નવોજ નજાયો.

“એમાં શું? આપણે કચેરીમાં જતાં નથી તેમાં બેઠેમની જરૂર નથી. આપણે કચેરીમાં શા માટે જવું જોઈએ? આ એકાંત સ્થળ તેજ આપણી કચેરી છે. રાજતો પુલ્કિહિત છે કે જેથી આપણી પર બેઠેમ લાવે છે.” રાણીએ કહ્યું.

આ પછી માનવરાજે કચેરીમાં બનેલી સવ હકીકત અથથી તે ઇતિ સુધી કહી સંભળાવી. સર્વ વાત સાંભળી રાણી બેઠી. તેમાં આટલા બધા ગભરાઓ છો શા માટે? રાજને સમજાવી દઈશ એટલે બેડો પાર. આપના ઉપરનો બેઠેમ દુર કરાવીશ. પછી છે કંઈ? આપ નિશ્ચિંત રહે.”

“બહાલી! હવે નિશ્ચિંત રહેવામાં કંઈ સારજ નથી. પહેલાં એક શત્રુ હતો, પછી બે ત્રણ થયા અને હવે તો હિસાબજ નથી. વળી પકડેલા શત્રુઓ પણ નાશી જાય છે અને તેથી શત્રુ સંખ્યામાં વધારો થતો જાય છે. વૈરીસિંહ સાવચેતીથી ફરે છે તેથી તે પણ હવે પકડાય એમ લાગતો નથી. જ્યારે વીરકેતુને કેદ કર્યો છે. ત્યારે વૈરી-સિંહને વીરભદ્ર નામક બીજો બળવાન મિત્ર મળ્યો છે; તે પણ આપણાં કામમાં આડે આવી નડશે.”

“તેમાં આટલા બધા ગભરાવછો શું કરવા?”

“પ્રિયા! વૈરીસિંહ ધણો દેશી માણસ છે; તે સમય આવે તેનું વૈર જરૂર લેશે.”

“તે વખતે જોઈ લેવાશે.”

“ મને તેના અને તેના મિત્ર વીરભદ્રનો ધણોજ બચ લાગે છે.”

“ બચને દૂર કરો. તે બન્નેને થોડા વખતમાં ગમે એ પ્રકારે ખૂપીતા કરીશું.”

“ જાણી બીજી એક વાત કહેવાની ભુલી ગયો.”

“ તે વળી શું છે ?”

“ મેં રાજકન્યાને કાલે પકડી કેદ કરી છે.”

“ હેં ! કહો તો ખરા કે તેને કેવી રીતે પકડી ?” રાણીએ આનંદના આવેશથી તેના સ્કંધપર હાથ મૂકી પૂછ્યું.

“ તે બગીચામાં ફરતી હતી. તેને બહુ સમજાવી પણ સમજ નહિ. છેવટે આ શીશી તેના નાક આગળ ધરી એટલે બેભાન થઈ જમીન ઉપર પડી. પછી સીપાઈને બોલાવી તેને કેદખાનામાં મોકલાવી દીધી.” માનવરાજે કંઈક જુદું પણ કહ્યું.

“ એવી બીજી શીશી છે કે ?”

“ હા, એવી શીશીયો તો હું હમેશાં પાસેજ રાખું છું. જ્યો, જુઓ આ રહી.”

રાણીએ શીશીને હાથમાં લઈ પૂછ્યું, “ આમાં શું ભરેલું છે ? અને આ ક્યાંથી મેળવી ?”

“ તેમાંની દવાતું નામ મને ખબર નથી. પણ મારા હાથ નીચેના એક સરદારે મને ભેટમાં આપી છે. તેણે કહ્યું હતું કે કોઈને બેભાન કરવામાં આ શીશી ધણી કિમતી થઈ પડશે.”

“ ખરેખર ! આપણે માટે આ અતી ઉપયોગી વસ્તુ છે.”

“ દિલદાર ! હવે રાજતું કંઈક થાય તો ઠીક. પ્રિયતમા ! જો તેનું કાચળ નીકળી જાય તો આપણા કામમાં કોઈ આડે આવનાર

નથી. આપણા શત્રુઓનું જોર રાજપર છે, માટે રાજનો કંટક જલ્દી દૂર કરવો જોઈએ.”

“ ઠીક છે. આજ તમે વહેલા આવી અહિં છૂપાઈ રહેજો. આજ આનંદનો દિવસ છે, તેથી મહારાજને વધારે મધુપાન કરાવીશ, પછી આ શીશી મુંઘાડી બે બાન બનાવી તેના શરીરને નદીને શરણુ કરી દઈશું. બોલો પછી છે કંઈ ? ” રાણીએ મુખ મલકાવતાં પૂછ્યું.

“ ખારી, તારી બુદ્ધિની તો બલીહારીજ છે. આજે હું જરૂર જોશે આવીશ. પણ આવીને છૂપાઈ ક્યાં ? ” માનવરાજે પૂછ્યું.

“ આ દિવાનખાનાની નજીકમાં એક ઓરડો છે, ત્યાં મારું શયનગૃહ છે. હું રાજને શીશી મુંઘાડી આ દીવાલને ઠોકર મારીશ, એટલે તમે આવજો. પછી આપણે રાજના મુકદ્દને નદીમાં ફેંકી દઈશું. ”

“ પણ પછી બીજે દિવસે શું થશે ? ”

“ તે તે વખતે જોઈ લેવાશે. ” રાણીએ જવાબ આપ્યો.

“ રાજના એકાએક ગૂમ થવાથી ભારે ખળભળાટ થશે. ”

“ ખળભળાટ શાન્ત કરીશું. ”

“ આપણા શત્રુઓ સામે થશે તો ? ”

“ કલ કરીશું. ”

“ રાજગાદીનું શું થશે ? ”

“ સર્વ વાત શાંત થયા પછી તમે ગાદીપર બીરાજમાન થજો. ”

“ ગાદીપર બેસવામાં એક વિધન આવશે ? ”

“ શું ? ”

“ મહારાજ પછી ગાદીનો વારસ બાળકુંવર છે. આથી મોટા વાંધો ઉત્પન્ન થશે. ”

“ ત્યારે શું કરવું ? મને કંઈ સમજ પડતી નથી. ” રાણીએ પૂછ્યું.

“ કેમ શું કરવું ! તેને પણ મહારાજની સાથેજ વિદાય કરી દેવો.”

“ હા, તેમજ કરવું પડશે. ઠીક, રાત્રે તમે વહેલા આવજો.”

“ જરૂર, આજે આપણી ફતેહ, ફતેહને ફતેહ. તું તૈયાર રહેજો હું જલ્દી આવીશ.” એમ કહી માનવરાજ હર્ષથી ડુલાતો પોતાના મકાને ગયો.

તેના ગયા પછી રાણી પણ અન્ય કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઈ. બન્ને વચ્ચે થએલી વાતો પેલા દુષપાછ રહેલા યુવાને સાંભળી. તેણે મનથી બન્નેનો તિરસ્કાર કરી મન સાથે બોલવા માંડ્યું, “ દુષ્ટોએ સર્વસ્વ નાશની તૈયારી કરી રાખી છે. કટોકટીનો મામલો નજદીક આવતો જાય છે. દુષ્ટરાણી ! પતિનું ખુન કરવા તૈયાર થઈ છે. મહારાજ આજે રાત્રેજ નદીને શર્ણ થવાના. ઓ દુષ્ટ રાણી ! તું તો હક વાળી. તું રાજા અને પ્રજાનું લોહી ચુસનારી રાક્ષસી છે. તારાં કામ એક ખપ્પર યોગીની કરતાં પણ બયાનક છે. પોતાના પુત્રપર પણ યાત્રી મરજી સાચવવા દયા ન આણી ? ઓ નીચ નારી ! તારાં પાપકર્મો એક કાચા ઘડામાં ભરાય છે તે ખૂબ યાદ રાખજો ! કાચો ઘડો ભરાતાં તરત ફુટશે એ તું નક્કી સમજજો. ચાલ જીવ આજે ગમે તે પ્રકારે મહારાજાનું રક્ષણ કરવું.” આમ નિશ્ચય કરી તે તેના નિવાસસ્થાને આવ્યો અને વૈરીસિંહને મળી સર્વ વાત કહી સંભળાવી.

આવું શ્રવણ કરતાં વૈરીસિંહનાં ફેવાં ઉભાં થઈ ગયાં. તેના નેત્રો-માંથી અગ્નિ વરસવા લાગ્યો. છેવટે સમસેરની મુઠપર હાથ મુકી ઉભો થયો અને ગળે ઉઠ્યો, “ દોસ્ત ! ચાલો હવે આપણે મયદાન પડીએ.”

“ ના, હજી વાર છે. સાહસમાં આપણો નાશ થવા સંભવ છે.”

“ ત્યારે શું આપણે આજે શાન્ત બેસી રહીશું ? ”

“ ના, આજે આપણે નદીએ સાંજથી જઈ બેસવું અને જેવું શય તથાતું આવે કે તરતજ આપણે ઉઘાડી લેવું.”

વેરીસિંહે વિચાર કરી મિત્રની વાત માન્ય કરી કહ્યું, “ભાઈ! ત્યારે આપણે ગંગા નદિના તટ ઉપર જઈ બેસીએ.”

બન્ને મિત્રો ગંગા કિનારે જઈ બેઠા; અને સમયની રાહ જોવા લાગ્યા.

x

x

x

x

x

x

x

પેલી તરફ માનવરાજ પણ સર્વ તૈયારી કરી મહાનની બહાર નીકળ્યો અને રાત્રી પડતાં પહેલાં રાણીના ભુવનમાં આવી રાણીને મળ્યો. રાણીએ તેના કંઠે વળગી પૂછ્યું, “કેમ પધાર્યો?”

“હા.”

“આજ તો પૂર્ણ ઉમંગમાં હો એમ જણાય છે?”

“કેમ નહિ? આજે આપણા ભાવી સુખની શરૂઆત છે.”

“તે સુખની સલામતી આતર આ સીરાજનો પ્યાલો ઉડાવો.” કહી રાણીએ મદીરાનો પ્યાલો સ્વહસ્તે તેને પીવરાવ્યો. આ અરસા-માં જ કોઈના આવવાનો પગરવ સંભળાયો. ચતુર રાણીએ સાવધ થઈ માનવરાજ પ્રત્યે કહ્યું, “મહારાજ આવતા હોય એમ લાગે છે માટે જાઓ છુપાઈ જાઓ.”

માનવરાજ ઉતાવળો ઉતાવળો છુપાવાની જગાએ જતો રહ્યો. રાજાએ ત્યાં પ્રવેશ કર્યો. રાણીએ તેમનો હાથ પકડી એક સુખાસન-પર બેસાડ્યો. રાજાએ પૂછ્યું, “પ્રિયા! તમે ઘણા દિવસથી ઉદાસ કેમ દેખાઓ છો?”

“બહાલા, આપને કચેરીમાંથી આવતાં દરરોજ વાર લાગે છે તેથી માફ મન ઉદાસ જ રહે છે. હવે તમે કચેરીમાં જરૂરો નહિ, તમારા વિના મને મમતું નથી.”

“ બહાલી, તે ઠીક છે. પણ તમારું મન કોઈ ખીજે ઠેકાણે શું ચા-
એલું લાગે છે. જ્યારે હું આવું છું ત્યારે તમે કંઈ વિચાર કરતાં હો
અથવા ઉદાસ થઈ બેઠાં હો એમ જણાય છે. વળી તમે કચેરીમાં
પણ આવતાં નથી તેનું શું કારણ ? ”

“ સ્વામિનાથ ! સ્ત્રીએ કચેરીમાં જઈ બેસવું એ ઉચિત નથી
ધારી મેં ત્યાં આવવાનું બંધ કર્યું છે. ”

“ પ્રિયા, તે હાપણનું કાર્ય છે, પણ મેં એવી વાત સાંભળી
છે કે તમારે કોઈ ખીજ સાથે પ્રેમ છે. શું તે સત્ય છે ? ”

“ તમને લાગે તે ખરું, આપને ખબર તો છેજ કે આપનું
મુખ જોયા સિવાય હું બોજન પણ લેતી નથી. જે દિવસે આપ કચે-
રીમાંથી મોડા આવો છો ત્યારે હું ઉદાસ થઈ આપની આતુરતાથી
રાહ જોઈ બેસી રહું છું. આપણો પ્રેમ ગાઢ થયો છે તેમાં વિઘ્ન
નાખવા કોઈએ આવી અફવા ઉડાવી હશે. ” આમ કહેતાં રાણીએ
આંખોમાં અશ્રુ આપ્યાં.

“ પ્રિયા, તમારું કહેવું સત્ય છે. તમારા સતિત્વની મને ખરા-
બર ખાતરી છે. પણ જો ટાંકણી વાગી હોય તો બાંહેવાર કહેવાય,
પણ જ્યાં નામ કે નિશાન ન હોય તો શું કહી શકાય ? તમે સતિ છો
એ ખરું છે. પણ જ્યારે હું સીડી ઉપર અથો ત્યારે કોઈ ઉતાવળે
પગલે ચાલ્યું ગયું હોય એવો મને ભાસ થયો હતો. ”

“ આપનું માનવું સત્ય છે. જાણે વાત એમ હતી કે એક દિવસ
વૈરીસિંહ મને જોઈ મારા ઉપર મોહાંધ થયો હતો. આજ તે લાગ સૌધી
મારા ઉપર બળાત્કાર કરવા આવ્યો પણ તમે આવ્યા. એટલે તે દુષ્ટ
નાશી ગયો અને મારી લાજ રહી. આ વાત મારે કહેવી નહોતી, પણ
આપના આગ્રહથી કહી. વૈરીસિંહ બાળક છે, બૂલને પાત્ર છે; હોય. ”

“રાણી ! મારાં આવતાંજ તમે આ વાત જાહેર કેમ કરી નહિ ?” રાજાએ રોષથી પૂછ્યું.

“તે ઉદ્ધત છોકરાને તમારા કોપમાંથી બચાવવાને મેં વાત કરી નહિ.”

“રાણી તમારું કહેવું હું માની શકતો નથી. તમે જુદું બોલો છો, એક નિર્દોષપર કલંક મુકતાં અચકાતાં નથી. જે વૈરીસિંહ નાશી ગયો હોય તો તે ક્યાં થઈને ગયો હશે ?”

“તેની મને ખબર નથી. આપને આજ કોણે બરોબર બંભેયાં છે તેથી મારી વાત બીલકુલ માનતાજ નથી. સતિના માથે આરોપ મુકતાં બીલકુલ અચકાતાજ નથી. વૈરીસિંહનું કહ્યું ત્યારે તે વાત અસત્ય કરી કાઢી નાંખી હવે મારે શું કરવું ?”

આટલું બોલી, રાણી કૃત્રિમ આંસુ લાવી ઘુસકે ઘુસકે રડવા લાગી.

રાજાએ ગુસ્સે થઈ પુનઃ કહેવા માંડ્યું, “રાણી ! તારાં અશ્રુ મારી ખાત્રી કરવા અને તારી પવિત્રતા સાબિત કરવાને પૂરતાં નથી. તું મને ઠગે છે. તારાં કારસ્થાન મારા જાણવામાં આવ્યાં છે. મારી બહાલી પુત્રી ગઈ કાલની ગૂમ થઈ ગઈ છે. શોધ કરાવતાં પત્તો નથી; વળી વીરકેતુની તપાસ પણ ફળીભૂત થઈ નથી. આ સર્વમાં તારો હાથ હોય એમ મારી માન્યતા છે. જે વૈરીસિંહ પર તું જુદો આરોપ મૂકે છે; તે એક પવિત્ર-સત્યવાદી અને વફાદાર રાજ્યબક્ષ છે. તેની મને પૂરેપૂરી ખાત્રી છે. માટે અસત્ય વાત જાણાવ્યા કરતાં જે સત્ય બીના હોય તે જાહેર કર ?”

રાણી મંદ સ્વરે બોલી, “મહારાજ ! હું સત્યજ કહું છું. આજ આપની તખીયતમાં ફેર પડ્યો હોય એમ લાગે છે. આપનો જીવ આજ ભ્રમિત થયો હોય એવું દેખાય છે. બહાલા ! આ પ્રેમનો ધ્યાસો પીઓ

અને આપનું ઉકળતું હૃદય શાંત કરો. આજે રાજ કરતાં કચેરીમાં વધુ બેઠા તેથી આપને વધુ શ્રમ પડ્યો હોય એમ જણાય છે. ‘માટે આ શરાબનો પ્યાલો પી જવ.’” આમ કહી ચાલાક રાણીએ વાત બદલાવાના હેતુથી દારૂનો પ્યાલો રાજને આપવા માંડ્યો. પણ રાજએ તત્કાળ પ્યાલાને ફેંકી દેતાં કહ્યું, “તારો ઢોંગ વધુ નબનાર નથી. મારે મદ્ય પીવું નથી. માફ મગજ શાંત છે. પાપીણી ! શું તું મને બમાવવા માગે છે ? શું તું મને દિવાનો-ઝીલંપટ માને છે ?”

“એક સતીને સંતાપતાં આપને આખરે પરતાવું પડશે.” રાણીએ કહ્યું.

“તારા જેવી કળીયુગની સતીના સહવાસથી મેં જે સહન કર્યું છે; તે માફ મનજ નજી છે. અમાગણી ! તારા જેરી સૌન્દર્યમાં મોહ પામી મેં મારી પરમ પવિત્ર પતિવ્રતા બદ્ધારાણીને તજી છે. પિશાચિની ! તેં મારા નામને કાળું કલંક લગાડ્યું છે.”

રાણી મૃગલોચની બોલ્યા વિના રડવા લાગી. એવામાં રાજની નજર એકાએક માનવરાજની આપેલી શીશી કે જે ટેબલ ઉપર પડી હતી તે ઉપર પડી. રાજએ એકદમ શીશી લઇ લીધી અને પૂછ્યું, “આ શીશી શાની છે ?”

“તેમાં કાસ્તીરનું સુગંધીદાર અત્તર ભરેલું છે.” રાણીએ કહ્યું. તત્કાળ રાજએ શીશીનો બુચ બોલી શીશી નાક આગળ ધરી, અને શ્વાસ લેતાંની સાથેજ મહારાજ ચક્રી ખાંધ જમીનપર પછડાયા.

તરત રાણીએ આનંદથી દિવાલને ઠોકર મારી એટલે માનવરાજ બહાર આવ્યો અને એક પળનો પણ વિલંબ નહિ કરતાં રાજના શબ્દને બારીવાટે સરિતામાં પધરાવી દીધું. બાળકુંવર નીચેતે ઉંઘતો હતો તેને પણ શીશી સુધાડી બેશુદ્ધ કરી નદીમાં નાંખી દીધી.

પણ બાળકુંવરને નીચે પડતાંજ કોઇએ ઉચકી લીધો. બાદ માનવરાજ રાણીની રજા લઈ કંઈ અમલના કામે જવા બહાર નીકળ્યો.

x x x x x

પેલી તરફ વૈરીસિંહ અને વીરભદ્ર નદી કિનારે ધણીવાર બેસી રહ્યા.

રાત્રિ પડતાં કોઇ એક અભણી જણાતી સ્ત્રીએ તેમની પાસે આવી પૂછ્યું, “તમે કોણ છો ? અને અહિં કેમ બેઠા છો ?”

તરત વૈરીસિંહે જવાબ આપ્યો, “અમે કોણ છીએ અને કેમ બેઠા છીએ તે તમારે જાણવાની કંઈ જરૂર નથી ? માટે આવ્યાં હો તે રસ્તે આશ્વાં જાઓ.”

“હું તમને કંઈ કહેવા આવી છું. તમે જે કામ કરવા આવ્યા છો તે કામ સિદ્ધ થવાનું નથી પણ એક બીજું કાર્ય કરતા જાઓ.” તે સ્ત્રીએ કંઈક નવુંજ કહ્યું.

“શું ?” વીરભદ્રે પૂછ્યું.

“તે તમને હમણાંજ જણાશે.”

આમ વાત ચાલે છે તેવામાં તેમને કાને કોઇની દારમી ચીસ સંભળાઇ. બન્ને ચમક્યા અને આસપાસ જોવા લાગ્યા. થોડીવારે ઘોડાનાં પગલાં સંભળાયાં બન્ને ઉભા થયા અને થોડેક દૂર જઈ ઉભા રહ્યા. એક ઘોડેસ્વાર એક સ્ત્રીને ઘોડાપર નાખી લઈ જતો જણાયો, સ્ત્રી હૃદયક્રાંતિ કદખાંત કરતી હતી, આવું જોઇ વીરભદ્રે પીસ્તોલને બહાર કર્યો. ગોળીએ ઘોડેસ્વારને ઘોડાપરથી નીચે ગબડાવ્યો. તેની સાથે સ્ત્રી પણ નીચે પડી. વૈરીસિંહ અને વીરભદ્ર તેની નજીક ગયા. વૈરીસિંહે જે તત્કાળ તે અજાણતે ઓળખી કહ્યું, “શાન્તા ! તું અહિં ક્યાંથી ? વારી આ શી દશા ?”

તે બાળા કે તેનું નામ શાન્તા હતું તેણે કહ્યું, “મારા જતની

આજે સમાપ્તિ હોવાથી હું આતા મહાકાળીના મંદીરે મઠ હતી. જ્યાં મને વાર થઈ અને રાત પડી. એવામાં આ પાપી ત્યાં આવ્યો અને મને એકલી જાણી પકડી ઘોડાપર નાખી ચાલ્યો.”

“તે તને ક્યાં લઈ જવા ઇચ્છતો હતો ?” વીરભદ્રે પૂછ્યું.

“તેની મને ખબર નથી.”

“આ કોણ છે ?”

“તે પણ હું જાણતી નથી.”

“ચાલ ત્યારે હવે નગરમાં.”

શાન્તા તેમની સાથે કિનારે આવી. બન્નેએ બેઠા હતા તે સ્થાને આવી જોયું તો પ્રથમની સ્ત્રી જણાઈ નહિ. તે કોણ હશે ? કેમ આવી હશે ? કામ સિદ્ધ નહિ થાય વગેરે કહેવાનો અને પૂછવાની તેની શ્રી મતલબ હશે ? આમ વીચારતા બન્ને જણા મોટા મળસકા સુધી નદી કિનારે બેસી રહ્યા; પણ રાજની કંઈ ખબર પડી નહિ છેવટે શાન્તા સાથે તેઓ ઘેર આવ્યા.

પ્રકરણ ૮ મું.

કળીયુગની સતી.

આરાવલી પર્વતની તળેટીમાં પૂર્વકાળે એક સ્મૃદ્ધિવાન નગર આવેલું હતું. આ નગર શીવપુરના નામે ઓળખાતું હતું. તે રમણીયનગરની અંદર અને બહાર અનેક બાગ બગીચા આવેલા હતા. નગરની શોભા અવર્ણીય હતી. મોટાં મહાલયો, સ્વચ્છ રસ્તાઓ જોનારને આનંદ આપતા. તે શહેરની વચ્ચે આવેલા એ

મહાનમાં રામદાસ નામક એક વણીક રહેતો હતો. તેની પાસે સાધારણ સંપત્તિ હતી. સુખ-સંતોષથી ગૂંજસન નભી શકે એટલું દ્રવ્ય હોવા છતાં તે મહાન કંજુસ અને લોભી હતો. તે કંઈપણ ધંધો કરતો નહિ. તેને ચાર પુત્રીયો હતી. આ પુત્રીયોના બદલામાં તેણે દ્રવ્ય એકત્ર કર્યું હતું. તેની ચાર પુત્રીઓમાંની એક જે મોટી હતી, તેનું નામ મેનાં હતું. તે ધણી રૂપવાનને સૌદર્યવાન હતી. આખા શહેરના લોકોની નજર તેના ઉપર ઠરતી હતી. મેનાં લગ્ન પહેલાં એક બ્રાહ્મણના ધ્યારમાં પડી હતી. બાદ તેના બાપે રૂપીઆ પાંચહજાર લઈ પોતાની ચાતીના એક વણીક સાથે પરણાવી હતી. એક દિવસ મેનાના ચાર બ્રાહ્મણે મેનાનો તેના પતિ તરફ કેવી લાગણી છે તેની પરિક્ષા કરવા પૂછ્યું? પ્રિયે, જે તારા પતિને તું ઠેર મારે તો આપણા વચ્ચે બીજું કોઈ આડે આવીજ શકે નહિ. આપણે પૂર્ણ સ્વતંત્રતાથી આનંદ ઉઠાવીએ.”

તરત મેનાંએ જવાબ આપ્યો હા. તમારું કહેવું ખરું છે, તે કામ હું આજ રાત્રે બજાવી લઇશ.” પોતાના ચારની મરજી સાચવવા મેનાંએ પોતાના વૃદ્ધ પતિને તેજ રાત્રે, ખાવામાં વિષ નાખી પરલોક પહોંચતો કરી દીધો.

પોતાના આ સારા કામની ખબર પોતાની એક બેનપણી મારફતે, ચારને પહોંચાડી.

મેનાંનો ચાર શીવપુરના એક શ્રીમંતનો પુત્ર હતો, નામ મન-હરલાલ હતું. આ દુઃખદાયક વધામણી સાંભળી તેણે મન સાથે વિચાર કર્યો કે મેનાંએ મારા માટેજ તેના પતિની દરકાર ન કરતાં તેનું ખૂન કર્યું. જે તેને બીજો ચાર મળે તો મારી પણ તેના જેવીજ દશા કરે તેમાં શક નહિ. હરામનું ખાવાની ટેવ પડેલી અને વિષયાંધ

થએલી વનિતા કોઇ દિવસ પણ એક પ્રેમીની સાથે રહી શકે નહિ. માટે મારે પણ આવી દુષ્ટનો ત્યાગ કરવો તેમાંજ માફ સાફ છે. જસ હવેથી હું તેને બહેન સમાન ગણીશ. આમ નિશ્ચય કરી તેણે વધાન મણી ખાવા આવેલી બાઇને એક કાગળ લખી આપ્યો. તે લઇ પેલી બાઇ ઘેર આવી અને મેનાંને મનહરલાલે આપેલો પત્ર આપ્યો.

મેનાંએ આનંદથી પત્ર લઇ વાંચવા માંડ્યો. તેમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું હતું.

મેનાં ! આજે મારે ઘણીજ દિલ્લગીર સાથે અને કંઈક આનંદની સાથે તને આ પત્ર લખી જણાવવાની જરૂર પડે છે કે તારી સાથે મેં જે પ્રેમ ખાંધેલો છે, તે મારી કુબુદ્ધિથી ખાંધેલો હવે સમજાય છે. મને મારા બાવીએ ભૂલાવ્યો છે. થવાનું હતું તે થઇ ગયું છે. તારું અનુપમ રૂપ જોઇ હું તારા પ્રેમ પાસમાં સપડાયો, તારો મારા તરફ પ્રેમ કેવો છે તેની પરિક્ષા કરવા ખાતરજ મેં તને આ પ્રમાણે કહ્યું હતું; 'પણ તેં પાપીણીએ અદ્ય સુખના માટે તારા વૃદ્ધ પતિની છાંદગીનો નાશ કરી તારા સૌભાગ્યનો અંત આણ્યો. તેં તારા પતિનું ખૂન કર્યું; અ-ફસોસ તારા જેવી રાક્ષસી આગળ ઉપર માફ શું ન કરત? આજથી હું તને ખોલાવવા ઇચ્છતો નથી. તું મને હવે તારા બાઇ તરીકે ગંધુજે. અભાગી બહેન તારાં કર્યાં તું ભોમવી લેજે. તારાં અધોર કર્મનો બદલો તને મળ્યા વિના નહિ રહે. આજથી હવે તારે અને મારે કંઈ નથી.

લી. સત્ય માર્ગે ચઢેલો

મનહર.

આ પ્રમાણેનો કાગળ વાંચી મેનાંએ ઉડેા નિઃશ્વાસ મૂક્યો અને બેઠાટ રૂદન કરવા લાગી. ઘણીવાર રૂદન કરી તેણે પોતાનું હૃયું ખાલી કર્યું

અને પછી પોતાની સખી પ્રત્યે કહેવા લાગી, “બહેન મને દુષ્ટ બુદ્ધિ સુઝી, અરે મેં મારા સ્વામીનું ખૂન કર્યું, પરાયા પુરૂષથી સુખ ભોગવવા માટે મારા સૌભાગ્યસુખનો નાશ કર્યો. યૌવનના સુખનો લાવો લેવા માટે મેં મનહરને મારા પ્રેમ પાસમાં સપડાવ્યો, પણ હવે તે સર્વ નાશ પામ્યું. પતિ ગયો, પ્રેમી મર્યો, સૌભાગ્ય ગયું, સુખ ગયું, અરે માંડે સર્વસ્વ ગયું. બહેન ! તે મનહર વળી આપણા મહારાજના પાટવીકુંવરનો મિત્ર છે. તે કદાચ તેને કહેશે તો માંડે શું થશે તે પ્રભુ જાણે ? મનહરની સાથે પ્રેમ બાંધવામાં મારી ચુસ્ત ધારણા એવી હતી કે કોઈ દિવસ હું રાજકુમારને મારા પ્રેમમાં સપડાવીશ. પણ હવે મારી તે ધારણા પણ ધૂળ મળી. જો મને પ્રથમથી ખબર હોત કે મનહર મારી કસોટી કરે છે તો હું આવું કામ ન કરત.

ઠોકર વાગે છે ત્યારે સમજણ આવે છે. આ મને પહેલી ઠોકર વાગી. હવે મને ખબર પડશે. પરપુરૂષનો વિશ્વાસ રાખી પોતાના પતિને દુઃખ દેવું નહિ, અરે દુઃખમય લાગે તેવાં વચ્ચનો પણ કહેવાં નહિ. અરે બહેન બોલો ? તું કેમ બોલતી નથી ? મને કંઈક રસ્તો તો બતાવ ? તું પણ કેમ આમ દિગમૂઢ બની ગઈ છે ? મને કંઈ સૂઝ પડતી નથી. જો રસ્તો નહિ બતાવે તો હું આપઘાત કરી મરણને ચરણ ચામ. હવે દુઃખ માંડે કાળજી કોરી ખાય છે.”

તેને શાન્તિ આપતી સખી બોલી, “બેન ! થયું તે ન થયું થનાર નથી. માટે હવે ધિરજ ધરો. સચ્ચરીનાં કળ મીઠાં છે. હું તમને આ પળે એક રસ્તો બતાવું છું. જો તમને પસંદ પડે તો તે પ્રમાણે વર્તજો.”

“હું તાંડે કહેવું જરૂર કબુલ કરીશ. કહે બહેન ! જાણી કહે ?”
 મેનાંજી અધીરાધી પૂછ્યું.

“શા માટે અધીરાં થાઓ છો ? જુઓ સાંભળો. આપને હવે

અહિં વધુ વખત રહેવું યોગ્ય નથી, કદાપી રાત્રી આ વાત જાણશે તો તમારું સર્વસ્વ હુટી લેશે અને ખૂનને બદલે ફાંસીની સજા કરશે. તમને મરણની કંઈ દરકાર નથી પણ ભોંકમાં બે આખર થવાશે, માટે આજ રાત્રે આ શહેર છોડી ચાલ્યા જવું તમારા માટે ઉચિત છે. અહિંથી જવાથી બે આખર થશે નહિ, સર્વ છાતું રહેશે. તમે દૂરના કોઈ નગરમાં જઈ કોઈ લાવક પુરુષ ખોળી કાઢી તેની સાથે આનંદથી જીવન નિર્જનન કરજો. પછી જેવી તમારી મરજી ? ”

“ બહેન, તારું કહેવું બ્યાજખી છે. ધન્ય છે તારી સમજ શક્તિને. હું આજ રાત્રેજ આ ગામમાંથી ચાલી જઈશ અને આખી રાત્રી મુસાફરી કરીશ. રસ્તામાં જે વસ્તુ જોઈએ તેની તું તૈયારી કર. આજથી આ ઘર અને પૈસાની માલીકી તને સોપું છું. આ ઘર અને સ્મશાન સમાન લાગે છે. આ વસ્તી વાળું ગામ ઉજ્જડ મેદાન સમ બાસે છે, આજ આ ગામને પ્રલ્યામ કરી જવું પડશે અને આ દુઃખી જીવંતી કોઈ શહેરમાં રહી પૂર્ણ કરવી પડશે. બહેન ! હવે જા; વગર વિલંબે મુસાફરીની તૈયારી કર. ”

મેનાંની સખી તૈયારી કરવા ચાલી ગઈ અને સર્વ તૈયારી કરી પાછી આવી બેઠી, “ બહેન, સર્વ તૈયારી કરી છે. ચાલો રસોઈ પણ તૈયાર થઈ છે, જખી સ્યો. રાત્રે અંધારું થશે. તમને ગામ બહાર હું મૂકી જઈશ અને પછી તમે જાજો. ”

“ બહેન ! મારે પૈસા ટકા અને ધણું કપડાંની પણ જરૂર નથી. મારે થોડાક પૈસા અને સાદાં કપડાંની જરૂર છે. મારાં પાપનું પ્રાયશ્ચિત મારા સર્વ નાશમાંજ છે. ”

“ બહેન, બલે તમારે જે જોઈએ તે લેજો, પણ ઉઠો, રસોઈ તૈયાર છે; માટે જખી સ્યો. ”

“ના, મને ખાવા ઉપર પચુ રૂચી નથી; મારે જમવુંજ નથી. ચાલ હું મારે જોષ્ટ્રએ તેવાં કપડાં બાંધી લઉં.” એમ કહી તે ઉઠી અને પોતાને જોષ્ટ્રતાં થોડાં સાદાં કપડાંની ગાંસડી બાંધી દીધી.

રાત્રીના દશ વાગે મેનાં બગલમાં ચોટ્ટી મારી નગરની બહાર નીકળી અને સાથે આવેલી બેનપણીને બેટી ખૂબ રડી કહેવા લાગી, “બહેન હવે પાછાં વળો અને ઘેર જાઓ. મારાં કર્યા મારેજ ભોગવવાં પડશે.” તેની બેનપણી પચુ રડી પડી અને બળાત્કારે છૂટી પડી ઘેર આવી. મેનાંએ પોતાનો રસ્તો કાપવા માંડ્યો. આખી રાત્રી તેણે મુસાફરી કરવામાં ગાળી અને સવારે તે એક તળાવ ઉપર આવી. તે તળાવના કિનારે અનેક જાતનાં ઝાડ ઉગેલાં હતાં, તળાવનું જળ સ્વચ્છ હતું. રાત્રીની મુસાફરીથી મેનાં કંટાળી ગઇ હતી, થોડોક આરામ લેવા તે તળાવના કિનારા પર આવી બેઠી. કોઇ દિવસ ચાલેલી નહિ અને આજે ઉજ્જગરા સાથે ચાલવાથી તે તદ્દન થાકી ગઇ હતી, તેમજ ક્ષુધા અને તૃષ્ણાથી તે બ્યાકુળ પચુ બની રહી હતી. તેને આસપાસ નજર કરતાં નજીકમાં ઉગેલાં વૃક્ષો પર ફળ જણાયાં. તે ઉભી થઇ અને અપાર મહેનતે ઝાડ પરથી ફળ પાડી તળાવ કિનારે એક વૃક્ષ નીચે બેસી ફળ ખાઇ ક્ષુધાને શાન્ત કરી અને પાણી પી સ્વસ્થ થઇ જમીન પર આડી થઇ.

આ વખતે એકએક કોઇ એક પુરુષ તળાવ ઉપર આવી હાથ પગ ધોવા લાગ્યો. તેને જોઇ મેનાંએ પૂછ્યું, “આપ કોણ છો? આપનું નામ શું? ક્યાંના રહેવાશી છો?”

“હું ચાતીએ પટેલ છું, માફ નામ મેલીમાઈ છે, હું આ પાસેના ગામનો રહીશ છું. કહો હવે તમે કોણ છો? ક્યાંથી આવો છો? તમે એકલાં છો કે કોઇ સાથે છો? ક્યાં જવાનો વિચાર

રાખે છે અને તમારે એકલાં બહાર નીકળવાનું શું પ્રયોજન છે ? ”

મેનાં દુઃખી દીક્રે બોલી, “ હું વણીક પુત્રી છું. મારા સ્વામી મરી ગયા છે અને તેમના બાઇએ મને કાઢી મૂકી છે તેથી આ માપી પેટ ભરવા બ્યાં ત્યાં રખડું છું. કોઇ ઠેકાણે રહેવાનું મળશે તો હું રહીશ અને મારી જીંદગી પૂર્ણ કરીશ. ”

“ જો તમે ખરેખાર વણીક ગાતીનાં હો તો મારે ઘેર ચાલો અને ત્યાં રહી રસોઈ કરજો. ”

“ આપને પત્ની છે કે નહિ ? ”

મોતીબાઇ પટેલ બોલ્યા, “ મારે પત્ની હતી પણ મારે તેની સાથે નહિ બનવાથી તેને છેડા છૂટકા આપી કાઢી મૂકી છે. તેણે હાલ બીજાનું ઘર માંડ્યું છે. આ પછી બીજી લાબ્યો. તે પણ મારે લાયક ન નીકળી, આથી તેને પણ તેના પીયર કાઢી મૂકી. સમજ્યાં ? હવે મારે વેપાર કરવો, રાંધવું વગેરે બનવું નથી. માટે જો તમારી મરજી હોય તો મારે ઘેર ચાલો, રસોઈ કરજો, ખાજો, પીજો અને મજા કરજો; સમજ્યાં ? ”

“ તમારી સાથે આવવામાં મને કંઈ અડચણ તો નથી; પણ જો મારી એક સરત તમારે કમુલ હોય તો આવું નહિતો આવવાની કંઈ જરૂર નથી. ” મેનાંએ પટેલના સંપ્રદોષરથી પટેલના સ્વભાવથી પરિચિત થઈ પૂછ્યું.

મોતીબાઇપટેલ કંઈક મોમાઝ બુદ્ધિના હોવાથી બોલ્યા, “ અરે મારે ! તમે માણસને પણ ઓળખતાં નથી ? હું આખા ગામમાં મોટો માણસ છું, મારી ધાક-હાક જખરી છે, સમજ્યાં ? વળી હું કીયોને માન આપવાની હિમાયતવાળો છું. સમજ્યાં ? બોલો, તમારી શી સરત છે ? ”

“તે સરત હાલ કહેવાની નથી. ઘેર જઇને કહીશ. પણ હાલ તમે કયુલ કરો કે તારી સરત હું કયુલ કરીશ. જે મારી પર વિશ્વાસ હોય અને કયુલ કરતા હો તો હું આવું.”

“અરે ચાર કયુલ-કયુલ સત્તર વાર કયુલ. સમજ્યાં? ઉઠો; વખત ઘણો થયો. મારે હજી ચૌદામાં જવું છે.” આમ કહી વાતોમાં ચાર અને સમજ્યા શબ્દોનો વારંવાર ઉચ્ચાર કરનાર મોતી-ભાઈમુખી મેનાંને લઈ પોતાને ઘેરે આવ્યા અને ધીમેથી પૂછ્યું, “બાઈ! તમારી સરત જણાવો?”

“મારી સરત એવી છે કે તમારે મારી સાથે ઘર સંસાર માંડવો, કારણ કે તમે ને હું બન્ને સરખાં છીએ.” મેનાંએ જણાવ્યું.

મોતીભાઈ ગભરાઈને બોલ્યા, “ઓયં બાપ! આ શો ફજોતો? તું વાણીયણ અને હું પટેલ. તને પરણી તારી સાથે મારાથી ઘર સંસાર બાંધી શકાયજ નહિ.”

“ત્યારે પ્રથમથી વચન આપતાં અને સત્તર વાર કયુલ-કયુલ શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરતાં વિચાર કરવો હતો ને? હવે ઘેર તેડી લાવી આમ કરો તે તમારા પટેલ નામને નીચું જેવડાવનારું છે. પટેલ! વચન ભંગ કરનાર મોટો પાપી ગણાય છે તે સમજો છો?”

“અરે ચાર તું તો બડી જળરી નીકળી? વાત કરતાં ગળે પડી. દયા કરતાં ડાકણ થઈ નડી. માટે હવે છાનીમાની જતી રહે, આત્રાં હજારો વચનો હું પાણીમાં ઘોળી પી જાઉં એવો છું. મારા બાપે પણ હજારો કયુલો તોડી છે. ખરાંતું ખોટું ક્યું છે. તે પાપ પુણ્યને પીછાનતા નહોતા; તો હું તેમનો દીકરો વચન ભાગવામાં પાપ માનું ખરો કે? સમજ?”

મેનાને કંઈક ચુસ્તો અંધો. તે કાચી-પોચી નહોતી. મોતીભાઈ પટેલ જેવાને અહર ઉઠાવે તેવી હતી. તે કાંઈ મોતીભાઈથી 'કપાઈ' નય એમ નહોતું. તે બોલી, “તમે મને જણાવ્યું છે કે સ્ત્રીઓને હું માનની નજરથી જોઉં છું.”

“હા, પણ તારા જેવી માટે નહિ.”

“ત્યારે તમે તમારી પોતાની સ્ત્રીઓમાંની એકને છૂટકો આપી તમે હયાત છતાં બીજાને સોંપી અને બીજાને તમારો હરામી હવસ પૂરો થતાં કાઢી મૂકી. બોલો; આમાં તમે સ્ત્રીઓનું માન ક્યાં સાચવ્યું? તમે તમારી સ્ત્રીઓનું માન ન જાળવ્યું; તો બીજાનું જાળવી શકો એમનાયજ નહિ. તમારા કરતાં હું નિશ્ચય વાળી સ્ત્રી છું. મેં જે નિશ્ચય કર્યો, તે મરણ સુધી પાળું છું. તમે જેમ મુખી છો તેમ હું પણ એક વખતે દિવાનની દિકરી હતી.

માટે મારા ડાહ્યા પટેલ સાહેબ ! સમજીને પોતાનું બોલેલું પાળો.” મોતીભાઈ આ અજરાક બાઈનું બોલેલું સાંભળી કપાઈ મયો અને થોડીવારે બોલ્યો, “પણ જો હું તારી સાથે લગ્ન કરું તો મારી ફજેતી થાય. અને મારાં સગાં વહાલાં નડે. સમજી? તું આવી માગણી માગીશ એવી મને સ્વપ્નને પણ આશા નહોતી. ચાલ ધરની બહાર નીકળ. તારી સાથે હું લગ્ન કરવાનોજ નથી.”

“અરે હવે ધરબહાર જવાનું હશે કે? લગ્ન ક્યાં સિવાય તમારો છૂટકોજ નથી. જો લગ્ન નહિ કરો તો ખૂમ પાડીશ કે આ પટેલ મને રશોઈ કરવાને બહાને અહિં તેડી લાવી મારી લાજ લૂંટવા માગે છે, આથી આખી નાત સગાં અને ગામમાં તમારી ફજેતી થશે, અને રાજ તમારી ખરાબી કરશે. માટે છાનામાના માની જાઓ.”

“અરે રંડા ! ચાલીજ અહિંથી, શું તું મને ખરાબ કરવા માગે છે? ચાલ જાય છે કે નહિ? નહિ તો હવાલદારને બોલાવી તેને

સ્વાધીન કરી દઈશ, તું વાણીયણ નથી પણ કેાઈ હલકી જાતની છે. હું તને મારી સાથે ઘર સંસાર માંડવા લાવ્યો નથી પણ રસોઇ કરવા લાવ્યો છું. પણ હવે તો તું મારા કામનીજ નહિ.” મોતીબાઇ મોટા અવાજે બોલ્યા. પણ મેનાં તેનાથી ગાંજી જાય એવી નહોતી. તે લાલચોળ થઇ બોલી, “ શું મારી દુષ્ટ ઇચ્છા છે? કેમ જોવું છે? કહોતો ખૂમ પાડી તમારું સર્વસ્વ હુંટાવી દઉં અને તમને વગર બાડાની કોટડીમાં પુરાવી દઉં? કેમ શો જવાબ આપો છો?”

મોતીબાઇ બહારથી જેમ બરાડા પાડવામાં બહાદુર હતો, તેવો હૃદયથી નહોતો. મનમાં તે ગભરાયો અને મન સાથે વિચારવા લાગ્યો કે, “ આ પાપ મારે ગળે ક્યાંથી વળગ્યું? રાંડ નક્કી મારી રજોતી કરાવશે. હવે આ રાંડને સમજાવવી એજ ઉત્તમ છે. સાપે છાત્રુંદર પકડ્યું છે તે મજાતું નથી તેમ મૂકાતું પણ નથી. જે આને કાઢવાનો પ્રયત્ન કરે છું તો મારી રજોતી થાય છે. જે મારા ઘરમાં રાખું છું તો આગળ જતાં ન્યાતમાં ફજોતી થાય છે. આજકાલ સૌ ખાવડી-ઓતું માને છે. પુરુષોત્તું બોલવું ખોટું ગણાય છે. હશે આગળની વાત આગળ. અત્યારે સમય સુચકતા વાપરી આ પક્ષીતને સમજાવી ઘરમાં રાખવી પછી જેમ ભેવાશે. આમ વિચારી બોલ્યો, “ અરે હું તો તારી પરિક્ષા જોતો હતો પણ તારી જ્ઞાતિ વણીકની છે તેનાં અને શી ખાત્રી થાય? માટે તારા ઇષ્ટ દેવના સોગન ખાઇને કહે કે તારી શી જ્ઞાતિ છે? જે વણીક હોઇશ તો તારી સાથે લગ્ન કરીશ અને આનંદથી તારી સાથે મોજ મગ માણીશ. સમજી?”

“ હું મારા ઇષ્ટ દેવના સોગન ખાઇને કહું છું કે હું વણીક છું માટે મારું કહેવું માનો.”

“ તારી સાથે લગ્ન કરું પણ તારે મારી સાથે વચનથી બંધાવું પડશે?”

“ તમારી માગણી મારે કમુલ છે, જે હોય તે જણાવો. ”

“ જે તારામાં હું કંઈ કસુર જોઉં તો વગર વિલંબે તને આ ઘરમાંથી કાઢી મુકું. તું અને હું બંને આ ઘરમાંજ રહીએ. બીજા કોઈનો પગ આ ઘરમાં પડે નહિ. બીજું મારી સાથે પરણી છું એવું કોઈ સ્થળે તારે કહેવું નહિ. ”

“ તમારી માગણી મારે કમુલ છે. તમારી મરજી પ્રમાણે વર્તીશ. જે તમે મારામાં કંઈ કસુર જુઓ તો સુખેથી મને ઘરમાંથી કહાડી મુકજો. ”

મેતીભાઈ મનમાં ખુશી થયા અને મનમાં બોલ્યા, રાંડ ચમરાક સાથે છેતો નમુનો? જાણે કાચની પુતળી. આવી બાયડી હજારો રૂપિયા ભાગતાં મળેજ નહિ. મારા જેવા ડાહ્યા બહેલા ગણેલા વિદ્વાનને આવી બાયડી મળવી દુર્લભ. ચાલો સાંઝ થયું. “ આમ વિચારી તેમણે મેનાંને ગૃહિણી પદ આપ્યું. મેનાં તેને ત્યાં રહી આનંદ કરવા લાગી અને તેને પણ આનંદ અર્પવા લાગી. બન્ને પશુવૃત્તિનાં હોવાથી નિરંતર આનંદ માણવા લાગ્યાં. પણ જેની વૃત્તિઓ મુજથીજ હરામ વસ્તુઓ તરફ વળેલી હોય છે; જેને વિષય વાસનાતું ઝેર રમે રમે વ્યાપેલું હોય છે; અને જેની વૃત્તિ નિરંતર નવનવી વસ્તુઓ ધંધેછે; તેને એકજ વસ્તુમાં સદાકાળ આનંદ ક્યાંથી મળે? એ પ્રમાણે થોડાક માસ વિતતાં વિષય વાસનામાં તદ્રુપ બનેલી મેનાંનો મેતીભાઈ પ્રત્યેનો પ્રેમ ધીમે ધીમે ઓછો થવા લાગ્યો. તે કોઈ પહેલવાન જેવા રૂપવાન આશકની ઈર્ષ્યા કરવા લાગી. અંતે પોતાની પડોશમાં રહેતા બીજા પ્રાધાન્ય અને સુંદર દેખાવના એક યુવાન સાથે તેણે પ્રીતી આંધી. તે યુવાન જાતનો દરજ્જો હતો. મેતીભાઈની ઘેર હાજરીમાં તે દરજ્જાને ઘેર બોલાવી આનંદ માણવા લાગી. પણ પાપ છાતું રહી શકતું નથી.

હિસો જતાં પાપ પ્રકટ થયું. મોતીભાઈ પણ વાત જાણી ચૂક્યા હતા, પણ તેમને પ્રત્યક્ષ જોયાં નહોતાં. એક દિવસે બન્ને આનંદ ઉડાવી રેલાં હતાં, તેવામાં મોતીભાઈ એકાએક બહારથી આવી ચડ્યા. પાપીઓ મોતીભાઈને જોતાંજ લજવાયાં. તેમનાં મુખ કાળાં ઠીકરાં જેવાં થઈ ગયાં. મોતીભાઈએ દરજીને ખૂબ માર મારી પછી શીખા-મણુ દઇ વિદાય કર્યો અને પછી મેનાંને પણ મેથી પાક જમાડી ઘરની બહાર નીકળી જવાનું કહ્યું. પાપીણી મેનાં કકળતા હૃદયે બહાર નીકળી અને પ્રથમ જે તળાવપર એડી હતી ત્યાં આવી રૂદન કરી હૃદય હલકું કરવા લાગી. તેને પશ્ચાતાપ થયો; પણ તે શું કામનો ? રાંડયા પછીનું ડહાપણ શું કામનું ? વેખાને સતી ધર્મનો ઉપદેશ શો ઉપયોગનો ? મેનાં વિષયી વેસ્યા જેવી હતી. તેનો પરતાવો ક્ષણીક હતો. પશ્ચાતાપના ક્ષણીક જીવસાએ તે ઉભી થઇ અને આદમત્યાગના ઇરાદે તળાવના જળમાં કુદી પડી. થોડું જળ પેટમાં જતાં તેને મરવું પસંદ પડ્યું નહિ. મરણના દુઃખથી તરડતી જળમાં બાયોડીયાં મારવા લાગી. પ્રતીક્ષણે નીચે ઉપર આવવા લાગી. પણ મોતને તેની દયા ન આવી. તેનું જીવન હજી લાંબું હોવાથી અને તેના હાથે અનેક સક્ષસી કામો થવાનું નિર્માણ થએલું હોવાથી એકાએક એક થોડે-સ્વાર ત્યાં આવી ચઢ્યો. તેણે તેની દયા જોઇ તત્કાળ થોડેથી ઉતરી તળાવમાં પડતું નાખ્યું; અને તેને બહાર ખેંચી લાવી સાવધ કરી પૂછ્યું, “ અરે બાઈ ! તું કાણ છે ? તારે શું દુઃખ છે ? કે જેથી તું તળાવમાં પડી આદમહત્યા જેવું મહા બયંકર પાપ કરવા તૈયાર થઇ હતી ? ”

મેનાંએ થોડીકવાર મૌન રહી તે તરૂણ સ્વારના મુખનું નિરીક્ષણ કરી અંતે જે પ્રમાણે મોતીભાઈ પટેલને વાત કહી હતી તેજ

પ્રભાણે આને પણ કહી અને પછી તેણે સ્વારને પૂછ્યું, “આપ કોણ છો ? ક્યાંના રહેવાશી છો ?”

“હું એક સૈનિક સરદાર છું અને બદ્રાવતીના રહેવાશી છું. આ નગરમાં કંઈ કામસર આવ્યો હતો.

“બદ્રાવતિ નગર અહિંથી કેટલે દુર છે ?” મેનાંએ કાતીલ દ્રષ્ટે સ્વાર તરફ જોઈ પૂછ્યું.

“તે અહિંથી આશરે વીસ ગાઉ દુર છે, બાઈ ! જો તમારી ઇચ્છા મારી સાથે આવવાની હોય તો ચાલો હું તમને ત્યાં લઈ જઈ સુખી કરીશ.”

“સુખી કરશો તો આપનો સદાય ઉપકાર માનીશ.” મેનાંએ કટાક્ષ ફેંકી કહ્યું.

“કેવી રીતે અને કેવો ઉપકાર માનશો ?” તરૂણ સ્વારે હસીને પૂછ્યું.

“આપ કહેશો તેવો.”

“આપો વચન.”

“હો આ વચન.”

મેનાંએ વચન આપતાં સ્વારનો હાથ દબાવ્યો, સ્વાર મેનાંના હૃદયનો ભાવ સમજી બોલ્યો,

“હું તમને મારા રાજ્ય આગળ લઈ જઈશ. મારો રાજ્ય કંઈક શોખીન છે, તે તમારું આવું સુંદર રૂપ જોઈ અંગનું જશે અને મારી ખાત્રી છે કે તે તમને રાણીપદ આપી તમારે આધિન થશે. આથી જ તે દિવસે તમારું રાજ્યમાં માન વધશે. પણ મને અત્યારે આપેલું વચન યાદ રાખજો. મને વિસારી દેશો નહિ. તમારા ખીલતા પાવન બાગમાં એક દિવસ આનંદ કરાવશો તો મારો આ કરેલો ઉપકાર વળી જશે.”

મેનાંએ હશીને કહ્યું, “હું આપને કદાપિ નહિ ભુલું. આપને મારી ખાત્રી આગળ ઉપર થશે. હૃદયના પ્રેમી તમનેજ માનીશ અને તમારું શ્રેય કરીશ.”

“બસ આનંદ થયો.”

મેનાંએ હસ્તા વદને પૂછ્યું, “આપનું નામ ?”

“માનવરાજ.”

“રાજ્યમાં શાની નોકરી છે ?”

“હવાલદારની.”

“તમારે પત્ની છે ?”

“ના, પ્રથમ હતી તે એક પુત્રને મૂકી મરી ગઇ છે. પછી મેં લગ્ન કર્યાંજ નથી.”

“શું કહો છો ? તમે હજી કુંવારા છો ! હું આશ્ચર્ય પામું છું કે જીવાનીનો જોસ તમે કેવી રીતે અટકાવી શકો છો ?”

“તમારા જેવી મનહરણી સુંદરી મળે નહિ, ત્યાં સુધી નહિ પરજીવાની મેં પ્રતિજ્ઞા લીધી છે.”

“વારું રાજ્યને હાલ કેટલી રાણીયો છે ?”

“એક.”

“નામ ?”

“બદ્રા.”

“રાજ્ય તેને આહે છે ?”

“નહિ જેવી. એકજ વસ્તુપર પ્રેમ ધણો સમય રહે નહિ.”

આમ વાતચીત કરી માનવરાજ મેનાંને તળાવ કિનારે એસારી ગામમાંથી ખાલખી અને ઉચ્છનારાઓ લઇ આવ્યો અને પછી મેનાંને લઇ બદ્રાવતીમાં આવી રાજ્યને મળ્યો. રાજ્યની સાથે મેનાંની મુલાકાત થઇ. મેનાંએ વાક આતુર્યતાથી રાજ્યને

અંજલ્યો. રાજ તેનું સૌંદર્ય જોઇ દીગમ્ભ બન્યો. પરીણામે કળીયુ-
ગની મહાન સતી મેનાંને રાણીપદ મળ્યું. મેનાં મહારાણી મૃગલોચ-
નીના નામથી ઓળખાવા લાગી. રાજની બદારાણી રાજથી દૂર થઇ
બુદ્ધ મહેલની નિવાસી થઇ. રાજ મૃગલોચનીનેજ દેખવા લાગ્યો.
રાજકારભારમાં તેનીજ સલાહ લેવા લાગ્યો. દરબારમાં પણ રાણીની
સાથે સિંહાસનારૂઢ થતો. મૃગલોચની મહારાણી જ્ઞાનવરાજને બૂલી
ગઇ નહોતી. હવાલદારીમાંથી તેને સેનાપતી બનાવ્યો અને તેની સાથે
પોતાના ખીલતા યોવનનો વિહારી પણ બનાવ્યો. આ પછી બન્ને
કેવાં બચાનક કાવત્રાં રચવા લાગ્યાં અને બલિષ્ઠની કેવી મોટી ઉમેદો
પાર પાડવાને પ્રયત્ન પ્રયત્નો કરવા લાગ્યાં તે આપણને વિદીત છે.
તેમનાં કાવત્રાંનો અંજનમ શું આવે છે તે હવે આપણે જોવાનું બાકી છે.

પ્રકરણ ૯ મું.

સંયોગ અને વિયોગ.

જે બાળાને વૈરીસિંહ સરિતા કિનારેથી બચાવી તેને ઘેર
મૂઠી આવ્યો હતો, તે બાળા રાજ્યના
એક માનનીય સરદારની પુત્રી હતી. તેનું નામ શાન્તા હતું. તેણે
વૈરીસિંહની સાથે પરચુવાનો મનથી નિશ્ચય કર્યો હતો. તે પછી
વૈરીસિંહે એક અલાચારીના પંજમાંથી તેનો ઉદ્ધાર કર્યો. આથી શાન્તા
તેને વધુ ચાહવા લાગી. આજે તે કંઈક વિચારમાં તેના મકાનમાં
બેઠી હતી; તેવામાં તેના પિતાએ ત્યાં આવી તેને પૂછ્યું, “બહેન!
છેવટનો શું નિશ્ચય કર્યો?”

“પિતાજી! માફ હવે વૈરીસિંહને સમર્પણ થઇ ચૂક્યું છે.”
શાન્તાએ સમ્મતતાથી જણાવ્યું.

“ શું તારો આ આખરનો નિશ્ચય છે ? ”

“ હા, આ જીવનમાં વૈરીસિંહ સિવાય અન્ય સર્વ મારે બાઈ આપ સમાન છે. પિતાશ્રી ! આપ સમગ્ર છો-દયાળુ છો; તો તમારી આ દીનબાળાની પ્રાર્થના સ્વીકારી મારી આશા પુર્ણ કરો. ”

“ પુત્રી તારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા તૈયાર છું. તે બ્યારે તને તારો પતિ મળ્યો, તો મારે હવે તને કંઈ પૂછવાનું રહ્યું નથી. વૈરીસિંહ મહુમ માછ દીવાનનો પુત્ર છે. તે શુરવીર છે. મારી મરજી તને ત્યાંજ પરણાવવાની હતી. પુત્રી ! હું તને ત્યાંજ પરણાવીશ. ”

આમ નિશ્ચય કરી ચાન્તાના પિતાએ એક સેવકને મોકલી વૈરીસિંહને પોતાના ગૃહે બોલાવ્યો. વૈરીસિંહ નમન કરી સરદારની સામે બેઠો. કુશળ વર્તમાન પૂછી સરદારે કહ્યું, “ વીરપુત્ર ! તમે મારી પુત્રીને અચ્ચાવી છે તેથી મારા ઉપર તેમજ તેના ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. ઉપકારનો બદલો વાળવા હું અસમર્થ છું. ”

“ અરે તેમાં મેં કંઈ પણ મોટું પરાક્રમ કર્યું નથી, ફક્ત મારો પોતાનો ધર્મ બજાવ્યો છે; તેમાં ઉપકાર જેવું કંઈ નથી. ” વૈરીસિંહે જણાવ્યું.

સરદાર બોલ્યો, “ પણ મારે તો તમારો ઉપકાર માનવો જોઈએ અને તેનો બદલો પણ કોઈ રીતે વાળી આપવો જોઈએ. માટે હું જે આપને આપું તેનો તમે સ્વિકાર કરશો એવી મારી આશા છે. ”

“ આપના આગળ શબ્દોથી મને બદલો મળી ચૂક્યોજ છે, વળી પોતાનો ધર્મ બજાવી તેના બદલામાં કંઈ ભેવું એ ક્ષત્રીયનો ધર્મ નથી. માટે કંઈ આપવા કરવાનો વિચાર મુલતવી રાખો એવી મારી પ્રાર્થના છે. ” વૈરીસિંહે કહ્યું.

“ બદલામાં હું તમને કંઈ મહા ભારે વસ્તુ આપવાનો નથી. પણ ફક્ત ચારી મરજીથી તમને જે કંઈ નજીવું આપું તેનો સત્કાર કરશે. તો મને અતી આનંદ થશે. ”

“ તે શું વસ્તુ છે ? ” વૈરીસિંહે પૂછ્યું.

“ તમે વચન આપો કે હું સ્વીકારીશ. ” સરદારે કહ્યું.

“ ઠીક, હ્યો આ માફ વચન છે. તમે આપશો તેનો આનંદથી સત્કાર કરીશ. ” વૈરીસિંહે વચન આપ્યું.

“ આ શાન્તા તમને સમર્પું છું. સ્વીકારો અને લગ્ન કરી સુખી થાવ અને તેને સુખી કરો. ”

આવું સાંભળતાંજ વૈરીસિંહ સ્તબ્ધ બન્યો. તેને સ્વપ્ને પણ આશા નહોતી કે આવું બનશે. વૈરીસિંહ ઘણી વાર સંઘી મોજ બેસી રહ્યો. તેણે કંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહિ. આથી પુનઃ તે સરદારે પૂછ્યું, “ કેમ શું વિચાર કરો છો ? લગ્ન ક્યારે કરવું છે ? ”

“ સદ્ગુણી શાન્તાનો સ્વીકાર કરી હું મહા ભાગ્યવાન થયો છું; પણ હાલ સમય જોતાં લગ્ન થોડોક વખત મુલતી રાખવાનું થોડાં વિચારું છું. ” વૈરીસિંહે જણાવ્યું.

“ કારણ ? ”

“ ગૂમ છે. ”

“ સંબંધીથી હવે ગૂમ રખાય નહિ. ”

“ પણ સમય પ્રતિકુળ છે. ”

“ હું સમજી શકતો નથી. ”

“ સમયે સમજાશે. ”

“ પણ કંઈક તો જણાવો ? ”

“મેં એક કાર્ય આદ્યું છે તે પુર્ણ થયા પછી લમ કરીશ.”

“એવું તે શું કાર્ય છે ?”

“માફ કરો, હાલ હું તે તમને જણાવી શકતો નથી.”

“જેવી તમારી મરજી, પણ કાર્ય પુર્ણ થયા પછી તો લમ કરશો ને ?”

“જરૂર, સરદાર હવે હું રજા માગું છું.” એમ કહી વૈરીસિંહ શાન્તા તરફ મીઠી નજરે જોઈ પોતાને ઘેર આવ્યો અને આજના ખનાવના ઉંડા વિચારમાં પડ્યો. તેના ગયા પછી શાન્તા એકલી પડી. તે વિચારવા લાગી કે, વૈરીસિંહે શું કાર્ય આરંભ્યું હશે ? શું તે કામ અમલનું હશે ? શું ખબર પડે ? તેમણે સ્પષ્ટ જણાવ્યું નહિ. વૈરીસિંહ ! તમે મારા પતિ થઈ ચૂક્યા છો; છતાં તમે મારાથી વાત છૂપાવો છો. તો હું જ ખરી કે તમારી વાત અને કામ જાણી લઉં. તમારા કામમાં મારે મદદગાર થવું જોઈએ. હું પણ મારા સ્ત્રી ચારી-ચર્ચી. તમારી ખાતરી કરી આપીશ કે પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓ ધણીજ ચાલાક હોય છે. બસે તમારી વાત અને તમારું કામ તમારા મનમાં રાખો. મારે તમારા મુખેથી જાણવાની જરૂર નથી.” આમ વિચારતી શાન્તા ઉભી થઈ અને પુરૂષ પોશાક ધારણ કરી લાંબો ઝખ્ખો ઝોડી મકાનની બહાર નીકળી પડી; અને બીજો કંઈ નહિ જતાં વૈરીસિંહના મકાને આવી. અવખતે વૈરીસિંહ મકાનમાં નહોતો. હમણાં આવશે એવું નેકરતું કહેવું સાંભળી શાન્તા વૈરીસિંહના દિવાનખાનામાં જઈ બેઠી. થોડી-વારે વૈરીસિંહ આવ્યો અને કોઈ એક અગવડા માણસને દિવાનખાનામાં બેઠેલો જોઈ ચમક્યો; પણ તરત સાવધ થઈ બેઠ્યો.

“તમે કોણ છો ?”

“માણસ.”

તેનો અવાજ સાંભળી તે ચમક્યો અને મનમાં બોલ્યો; “ અરે ! આ તો શાન્તાનો અવાજ. ખરેખર પુરુષ યોધાકમાં તેજ છે.” આમ વિચારી વૈરીસિંહ આશ્ચર્ય દર્શાવતાં બોલ્યો, “ આજસુધી નહોતો જાણતો કે મારી ચએલી હૃદયદેવી આવી કપટી હશે ? ”

“ હૃદયદેવ કપટી થાય ત્યારે દેવી પણ તેવીજ થાય.”

“ મેં શું કપટ કર્યું.”

“ અમારાથી વાત છૂપાવી તે કપટ નહિ તે ખીજું શું ? ”

“ પણ જે વાત ન જણાવવા જેવો હોય તે શી રીતે જણાવાય ? ” વૈરીસિંહે કહ્યું.

“ ઠીક ત્યારે અમે તે વાત ગમે એ પ્રકારે જાણી લઈશું.”

“ અત્યારે અહિં આવવાનું કારણ ? ”

“ વાત-કામ જાણવા.”

“ શાન્તા ! તું હઠીલી છે. મારી વાત અને કામ જાણી તું શું કરીશ ? ”

“ તમારી મદદગાર થઈશ.”

“ કેવી રીતે ? ”

“ તમારી સાથે રહી તમારા કામને જલ્દીથી પૂર્ણ કરીશ અને વખત આવે કંઈક નવું પણ કરી બતાવોશ.”

“ દેવી ! શાન્તા ! મારા આ કાર્યમાં ઘણાં કષ્ટ વેડવાનાં છે. કંટકના માર્ગપર ચાલવાનું છે. મ્હોતના મુખમાં ક્ષણે ક્ષણે પડવાનું છે; માટે મને મદદ કરવાનો વિચાર મુકી દઇ તારા પિતાને ત્યાં રહી આનંદ કર.”

“ શું તમને દુઃખ પડે અને હું મારા પિતાના ઘેર રહી આનંદ

કરે? મારે તેવા સુખ આનંદની ધુણ નથી. મને તમારી સાથે રહેવાથી મને તેટલું દુઃખ પડશે તોપણ હું સુખ માની લઉં. માટે આ દીન-બાળા ઉપર કૃપા કરી જણાવો કે આપ વીરપુરુષે કેવા અને કયા કામનો આરંભ કર્યો છે? ”

“તારી હઠ આગળ લાચાર છું. તું ચાલાક ચંચળ છે એ હું કયુલ કહું છું. જે હવે સાંભળ. મારા મિત્ર વીરકેતુને તેના બાપ માનવરાજે એક ગ્રામ સ્થાનમાં કેદ કર્યો છે અને રાજપુત્રી વિશ્વરંભાને પણ તે બદમાશે ક્યાંક ગૂમ કરી છે. આ બન્નેનો પતો મેળવી તેમને મુક્ત કરવાની ધણી જરૂર છે.” વૈરીસિંહે જણાવી દીધું.

“તેમાં આટલા બાધ ગભરાવ છે! જ્ઞાને? આપણે બન્ને મળી તેમને બહીથી ખોળી કાઢી મુક્ત કરી દઇશું.”

“કેવી રીતે અને ક્યાં જઇને?”

“એતો મને સાથે લઇ જશો એટલે ખબર પડશે. હું પણ તમારી પેઠે મારા મનની વાત અગાઉથી કાઢીને જણાવતી નથી.”

“ખરેખર! તું કાંઈ અજબ સ્ત્રી છે.”

“અને તમે ક્યાં ચોછા છો? ખોલો હવે કામની શરૂઆત કરવા ક્યારે ધારી છે?”

“મોટા પરાક્રમીએ અહીંથી ઉપડવાનો મારો વિચાર છે.”

“ત્યારે હવે હું અહીંજ રહીશ.” કહી શાન્તાએ વૈરીસિંહની સાથે અન્ય વાતો કરવા માંડી. ઘણી વાતોને અંતે વૈરીસિંહની પૂર્ણ ખાત્રી થઇ ચૂકી કે શાન્તા એક હિંમતવાન અને કાર્યદક્ષ બાળા છે.

તેણે શાન્તા જેવી પત્ની પ્રાપ્ત થશે માની પ્રભુનો ઉપકાર માન્યો. વાતોમાં પરાક્રમ થયું, જવાનો સમય થયો. નોકર બે અશ્વો તૈયાર કરી લાવ્યો. બન્ને અશ્વારૂઢ થઇ સરિતા કિનારે આવી ઉભાં. થોડીવારે

નદી કિનારે ઉભાં રહી બન્નેએ એક દિશા તરફ ઘોડા દોડાવી મૂક્યા. સૂર્યોદય થતાં તેઓ પહાડી જંગલમાં આવેલા એક ખંડીએર આગળ આવ્યાં. વૈરીસિંહે શાન્તાને બહાર ખેસવાનું સૂચવી ખંડેરમાં પ્રવેશ કર્યો. ખંડેરની અંદરના એક દરવાજામાં થઇ તે નીચે ઉતર્યો અને આગળ વધવા લાગ્યો. થોડે દૂર જતાં આગળ વધવાનો રસ્તો તેને જણાયો નહિ.

વૈરીસિંહ આમતેમ ધ્રુવો પહોં તેને કોઇ રસ્તો જડ્યો નહિ, છેવટે ઘણી તપાસને અંતે એક દરવાજા પાસે આવ્યો. તે દરવાજાે લોખંડનો હતો. તેમાં એક ઝીણી ખીલી ખેસાડેલી હતી. તે ખીલી જોઇ વૈરીસિંહને હીંમત આવતાં ખીલી દબાવી, કે જેથી તે લોખંડી દરવાજાે જમીનમાં ઉતરી પડ્યો. વૈરીસિંહ આગળ વધ્યો અને અંતે એક સરોવર આગળ આવી ઉભો. ત્યાં જુદી જુદી જાતનાં વૃક્ષો ઉગેલાં હતાં. વૈરીસિંહ વિસ્મયતાથી આ અદ્ભૂત સ્થાનની રચના જોઇ રહ્યો. તેને ત્યાં ઉભા રહે જેમ જેમ સમય વીતતો હતો; તેમ તેમ તેનું મન પ્રકુલ્લીત થતું હોય એમ જણાયું, શાન્તા બહાર ખેડી છે તે બાન પહોં તે વિસરી ગયો હોય એમ જણાવા લાગ્યું. વળી થોડોક વધુ વખત વિતતાં જેમ મદિરા પિનાર માણસ નિશાથી ડોલે એવી સ્થિતિ વૈરીસિંહની થવા લાગી. તે ખડખડાટ હસી પડ્યો. આ પછી એકાદ કલાક વિતતાં તે એકએક કારમી ચીસ પાડી જમીનપર ટૂટી પડ્યો અને જોત જોતામાં ગત ચૈતન્ય જેવો થઈ રહ્યો. તેની ચીસનો અવાજ આસપાસ પથરાઈ રહ્યો. એ અવાજથી એક સાધુ જેવો જણાતો માણસ તે ભયંકર ખંડીએરમાંના કોઇક સ્થળેથી ત્યાં નીકળી આવ્યો અને પોતાની લાંબી દાઢીપર હાથ મૂકી ચતાપાટ પડેલા વૈરીસિંહના શરીર તરફ નિહાળી રહ્યો. આ પછી કંઈક વિચાર

ચતાં તે સાધુ મહારાજે વૈરીસિંહને ઉપાડી ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું; અને તે ખંડેરની પાછલી બાજુએથી બહાર નીકળી એક ગુફામાં આવી વૈરીસિંહના શરીરને જમીનપર સૂવાયું. આ ગુફા તે સાધુરામનું નિવાસ-સ્થાન હોય એમ જણાતું હતું. સાધુએ ઝોળામાંથી કંઈક દવા કાઢી વૈરીસિંહને સુંઘાડી. તત્કાળ છીંક આવવાની સાથેજ વૈરીસિંહ સાવધ થઈ બેઠો થયો અને આંખો ઝોળા આસપાસ જોવા લાગ્યો. તેની નજર સાધુપર પડતાં તેણે આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું, “પ્રભુ ! આપ કાણ છો ?”

“સાધુ.”

“હું અહિં ક્યાંથી આવ્યો ?” વૈરીસિંહે પૂછ્યું.

“તને હું પોતેજ અહિં ઉંચકી લાવ્યો છું.”

“કારણ ?”

“તું મરણના મુખમાં હતો.”

“શાથી ?”

“ખંડીએરની ઝેરી હવાથી.”

ખરેખર એમજ. હવે મને યાદ આવે છે કે જ્યારે હું તે સરો-વર પાસે આવી ઉભો ત્યારે મને જાણે નિશી ચઢતો હોય તેમ જ-ણાતું હતું. “મહારાજ ! આપે માફ જીવન બચાવ્યું છે.”

“સૌને નારાયણ સંભાળે છે.”

“આપને મારા પ્રણામ છે.”

“સુખી રહે.” સાધુએ આશિષ આપી.

“શું આપ અત્રેજ નિવાસ કરો છો ?” વૈરીસિંહે પૂછ્યું.

“હા.”

“આપનો પૂર્વાશ્રમ !”

“તે સાધુથી જણાવાય નહિ.”

“ત્યારે હવે મને રજા આપો.”

સાધુએ થોડીકવાર વિચારમાં પડી કહ્યું, “વૈરીસિંહ ! તું જે કામે જવા છન્છે છે; તે કામ તું ત્યાં જઈ કરી શકેશ નહિ.”

પોતાના મનની વાત જાણવાથી વૈરીસિંહ આશ્ચર્ય પામ્યો. તેણે પૂછ્યું, “એનું કારણ ?”

“સમય બરાબર નથી.”

“ત્યારે શું કરવું ?”

“યોગીવેશ ધારણ કરી કેટલાક દિવસ મારી સાથે રહેવું.”

“મારી ચાન્તાનું શું થશે ?”

“તેનું કલ્યાણ થશે. તે ખાળા વ્રણી બહાદુર છે. તેના પ્રયાસ-થીજ તારો વિજય છે. પણ વિજય મેળવતાં તારે કેટલોક સમય તેના વિયોગ સહન કરવો પડશે.”

“તે કરીશ. દેશના કલ્યાણને અર્થે પડશે એટલું કષ્ટ સહીશ.”

વૈરીસિંહનો નિશ્ચય જાણી સાધુ પ્રસન્ન થયો અને તેજ ક્ષણે તેણે ઝોળામાંથી એક કદની કાઢી વૈરીસિંહને આપતાં પહેરવાનું સૂચવ્યું. વૈરીસિંહ સાધુવેશથી ત્યાં રહ્યો.

x x x x x x

વૈરીસિંહને ખંડીએરમાં ગએ વ્રણીવાર થઇ; બહાર બેઠેલી શાન્તા અકળાવા લાગી. છેવટે સાંજ પડી. શાન્તા અકળાઇને ઉભી થઇ અને ખંડીએરમાં થોડેક જઈ વૈરીસિંહના નામની ખૂસો પાડવા લાગી, પણ બોલવાના પડધા સિવાય કંઈ જવાબ મળ્યો નહિ. આખરે તે થાકી અને રાત્રિ પડતાં બહાર નીકળી ઘોડાને ઝાડના થડે બાંધી ઝાડપર ચઢી બેઠી અને રાત્રિ વિતતાં નિંદ્રાને બોળે પડી. પ્રાતઃ-

કાળ થતાં શાન્તા જનમૃત થઇ. પાસે એક ઝરો વહેતો હતો, તેમાં સ્નાન કરી આવી. તે મનમાં બોલતી હતી કે, “હજી વૈરીસિંહ કેમ આવ્યા નહિ? તે ક્યાં ગયા હશે? શું થયું હશે? હવે મારે શું કરવું? ક્યાં જવું? વગેરેના વિચારને અંતે શાન્તા વૈરીસિંહના ઘોડાને નગર તરફ હાંકી મુકી પોતાના ઘોડાપર સ્વાર થઇ ખડેરની ખીજ બાજુએ જવા ચાલી. થોડેક દૂર જતાં તે એક ધીમ્મ ઝાડીમાં ફસાઈ બૂલી પડી; શાન્તા હિંમત હારી નહિ. તે આક્રતથી અને દુઃખથી ડરે એવી બાળા નહોતી, તેણે ઘણા પ્રયાસે ઝાડીમાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ મેળવ્યો અને તે માર્ગે ગમન કરી ખડેરથી દૂર એક પહાડની ખીણ વચ્ચે આવી ઉભી. એવામાં એક સ્થામરંગી બીમકાય માણસ ઘોડેસ્વાર થઇ ત્યાં આવ્યો. તેને જોઇ શાન્તાએ પૂછ્યું, “તમે કોણ છો?”

“હું જંગલનો રહીશ છું, આ વનમાં અમારું એક ગામ છે, હું બીલ્લકાકોર છું. મારા ગામમાં પાંચશો ઘર છે તેનો હું ઉપરી છું તેથી બધા મને કાકોર તરીકે માને છે અને મારું નામ ખેમરાજ છે. તમે કોણ છો, ક્યાંથી આવો છો, અને આ બાજુએ કેવી રીતે આવ્યા તે જણાવો?”

ખેમરાજ પુરૂષવેશ ધારીથી શાન્તાને એકજ નજરે જોઈ રહ્યો. તરત શાન્તા અવાજ બદલી બોલી.

“હું તથા મારો મિત્ર શીકારે નીકળ્યા હતા. એક વાઘની પાછળ પડતાં અમે એક ખીજથી છૂટા પડી બૂલા પડ્યા છીએ. મારો મિત્ર ખીજ બાજુએ ગયો અને હું અહિં આવી ચઢ્યો, ખેમરાજ! આ જંગલ ઘણું મોટું અને ખીલામણું હોય એમ મને જણાય છે, વાંદ અહીંથી ગામ કેટલું દૂર છે એવો જણાવો?”

શાન્તા અવાજ બદલીને બોલતી હતી, પણ ખેમરાજે તૂટત જણી લીધું કે આનો અવાજ સ્ત્રીના જેવો છે. પોતાના મનની ખાત્રી કરવા પુનઃ તેણે કહ્યું, “ તમે મારી સાથે પેલા ઝાડ સૂઢી ચાલો. ત્યાં આપણે બેસીને નિરાંતથી વાત કરીશું.”

“ ચાલો ત્યારે. ” કહી શાન્તા ઘોડાની લગામ હાથમાં પકડી ચાલવા લાગી. ખેમરાજે તેના પગ તરફ જોયું. ડાબો પગ ઉપડતો જણી તેની ખાત્રી થઈ કે નક્કી આ સ્ત્રીજ છે. અહા ! શું તેનું રૂપ અને કેવો મીઠો યુલયુલ જેવો અવાજ. ભગવાને આ રતન મારે માટેજ આ વગડામાં મોકલી આપ્યું છે. હું આને સમજાવી મારે ઘેર લઈ જઈ. પછી ક્યાં જનારી છે. માફ ભાગ્ય ફળ્યું કે આવી અપસરા મળી. આમ વિચાર કરતા તે બીલ્લરાજે શાન્તા તરફ જોઈ પૂછ્યું, “ તમારું નામ કહેશો કે ? ”

“ મારું નામ શાન્તિરાજ છે. ”

“ વાહ વાહ; નામ તો રૂપાળું છે. વાઈ તમે ક્યા કુળને શોભાવ્યું છે ? ”

“ રાજપૂત, ”

“ ત્યારે તો રાજકુવર હશે ? ”

“ ના, એક સરદાર પુત્ર છું. ”

“ ત્યારે તો મારી પર મોટી કરપા કરી. અમે બીલ ઠાકોરો રાજા અને સરદારોને દેવ જેવા માનીએ છીએ. જ્યારે તમે આ વગડામાં આવ્યા છો, ત્યારે હવે કીરપા કરી મારે ગામ પધારી મારા ઘરને પાવન કરો. એક દાંડો રાખી તમને તમારે નગર પહોંચતા કરીશું.”

શાન્તાને તેનું આ કહેવું બીલકુલ પસંદ પડ્યું નહિ. પણ તે સાથે તેનાથી ના પાડી શકાય એમ પણ નહોતું. તેણે હા પાડી.

ખેમરાજ ખુશી થયો. ખાડા ટેકરા ચઢતાં ઉતરતાં તેઓ સાંજ પડતાં પહેલાં ગામમાં આવ્યાં. ગામના ઠાકોરને રૂપાળા જીવાન સાથે આવેલો જોઇ ગામના લોકોનાં ટોળે ટોળાં ઠાકોરની આસપાસ વિદ્યાર્થીશાન્તાને ટીકી ટીકીને જોવા લાગ્યા. ખેમરાજે જંગલી લોકોને જતા રહેવાનું સૂચવ્યું; અને પછી ત્યાં આવેલી નદીને કિનારે આવેલા એક મકાનમાં શાન્તાને ઉતારેા આપ્યો. પછી બ્રાહ્મણને બોલાવી રસોઈ કરાવી. શાન્તા જમી; અને પોતાના સારા સ્વાગતને માટે તેણે ખેમરાજ ઠાકોરનો ઉપકાર માન્યો.

રાત્રિ પડી, દીપકો પ્રકાશી રહ્યા. ખેમરાજ ઠાકોર બની ઠની શાન્તાની પાસે આવ્યો. તેણે આવતાં પહેલાં મકાનની આસપાસ જંગલી લોકોનો પહેરો મૂકી દીધો. શાન્તાને આ બાબતની કંઈ પણ ખબર પડી નહિ. ઠાકોર શાન્તાની પાસે આવી એક ખુરશી પર બેઠો. તે મનમાં કંઈક હસતો હતો. શાન્તાને તેનું હાસ્ય બયકારક ભાસતું હતું. તેણે ઠાકોર સામે જોઇ પૂછ્યું, “આપે મારે માટે બધીજ મહેનત લીધી છે.”

“એમાં મહેનત જેવું કંઈજ નથી. એક સરદાર પુત્રનું સ્વાગત કરવું એ મારો ધર્મ છે. વળી તમે મારે ઘેર ક્યારે આવનાર હતા ?”

“તમારો મોટો ઉપકાર મારી પર થયો.”

“ઉપકારનો બદલો માગતો નથી; છતાં તમારી ઇચ્છા હશે તો આનાકાની કરીશ નહિ.”

ઠાકોરનું આ બોલવું શાન્તાને વિચિત્ર લાગ્યું. તે મૌન રહી. પણ પછી કંઈ વિચાર આવતાં બોલી, “આપનું આ મામ ખંડીયું હશે નહિ વાં ?”

“ના, અમે કોઈને ખંડીયું આપતા નથી.”

“ ત્યારે તો તમે સ્વતંત્ર હશે ? ”

“ હા, અમે સ્વતંત્રતામાંજ સુખ માનીએ છીએ. સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે અમારા બાપ દાદાઓએ લોહીની નદીઓ વહેવરાવી હતી. અમારી ધાકથી શત્રુઓ થર થર ધ્રુએ છે. ”

“ બહાદુરોનો એજ ધર્મ ? વાંદ્રે આપને રાણી છે કે ? ”

“ હા, હાલ મારે પાંચ ઠકરાણીયો છે. ”

“ કંઈ સંતાન ? ”

“ સંતાનમાં એક પુત્રી છે. ”

“ તે પુત્રી મોટી રાણીની હશે ? ”

“ હા. ”

“ બહેનનું નામ શું છે ? ”

“ રતન. ”

“ તે હાલ કેટલા વર્ષની છે ? ”

“ તેને ગઘ કાલેજ તેરમું વર્ષ ઉતરી ચોદમું બેઠું. ”

આમ વાત થઇ રહ્યા પછી પુનઃ પાછું મૈત્ર્ય પ્રવર્ત્યું. હજી પણ ખેમરાજ ઠાકોરની નજર શાન્તાના સુખ સામે ઠરી રહી હતી. અંતે ખેમરાજ ઠાકોરે મનમાં કંઈક ઠરાવ કરી પૂછ્યું, “ તમને મારે એક વાત પૂછવી છે ? ”

“ ખુશીથી પૂછો ? ”

“ તમે સત્ય જવાબ આપશોને ? ”

“ કેમ વાંદ્રે. ”

“ હું ખરું જાણુવા ઇચ્છું છું. ”

“ પણ હું સત્યજ બોલું છું. ”

“ આ કળીયુગમાં કોઈ સાચું બોલતું નથી. ”

“બધાં કંઈ સરખાં હશે ?”

“પણ મારી ખાત્રી થતી નથી.”

“મારી ખાત્રી કરી જીવો ?”

“વચન આપો ?”

“શાંતું વચન ?”

“સાચું બોલવાનું.”

“મારો તમને વિશ્વાસ નથી ?”

“છે; પણ હૃદય માનતું નથી.”

“રાજપૂત કદી અસત્ય ઉચ્ચાર કરેજ નહિ.”

“ત્યારે વચન આપવામાં શું વાંધો છે ?”

“કંઈ નહિ.”

“ત્યારે આપો વચન ?”

“હ્યો આ માફ વચન.”

“ઉપકાર થયો. હવે હું આપને પૂછું છું કે આપ પુરુષ છો કે સ્ત્રી ?”

શાન્તા વિચારમાં પડી. તેના મનમાં બય પણ ઉત્પન્ન થયો. તે સમજી ગઈ કે આ બીલ ઠાકોરે હું સ્ત્રી છું એ જાણી લીધું છે. હું આશ્વત્થમાં સપડાઈ છું. દુઃખ પર દુઃખ આવે છે. આ જંગલીને સમજાવવામાં અને તેના પંજામાંથી છૂટવામાં મને ઘણી મુશીબત પડશે. પ્રભુ! તારી મદદ માંગું છું. ચાલ હવે તેને સત્ય વાત જણાવી દેવા દે. થનાર હશે તે થશે. આમ વિચારતી શાન્તાને પુનઃ બીલરાજે પૂછ્યું,

“કાં શું વિચાર કરો છો ?”

“કંઈ નહિ.”

“ત્યારે જવાબ આપોને ?”

“હાકાર! તમે ધણી હોંશીયાર છો હોં?”

“હોંશીયારી વના રાજ કેમ કરીએ.”

“તમે મને ઓળખી લીધી.”

“તમે હેંડમાં એટલે તરતજ. બોલો તમે સ્ત્રી છોને?”

“હા.”

“તમે પુરુષનાં લુગડાં કેમ પહેરી છે?”

“કંઈ કામ માટે.”

“ત્યારે હવે તે ઉતારી નાખો.”

“કેમ?”

“તમે અહિં રહો; અને મારાં ઠકરાણાં થાવ. હું તમને મોટા પદે રાખી સુખી કરીશ.”

“પણ હું તો પરણેલી છું.”

“કાંઈ શીકર નહિ. શું હું રૂપાળો નથી?”

“રૂપાળો તો છો; પણ મારાથી બીજી વાર લગ્ન થાય નહિ. વળી મારો ધણી ધણો જખરો છે, તે જો જણે તો તમને અને મને બેને મારી નાખે.”

“અરે માર્યાં તેણે; તેના તે શું બાર છે? હજી તે આ ખેમા કાકાને નહિ ઓળખતો હોય?”

આમ બોલતા ખેમરાજે મુઠ પર હાથ મૂક્યો. ચાન્તાએ પણ તેની સાથે વધારે વાદ વિવાદ કરવાનું ઉચિત નહિ ધારતાં કહ્યું.

“હાકાર! તમારી બહાદુરી જણાઈ આવી.”

“અરે હજી વધારે જણાઈ આવશે.”

“ત્યારે આપણે પરણીશું?”

“હા.”

“પણ એક વાંધો છે ?”

“શો ?”

“હું મહાકાળના બપ જપું છું.”

“તો ભલે જપો.”

“તે આજથી પંદરમે દિવસે પૂરા થશે.”

“ભલે થાય; આપણે સોળમા દાંડે પરણીશું.”

“હા, પણ હું એકલી અહિં નહિ રહું.”

“દાશીયો મોકલીશ.”

“ના, તમારી રતનને મારી પાસે રાખજો.”

“બહુ સારું, તમે ધણું ચતુર છો. મારી રતનને કંઈક બહુ-
વતાં રહેજો.”

“મને કંઈ કહેવું પડે એમ નથી.”

“હું ધણું રાજી થયો.”

“તમારાં ઠંકરાળાં દાંડે બળશે તો ?”

“મારી મારીને બચડોજ સૂઝાડી દઉં.”

“ઠીક ત્યારે પધારો હવે.”

ઠાકોર ગયો. થોડીવારે બીલબાળા રતન શાન્તાની પાસે આવી
રહી. બન્ને વાતોમાં રાત્રિ વિતાવા લાગ્યાં.

“વૈરીસિંહને આપવા વીરકેતુએ આપ્યો છે.” બેચરે જણાવ્યું. વીરકેતુનું નામ સાંભળી વીરભદ્ર ચમક્યો અને કહ્યું, “શું વીરકેતુએ આ કાગળ આપ્યો છે? ક્યાં છે? મારા મિત્ર સન્નળી વાત કહે? હું તેની ખબર સાંભળવાને હાલ ઉત્સુક બન્યો છું.”

“વીરકેતુને તેના પિતાએ કેદ કરી કારાગૃહમાં કેદ પુર્યો છે. તેણે કેદમાં જતી વખતે મને આ કાગળ લખી આપ્યો છે.”

“હેં શું વીરકેતુ કેદ છે અને માનવરાજે પોતેજ તેને કેદ કર્યો છે?” આમ જણી વીરભદ્રના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. તેની આંખો આગની માફક ચળકવા લાગી. વદન બયાનક જણાવા લાગ્યું. તેણે બેચરસંગના હાથમાંથી કાગળ લઈ વાંચવા માંડ્યો. તેમાં આ પ્રમાણે લખેલું હતું. પ્રીય મિત્ર વૈરીસિંહ.

હું આપનાથી છુટો પડી મારા મહેલે આવ્યો, તેવામાં મારા પિતાએ તેમની પાસે મને બોલાવ્યો. હું ગયો. મારા પિતાએ તેના દુષ્ટ કામમાં મદદગાર થવા અને તમારી મિત્રતા ત્યાગવાનું મારી પાસે વચન માગ્યું. મેં સ્પષ્ટ ના પાડી. ઘણી રકઝક અને ધમકી મળી. મેં પરવા કરી નહિ. છેવટે હું કેદ પકડાયો. મને ગુપ્તસ્થાનમાં લઈ જઈ ત્યાંની જમણી બાબુની લાઇનમાં આવેલી વચલી કોટડીમાં પૂરવામાં આવ્યો છે. આ સ્થળે મારા જેવા બીજા અનેક કમનશીબ કેદીઓ પૂરાએલા છે. મને કેદમાં લઈ જતી વખતે મારી સાથે બેચરસંગ હતો. મને લઈ જવાનું કામ તેનેજ સોંપાએલું હતું. આથી તમને પત્ર લખી સમાચાર આપવાને બાગ્યશાળી થયો છું. પ્રીય મિત્ર! મારા છૂટકારાનો હવે એકજ રસ્તો રહ્યો છે. તે એકે આપણા નગરથી દૂર જે ધર્મપૂર નગર આવેલું છે, ત્યાંનો ઠાકોર પ્રથમ આપણા મહારાજાનો મિત્ર હોતો તે પ્રથમ હમેશાં આપણા નગરમાં

આવતો, સમય જતાં તેણે મારા પિતાનું પ્રાણત્ય જોયું અને હેંવટે રાણી અને મારા પિતા વચ્ચેનો સંબંધ પણ તેણે જાણ્યો, અરે નજરે જોયો. આથી તે જે ખંડણી આપણને બરતો હતો, તે આપવી બંધ કરી. ખંડણી નહિ આપવાથી મારો પિતા તેની પાસે ખંડણી લેવા ગયો. ત્યારે જવાબ મળ્યો કે તમે મારી પાસેથી ખંડણી લઈ શકશો નહિ.

કારણ એજ કે જે તમે હવેથી મારી પાસે ખંડણી લેવા આવશો તો તમારો રાણી સાથેનો સંબંધ હું રાખીને જાહેર કરી દઈશ. આવી વાત સાંભળી મારા પાપી પિતાને લાગ્યું કે આ ઠાકોરને મારા પક્ષમાં લઈ લેવો જોઈએ, નહિ તો અમારાં સર્વ કાવત્રાં ખુલાં પાડી દેશે. આમ વિચારી મારા પિતાએ તેની પાસેથી લેવામાં આવતી ખંડણી માફ કરી અને તેજ વખતે એક સાથે બેસી રાવણું ભરી કસુંબા પાણી પી એક બીજને મદદગાર રહેવાના તેમણે સોગન ખાતા.

આ પછી મારા પિતાએ તેના મનની તમામ વાત તે ઠાકોરને જણાવી. ઠાકોરે મદદ કરવા હા પાડી. આ વખતે હું સાથે હોવાથી મારા જાણવામાં સર્વ વાત આવી. હું તે વખતે કંઈપણ બોલ્યો નહિ. અને કંઈ પણ જાણતો નથી એવો દેખાવ કર્યો. આ પછી ગૂપ્તસ્થાનના ચાર માર્ગમાંનું દાર એક દાર તે ઠાકોરના મહેલમાં હોવાથી તેઓ એક બીજને ખાનગી રીતે મળી સલાહ મસલતો કરવા લાગ્યા. બાધ ! તું આ ઠાકોરને ત્યાં જઈ તેને યુક્તિપૂર્વક મેળવી લે. ઠાકોર સમજી, બુદ્ધિવાન છે. સત્યવાત જાણતાં તરત આપણા પક્ષમાં મળશે અને છતાં કદાચ ન માને તો ધમકી આપીને મનાવજો, કેદ કરજો, તેનું નગર હાથ કરજો. પણ જ્યાં સુધી લાલચથી માને ત્યાં સુધી ધમકી

આપશો નહિ. તે સમગ્ર માણસ છે તેથી સમજી જશે. જો માની જાય તો મિત્રતાનું વચન લઈ લેજો અને પછી બેચરસીંગ કે જે સર્વ રસ્તાથી માહિતગાર છે તેને સાથે રાખી ડાકોરના મહેલના માર્ગેથી ગૂપ્ત રથાનમાં આવી મારો ઉદ્ધાર કરજો. આ સર્વ કરતાં પૂર્ણ સંભાળ રાખજો. પ્રિયમિત્ર વીરભદ્રને મારા પ્રણામ.

લી

તમે ઝોળખો છો.

આ પ્રમાણેના પત્ર વાંચતાંજ વીરભદ્રના રૂવેરૂવે ઉભાં થઈ ગયાં. તેનું લોહી ઉકળી આવ્યું અને આવેશથી બોલી ઉઠ્યો, “બેચર! બસ હવે શત્રુઓનું આવી બન્યું. મારે જે જાણવાનું હતું, તે જાણી લીધું. વૈરીસિંહને પણ તે પાપાત્માએજ કેદ કરેલો હોવો જોઈએ. બસ હવે પાપીઓને આપણા બળનું બાન કરાવવું જોઈએ. મારા ક્રોધામીમાંથી એક પણ પાપી જીવતો રહી શકનાર નથી.”

વીરભદ્રને ક્રોધના આવેશમાં વધુ બોલતો અટકાવી બેચરસંગે જ્ઞાન્ત પાડતાં કહ્યું “માર્ધ! જ્ઞાન્ત થાવ.

“દોસ્ત! મારો જ્ઞાન્તિ હવે નાશ પામી છે.”

“શાથી?”

“પાપીઓના અત્યાચારથી અને મિત્રોની ધગેલી દુર્દશાથી.”

“સર્વ સાફ થશે.”

“પણ હું હવે વધુવાર જ્ઞાન્તિ ધારણ કરી શકું એમ નથી.”

“જ્ઞાન્તિ વિસારતાં કોઈ જાણી જશે. આપણું કામ બગડશે. આપણે જે કરવાનું છે તે ગૂપ્ત રીતેજ.

“સરદાર! તારું કહેવું મારા માનવામાં આવતું નથી.”

“કેમ?”

“ એમજ. ”

“ શું હું બોલું કહું છું ? ”

“ ના, તારૂં કહેવું સત્ય છે. ”

“ ત્યારે તમે કેમ કયુલ કરતા નથી. ”

“ હું શત્રુઓની સામે મેદાન પડવા ઇચ્છું છું. ”

“ તેથી શું ? ”

“ મારીસ કે મરીસ. ”

“ તેથી ફાયદો ? ”

“ અંતમાં જીતારો. ”

“ ફાયદામાં તમે મરશો. ”

“ કોણ કહે છે ? ”

“ હું કહું છું. ”

“ ચૂપ કર. ”

“ શા માટે ? ”

“ તું અપશુકન કરે છે. ”

“ નહિ. ”

“ ત્યારે ? ”

“ વિચાર કરો, શત્રુ પક્ષના બળને ધ્યાનપૂર્વક જાણો, વળી આપણા મિત્રો કેદમાં પડેલા છે તે વિચારો આપણા મિત્રોનો ઉદ્ધાર કર્યા વિના આપણે સાહસ કરીશું તો આપણે મરીશું અને આપણા મિત્રોને પણ મરાવીશું. ”

બેચરનું બોલવું વીરભદ્રને બ્યાજખી લાગ્યું તે મૌન રહ્યો અને થોડીવારે શાન્ત ચતાં બોલ્યો, “ ત્યારે હવે આપણે કરવું શું ? શું હાથ ખમ જોડીને બેસી રહેવું ? ”

- “ના, પ્રમત્ત કરવા?”
- “મને કેમ સ્સ્તો સમજતો નથી.”
- “હું સમજવું છું.”
- “સમજવો ત્યારે?”
- “તમે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવા કમ્બુલ થાવ.”
- “હું તમારું કહેવું ધ્યાનપૂર્વક સાંભળીશ. શું તમને મારી ખાત્રી નથી?”
- “છે, પણ તમે વાત વાતમાં ઉશ્કેરાઈ જાવ છો.”
- “ત્યારે હું શું કરું?”
- “શાન્તિ ધરો.”
- “મિત્રોના વિયોગથી મારી શાન્તિ સદાને માટે નાશ પામી છે.”
- “ત્યારે હું નહિ કહું.”
- “ના, કહો; હું શાન્ત રહીશ.”
- “ત્યારે ચાલો ઉભા થાવ અને વસ્ત્ર શસ્ત્ર ધારણ કરો.”
- “કેમ વાઈ?”
- “આપણે ધર્મનગર જઈએ.”
- “અત્યારે?”
- “હા.”
- “ત્યાં માનવરાજ હશે તો?”
- “ના, તે હાલ ત્રણ દિવસથી પથારીવસ છે.”
- “શું થયું છે?”
- “સખ્ત તાવ આવે છે.”
- “મરી જશે કે શું?”
- “મરે તો બહુ સાફ, પણ તે મરનાર નથી.”
- વીરભદ્ર ઉઠ્યો અને વસ્ત્ર શસ્ત્ર ધારણ કરી તૈયાર થયો. બેચર

અને તે ઘેડેસ્વાર થઈ નીકળ્યા અને અંતે ધર્મપુરમાં આવી પહોંચ્યાં. ઠાકોરને માનવરાજના સમાચાર સાંભળે ધણીજ દીવસ થયેલા હોવાથી તેના તરફના સમાચારની તે રાહ જોતો બેઠો હતો. તેવામાં બેચરને અને કોઈ ખીજને ઘેડેસ્વાર થઈ તેણે આવતા જોયા. ઠાકોર આનંદ પામી બન્નેને દીવાનખાનામાં લઈ ગયો.

દિવાનખાનામાં નરમ ખીજાનાપર સ્થાન લઈ ઠાકોરે પૂછ્યું.
“માનવરાજની શી ખબર છે?”

“તેમની તબીયત સુધરતી જાય છે.” બેચરે જણાવ્યું.

“પ્રભુ તેને જલ્દી આરામ દેરો. વાડું આ ખીજ ગૃહસ્થ કોણ છે?” ઠાકોરે વીરભદ્ર તરફ જોઈ પૂછ્યું.

“તે મારા માનનીય મિત્ર છે.”

“એમ! ધણો આનંદ. બોલો કેમ આવવું થયું છે?”

“એક અગત્યના કામ માટે.”

“તે કામમાં મારી મદદની જરૂર છે?”

“આપની મદદ સિવાય તે કામ બની શકે એમ નથી.”

“હું તમને તમારા કામમાં તન, મન અને ધનથી મદદ કરવા તૈયાર છું.”

“આપો વચન?”

“હો વચન.” કહી ઠાકોરે જમણો હાથ ઉઠો કરી બેચરના હાથમાં વચન આપ્યું.

બેચરે પ્રથમ પોતાની વાત શાન્તિથી સાંભળવાનું સૂચન કરી કહ્યું, “આપ નામદાર ઠાકોર ધમ ના અવતાર છો, ન્યાય પ્રતિષ્ઠા છો; તેથીજ આજે એક ભયંકર વાત ખુલ્લી કરી આપની મદદ માગું છું. નામદાર! આપને સારી રીતે વિદ્યિત છે કે માનસિંહ મહારાજને

આપના મિત્ર માનવરાજે ઝેર આપી પરસોઠ પહોંચતા કર્યા ।
 વૈરિશિંહ વીરકેતુ રાજકન્યા પથ્ય તેના પ્રતાપે કેદ થયાં છે. હવે તે રાજ
 રાજ્યસિંહાસને થોડા સમયમાં બેસશે. હું...” બેચરને બોલતો અટકા
 ઠાકાર બોલ્યો, “ તે સર્વ હું બાણું છું.”

“ પથ્ય આપ આ અન્યાય કેવી રીતે સહન કરી શકો છો ?

“ એટલે ? ” ઠાકારે ભવાં ચઢાવી પૂછ્યું.

“ આપ ધર્માત્મા ગણાવ છો તેથી. ”

“ ધર્મ—અધર્મને હું હાલ વીસરી ગયો છું. ”

“ ત્યારે આ પૃથ્વીનો પ્રલય હવે થોડામાં જ થશે. ”

“ સાથી ? ”

“ તમારા જેવા ધર્માત્માના ભ્રષ્ટ થવાથી. ”

“ તું કહેવા શું માગે છે ? ”

“ માનવરાજનો નાશ કરવા તત્પર થાવ. ”

“ હે ! તું આ શું કહે છે ? ”

“ હું સત્ય કહું છું. ”

“ તું તો વફાદાર છે ને ? ”

“ નહિ, હાલ દુષ્મન છું અને તે સાથે આપને જણાવું છું
 માનવરાજનો સ્વાર્થ પ્રુણું થતાં તે તમારો પણ દુષ્મન બનશે.

તમે માનરાજ વિષે બોલો છો પણ મારામાં જે યુદ્ધ કૌશલ
 છે તે તેનાથી જ છે. ખીજું મારી દર વર્ષે બરવામાં આવતી ખંડ
 તેણે માફ કરી છે. ત્રીજું આગળ ઉપર મને મોટો લાભ મળવાનું
 છે. આ પ્રમાણે મને તેણે વચન આપ્યું છે તો શું તે વિસારી દે
 નહિ કદાપી તે વાત બનેજ નહિ. ” ઠાકારે કહ્યું.

“ જો તે વચન પાળનારો ક્ષત્રી હોત તો જેનું લુલ્ય ખાણું

તેનું હરામ કરતજ નહિ. લુલુહરામીનો કદી વિશ્વાસ કે વચન સાચાં હોયજ નહિ. લુલુહરામી સદા વિશ્વાસઘાતીજ હોય છે. ઠાકોર સાહેબ આગળ કિપર મારાં વચનો યાદ કરશો મારે સમજે.”

“તમો જે કહો છો તેમાં મને ખીલકુલ સમજ પડતી નથી.”

“જ્યારે તમને કંઈ સમજ પડતી નથી ત્યારે તમારે પણ મારી મારક દુષ્ટ માનવરાજને દગો દેવો, રાજ્યનું હીત કરવું અને નિર્ણય માણસોને સહાય કરવામાં મદદ કરવી.”

“તેથી મને શો ફાયદો ? અને કદાચ માનવરાજના જાણવામાં આ વાત આવે તો તેના સર્વ લશ્કર સાથે અહિં આવી માંડે રાજ્ય હસ્તગત કરી લે તો પછી મારી શી દશા થાય, તેનો તમોએ કંઈ વિચાર કર્યો છે ?”

“હા, તેનો વિચાર પ્રથમથીજ કરેલો છે. તમારે મારી મારક રહેવું. માનવરાજને ખબર પડવા દેવી નહિ કે આપણે તેના મિત્ર મટી શત્રુ થયા છીએ. તેના જાણવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી તે કેવી રીતે તમારા કિપર ચઢાઇ કરી શકશે ?”

“પણ મેં તેને મિત્રતાનું વચન આપ્યું છે ને ?”

“પાપીને આપેલા વચનને પાળી પાપના બાગીદાર થવું અને નિર્દોષ પ્રજાને કચરાઇ જતી જોવી તેના કરતાં તે વચનને પાછું ખેંચી લેવું એજ આપનો ધર્મ છે.”

“તમારું કહેવું મારો આત્મા કયુલ કરતો નથી.”

“આત્મા કયુલ કરે છે; પણ કહો કે તમારું મલીન મન કે જે હાલ પાપાત્મા માનવરાજના સહવાસથી અધમ લાલચું બનેલું છે; તે સત્યનું શરણ સ્વીકારવા દેતું નથી. માનવરાજ જેવા ઝેરી સાંપનું વીધ આપની રંગેરમમાં બાપી રહ્યું છે; બસ તેથીજ આપ

રત્નાસત્યનો નિર્ણય કરી શકતા નથી. ધર્માવતાર ! જ્ઞાત દ્રષ્ટે જુઓ. તમારાં પ્રથમનાં કર્તવ્યો અને હાલનાં કર્તવ્યોની સરખામણી કરી જુઓ. ગૌણાદિથી અને પ્રજાના પાલનનો ધર્મ સંભાળી પાપીના બલીમ જુદમથી પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરે. ”

બેચરનાં લંબાણુ વિવેચનથી ઠાકોરની આંખો ઉઘડી. તેને સત્ય સમજાયું. તે બોલ્યો, “ ખરે, હું આજ સુધી ઠગાયો છું. પાપી બન્યો છું. દોસ્ત ! તારો મારીપર આજે મોટો ઉપકાર થયો છે. પણ કહે હવે કે આપણે તે પ્રબળ શત્રુને કેવી રીતે સંહારીશું ? આપણી પાસે સૈન્યબળ પણ નથી. ”

“ પ્રભુ કૃપાએ સર્વ છે. ”

કહી વીરભદ્રે ઠાકોરના કાનમાં કંઈક ગુપ્ત વાત કહી, કે જેથી ઠાકોર આંખો વિક્ષેપી વીરભદ્ર અને બેચરની તરફ જોઈ રહ્યો.

આ પછી બેચરે તમામ બીનાથી ઠાકોરને બાંધીતો કરી દીધો. પછી ઠાકોરે પૂછ્યું.

“ પ્રથમ આપણે શું કરવાનું છે ? ”

“ માનવરાજના પુત્ર વીરકેતુને બંધનમુક્ત કરવો છે. ”

“ તે હાલ ક્યાં કેદ છે ? ”

“ ગુપ્તસ્થાનમાં. ”

“ આપણે અહિંથી એક સાથે જઈશું તો કોઈને બેદરમ પડશે. ”

“ તમે માનવરાજના મહેલની સુરંગ દારે આવો અને હું તથા વીરભદ્ર અહિંથી આવીએ. આપણે ત્યાં બેમા થઈ જઈશું અને વીરકેતુને મુક્ત કરી બહાર નીકળીશું. સાફ થયું છે કે માનવરાજ તાવથી પથારીવશ થયો છે. ” ઠાકોરે જણાવ્યું.

“ તારે હવે હું રજા લઉં છું. ” બેચરે કહ્યું.

“હા, પણ આપણે ઠરાવેલા વખતે જરૂર અંદર આવજો.”

“બહુ સારું.” કહી બેચરસિંગ વીરભદ્રને ત્યાં રાખી બદાવત જવા નીકળ્યો અને નગરમાં આવી માનવરાજ પાસે જઈ તેને તથાપતની ખબર પૂછી. બાદ તે સવાતું નામ દઈ ત્યાંથી આવ્યો અને કોઈ જાણે નહિ એવી રીતે સુરંગમાં ઉતરી ગૂંપસ્થાનમાં આવી ઠાકો અને વીરભદ્રની રાહ જોવા લાગ્યો. નજીકમાં એક પહેરેગીર ફરતો હતો તેને દૂર કરવાના ઈરાદે બેચરે તેને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું, “તારા આપણા નગરની બહાર દક્ષિણ દિશાએ જાવ અને ત્યાં જઈ જો આવો કે શું થાય છે?”

ત્યાંના પહેરેગીર વગર વિલંબે સલામ કરી રસ્તે પડ્યો. થોડી વારે ઠાકોર અને વીરભદ્ર પણ આવી પહોંચ્યા. બેચરસિંગ આનંદ પામ્યો અને પછી તેઓની સાથે જ્યાં વીરકેતુને પૂરવામાં આવ્યો હતો; તે ઝોરડા સમીપ આવ્યો. ઠાકોર અને વીરભદ્ર નજીક ઇલાઈ રહ્યા. બેચરે ધીમે રહી તાળું ઉઘાડી ઝોરડામાં પ્રવેશ કર્યો માણસના પગરવથી વીરકેતુ ચોંક્યો અને બોલ્યો, “કોણ છે?”

“કોઈ નહિ; ઉભા થાવ.”

“કેમ?”

“મારી સાથે બહાર ચાલો.”

“તમે કોણ છો એ તો જણાવો?”

“બહાર નીકળ્યા પછી સંધ્યું જાણ્યો. અત્યારે સમય નથી ચાલો જઈ ઉભા થાવ.” કહી બેચરે તેના હાથે પગ બાંધેલું બંધ તોડી નાખ્યું. બન્ને બહાર આવ્યા. અંધારું ઘેર હતું. કોઈ કોઈ ઝાળખી સકાય એમ નહોતું.

બેચરે વીરકેતુને ઠાકોરની સાથે જવા સૂચવ્યું. ઠાકોર અને વી

બદ્ધ વીરકેતુને લઈ સુરંગવાટે ધર્મપુરમાં આવ્યા. બેચર ત્યાં રહ્યો. થોડીવારે પેલો પહેરેગીર આવ્યો. તેને જોઈ બેચરે પૂછ્યું, “કેમ કંઈ જણાયું?”

“ના, ત્યાંતો કોઈ હતુંજ નહિ.”

“તારા જોવામાં બૂલ થઈ હશે. તેઓ જરૂર ત્યાં આવવાજ જોઈએ.”

“કોણ આવનાર હતું?”

“અરે બચકર કાવતુ રચાએલું છે. વીરકેતુના મળતીયાઓની જણમાં આ ગુપ્તસ્થાનનો એક માર્ગ આવ્યો છે. તે માર્ગે તેઓ વીરકેતુને છોડાવવા આજની રાત્રે આવનાર હતા. પણ હજી સૂંચી આવ્યા નથી. લે હવે હું જઈ છું. તું યરાયર સાવધ રહી કેદીની સંભાળ રાખજે.” કહી બેચરસંગ ત્યાંથી નીકળી સુરંગવાટે ઠાકોરના મહેલમાં આવ્યો. વીરકેતુ-વીરભદ્ર અને ઠાકોર તેની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. બેચર આવ્યો. વીરકેતુએ તેનો ઉપકાર માન્યો. આ પછી વૈરીસિંહની વાત નીકળતાં વીરભદ્રે તમામ હકીકત જણાવી. વીરભદ્ર અને શાન્તાના એકાએક ગૂમ થઈ જવાથી વીરકેતુના શોકનો પાર રહ્યો નહિ. વીરભદ્રે વૈરીસિંહની શોધમાં નીકળવાનો પોતાનો નિશ્ચય જાહેર કર્યો. પણ વીરકેતુએ તેને નગરમાં રહેવાનું સૂચવી પોતાને જવાનો વિચાર જણાવ્યો. વીરભદ્રે તેની સૂચના સ્વીકારી. આ પછી મોડું પરાઈ થતાં બેચર અને વીરભદ્ર ત્યાંથી નીકળી નગરમાં આવ્યા. વીરભદ્ર વૈરીસિંહના મકાને ગયો અને બેચરસંગ માનવરાજની પાસે ગયો. વીરકેતુ ઠાકોરના મહેમાન તરીકે ત્રણ દિવસ ત્યાં રહ્યો. અને પછી ઠાકોરની રાજ લઈ મિત્રની શોધમાં નીકળી પડ્યો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

સાધુઓના સંગમાં.

અનેક ભગવાં ધારી સાધુઓ સરિતાએ સ્નાનાર્થે આવેલા હતા. તેમાંના કોઈ સ્નાનાદિકથી પરવારી સંધ્યા વંદન કરતા હતા, તો કોઈ સૂર્યને નમસ્કાર કરતા હતા. કોઈ માળા દેરવતા હતા. કોઈ પદ્માસને બેસી ધ્યાનસ્થ થએલા હતા. આ અરસામાં નદીની અંદર સ્નાન કરતા એક સાધુની નજરે કોઈનું શય તથાપ્ત આવતું જણાયું. સાધુએ વિસ્મયતાથી એ તરફ નજર કરી અને મન સાથે વિચાર્યું કે, કોઈ નિર્ભાગી મનુષ્યે દુનિયાંદારીથી કંટાળી નદીમાં પડતું નાખ્યું હશે. હાવ તેને બહાર લઈ આવું. આમ વિચારી તે સાધુએ તરતાં-તરતાં શયની પાસે જઈ શયને બહાર કાઢ્યું અને કિનારાપર સ્વાયું. સઘળા સાધુઓ એકત્ર થઈ શયને જોવા લાગ્યા. એવામાં એક સાધુએ કહ્યું, આની ભવ્ય મુખમુદ્રા નીહાળતાં આ કોઈ મોટા પુરૂષ હોય એમ જણાય છે. માટે ચાલો આપણે તેને ગુરૂ મહારાજ પાસે લઈ જઈએ. સઘળા તે શયને ઉપાડી મઠમાં આવ્યા. ગુરૂ કે જે નારાયણના નામથી ઝોળખાતા હતા તેમણે શયનું નિરીક્ષણ કરતાં કહ્યું, “આને કોઈએ વીધ આપ્યું છે, આ મહાન પુરૂષ છે.” કહી ગુરૂએ એક સેવકને મોકલી પોતાની ઝોળીમાંથી કંઈક વનસ્પતીનું લાકડું મંગાવી શયના નાક આગળ ધર્યું કે થોડીવારમાંજ તે સ્વપ્નમાં ચેતન્ય આવ્યું; અને પછી એક છોક્ર આવતાંની સાથેજ તે પુરૂષ આજસ મરડીને બેઠો થયો. સઘળા સાધુઓએ ગુરૂ મહારાજની જય

મર્જના કરી. સ્વસ્થ થએલો પુરુષ મહાન વિચારમાં પડેલો દેખાયો-
તેને વિચારવશ નેધ ગુરૂએ પૂછ્યું.

“ બચ્ચા ! શું વિચાર કરે છે ? ”

“ મહારાજ આપ કોણ છો અને હું અહીં કેવી રીતે આવ્યો.
હું વગેરે કૃપા કરી જણાવો ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ હું આ ખડનો ગુરૂ છું. સર્વ સાધુઓ નદીએ ન્હાવા ગયા
હતા ત્યાં તું તણાઇ આવતો હતો તેથી મારા શિષ્યો તને બહાર
કાઢી અહીં લઇ આવ્યા છે. ”

“ શું હું નદીમાં હતો ? ” પુનઃ પ્રશ્ન થયો.

“ હા, આ મંગાનદીમાં તું તણાઇ આવતો હતો. તું તારા
આયુષ્યના બળથીજ સજીવન થયો છે. તને કોઇએ ઝેર આપવાથી
અથવા કોઇ ઝેરી વસ્તુનો શ્વાસ લેવાથી તારી શબ્દ નેવી અવસ્થા થઇ
હતી. મેં તને આપધીથી સાવધ કર્યો છે. તું કોણ છે અને ક્યાંનો
રહેવાશી છે ? ”

“ મહારાજ ! હું બદ્રાવતિ નગરીનો રાજા છું. માંડે નામ માન-
સિંહ છે. પ્રભુ ! અહીંથી બદ્રાવતિ કેટલે દૂર હશે ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ બદ્રાવતી અહિંથી લગભગ સાઠ ગાઉ દૂર છે. ”

“ હેં ! શું સાઠ ગાઉ દૂર ? ” રાજાએ ચમકીને પૂછ્યું.

“ હા, પણ તું નદીમાં કેવી રીતે પડ્યો હતો ? ”

“ તે બાળતની અને કંઇ પણ ખબર નથી. હું તો મારા મહે-
લમાં હતો; અને અત્યારે અહિં છું. ખીજી અને કંઇ ખબર નથી. ”

યોગીએ થોડીકવાર ધ્યાનસ્થ રહી પૂછ્યું, “ ઠીક તારી સંપત્તી
વાત મારા જણવામાં આવી ગઇ છે. વાંડે હવે જણાવ કે તારે
રાણીયો કેટલી છે ? ”

રાજાએ કહ્યું, “મારે એ રાણીઓ છે. એકનું નામ બદ્રા અને બીજનું નામ મૃગલોચની છે; અને તે બીજી રાણીપર મારો ધણો અનુદાગ છે.”

“વાઈ જુની રાણીને કંઈ સંતાન છે?”

“હા, એક પુત્રી છે.”

“તેનું નામ?”

“વિશ્વરંભા.”

“તે હાલ ક્યાં છે?”

“એકાએક મૃમ થઇ છે.”

“વાઈ નવી રાણીને કંઈ છે?”

“હા, એક પુત્ર છે.”

સાધુ વિચારમાં પડી બેસ્યો,

રાજા! તું ધણો ભોળા મનનો છે. એક સતી નારીને ત્યાગી એક સ્વંખણીની સાથે પ્રેમ બાંધી તું તેના શુભામ બન્યો છે. પરીણામે તેના હાથથીજ તને વીષ મળ્યું અને તાંડે યમ નદીમાં પડી અહિં આવ્યું. વાંડે તારો મહેલ ક્યાં આવ્યો છે?”

“મંભા નદીના કિનારા ઉપર.” રાજાએ જણાવ્યું.

“તારે તને તારી માનીતી રાણીએજ નદીમાં ફેંકી દીધો છે.”

“મહારાજ તમારું કહેવું કોઇપણ રીતે મારા માનવામાં આવતું નથી, કારણકે મારી સ્ત્રીનો મારા ઉપર અનહદ પ્રેમ છે. તેથી આમ બનવું અસંભવિત છે; પણ જો તમારા તથોબળથી અને નજરે બતાવો તો હું તમારી વાત સત્ય માનું.”

“શું તું મારું કહેવું અસત્ય માને છે? જો હું આ પગેજ તારી ખાત્રી કરી આપું છું.”

આમ કહી સાધુએ પાસે પડેલા કમંડળ પાત્રમાં પાણી ભરી તેમાં કંધક વસ્તુ નાખી અને પછી મંત્ર બોલી મોટેથી બોલ્યા કે, “ભદ્રા-વતિમાં જે બનતું હોય તે સર્વ આ રાજાને પ્રત્યક્ષ થાવ.

આ શબ્દો પુરા થતાંજ પાણી હાલવા લાગ્યું અને કમંડળ જાણે સરોવર જેવડું હોય તેમ માનસિકના જેવામાં આવ્યું. તેમાં જુદા જુદા દેખાવો જણાવા લાગ્યા. રાજાએ પ્રથમ પોતાનો મહેલ જોયો પણ ત્યાં પોતાની પત્નિ મૃગશોયનીને જોઈ નહિ.

એવામાંજ જેમ નાટકનો પડો ઉઘડી જાય અને નવો દેખાવ જેવામાં આવે તે પ્રમાણે માનવરાજનો મહેલ રાજાના જેવામાં આવ્યો. મહેલમાં માનવરાજ તાવની બીમારીથી બ્યાકુળ થતો પલંગમાં પડ્યો હતો.

તેની પાસે રાજવૈદ રાણો મૃગશોયની અને અન્ય માણસો બેઠા હતા. આમાં રાજાને બાળકુમાર જણાયો નહિ. રાજા દિગમ્બર વદને જોઈ રહ્યો. આ પછી રાજાના જેવામાં એવો દેખાવ આવ્યો કે જેથી તેનું લોહી ઉકળી આવ્યું.

માનવરાજ પાસે બેઠેલી રાણી સહજાં માણસોને બહાર કાઢી માનવરાજના પલંગપર બેઠી અને એક મહારાણી હલકા નોકરના પગ દાબતી પ્રેમ વચ્ચે સંભળાવવા લાગી.

માનવરાજે તેના ગળામાં હાથ નાખી ચુંબન લીધું. રાજાથી આ દેખાવ જોઈ ચકાયો નહિ. તેણે ખુમ પાડી કહ્યું.

“મહારાજ ! હવે મારાથી આ દેખાવ વધુ વખત જોઈ શકાતો નથી. હવે બંધ કરો.”

તરત દેખાવ બંધ થયો. સાધુએ પૂછ્યું, “કેમ તારી પ્રિયતમાની પૂરેપૂરી ખાત્રી થઈ ?”

“હા, હું તે રંડાથી પૂર્ણ દગાયો છું. અપસોસ! સતીને લાગી ચુકેલનો વળઓ છું. પ્રભુ! મારો કુમાર કેમ કંઈ જાણ્યો નહિ?”

“તેને પણ તે રંડાએ સરીતામાં પધરાવ્યો છે?”

“હૈં! શું સત્ય કહો છો? શું તેના પેટના પુત્રને પણ તેણે નદીમાં નાખ્યો?”

“હા, વિષયાંધ વનિતા પોતાનું કે પારકું જોષ શક્તી નથી. તે બુદ્ધિહીન બલાએ તારી પછી તેને પણ ફેંકી દીધો હતો.”

“શું મારો પુત્ર મરી ગયો?” રાજની આંખોમાં જળ બરાયું. રાજને શાન્ત પાડતાં યોગીએ કહ્યું, “રાજન! શાન્ત થા. સંસારમાં આવા બનાવ કાયમ બન્યા કરે છે. દુનિયાં દગાબાજ છે. સર્વ સ્નેહિ મિત્રો સ્વાર્થનાંજ છે.”

“પ્રભુ! હું હવે સમજ્યો છું અને પૂરો પસ્તાઉં છું.” રાજએ કહ્યું.

“પ્રભુ તને શાન્તિ આપો.” સાધુએ કહ્યું.

“પ્રભુ! શું મારો ગાદીવારસ મૃત્યુ પામ્યો?”

“ના; તે જીવે છે?”

“શું તે જીવે છે?”

“હા.”

“પ્રભુ બતાવો કે તે કોમળ પુષ્પ હાલ કોના શરણમાં છે?”

“અર્હિથી ધણે દૂર આવેલા ત્રંઆવટી નગરના ઠાકોર અભય-સિંહના શરણમાં તે સારી રીતે ઉછરે છે. જે વખતે તારી કર્કશા રાણીએ તેને નીચે નાખ્યો, તે વખતે પ્રભુ કૃપાએ તે બાળકુમાર મહેલ નીચે પડેલી ધાસની ગંજ ઉપર પડ્યો. પડતાંજ તેણે ચીસ નાંખી. આ વખતે એ જાત્રાળુઓ ત્યાં ઘૂમી જતા હતા, તેમણે રડતા છોકરાને

લઈ લીધો. આ બંને જત્રાણઓ ત્રંબાવટીના હતા. તેમણે નગરમાં આવી છોકરાને રાજાને સ્વાધિન કરતાં જણાવ્યું કે આ બાળક ભદ્રાવટીના રાણીમહેલની પછીતે પડેલો. અમે ઉંચકી લાવ્યા છોએ. ઠાકોર અભયસિંહે તેમને ઇનામ આપી બાળપુત્ર રાણીને આપ્યો. રાણી પુત્ર શોકથી પીડાતી હતી. કારણ કે તેનો એકનો એક પુત્ર મુસાફરીએ નીકળ્યો હતો અને ઘણા માસ થવા આવ્યા છતાં પાછો આવ્યો ન હો તો તેમ તેના સમાચાર પણ નથી. પુત્રના વિયોગમાં રાજા રાણી તારા બાળકુંવરને સારી રીતે ઉછેરી મોટો કરે છે. તારે કંઈ શીકર કરવી નહિ.”

રાજા આનંદ પામ્યો. પણ પુનઃ કંઈક યાદ આવતાં પૂછ્યું, “મહારાજા! ભવિષ્યમાં શું થશે ?”

“ઘણી ઉચ્છ્વસાયલને અંતે તારા રાજ્યમાં શાન્તિ પથરાશે.”

“મારે હવે શું કરવું ?”

“તાં મન શું કહે છે ?”

“માં મન તો સંસારપરથી ઉઠી ગયું છે, પણ મારી નિર્દોષ પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવા ઇચ્છે છે.”

“તે થશે. તારે હાલ થોડો વખત સાધુવેશથી આ સ્થળે રહેવું પડશે. આમાંજ તાં અને તારાં સ્નેહિતજનોનું કસ્યાણુ છે.”

“મારી પુત્રીનું શું થયું હશે ?”

“તે કારાગારમાં છે ?”

“કાણે પૂરી છે ?”

“માનવરાજે.”

“અફસોસ, તેજ ઝેરી સાંપે મને દગો દીધો છે.”

રાજાને શાન્ત પાડી સાધુએ ભગવાં પહેરાવ્યાં. રાજા ત્યાં રહી પ્રભુ ભજનમાં ઇળક્ષેપ કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

પિશાચ-રાક્ષસી અને વિધિરંભા.

આજે પ્રભાતના બીજા પ્રહરે ભદ્રાવતીમાં દરબાર ભરવામાં આવ્યો હતો. સરદારો અને અન્ય નાગરીકો શાન્ત વદને બેસી રહ્યા હતા. નગરમાં થએલી ઉચ્ચ પાથલથી સર્વના સુખપર વિષાદની ધોર છાયાઓ છવાએલી હતી. વક્ષાદાર સરદાર સામંત-સિંહ કે જે શાન્તાનો પિતા થતો હતો તેપણ પુત્રીના શોકથી શોક-તુર થઈ પોતાના આસનપર બેસી રહ્યો હતો. રાજના ગૂમ થવાથી તરફવાર વાતો થઈ રહી હતી. સધળા રાજની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. રાજની ખબર રાણીને હશે ધારી સામંત સભાજનોની આજ્ઞાથી રાણી મૃગલોચનીના મહેલે ગયો અને રાણીને પૂછ્યું. “ મહારાજ ક્યાં છે ? સભાસદો રાજને જોવા મુશ્કે છે. ”

રાણીએ કહ્યું, “ રાજજી ગઈ કાલના શિકારે ગયા છે; તે હજી સુધી આવ્યા નથી, તેથી મને પણ ધણી ચિંતા થયાં કરે છે. ”

“ આપ કચેરીમાં આવશે. ”

“ હા, આવો. ” કહી રાણી સુખપાલમાં બેસી સામંતસિંહની સાથે કચેરીમાં આવી અને તેને કહ્યું હતું તેજ સર્વને કહી સંભળાવ્યું. સધળાની દીલગીરીનો પાર રહ્યો નહિ. રાણીએ પણ શોક દર્શાવવામાં ક્યાસ રાખી નહિ. છેવટે પ્રધાને ધણી સરદારને રાજની શોધમાં દોડાવ્યા અને પછી કચેરીનું કામ પૂર્ણ કરી પોતે પણ કેટલાક ઘેરો-સ્વારો સાથે રાજની શોધમાં નીકળ્યો. પ્રધાને અને શોધમાં ગએલા

માણસોએ ધણે સ્થળે તપાસ કરી પણ રાજાજનો પતો લાગ્યો નહિ. શોધમાં મગ્ગેલા માણસો નિરાશવદને પાછા આવ્યા. પ્રધાન રાણી પાસે આવ્યો. તેને જોતાંજ રાણીએ પૂછ્યું, “કેમ કંઈ પતો લાગ્યો?”

“ના, પહાડ-શહેર અને ધણે સ્થળે તપાસ કરી પણ કંઈ પતો લાગ્યો નહિ. આપણાં માણસો પર્યં પાછાં આવ્યાં છે.”

રાણીએ આંખોમાં કૃત્રિમ આંસુ આણી કહ્યું, “પ્રધાનજી! રાજાના ગૂમ ચવાથી માફે હૃદય ચિરાઇ જાય છે. અને શંકા ઉપન્ન થાય છે. માફે જમણું અંગ દરકે છે. આખા સૈન્યને અને તમામ સરદારોને મહારાજાની શોધમાં દોડાવો. રાજા વિના મારે અન્ન હરામ છે. રાજાને જોયા પછીજ ખાઇશ.”

પ્રધાન શાન્તવન આપતાં બોલ્યો, “મહાદેવી! તમે સમજી છો. શોધ કરવાથી કંઈ વળનાર નથી. મહારાજાના ગૂમ ચવામાં કોઈ દગાબાજ દુબ્બનનો હાથ હોવો જોઈએ.”

“હા, માફે પણ માનવું એમજ છે. તે દુબ્બનને પણ જોળ કાઢી ફાંસીના માંચડે લટકાવો.”

“હું હવે આ બાબતપર પૂર્ણ ધ્યાન આપીશ.”

“માનવરાજના જાણવામાં આ વાત છે કે?” રાણીએ પૂછ્યું.

“એ તો આપને ખબર?” પ્રધાને દ્વિઅર્થી જવાબ આપ્યો.

“માનવરાજ પણ બિચારો મારો છે?”

“શું થયું છે? કાલેરા કે એવો કોઈ જેરી રોગ તો થયો નથીને?”

“ના, ફક્ત તાવથી હેરાન થાય છે.”

“દવા કરે છે?”

“રાજ્યવૈદની સંભાળ નીચે છે.”

“ત્યારે તો જલ્દી આરામ થઈ જશે.”

“હા, પણ રાજના ગૂમ ચવાનું જાણતાં તેમને ઘણું લાગી આવ્યું હશે ?”

“રાજ્યના દરેક હિતચિંતકને લાગી આવે; તે તેને લાગી આવે કે નહિ એતો એનું મન જણે.”

“તમે આમ કેમ બોલો છો ?”

“હું સત્ય કહું છું. તેના મનની આપણને શી ખબર પડે ?”

“પ્રધાનજી ! તમે હજી આવા ક્યાં સૂધી રહેશો ? માનવરાજ રાજ્ય પ્રત્યે કેવો વશદાર છે; તેની શું તમને ખાત્રી નથી ?”

“દેવી ! મને તેની પુરી ખાત્રી છે.”

“ત્યારે આમ કેમ બોલો છો.”

“માફ બોલવુંજ એવું છે.”

પ્રધાનને રાણી અને માનવરાજનાં કારસ્થાનોની કંઈક ખબર હતી. તેણે વધુ બોલવું વ્યાજબી જણ્યું નહિ. રાણીએ તેની આગળ ઘણું કલ્પાંત કર્યું. પ્રધાનને તેનું કલ્પાંત કૃત્રિમ જણાયા વિના રહ્યું નહિ. તેણે પણ ઉપર ઉપરથી આશ્વાસન આપી રાણીને શાન્ત કરી. રાણીએ રાજકારભારની સંભાળતું કામ તેને સોંપી વિદાય કર્યો. પ્રધાન હજી તેને ઘેર નહિ પહોંચ્યો હોય એટલામાં તો રાણી તૈયાર થઈ માનવરાજના મકાને દોડી ગઈ, અને આનંદના આવેશથી પોતાના બહાલાની નજીક પલંગપર બેસતાં બોલી, “કેમ આરામ છેને ?”

“તારા આગમનથી આરામમાં વૃદ્ધિ છે.”

“હવે ક્યાં સૂધી આમ ઢોંગ કરીને પડ્યા રહેશો ?”

“ક્રૂરા કાલનોજ દિવસ, વાઈ કંઈ સમાચાર ?”

રાણીએ સઘળા સમાચાર જણાવ્યા. બન્ને જણાં રાજ્યના વશદાર સરદારો અને પ્રધાનની મૂર્ખાઈપર હસ્યાં.

રાણી તેના હાથમાં તાલી આપતાં બોલી, “ બહાલા! આપણી ફતેહ છે. ”

“ રાજ્યગાદી હાથ આવે ત્યારેજ ફતેહ ગણાય. ”

“ તે પણ આવશે. ”

“ ક્યારે ? ”

“ હુંકે મુક્તમાં. ”

“ બસ તે વખતે હું તને મારા ઉછંગમાં લઇ સિંહાસનારૂઢ થઇશ. ”

“ આપણી જોડી મઝાની શોભશે. ”

“ હા. ”

“ વાંચે પેલી વિશ્વરંભાનું શું ધાર્યું ? ”

“ તેનું લાવણ્ય હુંટી તારી દાશી બનાવીશ. ”

“ ત્યારે એમ કરી નાખોને ? સામાટે વાર કરો છો ? ”

“ આજે રાત્રિએ હું ત્યાં જઇશ. ”

“ હું આવું ? ”

“ શી જરૂર છે ? ”

“ જોઉં તો ખરી કે તેનું લાવણ્ય કેમ હુંટાય છે ? ”

“ એમાં શું જોવું છે ? તું અનુભવી છે. તારે એવું જોવું તે બ્યાજખી નહિ. ”

“ પણ હું આવીશ. ”

રાણીએ સાથે જવાની હદ પકડી. માનવરાજે હા પાડી. બન્ને મુરંગવાટે ગુપ્તસ્થાનમાં જ્યાં વિશ્વરંભાને કેદ કરી હતી ત્યાં આવ્યાં. માનવરાજે ઓરડો ઉઘાડ્યો. વિશ્વરંભા નિદ્રાધિન થવાની તૈયારીમાં હતી. એવામાંજ દાર ઉઘડવાના અવાજે સાવધ થઇ બેઠી. માનવ-

રાજના હાથમાં ફાનસ હતું. પ્રકાશમાં તેને ઓળખી રાજકન્યાએ નીચું નિહાળ્યું. માનવરાજ બોલ્યો, “હવે આમ નીચું ક્યાં સૂધી જોઈ રહેશે ?”

રાજબાળા કંઈજ બોલી નહી.

“સુંદરી ! કેમ બોલતી નથી ? શામાટે શરમાય છે ? કંઈક બોલતો ખરી ? તારો મધુરો અવાજ સાંભળવાથી મને અપાર આનંદ થશે.” માનવરાજે કહ્યું.

વિશ્વરંભાને ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો પણ શાંત વદને બોલી, “માનવરાજ ! પિતાતુલ્ય માનવ ! તમારે આવું બોલવું બાજખી નથી. વળી હું તમારા પુત્રને ચાહું છું એ તમે જાણો છો, તો સત્યની રાહ ચઢી તમારા પુત્ર સાથે તમારા સ્વહસ્તે માફ પાણી ગૃહણ કરાવો. પ્રભુ તમને સુખી કરશે. લોકોમાં પણ તમારું સાફ કહેવાશે.”

આમ બોલતી રાજકન્યાની નજર રાણીપર પડી. રાણીને જોતાંજ તે બોલી ઉઠી, “માતા ! બહાલી માતા ! તું આમ શાન્ત થઈને કેમ ઉભી રહી છે ? શું તને મારી દયા આવતી નથી ? શું તું પણ આ દુષ્ટની મદદગાર થઈ છે ? માતા ! માતા ! શુદ્ધ કુળમાં જન્મ લઈ આવું કરવું તમને ઘટતું નથી. અરે મારા પિતા તમારા ઉપર કેટલો બધો પ્યાર રાખે છે, તમારા માટે તેમણે મારી માતૃશ્રીનો પણ ત્યાગ કર્યો છે. તે જ્યારે તમારા ઉપર બહાલ રાખે છે ત્યારે તમે પરપુરુષ સાથે ચારી કરી આનંદ માનો છો. હા ! તમને લાખખો ધિક્કાર છે ?”

“ચૂપકર છોકરી. જો વધુ બોલીશ તો તારી જામજ કાપી લઈશ. તું કોની સાથે લવારો કરે છે ?”

“એક જીવતી ચૂડેલ સાથે.” રાજ્યબાળાએ હિંમતથી કહ્યું.

“વીચારીને બોલ ?”

“હા વીચારીનેજ બોલું છું.”

“ નહિ, તારૂં મ્હોતજ તને આવી રીતે બોલાવે છે. ”

“ અને તને પણ તારો કાળ આવજો રસ્તે દોરે છે. ”

“ હુશ! બોલતી બંધ થાય છે કે નહિ ? ” રાણીએ ઉશ્કેરાઈ કહ્યું,

“ ખરેખર ! તું મારી માતા નથી પણ એક પીશાચણી છે ? રહેં મારૂં લોહી પીવાજ આ પૃથ્વી ઉપર જન્મ લીધો છે. ”

“ હા-હા-હું તારૂં લોહી પીવાનેજ આવી છું. જીવતાં મુધી તારૂં લોહી પીશ. ”

“ ભલે, જો તું મારા લોહીથી શાંત થતી હોય, તો લાવ તલવાર, કે જેથી હું મારા શરીરમાંથી રૂધીર કાઢી તને પીવરાવી તૃપ્ત કરું. ”

“ તું શું તૃપ્ત કરતી હતી. હું મારા સ્વહસ્તેજ તારા રૂધીરની ધારા વહેવડાવીશ. ”

“ તારાથી થાય તે કરી લેજો. પણ આ રાજપુતબાળા તારાં વચનોથી કે ધમકીથી કંઈ કરનાર નથી. ”

બન્નેનો વિવાહ વધતાં માનવરાજ બોલ્યો, “ તમે સામાટે લઢી મરો છો? તમે બંને શાંત થાઓ. તમારે બન્નેને એકજ ગૃહમાં રહેવાનું છે માટે કંઈ બોલવાનું કારણ નથી. પ્રિયરાણી ! તમે મોટાં છો. તમારે સહન કરવું જોઈએ. રંભા હજી બાળક છે. તેને હું સમજાવું છું. તે જરૂર આખરે માનશે અને તમારા દેખતાંજ મારા ગળે વળગી પડશે ! કેમ પ્રિયા બરાબરને ? ” માનવરાજે પૂછ્યું.

“ ચૂપથા કામાંધ. તારા ગળે ધગધગતા અંગારામાં તપાવેલી સાંકળ આખરે જરૂર વળગશે. ”

“ છોકરી ! તું બહુ જખરી છે. તારી હઠથી તો પ્રભુ તોખાહ. ”

રાણી બેઠી ઉઠી, “ તમે જ્યાં સૂધી નરમાથથી કામ લેશો, જ્યાં સૂધી એ માનનાર નથી. ”

“ તે હું સમજું છું; પણ સુકોમળ સુંદરીને સંતાપતાં વિચાર કરું છું. ”

“ વિચાર કરવાનો હવે વખત નથી. ”

“ કેમ ? ”

“ વધુ સમજવતાં સાર નહિ નીકળે, ”

“ જોયા કરું છું. ”

“ તે છોકરી બલભલાને પણ પાણી પાય એવી છે. ”

“ પણ આ માનવરાજ કંઈ કાચો નથી. ”

“ ત્યારે અજમાવો તમારું જોર. ”

માનવરાજે રાજકન્યાના સામે જોષ કર્યું,

“ રંભા ! આમ ક્યાં સુધી તલસાવીશ. ”

“ શું કરવા તલસે છે ? ”

“ તારા અધરામૃતનું પાન કરવા; તને હૃદય સાથે જોરથી દાખી શીતળ થાવા. ”

“ બડબડાટ બળતી ચિતામાં કુદી પડ કે જેથી તારી મનકામના તત્કાળ પૂર્ણ થઈ જશે. ”

“ તું પૂરી નહિ કરે ? ”

“ જીવતાં તો નહિજ. ”

“ રંભા ! મારે નિરૂપાયે બળ વાપરવું પડશે. ”

“ હું તારા બળનો પ્રતિકાર કરવા તૈયાર છું. ”

“ તારા જેવી નાજુક લલના મારો પ્રતિકાર કેવી રીતે કરી શકશે ? ”

“ તે સમયે તારાથી સમજશે. ”

“ તાં જાણ શું ? ”

“ તે તને જણાશે. ”

“ તને કાણ મદદ કરનાર છે ? ”

“ જન્મ આપનાર પ્રભુ. ”

“ તેતો આભલામાં છે. ”

“ તારા જેવા મૂર્ખજ એમ માને છે. ”

“ શું હું મૂર્ખ ? ”

“ પ્રભુને ન ઓળખે તે મૂર્ખ-ખર. ”

“ છોકરી ! તારી પ્રત્યેના મોહથીજ હું તારા શબ્દો સહન કરી રહું છું. ”

“ તું છતી આંખે અંધ થઈ મરવાનેજ તૈયાર થયો હોય એમ સમજાય છે. પાપી ! આખરે સાર નહિ નીકળે, સત્ય જરૂર શકશે. તું યાદ રાખજે કે તારા પાપનો ઘડો જરૂર ફુટશેજ. નરાધમ ! તું જેની આગળ દુષ્ટ યાચના કરી રહ્યો છે, તેની સમીપ તાં કંઈ વળનાર નથી. ઓ દુષ્ટ માતા ! તું પણ શું જોઈ રહી છે ? ઓ લુણ્-હરામી કુલટા ! તારો જન્મ થતાં તારો નાશ કેમ થયો નહિ. જા, અહિંથી ચાલીજા. હું તાં મુખ જોતાં ગભરાઉં છું. ”

“ રાજકન્યાનું મુખ લાલચોળ થઈ ગયું. રાણી પણ ગુસ્સે થઈ ગઈ. પણ માનવરાજની ઇસારતથી શાન્ત થઈ ઉભી. માનવરાજ મોટા અવાજે બોલ્યો.

“ શું તું નહિજ માને ? ”

“ ના. ”

“ કેમ વાં. ”

“વીરકેતુ સાથે મારૂં લમ ચઢ ચૂકેલું સમજું છું.”

“તેને હું જીવથી મારીશ પછી તું કોને પરણીશ ?”

“આ દેહનો પણ અંત આણીશ.”

“તેથી શું વળશે ?”

“જીવનનો અંત આવશે; દગાખાજ દુનિયામાંથી છૂટી સુખી થવાશે.”

“મરણ પછી સુખી થવાય છે એવું કોણ કહે છે ?”

“હું કહું છું. તે સુખ તારા જેવા અમ્હારાનીઓ જાણી શકતા નથી.

“શું હું અમ્હાર ?”

“હા, સમજતો કાં નથી નાદાન.”

“બસ હવે એકજવાર પૂછું છું કે મારૂં કહેવું તારે માનવું નથી ?”

રાજકન્યા જુરસાથી બોલી, “ચોક્કસ ના. હું વીરકેતુને વરી ચૂકી છું. ઓ મૃદમતી ! વળી પણ સાંભળ.

સતિને કદી બીજો પતિ હોયજ નહિ. શીયજ સાચવવા સતી સન્નારીઓએ આનંદથી પ્રાણ ત્યાગ્યા છે. તે પ્રમાણે હું પણ મારા શીયજનું રક્ષણ કરવા મારા પ્રાણનું બળીદાન આપીશ. પાપી ! સતીને અંતાપતાં સાર નહિ નીકળે. કોઈએ સાર કહ્યો નથી. તારાથી પણ નીકળવાનો નથી. અંતમાં રીખાઈ મરીશ.”

“બસ બહુ થયું. મારે હવે કંઈ સાંભળવું નથી. તું આ બધું કોને સંભળાવે છે ?”

“એક નરાધમ કામાંધને.”

“શું હું એવો છું.”

“પૂરેપૂરો.”

“પૂરાવો ?”

“પ્રત્યક્ષ છે.”

“શું પ્રત્યક્ષ છે?”

“મારી તરફ દૃષ્ટિ કર.”

“શું જોઉં?”

“મારી દશા.”

“તારી દશા સારી છે.”

“તું માને છે, પણ હું નથી માનતી.”

“તેથીજ ભૂલે છે.”

“ભૂલતી નથી; પણ તારા ભયંકર પાપી પગલાથી ધ્રુજું છું.”

“આમાં પાપ જેવું કંઈજ નથી.”

“પાપીઓ એમજ માને છે.”

“શું હું પાપી?”

“હા, વારંવાર શું પૂછે છે?”

“કેવી રીતે પાપી?”

“પુત્ર વધુની ઇચ્છા કરવાથી, તેનીપર જીલ્મ મુજરવાથી.”

“હું ક્યાં તારીપર જીલ્મ મુજરું છું?”

“સારે તો તેં મને આંહિ મોટા સુખમાં લાવી રાખી હશે નહિ વાંર?”

“હું જે કાંઈ કરું છું તે ફક્ત તારા સુખને માટેજ.”

“તારા સુખની મને દરકાર નથી.”

“તારે દરકાર નથી; પણ મને ધણી છે.”

“ખરેખર તારા જેવા પશુની જીભ ધણી લાંબી હોય છે.”

“છોકરી! સંભાળીને બોલ.”

“અને તું પણ વિચાર કરીને પગલું ભર.”

“નાદાન ! હું નથી બોલતો તેમ તું વધારે બોલે છે. મારા બળથી તું હજી અબલ છે. તું અને ઝોળખે છે ?”

“એક ગુલામને કેમ ના ઝોળખું.”

“શું હું તારો ગુલામ ?”

“હા, નિમકહરામ થએલો ગુલામ-એકમાન.”

“છોકરી ! તારા શબ્દો ઝેરી લીરની મરજ સારે છે ?”

“તાઈ દુર્ભાગ્ય છે કે તેથી પણ તને અસર થતી નથી.”

“બસ હવે થા તૈયાર અને જોયા કર પ્રથમ તારા બહાલા વીરકેતુનું મ્હોત.”

વિચરંભા મૌન રહી. તેની આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. માનવરાજ તેની તરફ જોઈ રહ્યો. એવામાં વળી પાછો કંઈક વિચાર આવતાં રાજબાળા બોલી, “અને પણ વીરકેતુની સાથે સ્વર્ગે મોકલી આપ.”

માનવરાજ બોલ્યો, “તારા ગુમાનથી તો તને પણ મરદન મારવી જોઈએ પણ અને તારી દયા આવે છે કે આવું રત્ન મારે હાથ ફરી નહિ આવે, તેથી તને જીવતી રાખું છું.”

તું મારા ઉપર દયા શા માટે લાવે છે ? મારી તરફની દયાને દૂર કર.”

“વિચાર કરીશું. તને દીલદાર બનાવ્યા પછી કરવું હશે તે કરીશું.”

“તારા શબ્દો તને દુઃખમાં રીખાવશે. પાપી ! તાઈ મ્હોત બચકર રીતે થજો.”

“હીક, હું તને અત્યારે વધારે સતાવતો નથી. જ તને વિચાર

કરવાને એક દિવસ આપું છું. જો કાલે તું નહિ માને તો તને તારા બહાલાની સાથે પરલોકમાં રવાને કરીશ.”

“બહુ સાફ તારાથી થાય તે કરી લેજો. મારો નિશ્ચય બ્રહ્મા પણ ફેરવી શકે એમ નથી.”

“ઠીક છે, તે આગળ ઉપર જોઈ લેવાશે, અત્યારે તો આ માનવરાજ સૌ કાંઈ કરવાને તૈયાર છે.”

“મારા પિતા આ વાત જાણશે તો તારી અને આ દુષ્ટાની શી દશા કરશે તે હું કહી શકતી નથી.”

“ક્યાં છે તારા પિતા, ?”

“નગરના રાજ્યમહેલમાં.”

“અરે ત્યાં તો કોઈ નથી.”

“શું મારા પિતા ત્યાં નથી ? તું જુઠું કહે છે ? બોલ, ખરું શું છે ?”

“તારા પિતા તો ક્યારનાએ વૈકુંઠમાં પહોંચી ચૂક્યા.”

“હે ! દુષ્ટ ! શું તે મારા પિતાને પણ કાળના મુખમાં ધક્કેલા છે ? ઓ નરાધમ ! ઓ કાળા નાગ ! તને જેટલી ઉપમા આપું એટલી ઓછી છે. હાય મારા પિતા પરલોકમાં, પતિ કારાગૃહમાં, તો મારે આ દુનીઆમાં રહેવું નકામું છે. અરે ઓ નીચ ! હું મારા પિતાને દગો દીધો ? હે પ્રભો મારી માતાવું શું થયું હશે.” રાજકન્યા રડવા લાગી.

“તેવું પણ થોડા વખતમાં ઠેકાણું થશે.”

“અરે હાય, મારા માટે મારાં માતાપિતા અને પતિને દુઃખ, ઓ પ્રભુ મને શા માટે જીવતી રાખે છે ? જો હું આ પળેજ મરી જાઉં તો સૌને મુખી કરી શકું. પ્રભુ ! દયાસાગર ! આ દુઃખી બાળાને તારી હજીરમાં તેડાવી લે.” આ પ્રમાણે બોલતી વિશ્વરંભા છેવટે

એમાન થઇ જમીન ઉપર પડી. માનવરાજ અને મૃગશોચની મર-
સ્પરમાં તાલી લઇ ત્યાંથી બહાર નીકળ્યાં અને મહેલે આવી મઘથી
પરીવ્રમ થઇ આમોદ-પ્રમોદ કરવા લાગ્યાં:—

ખીજે દિવસે માનવરાજ એકલો ઘેરથી ગુપ્ત સ્થાનમાં આવ્યો.
તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે જો આજે નહિ માને તો વીરકેતુને તેના
દેખતાંજ મારીશ. તેમ કરતાં જો નહિ માને તો આ તલવાર તેના
લોહીથી રંગીશ. બસ આજ જે થાય તે ખરું, મારે હવે તેનું કશું
સાંભળવું નથી. મારો નિશ્ચય તેના જોવોજ છે. વિશ્વરંભા ! હું તને
મારું રમવાનું રમકડું બનાવીશ. તારી હડ-લજ્જન શરમ વગેરે પલક-
કવારમાં છોડાવીશ. તું મને જોવો તેઓ માનીશ નહિ. જગતના
ધણા રંગ મેં જોયા છે. તારા જેવી હડીલીઓને મનાવી રંગ રાગ
ઉડાવ્યા છે. તો તારું એક નાદાન છોકરીનું શું ગળું.”

આમ હવાઇ કિલ્લામાં બસતો માનવરાજ ગુપ્તસ્થાનમાં આવી
ઝોરડો ઉઘાડી અંદર આવી ઉભો. રાજકન્યાએ ગભરાઇને તેની
તરફ જોયું. માનવરાજે જાંખો બળતો દિપક સત્તેજ કરી પૂછ્યું,
“કેમ શું વિચાર છે ?”

“વિચાર કામમ છે.”

“શું તું કોઇ પણ ઉપાયે નહિ માને ?”

“ચોક્ષી ના.”

“ત્યારે હવે જોયા કર કે શું થાય છે. તું જેને ચાહે છે તેને
આ પળેજ અહિં લાવી તારા દેખતાં કલ્લ કરું છું.” આમ કહી તેણે
પહેરાવાળાને બોલાવી વીરકેતુને લાવવાની આજ્ઞા કરી. પહેરેગીર
ચાલતો થયો; અને વીરકેતુના ઝોરડા આગળ જઇ ઝોરડો ઉઘાડ્યો.
પણ વિરકેતુ અંદર નહોતો. પહેરેગીર ગભરાયો. તે માનવરાજની પાસે

દોડી આવી બોલ્યો, “નામદાર! હું કંઈ કહી શકતો નથી.”

“કેમ? શું છે?” માનવરાજે પૂછ્યું.

“મારાથી બોલાતું નથી.”

“કેમ ગળું તો દબાવું નથીને!”

“ના.”

“ત્યારે છે શું? ઝટ બસી મરને?”

“વીરકેતુ ઓરડામાં નથી.”

“હે!” માનવરાજને માથે પહાડ ટૂટી પડ્યો.

“હા, તે અંદર નથી.”

“ક્યાં ગયો?” માનવરાજે બરાડ પાડી.

“મને ખબર નથી.”

“હરામખોર! તેજ નસાડી મૂક્યો હશે?”

“ના, અનદાતા! હું કંઈજ જાણતો નથી.”

“તું અહિં નોકરી પર કેટલા દિવસથી મૂક્યો છે?”

“ભગભગ બે માસથી.”

“ત્યારે તારા પહેરામાંથી તે જાય ક્યાં?”

“ભગવાન જાણે કે તે ક્યાં અને ક્યાંથી ગયો.”

“તે કોઈને ઓરડાની ચાવી આપી હતી?”

“ના, કોઈને પણ નહિ.”

“ત્યારે શું તેને ધરતી ગળા ગઈ?”

“ભગવાન જાણે.”

“ભોગ તારા અને ભગવાનના.” આમ બબડતો માનવરાજ વીરકેતુવાળા ઓરડામાં જઈ આમતેમ જોવા લાગ્યો, તેણે ઘણી તપાસ કરી પણ કંઈ જણાયું નહિ, તેથી વધારે રાષે બરાડ્યો. તેની

આંખો આગના તનખાની માફક ચળકતી હતી. પૃથ્વીને ધ્રુળવતો નરાધમ રાજકન્યા પાસે આવી બોલ્યો, “ચાલ, હવે છેલ્લો જવાબ આપી દે.”

“જવાબ આપી ચૂકી છું. વારંવાર શાનો જવાબ માગે છે?”

“છોકરી! શા માટે મરી જાય છે?”

“તે જાણવાની તારે જરૂર નથી.”

“હું તારી પર ત્રાસ-ગુસ્સા-ગળખ ગુજારીશ.”

“પરવાહ નહિ.”

“કમ્બોતે મરીશ.”

“જોયું જશે.”

“જીવતાં ચામડી તોડીશ.”

“ચાલ એ કરી લે; ધર્મના રક્ષણાર્થે સર્વ સહન કરીશ.”
રાજકન્યાએ નિર્ભયતાથી કહ્યું.

“એમ! તો લે હવે જોઈ લે તારી ભયાનક દુર્દશા.” કહી પાપની ભૂર્તિ માનવરાજ નિર્દોષ બાલીકા પર પાશળી અત્યાચાર ગુજારવા તત્પર થયો. પણ જેનું હૃદય દ્રઢ છે, ધર્મના માટે પ્રાણની પણ પરવાહ નહિ કરવાનો નિશ્ચય કરેલો છે અને જેની પ્રભુ પ્રત્યે અટલ શ્રદ્ધા છે; તેને પરમાત્મા કેમ ન બચાવે? સર્વાન્તર બ્યાપી પ્રભુ ભક્તની કસોટી કરી તેને ખરા સમયે જરૂર સહાય કરે છે. જો આ અરસ્સામાં ભક્ત હોય છે તો તેને સંકટ સહન કરવું પડે છે. આ મુજબ પાપી માનવરાજના જાલીમ ગુસ્સાથી બચાવવાને એક અદ્ભુત બ્યક્તિ ત્યાં દોડી આવી. ભયાનક ગુપ્તસ્થાનમાં, ચારે તરફ મૂકેલા પહેરેગીરોમાં આવનાર બ્યક્તિનું આગમન આશ્ચર્ય જનક હતું. માનવરાજ બે હાથ પહોળા કરી રાજકન્યાને આહ્વાન આપવા દોડ્યો.

કે તરતજ તે આવનાર વ્યક્તિએ ક્રોધના ગુસ્સાથી તે કામોન્નત પશુની ખીંક પાછળ જોરથી લાત લગાવી કહ્યું, “હિચકારા! સજુર કર.”

માનવરાજે ભયથી-ગુસ્સાથી પાછળ દ્રષ્ટિ કરી. તે ચમક્યો, અને બરાડ પાડી ઉઠ્યો, “તું કોણ?”

“ચમરાજ.”

“કોનો?”

“તારો.”

“કેમ આવ્યો છે?”

“તને નર્કકુંડમાં ખેંચી જવા.”

“કોને મને?”

“હા, નરાધમ તને.”

“છટ, મને કોણ લઇ જનાર છે?”

“હું.”

“તું મારા બગથી અત્યંત છે.”

“તારૂં બળ બતાવ.”

“હું આ પળેજ બતાવું છું.” કહી માનવરાજ તદ્વાર ખેંચી ધસ્યો કે તરતજ તે શ્યામ સાલ્વાધારી વ્યક્તિએ જળમામાંથી સાપની જીભ સમાન ચળકતી સમશેર ખેંચી કાઢી. પાપી પાછળ હઠ્યો. તેને મરણનો ભય લાગ્યો. તે આસપાસ જોવા લાગ્યો. એટલામાં તો તે વ્યક્તિએ તેના હાથમાંથી તદ્વાર આંચકી લીધી અને પોતાના હાથમાંની તદ્વાર તેના ગળા પર ધરી કહ્યું, “બતાવ તારૂં બળ.”

માનવરાજ અવાચક બની ઉભો રહ્યો. પહેરેગીર તો ક્યારેનાએ પસાર થઇ ગયો હતો. પુનઃ તે આગતુક વ્યક્તિએ પૂછ્યું, “બોલ, શું વિચાર છે? મરવું છે કે જીવવું છે?”

“ જીવવું છે. ”

“ ત્યારે પ્રતિજ્ઞા કર કે આ રાજકન્યાપર હવેથી અત્યાચાર નહિ કરું, અને આ રાજકન્યા આજથી તારી ધર્મની બહેન છે. ”

“ માનવરાજે પ્રતિજ્ઞા કરી. તે વ્યક્તિએ તેને જવા દીધો. પાપી જતો રહ્યો. તે વ્યક્તિએ સાલો અલગ કર્યો. તે પેલી સંન્યાસીની હતી. રાજકન્યા તેનાં પગમાં પડી. બાદ સંન્યાસીની રાજકન્યાને લઈ ત્યાંથી બહાર નીકળી અને વિશ્વરંભાને તેના મહેલમાં મૂકી ચાલતી થઈ. ”

પ્રકરણ ૧૩ મું.

મિત્રની શોધમાં.

ગુપ્તસ્થાનમાંથી નીકળેલો વીરકેતુ યોડા દિવસ ધર્મપુરમાં રોકાઈ ભદ્રાવતીમાં આવ્યો. ત્યાં આવી તપાસ કરતાં રાજા-બાળકુમાર રાજકન્યા અને વૈરીસિંહના ગૂમ ચવાની વિવિધ અફવાઓ સાંભળવામાં આવી. તે મહાન વિચારમાં પડ્યો, ભદ્રાવતી તેને શુન્યકાર બાસવા લાગ્યું. જાણે દૈવીકોષ થયો ન હોય એમ જણાવા લાગ્યું. ધોળે દિવસે શ્વાન રૂદન કરતાં હતાં. રાજ્યમાં અધીકારીઓના આપ ખુદ અમલથી ત્રાસ વર્તાઈ રહ્યો હતો, ગરીબ અને સામાન્ય મનુષ્યોનાં દુઃખની સીમા નહોતી. વીરકેતુનું હૃદય આવું જોઈ દ્રવવા લાગ્યું. તેના મનમાં થવા લાગ્યું કે; ભદ્રાવતીની આ શી દુર્દશા? નંદનવન સમાન નગર કે જેમાં રામ રાજ્ય ચાલતું હતું; તે આજે સ્મશાનવત્ જણાય છે. ત્રાસ-ભય

રોમ-રોઠથી પ્રભ હાલહવાલ થઇ ગઇ છે. આ શો દેવી કોપ ? રાણી મૃગલોચનીએ જીવતી ચૂડેલ સ્વરૂપ ધારણ કરી રાજ્ય અને રાજ્ય કુટુંબનાં મોજુસેનો સંહાર બચાવે રીતે કરવા માંડ્યો છે. ધિક્કાર છે રંઠા તને કે તેં તારા શિરછત્રનો નાશ કર્યો. કામાંધ બનેલી કુલટાએ કે જોણે વિપયના મુખને અર્થે પોતાના પેટના પુત્રનો નાશ કરી નાખ્યો તો તે બીજું શું ન કરે ? નીચ નારીનો વિશ્વાસ કરનાર બચાનક દુઃખમાં હુમે છે. નારીનો વિશ્વાસ કરનાર જીવતાંજ મરણના મુખમાં પ્રવેશ છે. નારી અને નાગણી એ બે બરાબર છે. વિપયાંધ થએલી વનીતા છતી આંખોએ અંધ બનેલી હોય છે. તેને સારાસારનું બાન હોતું નથી. પોતાના માર્ગમાં વિઘ્ન રૂપ થનારને તે ગમે એ પ્રકારે દૂર કરે છે. બદાવતીનું સર્વસ્વ નાશ કરનાર રાણી મૃગલોચનીજ છે. આ રાક્ષસીને દૂર કર્યા વિના અગર તેનો નાશ કર્યા વિના કદી પણ સુખ-શાન્તિ પ્રાપ્ત થનાર નથી. ચાલ જીવ હવે પ્રથમ મારા મિત્ર વૈરીસિંહને શોધી કાઢું. વીરભદ્ર પણ હાલમાં જણાતો નથી. મિત્રને ગમે ત્યાંથી જોળી કાઢીશ અને મારી આ માત્ર બૂમનો ઉદ્ધાર કરીશ. ”

વીરકેતુ આમ આત્મગત બોલી રહ્યો હતો. એવામાં એક સ્ત્રી તેની પાછળથી એકાએક નીકળી આવી તેના સામે ઉભી રહી બોલી,
“વીરકેતુ ! અહિં ઉભા રહી શું વિચાર કરે છે ? ”

“તે જાણવાની તારે શું જરૂર છે ? ” વીરકેતુએ ઉશ્કેરાઇને પૂછ્યું.

“મારે તારા વિચાર જાણવાની ધણી જરૂર છે. ” સ્ત્રીએ કહ્યું.

“પણ હું તને જોળખતો નથી. ”

“અને જોળખવાની તારે કંઈ જરૂર નથી. ”

“કેમ વાંફ ! ”

“એમજ.”

“ત્યારે મારા મનની વાત કેવી રીતે જાણી શકીશ?”

“તું જણાવશે તો ઠીક છે; નહિ તો હું સમજું” જાણ્યું હતું. વીરકેતુ! હું આ રાજ્યની હિતચિંતક છું. મારે તારા વિચાર જાણવા નથી. પણ તું જે વિચાર અહિં ઉભો રહી કર્યા કરે છે તેમાં ધણું જોખમ સમાવેલું છે.”

“જોખમ?”

“હા.”

“સ્પષ્ટ જણાવો?”

“તારી આસપાસ દુષ્મનો ભરે છે.”

“તે હું જાણ્યું છું.”

“તારે ગફલતમાં ન રહેવું. તું તારા મિત્રની શોધમાં જાય એ પહેલાં તારો ઝહેરો છૂપાવ અને વેશ બદલી જા. જે હું તને ઝહેરો છૂપાવવાની દવા આપું.” આમ બોલતી તે બાઇએ એક નાની શીશી વીરકેતુના હાથમાં આપી. વીરકેતુએ તરત તેમાંની દવા પોતાના મુખ પર લગાવી. ઝહેરો બદલાઈ ગયો આ પછી તે બાઇએ બીજી શીશી આપતાં કહ્યું.

“જ્યારે તારે અસલ સ્વરૂપમાં આવવું હોય ત્યારે, આ દવા લગાવજે.” કહી તે સ્ત્રી વીરકેતુના હાથમાં બીજી શીશી મુકી વીજળીની ગતીએ લાંથી ચાલતી થઈ. વીરકેતુ તેની પાછળ જોઈ રહ્યો. તેની વિસ્મયતાનો પાર રહ્યો નહિ.

વીરકેતુએ વિચારવશ અવસ્થામાં ધણો સમય વીતાવ્યો. તેના મનમાં અનેક પ્રકારના વિચાર અને શંકાઓ ઉત્પન્ન થવા લાગી. એ સ્ત્રી કોણ? તેના મનના કેવા વિચાર? શું તે દુષ્મનની જાસુસ તો

નહિ હોય ? રખેને મુખપર દવા લગાવવાનું કહી તેણે ઝેર તો નહિ આપ્યું હોય ને ?” વીરકેતુ આવા વિચાર કરે છે એટલામાંજ થોડેક દૂરથી તે સ્ત્રીનો કોમળ અવાજ તેના કાને સંભળાયો કે, “ તું તારા હૃદયમાં કંઈ પણ શંકાને સ્થાન આપીશ નહિ. હું પ્રભુના સોગન આધને કહું છું કે હું તારી હિતચિંતક છું. વળી તને મળીશ, આગળ વધ. વિજય તારા ભાગ્યમાં છે. ”

આ અવાજ ક્યાંથી આવે છે તેની તપાસ કરવા વીરકેતુ આસપાસ જોવા લાગ્યો પણ કાંઈ દેખાયું નહિ. છેવટે પોતે આગળ ચાલવાનું શરૂ કર્યું. પોતે શંકા લાવ્યો તેનો પસ્તાવો પણ થયો. વીરકેતુએ ઘોડા-પર સ્વારી કરેલી હતી. આખી રાત મુસાફરી કરી પ્રાતઃકાળ થતાં તે ઘોડાપરથી નીચે ઉતર્યો. તે સ્થળે એક નદી આવેલી હતી. કપડાં ઉતારી સરિતામાં સ્નાન કરવા પડ્યો. એવામાં એક વાંસની ભુંગળી તરતી તરતી તેની નજીક આવી. વીરકેતુએ તે ભુંગળીને હાથમાં પકડી. ભુંગળી ગોળ હતી. તેની ઉપર લાખનું સીલ કરેલું હતું. ભુંગળી પોલી હતી. તેને રંગેલી હતી. વીરકેતુની દ્રષ્ટિ લાખના સીલ પર પડી. અંદર શું હશે ? તેના મનમાં પ્રશ્ન થયો. બાદ સ્નાન કરી બહાર નીકળ્યો અને વસ્ત્ર બદલી એક વૃક્ષ નીચે જઈ બેઠો. પછી તે ભુંગળીને ફરીથી તપાસી ઉપરનું સીલ તોડવા નીશ્ચય કર્યો. પણ એવામાં કંઈક વિચાર થઈ આવતાં ભુંગળીને ખીસ્સામાં મૂકી ઘોડેસ્વાર થઈ તેણે આગળ ચાલવા માંડ્યું.

તેણે આખો દિવસ પોતાની મુસાફરી ચાલુજ રાખી. સાંજે કળા-કળાદી ખાંધ મુઠા સાંત કરી. દિવસના અમના લીધે તથા મુસાફરીથી તેને દંટાળો આવ્યો, તેથી નીચે ઉતરી ઘોડાનો ધાસીયો પાથરી તેની પર બેઠો. થોડી વાર થઈ તેવામાં એકાએક કંઈક યુમ સંભળાઈ તથા સાથે

વાઘની ભયંકર ગર્જના પણ સંભળાઇ. આથી વીરકેતુને વિચાર થયો કે નક્કી કેઈ માણસ વાઘના પંખમાં સપડાયું છે.

રાત્રિ પડી ચૂકી હતી. આકાશમાં ચંદ્ર ભગવાન પૃથ્વી પર્યટન કરી રહ્યા હતા. સર્વત્ર રૂપેરી ચંદ્રિકા પથરાઇ રહી હતી. સ્પષ્ટ શાન્ત હતી. કશું ખૂસો શાન્તિમાં ભંગરૂપ થઈ પડતી હતી. વીરકેતુ નિર્દોષની સ્થાયે જવાનો પોતાનો ધર્મ સમજી તત્કાળ ઉભો થયો. ઘોડો તૈયાર કર્યો અને ચારે તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી ઉપર સ્વાર થયો. પણ વાઘની ગર્જનાથી ઘોડો આગળ વધ્યો નહિ. વીરકેતુએ તેને ઘણીવાર ચામડ્યો ત્યારે આગળ ચાલ્યો. જે તરફથી અવાજ આવતો હતો, તે તરફ નેણે જવા માંડ્યું. તેણે કમરપટામાંથી ભરેલી પિસ્તોલ બહાર ખેંચી કાઢી હાથમાં પકડી. અવાજ નજીક સંભળાવા લાગ્યો. વીરકેતુ ત્યાં ગયો અને જુએ છે તો એક ભયંકર દેખાવ તેના જોવામાં આવ્યો. એક સ્ત્રીને વાઘે તે પંખમાં દબાવી હતી. તે અચળા ખુમો પાડતી હતી. બીજા ત્રણ ચાર માણસો ઝાડ ઉપર ચઢી ખુમો પાડતા હતા. વાઘની નજીક જઈ તે સ્ત્રીને બચાવવાની એકેની હિંમત ચાલતી નહોતી. તેઓ જ્યાં હતાં ત્યાંને ત્યાંજ રહી ખૂસો પાડતા હતા. તેમની ખૂસોથી વાઘ હજી તેનું કામ પૂરું કરી રહ્યો ન હતો. આવે દયાજનક દેખાવ જોઇ વીરકેતુને દયા આવી અને તેણે અચળાને બચાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે તરતજ ગોળી બહાર કર્યો, પણ તે ગોળી વાઘના માથા ઉપર થઇને ચાલી ગઇ. અવાજ સાંભળી વાઘ ચમક્યો અને સ્ત્રીને પડતી મૂકી જે તરફથી અવાજ આવ્યો તે તરફ ધસ્યો. તે બેશુદ્ધ સ્ત્રીને ઝાડ ઉપરનાં માણસો નીચે ઉતરી ઉપર લઇ ગયાં.

વાઘ ભયંકર ગર્જના કરતો ધસ્યો. આથી વીરકેતુને શૈય ચઢ્યું અને વીરહાક મારી પોતાના ઘોડાને આગળ ચલાવ્યો. વાઘ કદગ

ભારી ઘોડા પર પડ્યો. પણ વીરકેતુ બહાદુર હતો, વાઘ ઘોડા ઉપર પડે તે પહેલાં તો તેણે ઘોડાને ઝેડી મારી નીચે બેસાડી દીધો, તેથી વાઘ દૂર જઈ પડ્યો. બાદ તેણે ઘોડાને ઉભો કરી વાઘની ગરદન ઉપર ધા કર્યો. વાઘે ગર્જના કરી વન કંપાવી મુક્યું. પોતાનો પતિ દુઃખમાં આવી પડ્યો છે એમ ધારી વાઘણે ગુફામાંથી ગર્જના કરી પતિની સહાયે દોડી આવી. વીરકેતુ સાવધ હતો. તેણે વિચાર્યું કે, હવે ગમે એમ થાય, પણ આ બેને પૂરાં કરવાં. આ બન્ને હિંસક પ્રાણીયો છે, માણસ પણ અને જનવરોનાં દુશ્મન છે. હું આ બેઉનો ત્રાસ મટાડીશ. આમ વિચારતા વીરકેતુએ ઘોડાને આમતેમ ફેરવતાં અને વાઘ-વાઘણની શળ ચૂકાવતાં પિસ્તોલના ઉપરા સાપરી બહાર કરવા માંડ્યા. અંતે વાઘના કપાળમાં ગોળી વાગવાથી આથી વાઘ ત્રાડ મારી જમીન ઉપર પડ્યો. વીરકેતુએ તત્કાલ ધડથી જીવું કરી નાખ્યું. વાઘણ પોતાના પતિને મરણ પામેલો જોઈ તેનું વૈર લેવાને આવેશથી દોડી વીરકેતુએ તેને નજીક આવવા દઈ પેટમાં બાલો માર્યો અને બીજા હાથે તરવાર વડે તેની ગરદન ઉપર ધા કર્યો. વાઘણ પણ ધાયલ થઈ જમીન ઉપર પડી અને મરણને મળી ચૂકી. બન્ને કુર પ્રાણીઓનો અંત આવ્યો. વીરકેતુને પણ થોડી ધણી ઇજા થઈ હતી. ઘોડો ધણે ધાયલ થયો હતો. તેને ઘણે સ્થળે વાઘના પંજ વાગ્યા હતા. અથ લોહીથી તરબોળ થઈ ગયો હતો. વીરકેતુ નીચે ઉતર્યો કે તરત ઘોડો પણ નીચે પડ્યો અને પોતાના માલીકની તરફ છેલ્લીવારને માટે દષ્ટિ ફેંકી મરણ પામ્યો. ઘોડાના મરણથી વીરકેતુને ઘણું લાગી આવ્યું. તેની આંખોમાં અશ્રુ ઉભરાયાં. જાતવાન જનવરના મરણથી વીરકેતુ થોડીવાર રડ્યો. બાદ શાન્ત થઈ તેણે આસપાસ જોઈ વિચાર્યું કે, વાઘના સપાટામાં આવેલાં 'માણસો ક્યાં ગયાં ? શું તેઓ જતાં રહ્યાં હશે ?

ના ના, તેઓ આવી રાત્રીના વખતમાં નાશી જાયજ નહિ. એક-
માંથી ઉગર્યાં તો શું બીજામાં પડવા જાય? તે કદિ બનેજ નહિ. તેઓ
આટલામાંજ હશે. પણ તેમની મારે શી જરૂર છે? પણ તેઓ કેવી
રીતે અહીં સપડાયાં તે પુછવું તો જોઈએ. એમ ધારી તેમને શોધવા
માટે વીરકેતુ આમતેમ ફરવા લાગ્યો. પણ તેઓ ઝાડપર ચડી ગયેલાં
હોવાથી તેના જોવામાં આવ્યાં નહી. જે માણસો ઝાડપર ચડી ગયાં
હતાં તેઓએ લઢાઇનો મામલો શાંત થયેલો જોયો ત્યારે તેમનામાં
હિંમત આવી. જ્યારે વીરકેતુ ઝાડ નીચે આવ્યો ત્યારે એક માણસની
નજર તેના ઉપર પડી, તેણે કહ્યું કે હે વીરપુરુષ! આપ ઉભા રહો
અમે નીચે આવીએ છીએ. એમ કહી સર્વ માણસો વૃક્ષ ઉપરથી નીચે
ઉતર્યા. તેઓએ વીરકેતુનો ઘણો ઉપકાર માન્યો. પેલી સ્ત્રી પણ આ
વખતે સાવધ થયેલી હતી. તે બોલી, “હે વીરપુરુષ! આપે મને
જીવતદાન આપ્યું છે તો હું આપનો બદલો કોઇ ઉપાયે વાળી શક-
નાર નથી. આપ કોણ છો અને અહીં કેવી રીતે આવ્યા? તમને
પ્રભુએજ અમેને બચાવવા સારૂ મોકલ્યા હોય તેમ લાગે છે.”

“હું એક ક્ષત્રીય પુરુષ છું. કંઈ કામસર અહિંથી જતો હતો,
તેવામાં વાઘની ગર્જના તેમજ તમારી ઝુમો સાંભળી હું અહીં આ-
વ્યો, વાઢ તમે કોણ છો અને આ કુર પ્રાણીના પંજામાં કેવી
રીતે ફસાયાં. હતાં?”

“અમે પરદેશી છીએ. અહીંથી ચાર ગાઉ દૂર આવેલા ગામ-
માંથી અમે આજ સાંજે બીજે ગામ જવાને નીકળ્યાં હતાં. આ મારા ભાઈ
છે. તેમને મેં કહ્યું હતું કે આગળ રસ્તામાં વાઘને વાઘણુ રહે છે, તે ઘણાં
માણસોને મારે છે માટે અત્યારે નહી જતાં સવારે જઈશું, પણ તેમણે
માન્યું નહિ, તેથી નીરૂપાયે નીકળવું પડ્યું. અમે ચાલ્યાં આવતાં હતાં-

તેવામાં તે કુર પ્રાણીની નજર અમારા ઉપર પડી, તેથી તે અમારા તરફ દોડી આવ્યો. મારા બાઇઓએ તેને રોકવા બહુ મહેનત કરી પણ વ્યર્થ; તે પ્રાણીએ જાણે મનેજ મારવી ધારી હોય તે પ્રમાણે મારા દોષ સાથીને નહિ પળવતાં મારી તરફ આવ્યો અને મને પકડી. આ બાઇઓએ મને છોડાવવા બહુ કયું, તલવારના ધા તેના શરીર પર મારવા માંડ્યા, પણ તેની તેણે કંઈ દરકાર કરી નહિ અને બચકર ગર્જનાઓ કરવા માંડી, આથી મારા બાઇઓ જે બહુ બહાદુરી બતાવતા હતા તેઓને ખીક લાગી અને દૂર નાશી જઈ યુમો પાડવા લાગ્યા. અમારી યુમો સાંભળી છેવટે તમે અહીં આવ્યા અને મને બચારી અમારી ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો. આ મરી ગયેલા પ્રાણીઓનો ત્રાસ એટલો બધો હતો કે કંઈ કહેવાની વાતજ નહિ. આપ કોઈ રાજવંશી હો; તમારું બળ અપૂર્વ છે, તમે અમારા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે એટલુંજ નહિ પણ આસપાસના સર્વ લોકો ઉપર પણ ભારે ઉપકાર કર્યો છે. ઘણા લોકોનો આ કુર પ્રાણીઓએ નાશ કર્યો છે. હવે આપ અમારી સાથે ચાલો. અમારા મહેમાન થાવ. અમારી ઝૂંપડી પાવન કરો. તમારા પવિત્ર પગલાંથી અમે રંધ જનો પાવન થઈશું.”

“આપનું નામ?” એક માણસે પૂછ્યું.

“મારું નામ વીરવર છે.”

“નામ મજાનું છે. આપ પગે ચાલતા નીકળ્યા છો?” બીજા માણસે પૂછ્યું.

“ના.”

“ત્યારે કંઈ વાહન કેમ જણાતું નથી?”

“અહિં નજીકમાંજ છે.”

“શું અશ્વ છે?”

મિત્રની સેવમાં.

“હા.”

“નજીકમાં ક્યાં છે?”

“તે થયવત્ થઈ હાલ જમીન ઉપર પડ્યો છે.”

“સાથી?”

“વાઘ વાઘણના હુમલાથી.”

“શું ઘોડો મરણ પામ્યો છે?” બીએ પૂછ્યું.

“હા.”

“ફિક્કર નહિ, આપ અમારે ત્યાં પધારો. આપને જેવો જોઈશે તેવો અશ્વ મારે ઘેરથી મળશે.”

“ઉપકાર માનું છું; પણ મારો વિચાર હવે પગે ચાલવાનોજ છે.”

“કારણ?”

“મારે જરૂરતું કામ છે.”

“જો આપને જરૂરતું કામ હોય તો હું આપને રોડી શકતી નથી, પણ તમારો બદલો હું કેવી રીતે વાળીશ?”

“આમાં બદલો વાળવાનું છેજ નહિ.”

“કેમ? આપે તો જીવતદાન આપ્યું છે.”

“તેથી શું થયું? ફક્ત ફરજ બળવી છે, તેમાં કંઈ વિશેષ થયું નથી. હવે આગળ ઉપર કંઈ ભય છે કે?”

“ના, આગળ કંઈ ભય નથી.”

“હવે ત્યારે અમે હવે રજા લઈશું?” માણસોએ કહ્યું.

“જો આગળ ઉપર મારી જરૂર પડે તો હું સાથે આવું?”

“ના, આપને તરફી આપવાની જરૂર નથી. પણ આપ પગે ચાલીને જાઓ છો તે અમને ઉચિત લાગતું નથી. કૃપા કરી અમારી સાથે આવો તો ઘણું સાફ. તમે નથી આવતા તેથી અમને ઘણું દુઃખ લાગે છે.”

“ ઠીક, આપની મરજી તેમ છે તો બસે હું તમારી સાથે આવું છું; પણ મને એટલું વચન આપો કે સાંજ પડતાં મને વિદાય કરી દેવો. ”

“ આપની મરજી પ્રમાણે થશે. તમારા મનમાં કંઈ વહેમ લાવશો નહિ. ”

સઘળાંએ ચાલવા માંડ્યું, સવાર થતાં ગામમાં આવી પહોંચ્યાં. જે સ્ત્રી વાઘના પંજમાં ડસાઈ હતી, તે આ ગામના મુખીની પુત્રી હતી. તેણે ઘેર આવી તેના બાપને સઘળી વાત કરી. તેના પિતાએ વીરકેતુનો ઉપકાર માન્યો અને પોતાનો મિત્ર થવા કહ્યું. મુખીનું નામ જયમલ હતું. તે ઘણો વિદ્વાન હતો. જ્યોતીશી હતો વળી કેટલીક ઉપવિદ્યાઓ પણ જાણતો હતો. વીરકેતુએ તે માણસ ભવિષ્યમાં મદદગાર થશે ધારી તેની મૈત્રિ કબુલ કરી. બાદ સાંજ પડતાં વીરકેતુ જવાને તૈયાર થયો; પણ જયમલે તેને જવા દેવાની ના પાડી. વીરકેતુએ આજીજી-પૂર્વક પોતાને જવા દેવાની રજા આપવાને કહ્યું અને જણાવ્યું કે માંડે કામ પૂર્ણ થતાં હું જરૂર અહિં આવીશ અને કહેશો ત્યાં સુધી રોકાઈશ. ”

“ એવું તે કેવું કામ છે કે જેથી તમારે અત્યારેજ જવું છે ? ” જયમલે પૂછ્યું.

“ ઘણું અગત્યનું કામ છે, મારા ભાવી સુખનો આધાર મારા આ કામપરજ રહેલો છે. ”

“ ત્યારે તો હું પણ તમારા કામમાં સહાય કરવા તમારી સાથેજ આવું છું. ”

“ ના, કંઈ જરૂર નથી; આપને નાહકનો શ્રમ શા માટે ? ”

“ જો આપે મૈત્રીનું વચન બરોબર આપ્યું હોય ને તે પાળવું હોય તો મને સાથે આવવા દો ? ”

વીરકેતુ વચનથી બંધાએલો હતો, તેથી તેનાથી વધુ બોલી શકાયું નહિ. ભલે તમારી મરજી હોય તો આવો, પણ માફ મન એમ કહે છે કે તમે અહીં રહો ને હાલ મને એકલાને જવા દ્યો. આ કામમાં કંઈ એકનુંજ કામ છે. વળી જરૂર પડશે તો આપને તરત ખબર આપી મદદે બોલાવીશ.”

“તે કામ શું છે એ જણાવવાની મેહરબાની કરો?”

“તે તમે આગળ ઉપર જાણશો.”

“ઠીક પણ જ્યારે તમારા મનને ખોટું લાગે છે, તો તમે એકલા જાઓ; પણ તમારે માટે જોઈએ તેવો ઘોડો લેતા જાઓ; ઘોડાથી માર્ગ જલ્દી કરાશે.” જયમલે ઘોડો લઈ જવાનો આગ્રહ કર્યો.

“ભલે તમારો અશ્વ લઈ જઈશ.” બાદ વીરકેતુએ જયમલની સાથે એસી રાતનું વાગું કરી લીધું. સેવકે અશ્વ તૈયાર કર્યો. વીરકેતુ જવા નીકળ્યો. જયમલ ગામના પાદર સુધી વળાવા ગયો અને પાછા વળતાં કહ્યું, “ભાઈ સંભાળીને જાજો અને આ મિત્રને બૂલશો નહિ.”

“આ પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તમને બૂલાશે નહિ. હવે પધારો. મારી શીકર કરશે નહિ.” કહી વીરકેતુએ અશ્વને દોડાવી મૂક્યો. જયમલ પાછો ફરી ઘેર આવ્યો.

જયમલથી છૂટો પડેલો વીરકેતુ ઘોડાને દોડાવવા લાગ્યો. નદી કીનારે તે આગળ વધતો હતો. રાત્રિ અજવાળી હતી. દસ વાગતાં વીરકેતુ બે રસ્તા આગળ આવ્યો. તેને વિચાર થયો કે હવે કયે રસ્તે જવું? જો દિવસ હોત તો કોઈ માણસને પુછું, પણ આ રાત્રીને સમયે કોને પૂછું? આલ જીવ હવે થાય તે ખરું, એમ ધારી તે એક નીજે રસ્તે ચલ્યો. તેને થોડો વખત રસ્તો ધણેજ સુગમ લાગ્યો, તેથી તેને લાગ્યું કે, નક્કી આ રસ્તો બીજી તરફ જશે. આગળ જતાં

રસ્તો સાંકડો થતો ગયો. છેવટે રસ્તો ખીલકુલ અટક્યો થયો. વીરકે-
તુએ વિચાર કર્યો કે રસ્તો પૂરો થયો, કદાચ આગળ આવશે એમ
ધારી તે આગળ વધવા લાગ્યો, જેમ જેમ તે આગળ જવા લાગ્યો
તેમ તેમ રસ્તો વિકટ આવવા લાગ્યો. છેવટે તેને આગળ વધવું
બયકારક ભાસ્યું. તે ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને ઘોડાને દોરીને
ચાલવા લાગ્યો. આગળ ગાદી ઝડી આવેલી હતી. થોડેક દૂર આગળ
જતાં રસ્તો તદ્દન બંધ થયો. વીરકેતુ આમ તેમ ફરવા લાગ્યો.
ઘણી ફર્યો પણ આગળ જવાનો માર્ગ મળ્યો નહિ. ઝડીને લીધે
ચંદ્રનું અજવાળું પણ ખરાબર જણાતું નહોતું. વીરકેતુ થાક્યો, કંટાળ્યો
અને બોલ્યો, “ હે હરી હવે ક્યાં જવું ? હું રાત્રિએ સાહસ કરી
નીકળ્યો અને આ વિકટ વગડાની ઝડીમાં આવી ફસા્યો. હવે સવાર
સૂધી અહિંજ રોકાવું પડશે. ખરેખર ! અત્યારે મારી દશા ઘણી ખરાબ
થઈ પડી છે. ” આમ શેષતો વીરકેતુ નીરાશ વદને ત્યાં બેસી
રહ્યો. રાત્રિ વિતતાં તેની આંખો ઉંઘથી ઘેરાવા લાગી. ઘોડાને
ઝડના થડે બાંધી તે જમીનપર સૂતો; અને થોડી વારમાં ઉંઘી ગયો.
ઉંઘમાં સંભય ઝપાટાબંધ જવા લાગ્યો. અંતે મળસકું થયું. ચંદ્રનું
રૂપેરી તેજ શીકું થવા લાગ્યું. નક્ષત્રો પણ જાંખા જણાવા લાગ્યાં.
પૂર્વમાં લાલ રંગ ધીમે ધીમે પથરાવા લાગ્યો. આ વખતે આ વિકટ
વગડાના નિર્જન સ્થાનમાં દશેક માણસોનું ટોળું ચાલ્યું આવ્યું.
સઘળા શસ્ત્રાસ્ત્રથી સજ્જ થએલા હતા. કમ્બરપર તલ્વારો લટકતી
હતી. મુખપર યુગનીઓ બાંધેલી હતી. પિશાચના ટોળા સમાન
તેમનો દેખાવ હતો. ચાલતા-ચાલતા તેઓ જ્યાં વીરકેતુ સૂતો હતો ત્યાં
આવ્યા. એક માણસની નજર ઉંઘતા વીરકેતુ પર પડી. તેણે સઘળાને
ઠસારતથી આગળ વધતા અટકાવ્યા. સઘળાઓએ વીરકેતુ તરફ

દષ્ટિ કરી. તેઓ કંઈક આશ્ચર્ય પણ પામ્યા. સર્વે એક બીજાના યુગ્મ સામે જોવા લાગ્યા. એવામાં તેમાંના એક માણસે સમજ ન પડે એવી ભાષામાં કંઈક કહ્યું કે જેથી બે બીજાંય માણસોએ ઉંઘતા વીર-કેતુની નજીક જઈ તેને કંઈક દવા સુંઘાડી અને પછી તેમાંના એકે તેને પીઠપર નાખી ચાલવા માંડ્યું. એકે વીરકેતુના ઘોડાને દોરી ચાલવા માંડ્યું. સઘળા ચાલતા-ચાલતા એક મોટા કિલ્લામાં દાખલ થયા. આ કિલ્લો જંગલમાં આવેલો હતો, તેની અંદર એક મોટું મકાન આવેલું હતું. આ મકાન જણે નવુંજ બનાવ્યું હોય એમ જણાતું હતું. સઘળા માણસો કિલ્લામાં આવ્યા અને મકાનમાં દાખલ થઈ વીરકેતુને એક પથારી પાથરી તે પર સૂતાર્યો. આ વખતે પ્રાતઃકાળ થઈ ચૂક્યો હતો. એક માણસે વીરકેતુને ખીજ દવા સુંઘાડી. થોડી-વારમાંજ તે સાવધ થયો, તેણે આંખો ઉઘાડી આસપાસ જોયું તો તેને તેની અન્ય અન્યબીતી અંદર જણાયું કે પોતે એક મકાનમાં સૂતો છે અને પોતાની આસપાસ માણસો ખેડેલા છે. તે આશ્ચર્ય પામી વિચારવા લાગ્યો કે હું તો ઘોર જંગલમાં પડ્યો હતો; તે અહિં ક્યાંથી? આ મકાન શું અને આ માણસો કોણ?

આમ વિચારતા વીરકેતુએ બેઠા થઈ પોતાની નજીકમાં ખેડેલા એક માણસને પૂછ્યું, “ભાઈ! તમે કોણ છો?”

“જંગલના અધીપતી.” તે માણસે જવાબ આપ્યો.

વીરકેતુ સ્તબ્ધ બન્યો. જંગલના અધીપતી એટલે? શું ચોર હુંટારા હશે? શું ખખર પડે?

લાવ શરી પૂછું. “ભાઈ! જંગલના અધીપતી એટલે રાજા. ત્યારે શું તમે આ જંગલના રાજા છો?”

“હા.”

“ જંગલમાં કોનીપર રાજ્ય ચલાવો છો ? ”

“ અમારા જંગલમાં જે રહેતું હોય તેની પર. ”

“ જંગલમાં તો હિંસક પ્રાણીઓ અને ઝાડ હોય છે. ”

“ તે અમારી પ્રજા છે. ”

“ ત્યારે માણસો તો નહિજ ને ? ”

“ અમારા જંગલમાં જે માણસ આવે; તે તરતજ અમારે તાબે થઈ જાય છે. ”

“ એટલે ? ”

“ અમે માણસોને અમારાં હથીઆરથી તાબે કરીએ છીએ. ”

“ તાબે કરીને શું કરો છો ? ”

“ તેની પાસે જે હોય છે તે પડાવી લઈ તેને વિદાય કરી દઈએ છીએ. ”

“ ત્યારે તો તમે બચકર લુટારા. ”

“ ના, અમે દયાવાન લુટારા. ”

“ કેવી રીતે ? ”

“ અમે કોઈ ગરીબ; કોઈ બ્રાહ્મણ-ભાટ અગર સ્ત્રી બાળકોને ત્રાસ આપતા નથી. પણ તેમને અમારી યથાશક્તિ મદદ આપી સન્માન પૂર્વક વિદાય કરીએ છીએ. ”

“ ત્યારે તમે ત્રાસ કોને આપો છો ? ”

“ દોલતના મદથી મદાંધ બનેલા અને ગરીબોને તુલુવત ગણી જુદા ગુજરનાર શ્રીમાનો, રાજ કે પછી ઠાકોર હોય તેને અમે અમારાં બળથી પાયમાલ કરી તેમનો ગર્વ ઉતારીએ છીએ. ”

“ શું એવાં માણસોનાં ખૂન કરો છો ? ”

“ ના, ખૂન તો ન ફટકેજ કરીએ છીએ. ધણે ભાગે તો તેવા જુદા પૈસાદારને બીખારી બનાવી કાઢી મૂકીએ છીએ. ”

“ તમારો સરદાર કોણ છે ? ”

“ કોઈ નહિ; અમે બધા પોતેજ સરદાર છીએ. ”

“ તમારા મત જુદા પડતા નથી ? ”

“ ના, અમે એકજ મતથી કામ કરીએ છીએ. ”

“ આ ધંધો ક્યારનો શરૂ કર્યો છે ? ”

“ લગભગ વીસ વરસથી. અમને આ ધંધો કરવાનું ઉત્તેજન આપનાર અમારી પર રાજ્ય કરનાર એક રાજા હતો. તે રાજાએ અન્યાયથી અમારું સર્વ પડાવી લઈ અમને ગુલામ બનાવ્યા. અમે સામા થયા. ન્યાય માગ્યો; પણ ન્યાયને બદલે કેદ મળી. અમે જેલ તોડી નાઠા અને જંગલમાં આવી અમારો આ ધંધો ધમધેકાર ચલાવવા લાગ્યા. અમને અન્યાય કરનાર રાજાનું અંતે અમે ખૂન કરી અમારું વૈર લીધું છે. ”

“ ત્યારે હવે મારું શું કરવું ધાર્યું છે ? ” વીરકેતુએ હતાશ થઈને પૂછ્યું.

“ તમે જો સાચું બોલશો તો ઇચ્છા પ્રમાણે જીવતા જઈ શકશો. ”

“ હું કદી જુહું બોલતોજ નથી. ”

“ ત્યારે જણાવો કે તમે કોણ છો ? ”

“ હું રજપૂત છું. ”

“ રજપૂત તો ખરા, પણ ક્યાંના ? શું નામ વગેરે જણાવો. ”

“ ભાઈ ! મારી આસપાસ ધણા સત્રુઓ ભમે છે; તેથી મારું નામ અને ગામ જણાવતાં ગભરાઉં છું. ”

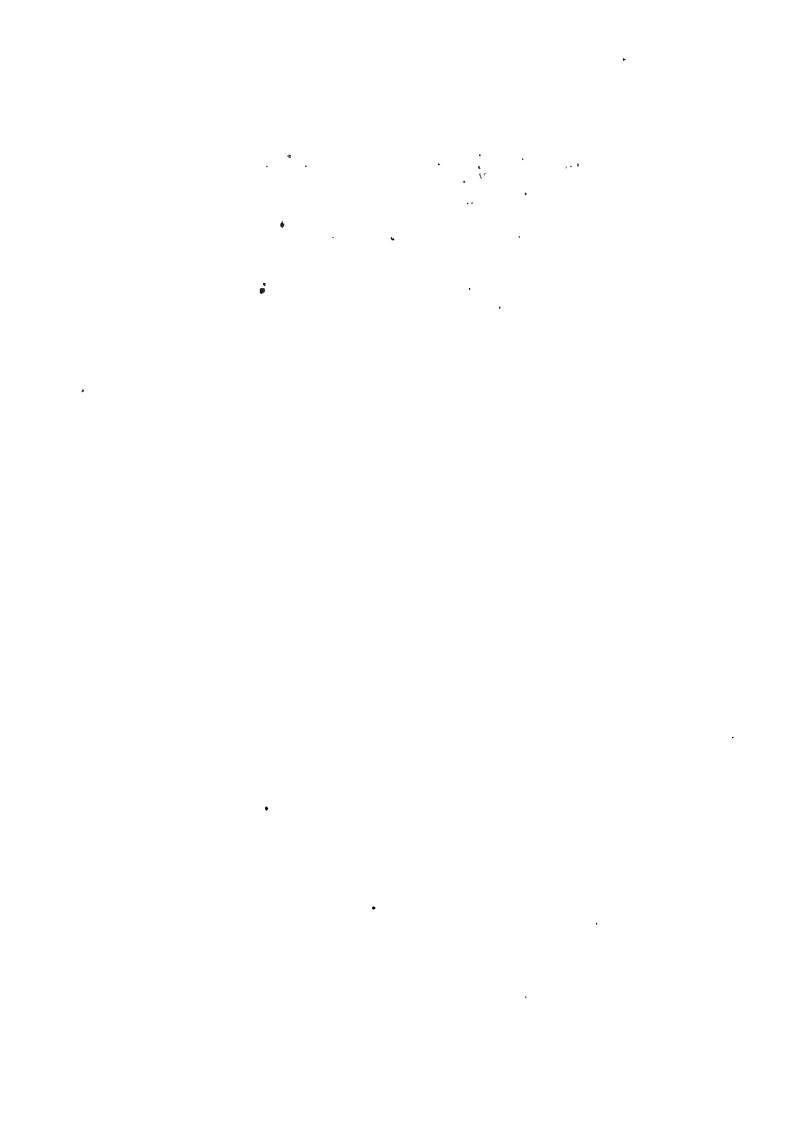
“ અમે નિર્દોષના રખવાળ છીએ. કંઈ પણ શ્રીકર કર્યા વિના જાણાવો ? ”

વીરકેતુએ થોડીકવાર વિચાર કરી પોતાની તમામ હકીકત જણાવી દીધી. તેના સત્ય બોલવાથી હુંદારા પ્રસન્ન થયા. એકે કહ્યું, “વીરકેતુ ! તારા પાપી બાપને અમે જોળખીએ છીએ. અમે તેના ઘાટ ઘડવાના વિચારમાં જ છીએ. અમે તને એક સરતે તારા કામમાં મદદ કરીશું. તે સરત એ કે જ્યારે તારૂં ધારેલું કામ પૂરું થાય; ત્યારે અમને તારે એક મોટી જગીર કાઢી આપવી; કે જે અમે અને અમારા વારસો વંશપરંપરા ભોગવીએ. અમને જગીર મળ્યા પછી અમે અમારો આ ઘંધો ત્યજી દઈશું. જે તને આ સરત કમુલ હોય તો અમે તને આ પળેજ છોડી કરીશું અને તને અમારી મદદની જરૂર પડતાં હાજર થઈશું.”

વીરકેતુએ તસ્તજ હા પાડી. એક માણસ કાગળ લાવ્યો. વીરકેતુએ જગીર આપવાનો દસ્તાવેજ કરી આપ્યો. આ પછી તે માણસાએ વીરકેતુની સારી સરભરા કરી ખાનપાનથી સંતુષ્ટ કરી તેને આનંદ પમાડ્યો. કૂર હુંદારા વીરકેતુના દોસ્તો બની ગયા. વીરકેતુ ત્રણ દિવસ ત્યાં રહ્યો. બાદ સર્વની રજા લઈ વીરકેતુ ઘોડેસ્વાર થઈ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

ଅହାତୁର ଆମା.

બહાદુર બાબા.

ભાગ બીજો.

પ્રકરણ ૧ છું.

ભુંગળીના લેદ.

પ્રભાતકાળના સુરમ્ય સમયને થોડીવાર હતી. શિતળ પવન ઊડતો હતો. પક્ષીઓ કીલકીલાટ કરી રહ્યાં હતાં. પુર્વ દિશામાં સુર્યનારાયણનું સ્વાગત કરવાને લાલ રંગના સાથીઆ પૂરાયા હતા. અરણે રથ તૈયાર રાખ્યો હતો. થોડીવારમાંજ આકાશપટમાં ભારકર ભગવાન બહુકી નીકળ્યા. જાંખા તેજની જગાએ સુવર્ણ કિરણો પથરાયાં. પ્રભુએ પ્રવાસ શરૂ કર્યો. ચોર નિશાચરો નાશી છૂપાઈ ગયા. જગત ઝળહળી રહ્યું. આવા આનંદમય સમયે કાંઈ એક સાધુ નદી ઉપર નહાવા માટે આવ્યો હતો. તે યોગીએ તેના આખા શરીરે ભરમ લગાવેલી હતી. પગમાં ચાખડીઓ પહેરેલી હતી, શરીરે ભગવી કફની ધારણ કરેલી હતી. નદી કિનારે બેઠેલો સાધુ સુખ મંજન કરતો હતો ને નદીના જળ તરંગો નિહાળતો હતો. એવામાં તેની નજરે એક ભુંગળી તણાઈ આવતી જણાઈ. સાધુએ નદીમાં પડી ભુંગળીને લપ લીધી. વીરકેતુને મળેલી ભુંગળીના જેવીજ આ ભુંગળી હતી. સાધુએ કિનારે આવી ભુંગળીને જમીનપર મુકી

સ્નાન કરવાનો આરંભ કર્યો. એવામાં એક ઘોડેસ્વાર ત્યાં આવ્યો. અને સાધુને જોઈ ઘોડાપરથી નીચે ઉતર્યો અને કિનારાપર બેસી સરિતાના વહેતા જળ તરફ જોઈ બોલ્યો, “ રાત્રે ચંદ્રના પ્રકાશથી જમીન પહાડ વીગેરે રૂપેરી રંગથી છવાઈ ગયેલું દેખાય છે અને દિવસે સૂર્યના તેજથી સોનેરી દેખાય છે. પ્રાતઃકાળ સુરમ્ય છે. આમ બોલતો તે આસપાસ નજર ફેરવવા લાગ્યો, તો તેની નજર નદીના કિનારાપર પડેલી ભુંગળીપર પડી. આ ઘોડેસ્વાર વીરકેતુ હતો. પોતાની પાસે છે એવી ભુંગળી નજીકમાં જોઈ તેણે ઉપાડી લીધી અને પોતાની ભુંગળી બહાર કાઢી તેની સાથે સરખામણી કરી. તેને વિચાર થયો કે આવી ભુંગળીઓ નદીમાં તરતી મુકનાર કોણ હશે ? શું કારણ હશે ? વળી સીલ સાથી ક્યું હશે. ” વીરકેતુ આમ વિચાર કરે છે; એવામાં સાધુએ પોતાની ભુંગળી તેના હાથમાં જોઈ ખૂબ મારી કહ્યું, “ બાઈ ! એ ભુંગળી મારી છે. મેં તેને નદીમાંથી બહાર કાઢી છે. માટે હતી ત્યાં મૂકી દે. ”

“ મહારાજ ! આવી એક બીજી ભુંગળી પણ મારી પાસે છે. ” વીરકેતુએ કહ્યું.

યોગી આ સાંભળી વિચારમાં પડ્યો અને સ્નાન કરી કિનારા પર આવી વસ્ત્ર બદલી તેણે પૂછ્યું “ તમે કોણ છો ? ક્યાંથી આવો છો ? ”

“ મહારાજ ! હું સુસાદર છું અને એક અગત્યના કામ માં નીકળ્યો છું. વાઈ આપને આ ભુંગળી નદીમાંથી મળી ? ”

“ હા. ” સાધુએ કહ્યું.

“ આવી ભુંગળીઓ નદીમાં કોણ નાખતું હશે ? ” વીરકેતુએ પૂછ્યું.

“ નારાયણ જાણે. ”

“વળી ઉપર લાખનું સીલ ક્યું છે.”

“હા.”

“મને લાગે છે કે આ ભુગળી અંદરથી પોલી હતી ?”

“હા.”

“અંદર કંઈક હોય એમ પણ મને શક છે.” વીરકેતુએ કહ્યું.

“મારું અનુમાન પણ એવું જ છે.” સાધુએ કહ્યું.

“ત્યારે આપણે એક ભુગળી ભાંગી નાખીશું ?”

“ના, તેનું સીલ તોડી નાખે.”

વીરકેતુએ ભુગળીના એક છેડાપર કરેલું લાખનું સીલ ખોલી નાખ્યું. ભુગળી પોલી જણાઈ. અંદર તપાસ કરતાં કાગળનો એક કટકો માલમ પડ્યો. વીરકેતુએ કાગળને બહાર કાઢ્યો. કાગળ નાનો હતો. વાળીને મૂકેલો હતો, વીરકેતુએ ઉકેલ્યો. તેમાં કોઈક બાળક અગર સોના હાથના લખેલા અક્ષરો જણાયા. વીરકેતુએ વાંચવા માંડ્યું. આ પ્રમાણે તેમાં લખેલું હતું.

જગતમાં પરોપકાર અને દયાધર્મ પાળનારા જનો પ્રત્યે.

ભદ્રાવતી નગરથી દૂર વિકટ વગડામાં આવેલા એક ગમખી ખંડીએરથી થોડેક દૂર પહાડોની તળેટીમાં એક ગામ આવેલું છે. ત્યાંના ડાકોરનું નામ ખેમરાજ છે. તેનો ધંધો જીવનનો છે. તેના પંજમાં એક ગરીબ અબળા ફસાએલી છે. ડાકોર તેનીપર મોહાંધ થયો છે. તેના પંજમાં ફસાએલી અરહાય અબળાએ સમય વર્તી બેને જણાવ્યું છે કે અમુક દિવસ પછી તારી સાથે લગ્ન કરીશ. તે દિવસ નજીક આવતો જાય છે. અબળાની બહાર ચઢનારને મારી પ્રાર્થના છે કે આ ભુગળી મેં આરમી મૂકી છે. ફક્ત પાંચ દિવસ હવે બાકી રહ્યા છે. તે અરસામાં જો મદદ નહિ મળે તો મંકટમાં

સંક્રાંતિએલી અબજાને પ્રાણ ત્યાગ વિના મીઠો એક પણ રસ્તો રહેશે નહિ. જે પારકાને દુઃખે દાઝનારા હોય, જે ગૌબાળક-સ્ત્રીની રક્ષા કરનારા હોય અને જે ખરો આર્થપુત્ર હોય તેણે આ પત્ર વાંચતાંજ એક દુઃખીયારીની બહાર દોડ્યા આવવું. આ નદીના કિનારે આવેલા એક મકાનમાં મને પૂરવામાં આવી છે. ઉત્તર દિશાના માર્ગે કિનારે ચાલ્યા આવવાથી મકાન આગળ અવાશે. દીનબાળાને! ઉદ્ધાર કરો-જલીમ જીલ્મીથી બચાવો.....”

પત્રમાં આટલું લખ્યું હતું. નીચે લખનારનું નામ કે સહિ કરેલી નહોતી. વીરકેતુએ સાધુની તરફ જોયું. સાધુ વિચારમાં પડેલા જણાયો. વીરકેતુએ પૂછ્યું, “આપણ! લખાણ સાંભળ્યું ને?”

“હા, કોઈ દુઃખી બાઈ મદદ માગે છે.”

“આપણે મદદ જવું જોઈએ.” વીરકેતુએ કહ્યું.

“હા, આપણે ધર્મ છે.”

“આવો દુષ્ટ ઠાકોર કાણ હશે?”

“તે એક લુટારો છે. તેનો ત્રાસ ધણો છે. ભદ્રાવતિના સેનાપતિ માનવરાજનો તે મિત્ર છે.”

“એમ કે?” વીરકેતુએ કહ્યું.

“તે બાઈને મદદ કરવાની ધણી જરૂર છે.”

“હા, પાંચ દિવસ બાકી છે.”

“તેટલા વખતમાં કંઈ કરવું જોઈએ.”

“આપણ! કેવી રીતે કામ લેવું?”

“હું તેજ વિચાર કરું છું.”

“આપણ! વિચાર કરવાથી કંઈ પણ વળનાર નથી.”

“ત્યારે કરવું શું?”

“ એકદમ ઉપડવું ? ”

“ સાહસ કરતાં વિચારની જરૂર છે. ” આમ બોલતો સાધુ મૌન રહી ઉઠા વિચારમાં પડ્યો. વિચારવશ સાધુના મુખપર ગુસ્સાની લાગણીઓ પ્રત્યક્ષ જણાવા લાગી. તેણે એક નિઃશ્વાસ નાખી બોલવા માડ્યું, “ પ્રિય શાન્તા ! આ તારાજ હસ્તાક્ષરો છે. તુંજ હુંખમાં દટાઈ છે. પણ શીકર કરીશ નહિ. હું પ્રાણાંતે પણ તારું રક્ષણ કરીશ. ” આમ બોલતો સાધુ વીરકેતુ નજીકમાં છે જણી મૌન રહ્યો. તેના ઉદ્દગાર સાંભળી વીરકેતુ આશ્ચર્ય પામી આત્મગત્ત બોલ્યો, “ આશું ! સાધુએ શાન્તા શબ્દ કહ્યો તેથી મને વિસ્મયતા પ્રાપ્ત થાય છે. શું સાધુ તેને ઝાળખતો હશે ? મને તો કંઈક ભેદ બાસે છે. કીક છે જે હશે તે હમણાં જણાશે. ”

ખાકો ! આ સાધુ અન્ય કોઈ નહિ પણ વૈરીસિંહ હતો. ગુસ્સા આશ્રમમાંથી સ્નાનાર્થે આવ્યો હતો. વીરકેતુ તેના મિત્ર હતો. હજી પરસ્પર ઝાળખાણ પડી નથી. વૈરીસિંહ સાધુ છે અને વીરકેતુનું મુખ બદલાએલું છે એટલે એક ખીજને કેવી રીતે ઝાળખી શકે ? ”

પણ વીરકેતુને વહેમ પડ્યો કે આ યોગીની મુખાકૃતી વૈરીસિંહને મળતી આવે છે, પણ તે અહિં ક્યાંથી હોય ? એ તો રાજની શોધમાં નીકળ્યો છે. તે આમ યોગી ક્યાંથી થાય ! એવા માણસો તો ઘણા હશે ! પણ તે વિચાર શાના કરતો હશે ? ખરેખર એક અખજાને હુંખમાં સપડાએલી જોઈને ગમે તેવાને દયા ઉપજે તો આ મહાત્મા છે તો તેમને દયા આવે તેમાં શી નવાઈ ? તે બાઈની દયા આખ-ચાથી તેમનું મુખ ઉતરી ગયું છે, પણ લાવ પુછવા તો દે. કહી તેણે પૂછ્યું, “ બાપજી ! શું વિચારમાં મશગુલ થયા છો ? ”

“ કંઈ નહીં રહેજ. આ પત્ર લખનાર સ્ત્રી હુંખમાં પડી છે

તેની દયા આવે છે, હવે તેને થોડા દિવસ બાકી રહ્યા છે. તે દિવસો પુરા થયે તે બીલ ઠાકાર તે અબજાને સતાવશે માટે તેને ગમે એ પ્રકારે બચાવવી જોઈએ હું તેજ વિચાર કરું છું.” સાધુએ જણાવ્યું.

“ તેને જરૂર બચાવવીજ જોઈએ. ” વીરકેતુએ ટેકા આપ્યો.

“ પણ તેને કેવી રીતે બચાવવી ? ”

“ તે ત્યાં ગયા પછી સમજાશે. ચાલો હું પણ આપની સાથે આવું છું. ”

“ અહિંથી બારોબાર મારાથી આવી શકાશે નહિ. ”

“ કેમ ? ” વીરકેતુએ પૂછ્યું.

“ મારા ગુરૂની મારે આજ્ઞા લેવી જોઈએ. ”

“ ત્યારે ચાલો તેમની આજ્ઞા લઈ લઈએ. ”

“ તમે અહિં બેસો, હું આજ્ઞા લઈ તરતજ પાછો આવું છું. ”

“ મહારાજ ! જો આવવાનો વિચાર હોય તોજ મને ખોટી કરજો. કારણકે મારે ધણું જરૂરી કામ છે. ”

“ હું જરૂર આવું છું. બહુવાર નહિ થાય. ”

“ આશ્રમ કેટલે દૂર છે ? ”

“ નજીકમાંજ છે. ”

“ ત્યારે જઈ આવો. ”

સાધુ ચાલતો થયો. વીરકેતુ તેની પાછળ જોઈ રહ્યો. તેના મનમાં કંઈકે શંકા પણ ઉત્પન્ન થઈ. પેલી તરફ યુવાન સાધુ આશ્રમમાં આવ્યો અને ગુરૂની પાસે જઈ સધળી વાત કરી અને પછી પોતાની પાસેની ભુંગળીને પણ ભાગી અંદરથી કાગળ કાઢી ગુરૂને વંચાવી કહ્યું, “ પ્રભુ આજ્ઞા આપો. ”

“ પણ તું બદાવતી નહિ જવાનું વચન આપ. ”

“ ત્યાં નહિ જાઉં. ”

“ વાઈ એ સ્ત્રી કોણ છે ? ” શુરએ પૂછ્યું.

“ બદ્રાવતીના એક માનનીય સરદારની પુત્રી છે. ”

“ શું સામંતરાજની પુત્રી ? ”

“ હા. ”

“ તેનું નામ ? ”

“ શાન્તા. ”

“ ખરેખર તે બાહોશ બાળા છે. ”

“ હા, તેની હિંમત અપાર છે. તે ન છૂટકેજ બીજાની મદદ માગે છે. ”

“ તારાં લગ્ન એની સાથે થયાં છે ? ”

“ ના, અમે હજી અવિવાહિતજ છીએ. ”

“ ભવિષ્યમાં તે તારી અર્ધાંગના થશે. ”

“ આપની આશિષ સરજ થાવ. ”

“ પણ તેને બચાવવા જતાં તારે ધણું સહન કરવું પડશે ? ”

“ કેમ વાઈ ? ”

“ તે બીલ દાકોર ધણો બચંકર માણસ છે. ”

“ હું પણ તેને મારા બળતું બાન કરાવીશ. ”

“ તું તેને પહોંચી નહિ શકે ? ”

“ થનાર હશે તે થશે. ”

“ સાહસમાં હાની છે. ”

“ મરવું એકજ વાર છે. ”

“ જીવન અમૂલ્ય છે. ”

“ પારકાના કલ્યાણમાં જીવનને અમૂલ્ય નહિ માનનારનું જીવન ધન્ય ગણાય છે. ”

“પણ તું કરીશ શું?” ગુરૂએ કહ્યું.

“સમય સીમવાડશે.”

“જીવ જશે તો?”

“મહારાજ! આપ જાણો છો કે હું ક્ષત્રીય પુત્ર છું. મરણના નામથી હું બીહતો નથી. મરવું તે તો ક્ષત્રીયને રમત છે. આ મારા મસ્તક પર જન્મથી કાળ ચક્ર ફરે છે. તો મારે મરણની શામાટે દરકાર સંખ્યા જોઈએ?”

“બહા! તારી હિંમત અપૂર્વ છે. મારો આશીર્વાદ છે કે તારું કામ સફળ થશે.”

“બહુ સાહે મહારાજ આપની વાણી સફળ થાવ. પ્રભુ તે સ્થળ અત્રેથી કેટલે દૂર છે?”

“તે અહીંથી પાસે છે પણ જતાં મુશ્કેલી નડશે.”

“કેમ?”

“સ્ત્રોતો વિકટ છે.”

“શીકર નહિ. હું ગમે એ પ્રકારે ત્યાં જઈશ અને મારું કાર્ય કરીશ. પ્રભુ આપ્તા આપો. હું વિદાય થાઉં.” વૈરીસિંહે કહ્યું.

“જા, મારી આજ્ઞા છે. તારું કામ સફળ થશે; પણ આ કામ કરવા તું એકલો જાજે. ખીન્ન કોઈને સાથે લઈ જઈશ નહિ.” ગુરૂએ જણાવ્યું.

“કેમ પ્રભુ!”

“એમજ. બહાદુર પુરૂષો પોતાના બળથીજ વિજય મેળવે છે.”

“હીક, હું પણ એમજ કરીશ.”

“આપણા આશ્રમમાં એ ઘોડા છે; તેમાંથી ક્ષાલ રંગનો ઘોડો લઈજા. તે ઘોડા પર સ્વાર થઈ તું નદીના કિનારે કિનારે જાજે; અને

તે બીલ ઠાકોરના મકાને જઈ દુઃખી બાળાનો ઉદ્ધાર કરી વહેલો પાછો આવ્યો. ”

“ બહુ સાફ. ખીજ કંઈ આગા ? ”

“ હા, ધારેલા કેકાણે પહોંચ્યા પછી ઘોડાને છૂટો મૂકી દેજો. તે અહિં ચાલ્યો આવશે. તારે તારું કામ આ સાધુવેશથીજ પૂર્ણ કરવાનું છે. ” આટલું કહી ચોગીએ તેને કેટલીક ગુપ્ત વાત કહી વિદાય કર્યો. કોઈ સાથે નહિ લઈ જવાની ગુરૂની આગ્રા હોવાથી ધૈરીસિંહ નદી કિનારે બેઠેલા વીરકેતુની પાસે નહિ જતાં ઘોડેસ્વાર થઈ નદી કિનારે બીજે રસ્તે ગયો અને કિનારે કિનારે આગળ જવા લાગ્યો.

x

+

x

+

પેલી તરફ વીરકેતુ નદી કિનારે ધણો વખત બેસી રહ્યો. સાંજ પડી પણ સાધુ આવ્યો નહિ. આથી તેના મનમાં એમજ આવ્યું કે તે સાધુ મારી સાથે આવતાં બચતીત થયો હશે; અને ડરને લીધે જ આવું છું કહી પસાર થઈ ગયો હશે. આ કળીકાળમાં સાધુઓ વિશ્વાસ રાખવા લાયકના હોતા નથી. તેઓ સાફ સાફ ખાવાનેજ સાધુ બને છે. આવા એકમાંતો તે સાધુરામ હોવો જોઈએ. ચાલ જીવ હું તે દુઃખીઆરી બાધના બચાવને અર્થે જાઉં. જો પાંચ દિવસ પૂરા થઈ જશે તો તેનું જીવન જોખમમાં આવી પડશે. બહાદુરોને કોઈની મદદની જરૂર હોતીજ નથી. મારી મદદે પરમાત્મા અને મારી તક્ષવાર છે એટલે ખીક શી છે. ધર્મનું કામ કરતાં પાછી પાની કરવી જોઈએ નહિ. ” આમ વિચાર કરતા વીરકેતુએ નજીકમાં ફરતા ઘોડાને સીસો-ટીના અવાજથી પાસે બોલાવ્યો અને તેની પર સ્વાર થઈ કીનારે-કિનારે આગળ વધવા લાગ્યો. બેએક ગાઉ ચાલ્યા પછી રાત્રિ પડી. અજવાળી રાત હતી, પણ આકાશમાં ચંદ્ર ઉઘ્યો હોય એમ જણાતું

નહોતું. આકાશમાં વરસાદ છવાએલો હતો. વીજળીઓ ઝગમગતી હતી. પવન શાન્ત હતો. થોડો સમય વિતાવતાં એકદમ પવનનો સપાટો શરૂ થયો. એકાએક કારમે કાટકો પણ થયો. વીરકેતુનો ઘોડો ભડક્યો અને ચારે પગે ઉછળી પાછો નાઠો. વીરકેતુએ તેને રોકવાને ધણોએ પ્રયત્ન કર્યો; પણ ઘોડો હાથમાં રહ્યો નહિ. જેમ મેઘ ગર્જના વધુ થતી ગઈ; તેમ ઘોડાનો ગભરાટ વધતો હતો. વીરકેતુની ચિંતાનો પાર રહ્યો નહિ. વરસાદ વરસવા લાગ્યો. વીરકેતુનાં કપડાં પાણીથી ભોળાઈ ગયાં. ઘોડાએ લગભગ બે કલાક પૂર જેસથી દોડવું જારી રાખ્યું. બાદ વરસાદ બંધ થતાં અને સ્વચ્છ થએલા આકાશમાં ચંદ્રનો ઉદય થતાં તેની ગતી ધીમી થઈ. વીરકેતુએ આસપાસ જોયું. નજીકમાં શ્વાનના અવાજ સંભળાયા. કોઈક ગામ છે ધારી તેણે એ તરફ ગમન કર્યું.

તે જેમ જેમ આગળ વધતો ગયો તેમ તેમ રસ્તો બણીતો લાગ્યો અને જ્યારે છેક અંદર ગયો ત્યારે તે આભોજ બની ગયો, તે બનમાં બોલ્યો કે, આટલું ફર્યો અને ઠેરનો ઠેર. આતો જયમલતું ગામ આવ્યું. ચાલ જીવ જયમલના ઘેર. જે કામે હું નીકળ્યો છું તે કામનો ખીલકુલ પતોજ લાગતો નથી. અહા! કેટલી વિપત્તિ! અરે દુઃખ સહન કરતાં પણ કામ ફતેહ થતું નથી. પેલો યોગી પણ કેવો હશે કે ફરીથી આવ્યોજ નહીં? શું તે યોગી કાઠ ઠગારો હશે? લુંટારો હશે? શું ખખર પડે? જો તેનું દિલ સાદુ હોત તો જરૂર પાછો આવત. વળી તે વાતો પણ પરાપકારની કરતો હતો. હજો. ગમે તે હોય મારે શું. ચાલ હવે નવા મિત્ર જયમલને ઘેર જવાદે. નસીમ બે ડગલાં આગળનું આગળ. પારકાને દુઃખમાંથી છોડાવવા આવ્યો. ત્યારે ઘોડો ચમક્યો. વરસાદ નડ્યો. વાહ પ્રભુ તે શું ધાર્યું છે? મારા કામમાં મદદ કર. અમે બદલે તું અને આમ હેરાન કરે છે? હે વીણુ હવે તો મદદ રૂપ

થાવ. તું જે કરે છે તે મારા માટે કરે છે એમ હવે મારે માનવું જોઈએ. હવે જે થવાનું હશે તેજ થશે, ખીચારા જયમલને પણ કેટલી હેરાન ગતી ? આમ વિચારતો વીરકેતુ મિત્રના ઘરે આવ્યો. અગીઆર વાગવા આવ્યા હતા. આ વખતે જયમલ ધરના ઓઠલા ઉપર બેસીને હુકો ગગડાવતો હતો. વીરકેતુને આવેલો જોઈ તે ઉભો થયો ને પધારો પધારો કહી ઘોડેથી ઝાલીને નીચે ઉતારી ધરમાં લઈ ગયો. જયમલની પુત્રીએ પણ તેની ખબર પૂછી. જયમલે મુખ ગંભીર રાખી પૂછ્યું, “ કેમ મિત્ર ! કામ કતોહ કરી આવ્યા કે નહિ ? ”

“ ના બાઈ, તે કામ સ્હેજમાં થાય તેમ નથી. ”

“ કેમ શું થયું ? ”

“ નશીબ બે ડગલાં આગળનું આગળ. ”

“ શું કંઈ હેરાન થયા ? ”

“ હા, કંઈક એમજ થયું. ”

“ જણાવો તો ખરા ? ”

વીરકેતુએ પોતાની ઉપર ગુજરેલી આફતની સર્વ ખીના જયમલને કહી સંભળાવી. સાથે જુગળીની વાત પણ વિદીત કરી. બાદ તે દુઃખીઆરી બાઈને મદદ કરવાનો પોતાનો નિશ્ચય જયમલને તેણે જાહેર કર્યો. જયમલે તેનું કહેવું ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ્યું અને બોલ્યો; “ મિત્ર ! તે અહીંથી બહુ દૂર નથી. આપણે બે ત્રણ દિવસમાં ત્યાં જઈ શકીશું. હું તમારી સાથે આવીશ પણ તે સ્ત્રીને એવું કેવું દુઃખ હશે કે તે આ પ્રમાણે જુગળીયો મુકતી હશે ? ”

“ તેને તે બીલકાએ પત્ની બનાવવાનું ધાર્યું હશે, પણ તે નહિ. માનતી હોય તેથી તેને કેદ કરી રાખી હશે. ”

“ તે સ્ત્રી બુદ્ધિશાળી હોવી જોઈએ. ”

“ હા, એમજ. પણ તે કોની સ્ત્રી હશે ? ” વીરકેતુ બોલ્યો.

“તે અીનો ઝહેરા જોઈ હું તેના પતિનું નામ કહી શકીશ.
એ અહ્યુત વિદ્યા હું જાણું છું.”

“તમે મારી સાથે આવશો?” વીરકેતુએ પૂછ્યું.

“પણી ખુશીનો સાથે.”

“જવાનું ક્યારે રાખીશું.”

“કાલે સ્થવારે, પણ આવા પોષાકથી આપણાથી ત્યાં જઈ શકશો. નહી.”

“ત્યારે કેવા વેશથી જાવું?” વીરકેતુએ પૂછ્યું.

“સાધુ વેશથી.”

“કેમ?”

“તે બીજા તેના ગામમાં સાધુ સિવાય કોઈ બીજાને વધુવાર ટકવા દેતો નથી.”

“કારણ?”

“તેને ફક્ત જોગી લોકો ઉપર વધુ શ્રદ્ધા છે.”

“બહુ સારું. આપણે જોગી વેષે જઈશું પછી કેમ?”

“બસ એટલુંજ.” આમ કહી વીરકેતુએ વાળુ કરી શયન કર્યું.

આજ પ્રાતઃકાળે વહેલા ઉઠી અને મિત્રો ઘોડેસ્વાર થઈ જોગી વેષે શુભ કાર્ય કરવાને નીકળી પડ્યા.

પ્રકરણ ૨ જી.

શાન્તા અને રતન.

જેમરાજ ઠાકોરના નદી કિનારેના મકાનમાં શાન્તા ગમગીન
વહને વિચારવશ થઈ બેસી રહી હતી. પોતે માગેલી

મુદત પૂરી આવી હતી. ફક્ત ત્રણ દિવસ ખૂટતા હતા. ઘણી યુક્તિઓ કરી નદીમાં ભુંગળીઓ મૂકી પણ કંઈ મદદ મળી નહિ ધારી તે છેક હતાશ નિરાશ બની ગઈ હતી. તે હજી પુરૂષ પોશાકમાંજ હતી. પોતે જ્યાં-વેલી મુદત દર્મીયાન પોતાને સ્ત્રી તરીકે જાહેર નહિ કરવાનું તેણે ઠાકોર પાસેથી વચન લીધું હતું. ઠાકોર સિવાય બીજા કોઈ જાણતું નહી કે તે સ્ત્રી છે. ગામના લોકો ઠાકોરનો મિત્ર છે એમ માનતા. ખેમરાજની પુત્રી કે જેનું નામ રતન હતું; તે રાત્રિદિવસ શાન્તાની પાસે રહેતી. તેને પણ ખબર પડી નહિ કે આ સ્ત્રી છે. શાન્તા અને રતન નવનવીન વાતો કરી દિવસો ગુજરતાં. શાન્તા દરરોજ સવારમાં ભુંગળીઓ નદીમાં નાખતી ત્યારે રતન પૂછતી કે આમ કેમ કરો છો? ત્યારે શાન્તા કહેતી કે; મને મારા જેવી વહુ મળે તેને માટે હું આ ભુંગળીઓ સમર્પી નદીની પૂજા કરું છું. રતન ચોદ વર્ષની બાલીકા હતી; યુવાનીમાં પગ મૂકવાની શરૂઆતમાં હતી. તેણે શાન્તાના સહવાસમાં રહી ઘણું જાણ્યું. તે શાન્તાના રૂપથી મનમાં ખુશી થતી અને કહેતી હતી કે મને આવો રૂપાળો વર મળે તો કેવું સાઈ? આમ વિચારતી બાલીકા ઘણી વખત ગંભીર બની જતી. હમેશાં આનંદમાં રમનારી બાલીકાને ગંભીર જોઈ શાન્તા પૂછતી કે શું વિચાર કરે છે; પણ શરમાળ બાલીકા કંઈ નહિ કહી હસી પડતી. શાન્તા તેના મનોભાવ સમજી ગઈ હતી; અને તેથી તે અતી આનંદથી રતનને આનંદમાં રાખતી આડેક દિવસ વિતાવતાં રતન અને શાન્તા જાણે ધરનાં સગાં અથવા મિત્ર હોય એવાં બની રહ્યાં. રતન શાન્તા જેવો વર મળે તેને માટે નિરંતર પ્રજ્ઞ પ્રાર્થના કરતી.

આજે શાન્તા મહાન વિચારમાં ગરકાવ થઈને બેઠેલી હતી. રતન તેની સામે બેસી એક ફળ કાપતી હતી. ઘણીવાર શાન્તા

બોલ રહી. અંતે રતન બોલી, “આજે કંઈ બહુ વિચારે ચઢ્યા હો એમ લાગે છે ?”

શાન્તાએ તેનું બોલવું સાંભળ્યું નહિ. પુનઃ રતને પૂછ્યું, “કેમ બોલતા નથી ?”

“કેમ ? શું છે ?” શાન્તાએ પૂછ્યું.

“આજે કંઈક બહુ વિચારે ચઢ્યા હો ?”

“હા.”

“શું વિચાર કરો છો ?”

“કંઈક નવા જીવનું કરવાના.” આમ બોલતી શાન્તા પુનઃ વિચારમાં પડી.

રતન તેના મુખ સામે જોઈ મનમાં બોલવા લાગી, “ખરે-ખર ! આ બહુજ રૂપાળા છે. આવું રૂપ મેં ક્યાંય જોયું નથી.”

અહા ! રી તેમની કાંતી ! શું તેમનું તેજ ! વાહ વાહ ભગવાને નવરાશની વખતેજ તેમની કાયા ધડી હશે ! હવે તેમના વિના મને પણ ખીલકુલ ચેન પડતું નથી. વાહ તેમની બોલવાની મીઠાશ ! જોવાની ચપળતા, મને કેવા પ્રેમથી બોલાવે છે, વળી નવું નવું બજાવે છે. મારા સાથું જોઈ હસે છે. શું તે મને ચાહતા હશે ! હું તેમને મમતી હોઈશ ? હું કાંઈ છું અને તે ચંદ્રમા સરખા છે. હું તો કાણ માત્ર ? પણ લાવ આજ કહેવાટે, જેડ કે શું જવાબ આપે છે ! શું તે માંડે કહેવું માન્ય કરશે ? આમ બેસી રહેવાથી મારા મનની વાત મારા મનમાંને મનમાં રહેશે. જો તે થોડા દિવસમાં અહિંથી ચાલ્યા જશે તો માંડે ધારેલું ધૂળ મળશે. માટે લાવ આજે તેમને ચોક્ખી-વાત જણાવી દઈ. જો તેના મનમાં દયા હશે તો મને પરણશે.” આમ વિચાર કરતી તે બોલી.

“ સાંભળો છો ? તમને મારે મારા મનની એક વાત કહેવી છે. તમે તમારા વિચાર બંધ રાખી હું કહું તે ધ્યાનથી સાંભળો. મેં આજે કહી દેવાનું જ ધાર્યું છે. બોલો સાંભળશોને ? ”

“ હા. ”

“ વચન આપો. ”

“ ના, વચન પ્રથમથી અપાય નહિ. ”

“ ત્યારે જાવ, હું વાત પણ નહિ કહું. ”

“ મેં તમારા મનની વાત જાણી છે. ”

“ કહો જોઈએ ? ”

“ તે કંઈ કહેવાની જરૂર નથી. ”

“ શું તમે મને નહિ કહો ! હું તમને કેટલા બહાલથી આહું છું તે તો વિચારો ? હું તમને કામની છું હો ? ”

“ રતન ! હું તને જેટલા પ્રેમથી આહું છું; તેટલું ખીજ કોઈને મ્હાતો નથી; માટે તારે જે કહેવું હોય અને તારા મનની જે વાત જણાવવી હોય તે ખુશીથી જણાવ. ” શાન્તાએ કહ્યું,

મારા મનની એવી મરજી છે કે હું તમને પરણી તમારી જોડેજ રહું. ”

“ બસ એજને; જા; મારે કંમલ છે. હું તને પછણી મારી વહુ બનાવીશ અને મારી જોડે રાખીશ. બોલ પછી કાંઈ ? ”

“ હાથ. હવે હું ઘણી રાજી ખુશી થઈ. ”

“ રતન ! ખીજ કંઈ વાત જાણે છે કે ? ”

“ શી ? ”

“ હું અહિં રહુ છું તે શા કારણથી ? ”

“ તમે મારા આપુના મહેમાન છો. ”

“ નહિ. ”

“ તારે ? ”

“ કેદી. ”

“ શું તમે કેદી છો ? ”

“ હા. ”

“ હું મારી શક્તી નથી. ”

“ બહાલી રતન ! હું તને ખરું કહું છું. ”

“ શામાટે મારા બાપે તમને કેદ કર્યા છે ? ”

“ હું એક મોટો સરદાર છું અને તેથી મારા પિતા મારી પાસેથી પુષ્કળ પૈસા મેળવવા ઇચ્છે છે. ”

“ એટલે ? ”

“ હું તમને ધન આપું તો તે મને છોડી મૂકે. ”

“ હું આ પળેજ મારા બાપ પાસે જઈ છું. ” રતન ઉભી થઈ.

“ શું કરવા ? ”

“ તમને ઇપકો આપવા. ”

“ ના, એમ કરતાં આપણે દુઃખી થઈશું. વળી તારો બાપ પણ જીવે જાણે છે. ”

“ હું જાણું છું; મુઓ મારો બાપ. ”

“ આપણે નાશી જવાનો કંઈ ઉપાય કરવો જોઈએ. ”

“ સારે ચાલો આપણે અત્યારેજ નાશી જઈએ. ”

“ રતન ! આપણાથી શી રીતે નાશી શકાય ? ”

“ કેમ ન જવાય ? ”

“ આમ નહીં છે અને બીજી બાબુએ સિપાહીઓ છે. ”

“ સિપાહીઓને હું સમજાવીશ. ”

“તેઓ કદી માને નહિ.”

“હું ઠાકોરની પુત્રી છું તેથી જરૂર માનશે.”

“તું જૂલે છે-બાળક છે.”

“ત્યારે શું કરવું?”

“આગળ ઉપર જોઈશું; પણ તું મારા માટે શું કરવા દુઃખી થાય છે?”

“હું તમારી જોડે દુઃખ ભોગવોશ; પણ તમારાથી વિખુટી નહિ થાઉં, તમે તો મને ધણીજ બહાવા લાગો છો.”

“કેવો બહાવો લાગ્યું છું.”

“ધણા, કહેતાં ચરમાઉં છું.” કહી રતન હસી.

“ધન્ય છે મારી રતન તને.” કહી શાન્તાએ તેને હૃદય સરસી દાખી.

“બાળ્ય આમ શું કરતા હશે?” રતને છણકામને કહ્યું.

“તું મારી વહુ થઈ એટલે મારે તને હૃદય સાથે દયાવવીજ જોઈએ. લે ચાલ હવે નદીની બાજુએ આવેલા છળમાં જઈ બેસીએ.” આમ કહી શાન્તા રતનનો હાથ પકડી એ તરફ લઈ ગઈ.

મકરણ ૩ જી.

ભગવાંધારીનું આગમન.

“રતન! આમ જો તો, નદીનું પાણી કેવા ગંબીર બાને વહન કરી રહ્યું છે?” શાન્તાએ કહ્યું.

“હા, પણ આમ કહેવાની તમારી શી મતલબ છે?” રતને પૂછ્યું.

“ એવી ગંભીરતા દરેક માણસમાં હોવી જોઈએ. વાંરૂં, જે પેલા પહાડ કેવા નિશ્ચલ-અટલભાવથી ઉભા છે ? ”

“ હા. ”

“ તેમનીપર સખ્ત ઠંડી, તાપ-તડકો-વરસાદ-વીજળીઓ પડે છે; પણ ડગતા નથી. ”

“ ખરૂં છે. ”

“ એવીજ રીતે માણસોએ દુઃખમાં યા સુખમાં પોતાના સત્ય કર્તવ્યથી ડગવું જોઈએ નહિ. આપણો પ્રેમ પણ એવા જ પ્રકારનો હોવો જોઈએ. ”

“ બરાબર. ”

“ રતન ! તને મારી વાતોથી કંટાળો તો આવતો નથી ને ? ” શાન્તાએ પૂછ્યું.

“ ના, મને તમારી વાત ઘણી સારી લાગે છે. ”

“ હું તને સદા આનંદ કરાવવાને જ ચાહું છું. ”

“ અને તેથી તો હું તમારી વહુ બની છું. ” રતન હસી પડી.

“ વહુનો અર્થ સમજો છે ? ”

“ હા, થોડોક સમજું છું. ”

“ કહે જોઈએ ? ”

“ વહુએ વરને સાંરૂં સાંરૂં રાંધીને ખવરાવવું, તેને હેતથી બોલાવવો; તે કહે એમ કરવું; દુઃખમાં તેની ચાકરી કરવી અને તેની સાથે આનંદથી રહેવું. ”

“ આ બધું તને કોણે શીખવાડ્યું છે ? ”

“ મારી માતાએ. ”

“ ધન્ય છે તારી માતાને. વાંરૂં રતન ! વહુને કદાચ વર મારે તો વહુએ શું કરવું ? ”

“પણ તે મારે શું કરવા?”

“કદાચ વાંક આવે ને મારે.”

“પણ મારા જેવી વહુ હોય તો વાંક આવવા દે જ નહિ. વર મારવા આવે ત્યારે હું તો તેના ગળે જ વળગી પડું; પછી તે શી રીતે મારે?”

“ત્યારે તો મને પણ એવું જ કરીશને?”

“તમે મારશો તો એવું કરીશ અને નહિ મારો તો તમને હેતથી હીંચકા નાખીશ, તમારા પગ દબાવીશ અને રાજ-રાજ કરીશ સમજ્યા.” કહી અટક્યાળી રતને હેતમાં આવી શાન્તાના ગાલપર ધીમેથી અટક્યાળું કર્યું. શાન્તા આનંદ પામતી મનમાં બોલી, “બોળી બાળા તારું શુદ્ધ હૃદય જેમ હું આનંદ પામું છું. નગર-શહેરની બહોલી બાળાઓમાં અને તારામાં આબ પૃથ્વી જેટલું અંતર છે. તારું હૃદય કોમળ અને મિઠાશથી ભરેલું છે. તને પરણનાર ભાગ્યશાળી થશે. ભગવાન તને સુખી રાખે. આ દેવના આવાસમાં જે મને કંઈ પણ સુખ હોય તો તે ફક્ત તારા મિઠા શબ્દોથી જ છે. તું મને આહે છે. હું ત્હી છું તે તું હજી જાણતી નથી. રતન! જ્ઞાતી બેન! હું તને જ્યાં જઈશ ત્યાં લઈ જઈ સુખી કરીશ. શાન્તાએ રતન સામે જોયું. આ વખતે રતન નદી તરફ ધ્યાનપૂર્વક જેમ રહી હતી. શાન્તાએ પૂછ્યું, “ત્યાં શું જેમ રહી છે?”

“કોઈ એક સાધુ આ તરફ આવતો હોય એમ જણાય છે.”

“ક્યાં છે?”

“જુઓ; પેલો આવે.”

શાન્તાએ તે તરફ જોયું. એક સાધુને ચાલ્યો આવતો જોયો. એ રસ્તે કોઈ માણસને કોઈ દિવસ આવતો નહિ જોવાથી અને આજે

એક સાધુને આવતો જોઇ શાન્તાને આનંદ થયો. તે સાધુ થોડીકવારમાં ઠાકોરના મહેલ નજીક આવ્યો. હજી તેની દષ્ટિ મહેલના છબ્બર પડી નહોતી. સાધુરામ મહેલની નજીકમાં વહેતી નદીના કિનારે એક પથ્થર પર બેઠો. સહસા તેની દષ્ટિ છબ્બ તરફ ગઇ. તેણે તરતજ પુરુષ પોશાક ધારીણી શાન્તાને ઓળખી. તે મનમાં આનંદ પામ્યો અને પોતાની ઓળખાણને માટે તેણે એક હીંદી સંગીત ગાવું શરૂ કર્યું. તેનો કંઈ મીઠો હતો. શાન્તા અને રતન સંગીત શ્રવણ કરવા લાગ્યાં. સંગીત સ્વદેશભક્તિથી ભરપૂર હતું. આ સંગીત ગાવામાં સાધુનો કંઈક મહાન ઉદ્દેશ સમાયેલો હતો.

ગઝલ.

પ્રભુ ભારતમેં શિર આકર, મધુર મુરલી બજા જાઓ,
થા ભારત પૂર્વ મેં જૈસા, પ્રભુ વૈસા બના જાઓ.
શતાબ્દી હો ચૂકી ભગવંત, ઇસે પરતંત્રતા ગૃહતે,
દિખાકર મોહિની મૂરત, પ્રભુ અંધન છૂડા જાઓ.

x x x x

હે બહતી ફૂટ નીત ધર ધર, કહું ક્યા નાથ મેં તુમસે,
હટા કર કુટસ હમકો, પ્રભુ સત્ય પંથ સુઝા જાઓ.
કહાં વહ દેશ ભારતહે? જોયા સૂર લોકસે બઢ કર,
કહાં વહ રમ્ય યમુના તૂઠ, પ્રભુ આકર દિખા જાઓ.
કહાં ધૃત દુધકી નદીયાં, જો બહતી પૂર્વથી સ્વામીન,
કહાં વહ તાન મુરલીકી, પ્રભુ આકર સુના જાઓ.
કહાં વહ પાઠ ગીતાકા, કહાં વહ વેદકી ચર્ચા?
કહાં વહ મોક્ષકા મારગ, પ્રભુ આકર બતા જાઓ.
કહાં ભારત કહાં અબ્દુન, કહાં વહ ગ્વાલ ગોખીદે,

કહાં વહ યોગકી શીક્ષા, પ્રભુ આકર સીખા જાઓ.
 તુમહારી ધેતુ પ્યારી હા, કટાતી રોજ જાતીહે,
 દયામય પ્રાણુ ગૌઓકે, ત્વરીત આકર અયા જાઓ.
 પડે ખીપત્તિમેં હૈં દેખો, સકળ ભારત નિવાસી જન,
 પુનઃ એકવાર શીર આકર, પ્રભુ ધિરજ અંધા જાઓ.
 વિનય જસ શ્યામકી પેહી, કરો સ્વીકાર કરેણા નીધ,
 સકલ દુઃખ દેશ ભારત કે, પ્રભુ આકર મીટા જાઓ.

૨૮. શ્યામલાલ શર્મા.

હરે રામ, હરે હરી, હરે કૃષ્ણ. સાધુએ સંગીત સમાત કરી
 પ્રભુ નામનો ઉચ્ચાર કર્યો. શાન્તા સમજી ગઇ કે બહાલો વૈરિસિંહ મારા
 ઉદ્ધારને અર્થે આવી પહોંચ્યો છે. આવું સ્વદેશભક્તિનું ગાન વૈરિસિંહ
 સિવાય કોઇ ગાતું નથી. વૈરિસિંહ સ્વદેશભક્તિના ગાન વિના ખીજું
 કંઈ ગાતો નથી એવું શાન્તા જાણતી હતી. તેણે છગ્ગમાં ઉભી થઈ
 સાધુ તરફ જોયું. સાધુ તો ત્યાંજ જોઈ રહ્યો હતો. ‘અન્નેની આંખો
 મળી. શાન્તાએ બે હાથ જોડી શીર નમાવ્યું. સાધુએ ‘અન્ને હાથ
 હાંપા કરી આશિષ રૂપે આશ્વાસન સૂચવ્યું. રતને પણ સાધુરામને
 પ્રણામ કર્યા. શાન્તાએ રતનને પૂછ્યું, “આ ગીતમાં તને કંઈ
 સમજ પડી?”

“હા! થોડી પડી છે. ગીત આપણા દેશને ભગવાન આવી
 સુખી કરે એ મતલબનું હતું.”

“તેના કંઈ કેવો છે?”

“બહો જ સુંદર, જાણે ફરી ફરી સાંભળું.”

“સાધુ છે પણ રૂપાળો.”

“હા.”

“ આપણે તેને અંદર બોલાવીશું ? ” શાન્તાએ પૂછ્યું.

“ હા. ”

“ પણ તારા પિતા કદાચ ગુસ્સે થાય તો ? ”

“ સાધુને બોલાવતાં મારા બાપ ગુસ્સે થવાને બદલે ધણી ખુશ થશે. મારા બાપ અને અમારા ગામના લોકો સાધુને ભગવાન જેવા માને છે. ”

“ ત્યારે તો આપણે જરૂર તેને અહિં બોલાવીએ. ”

“ હ્યો હું પોતેજ તેને બોલાવું. ” કહી રતને જરૂરમાં ઉભી થઈ મોટેથી ખૂબ મારી કહ્યું, “ એ સાધુ મહારાજ, એ બાવાજી ? ”

“ કેમ બહેન ? ” સાધુએ અવાજ સાંભળી મોટેથી પૂછ્યું.

“ અહિં ભીંત નજીક આવો. ”

“ શું કામ છે ? ”

“ કામ છે. ”

સાધુ મકાનની દિવાલ આગળ આવ્યો. તરત રતને કહ્યું, “ બાવાજી ! આમ કરીને આ ઘરમાં આવવાની કીરપા કરશો ? ”

“ શું કરવા ? ”

“ અમારે તમારો બોધ સાંભળવો છે. ”

“ બોધ સંભળાવવો એ મારો ધર્મ છે. ”

“ પધારો ત્યારે બાપજી. ”

સાધુની ઇચ્છા પ્રમાણે થયું. તે તરત ત્યાંથી ચાલી મકાનની આગળની બાજુએ આવ્યો. ત્યાં કાળા રંગના બીલ લોકો ખભાપર કામડીઓ ભરાવીને ઉભા હતા. તેમણે સાધુને જોયો. આ ગામમાં કેાઈ દિવસ સાધુ આવતો નહિ; અને કદાચ કેાઈ આવી ચડતો તો પ્રભુ પ્રકારે પૂજતો. સાધુપર ગામના લોકોનો અને ખુદ ઠાકોરનો પણ

સારો પ્રેમ હતો. સાધુને જોતાંજ બીલ લોકો જમીનપર આડા પડ્યાં. સાધુએ તેઓને આશિષ આપી.

એટલામાં રતને ત્યાં આવી કહ્યું, “બાવાજી અંદર પધારો.”

સાધુ મહારાજ રતની સાથે અંદર આવ્યા. શાન્તાએ સાધુને હસ્તાવધને પ્રણામ કર્યાં. બન્નેની આંખો મળી. સાધુએ આવ્યો છું એમ જણાવ્યું. શાન્તાના આનંદની સીમા રહી નહિ. તેની ગએલી હિંમત પાછી આવી. હવે ભય નથી ધારી તેણે પ્રભુનો ઉપકાર માન્યો; અને પછી સાધુને પૂછ્યું, “પ્રભુ ! ક્યાંથી પધારો છો ?”

“બદ્રીનારાયણથી.”

“કઈ તરફ જવું છે ?”

“હવે ડાકોરજી જવું છે.”

“આ ગામમાં ક્યાં મુકામ નાખ્યો છે ?”

“અમે ગામમાં રહેતા નથી. ગામમાં રહેવું એ સાધુના ધર્મમાં નથી. હું નદી કિનારે આવેલા મહાદેવના દરેરામાં ઉતર્યો છું.”

“અમારાપર મોટી કૃપા કરી. આ ગામ પણ પાવન કર્યું.”

“આ ગામ કોનું છે ?” સાધુએ પૂછ્યું.

“આ છોકરીના બાપનું.”

“નામ ?”

“ખેમરાજ.”

“આ છોકરી ઘણી ડાહી અને ચાલાક છે.” સાધુએ કહ્યું.

“હા, તેનું ભવિષ્ય કેવું છે બાપજી ?”

“તે ઘણી સુખી થશે અને એક બહાદુરનું ઘર સોંભાવશે.”

“બાપજી ! હું તો પછણી ચૂકી છું, હવે મારે પરણવું નથી.”

“શું તું પરણી ચૂકી છે ?” સાધુએ પૂછ્યું.

“હા.”

“કોની સાથે ?”

“આ નામદાર સાથે.” રતને શાન્તા તરફ હાથ લંબાવી કહ્યું. સાધુએ વિસ્મય વદને શાન્તા તરફ જોયું. શાન્તાએ આંખની સંજાથી તેને કંઈક સમજાવ્યું. એવામાં પુનઃ રતને પૂછ્યું, “આપણે આમની સાથે મારે બનશે ને ?”

“ધણી સારી રીતે. તને તારા લાયક જ સ્વામી મળ્યો છે. તારું કસ્યાણુ થાવ.”

“આપણે કંઈ ભીક્ષા લેશો ?” રતને પૂછ્યું.

“તારી ઇચ્છા.”

રતન બાવાજીને કંઈ આપવાનું લેવા અંદર ગયો. સાધુએ કહ્યું, “શાન્તા ! ગભરાઈશ નહિ. તારી ભુગંગી મને મળવાથી તારીપરની આશિતની મને ખતર પડી અને તરત હું અહિં આવ્યો, તારે હવે કેટલા દિવસ બાકી છે ?”

“ત્રણ દિવસ બાકી છે. ચોથા દિવસે મારે તેને જવાબ આપવો પડશે.”

“તે દિવસે તું તારી રતન સાથે મહાદેવમાં પૂજન નિમીત્તે આવજો. દાકાર તને પૂજા કરવા મોકલે એવું હું કહીશ. બાદ આપણે પસાર થઈશું. વાઈ આ રતન કેવી છે ?”

“ધણી હોંશીયાર છોકરી છે.”

“તું તો તેને પરણી છે. હવે તારે અને મારે કેવી રીતે બનશે ?”

“રતન જેવી હોંશીયાર છોકરીને સદા મારી પાસે રાખીશ અને મારા પતિને તેનો પતિ બનાવીશ.”

“શાન્તા ! તે તો મન્ય કર્મો, તું...” વૈરિસિંહ આગળ ખોલે

એ પહેલાં રતન જળ ફળાદી લઇ ત્યાં આવી ઉભી રહી. સાધુએ અતી
આનંદથી બીજાનો સત્કાર કર્યો. એવામાં રતન બોલી, “આવાજી !
એક ભજન તો સાંભળો.”

“શું સાંભળવું છે ?”

“પ્રેમભક્તીનું ભજન સંભળાવો.”

સાધુએ હશીને શાન્તા તરફ જોઇ મધુરકંઠે હિંદી ગાવા માંડ્યું.

હે પ્રેમકે પ્રેમી મુજન શુદ્ધ પ્રેમકા મહિમા સ્મતા,
દે પંથ પાવન પ્રેમકા, પ્રિયવર યહી ઉરમેં શુતો.
પ્રેમકી મહિમા મહા, જગમાન્ય રૂપીયોને કહી;
પ્રતિભા જગતમેં પ્રેમકી, સમ પ્રતિ અખંદિત છા રહી.

સાધુએ વધુ અવાજે લલકાર્યું. નીચે ઉભેલા બીલ લોકો પણ
ધ્યાનથી સાંભળવા લાગ્યા.

જીસને પીયા રસ પ્રેમકા, નર ધન્ય યહ સંસારમેં,
જીવન સફળ વહ મઝન જો હે પ્રેમ પારાવારમેં;
ભક્ત વર પ્રહ્લાદ સચ્ચે પ્રેમકે નેમી હુએ;
પાકર વિજય દિર અંત તક, વહ છશકે પ્રેમી હુએ.

x x x x x x x

ધ્રુવ ભક્તકા કેસા વિમલ, એક પ્રેમ પ્રભુ પર થા અહા !
હો ધન્ય તુમ ધ્રુવ ભક્ત વર, સંસાર સારા કહ રહા.
શૈશવ દશા મેંહિ જન્હોને, પ્રેમ છશર પર કીયા;
પ્રસન્નહો ભગવાનનેબી, દર્શ ઉનકો દે દીયા.
યહી ભક્ત પર ભગવાન કા, નીત પ્રેમ જો રહતા નહિ;
નરસિંહ પ્રગટ હોતે ન, જનમેં પ્રેમ જો બહત્રા નહિ.
મુજન વિચારો તો જરા, જળ પ્રેમ વશ ભગવાન હે;

કહના પડેગા પ્રેમહી, આદર્શ ઉચ્ચ મહાન હે.
 સિંતા સતીકા રામ પર, કેસા અટલ અનુરાગ થા;
 પ્રાણેશ કે શુભ પ્રેમ પર, આદર્શ જનકા ત્યાગ થા.
 બાતા ભરત સૌ મિત્ર બાંધવ, પ્રેમકે નેમી હુએ;
 સામ્રાજ્ય તક કો છોડ કર, જો અરણ્ય કે પ્રેમી હુવે.

x x x x x x x
 થા પ્રેમ કેસા અવશ્યપર જનની જનકકા તો કહો,
 જસકે ખીના જના વૃથા, સમજ જગતકાબી અહો.
 શ્રી રામ કે હી પ્રેમ પર, નીજ પ્રાણ દશરથને અહા !
 તજ દીયા સુજન વીચારો, પ્રેમકી મહીમા મહા.
 ધર્મ પર એક પ્રેમ થા, કેસા હકીકત રાયકા ?
 દી જન જસને ધર્મપર, માના ન કહેના માયકા.
 લેલા જો મજનુંમે' અહા ! વહ શુદ્ધ કેસા પ્રેમથા;
 કહના યહી હોગાહી બસ વહ પ્રેમકા નવ નેમથા.

x x x x x x x
 દીપક પતંગોમે' અહા ! કેસી અલૌકિક પ્રીતિ હે;
 પ્રાણ દેતી આપ ઉસમે', પર ન તજતી પ્રેમ હે.
 ચંદ્ર આર ચક્રોમે', હે પ્રેમ કેસા દેખલો;
 યહ સૃષ્ટીબીતો ચલ રહી હે, પ્રેમ પરહી દેખલો.
 x x x x x x x
 હે વિશ્વ વિજયી પ્રેમ, તુમહો ધન્ય ધસ સંસારમે';
 જસને નહીં જના તુમહે, ઉસકા જના વૃથા સંસારમે'.
 હોકર પરસ્પર એક આવો પ્રેમસે અપન સૌ મિલે;
 દેશ ભારત કે લીએ કુછતો બલાઈ કર ચલે.

રા. સ્વામલાલ શર્મા.

સંગીત સમાપ્ત કરી સાધુએ ભગવાનની જય બોલાવી. તીએ ઉભેલા બીલોએ પણ જય ગર્જનાવધાવી લીધી. મોટો અવાજ ચારે તરફ ફેલાયો. બીલોની સાથે ખીબ ગામ લોકો પણ નીચે એકઠા થયા હતા. સાધુના ગાનથી રતનની આંખોમાં પ્રેમાત્રુ ઉભરાયાં હતાં. તે સાધુના પગમાં પડી. સાધુએ તેના માથે હાથ મૂકી ઉભી કરી અને પછી પોતે જવાને ઉભો થયો.

“ મહારાજ ! હવે દર્શન ક્યારે થશે ? ” રતને પૂછ્યું.

“ હું દરરોજ આ વખતે બીક્ષા લેવા આવીશ. ”

“ જરૂર પધારજો. ”

સાધુ ચાલતો થયો. શાન્તા અને રતન તેની પાછળ જોઈ રહ્યાં. સાધુ બહાર નીકળ્યો. બીલ લોકોએ તેને જોતાંજ ગુરૂ મહારાજની જયગર્જનાથી ગગન ગળવી મૂક્યું. સધળા સાધુના પગમાં પડવા લાગ્યા. તેઓ જાણે સાધુને જોઈ ગાંડા બન્યા હોય એમ જણાવા લાગ્યા. સાધુએ મહા પ્રયાસે રસ્તો કરી મહાદેવ તરફ ગમન કર્યું. સાધુના આગમનના સમાચાર વાને વેગે આપ્પા ગામમાં ફેલાયા.

પ્રકરણ ૪ થું.

પલ્લાયન.

સાધુ ગામની બહાર નીકળી નદીના કિનારે આવેલા મહાદેવના દેવાલયમાં ગયો. ત્યાં કોઈ રહેતું નહોતું. દેવળ ધણે સ્થળેથી પડી ગયેલું હતું. સાધુએ દેવળમાં આવી આસ-

પાસતી જગ્યા સાફ કરી અને ધુણી ધીખાવી માટા તપેશરી જેવો બની બેઠો. તેણે મહાન આડંબર કર્યો. માથાપર ઝટા, અને આખા શરીરે રાખોડી ચોળી હતી. ગળામાં મોટા મણકાની માળાઓના ચોકડા નાખેલા હતા. ધુણી પાસે મૃગચર્મ પાથરી તેની ઉપર આસન લગાવ્યું હતું. ઝોળી-ચીપીયો અને કમંડળ નજીકમાં મુકી રાખ્યું હતું. તેના આવવાની વાત ગામમાં ફેલાઈ ગઈ હતી. બીજે દિવસ થતાં તો ગામમાંથી લોકોનાં ટોળેટોળાં સાધુમહારાજના દર્શનાર્થે આવવા લાગ્યાં. મોટો મેળો થઈ રહ્યો. આખું ગામ ત્યાં આવી વસ્યું હોય એવો દેખાવ થઈ રહ્યો.

જેમરાજ હાકોરને આ વાતની ખબર પડતાં એક માણસને પૂછ્યું, “આ બધા લોકો ક્યાં જાય છે ?”

“ગામ બહાર એક બાવાજી આવ્યા છે તેમનાં દર્શન કરવા સૌ જાય છે.”

“શું મહાત્મા આવ્યા છે ?”

“હા જી.”

“ત્યારે તો ચાલો આપણે પણ તેમનાં દર્શનનો લાભ લઈએ.”

“બહુ સારું, ચાલો, જેવી તમારી મરજી.”

હાકોર અને તેનાં માણસોં મહારાજની પાસે આવ્યા. તેમણે માણસોની પુષ્કળ મેદની જોઈ. મહાત્મા વચ્ચે બેઠેલા હતા. હાકોરના માણસોએ હાકોરને જવાની જગા કરી. જેમરાજે મહારાજ તરફ નજર કરી. મહારાજનીપર તેની શ્રદ્ધા બેઠી. સાધુની નજીક પહોંચતાં જ બાપજી કહી તે પગમાં પડ્યો. ચોખ્ખીએ તેને પોતાના હાથે ઝાલી બેઠો કર્યો. સાધુએ તેને તરત જ એટલખી લીધો કે આ હાકોર પોતે જ છે. સાધુએ હાકોરને આશિષ આપી કહ્યું, “સુખમાં છે ને ?”

“હા, બાપજી ! પણ આપ ગામને પાદરે પડ્યા છે, 'તેનાં કરતાં ગામમાં પધારો તો સારું.' ” ઠાકોરે કહ્યું.

સાધુ બોલ્યો, “ ઠાકોર ! અમારે સાધુઓને અહિં રહેવું ઉત્તમ છે. ગામમાં તો તારા જેવાઓને અને સંસારીયોને રહેવું ઘટે. અમે તો માત્ર બહાર જ સારા. ”

“ ત્યારે આપ જ્યાં સૂધી અહિં રોકાવ ત્યાં સૂધી બીક્ષા દર-બારમાંથી આવશે. ”

“ તારો જય થાવ, પણ અમે એવી રીતે બીક્ષા લેતા નથી. અમે ગામમાં ફરીને બીક્ષા માગીલાવીએ છીએ. હું જાતે જ બીક્ષા લેવા આવીશ. ” ઠાકોરને સાધુપર દૃઢ શ્રદ્ધા બેઠી. તે દિવસે ઠાકોર ચાલ્યો ગયો. રાત્રિ પડી. લોકો પણ ઘેર જવા લાગ્યા. મધ્યરાત્રિ થતાં ત્યાં કોઇ રહ્યું નહિ. આ વખતે સાધુ મહારાજ તે સ્થાનમાં એકલો રહી કંઈ વિચાર કરતો હતો; એવામાં કોઇ બીજા બે સાધુ ઘોડેસ્વાર થઈ ત્યાં આવ્યા. આ બન્ને બીજા કોઇ નહિ પણ વીરકેતુ અને જયમલ હતા. વીરકે-તુએ અને જયમલે ઘોડેથી ઉતરી સાધુને પ્રણામ કર્યા. ધુણી ધીખી રહી હતી. તેના પ્રકાશમાં સાધુને ઝાળખી વીરકેતુ મનમાં બોલ્યો કે, આ તેજ સાધુ છે કે જે મને આવું ધું ઠહી નદીપર બેસાડી ગયો હતો. સારું થયું કે તે પણ અહિં ભેગો થઈ ગયો.

આણી તરફ સાધુને પણ વિચાર થયો કે આ માણસને મેં નદી ઉપર ભેંચ્યો હતો. તે હાલ યોગી વેષમાં આવ્યો છે. તે પણ મારી માફક શાન્તાને બચાવવા આવ્યો હશે. ઠીક છે. એક કરતાં બે ભલા, તે પણ કંઈક ઉપયોગી થઈ પડશે. આમ વિચારી તેણે કહ્યું, “ સાધુ-રાજ ! તમે પણ અત્રે જ રહો. ”

“બહુ સારું મહાત્મા! આપની જેવી મરજી.” કહી બન્ને ત્યાં રહ્યા અને ઘોડાને છૂટા મૂકી દીધા.

પ્રાતઃકાળ થતાં ત્રણે જણા સ્નાનાદિકથી પરવારી ગામમાં બી-
શ્વાર્યે નીકળ્યા. ત્રણ સાધુઓને જોઈ ભોકો અચંબામાં પડ્યા અને
નમવા લાગ્યા. બીક્ષા ઉધરાવતા ત્રણે જણા શાન્તાના મહાન આગમ
આવ્યા. શાન્તા ત્રણ સાધુઓને જોઈ વિચારમાં પડી.

શાન્તા પુરૂષ પોશાકમાં હતી. તે અને રતન હાથમાં બીક્ષા
લઈ આપવા આવ્યાં. જયમલ શાન્તાની તરફ એકાગ્રતાથી જોઈ
રહ્યો. બીક્ષા લઈ તેઓ મુકામે આવ્યા. જયમલે કહ્યું, “તમને કંઈ
ખબર પડી?”

“ના, શું?”

“આપણને જે પુરૂષે બીક્ષા આપી તે પુરૂષ નથી પણ સ્ત્રી છે.”

“હે! શું ખરું કહો છો?” વીરકેતુએ આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું.
સાધુ પણ કંઈક વિસ્મય થયો.

“હા, તે સ્ત્રી છે અને તેને જ આપણે દુઃખ મૂકત કરવાની
છે.” જયમલે જણાવ્યું.

“તમે શા ઉપરથી જાણ્યું કે તે સ્ત્રી છે?” સાધુએ પૂછ્યું.

“હું એવી વીધા જાણું છું. વળી કહો તો તેના મુખપરથી તેના
પતીનું પણ નામ કહી આપું?”

“અરે! તમે તો પૂરા પંડીત જણાવ છો?” સાધુએ કહ્યું.

“એ સઘળો પ્રતાપ મહાકાળીનો છે. મહામાયાના પ્રતાપે હું
એટલી પરીક્ષા કરી જાણું છું.”

“ત્યારે કહો જોઈએ કે તે કોની સ્ત્રી હશે?” સાધુએ પૂછ્યું.
વીરકેતુએ પણ જાણવાની ઇચ્છા દર્શાવી. જયમલ થોડીકવાર મોન

રહો. તેણે આંખેથી બંધ કરી દેવીનું ધ્યાન ધર્યું. લગભગ અર્ધા કલાકે આંખેથી ઉઘાડી જયમલ બોલ્યો, “ મારા બાલુવામાં સપળું આવી ગયું. ”

“ શું ? ”

“ તે બાઈની નાત, જાત, ગામ અને તેના પતિનું નામ. ”
જયમલે કહ્યું.

“ ત્યારે કહો તે શી ગાતિની છે ? ”

“ રજપૂત. ”

“ તેનું ગામ ? ”

“ ભદ્રાવતી. ”

સાધુ અને વીરકેતુ ભદ્રાવતી નામ સાંભળી અચ્ચકા. પણ પુનઃ પાછા શાન્ત થઈ બોલ્યા, “ તેના પતીનું નામ ? ”

“ વૈરીસિંહ. ”

વીરકેતુ સશળો ઉભો થઈ બોલ્યો, “ શું એ વૈરીસિંહની પત્ની છે ? ”

“ હા. ”

“ હું મારી શકતો નથી. ”

“ કેમ વાંરું ? ” જયમલે પૂછ્યું.

વૈરીસિંહ મારો પરમ મિત્ર છે. તેણે લગ્ન કર્યુંજ નથી. ”

“ દુનિયાંની નજરે લગ્ન કર્યુંજ નથી; પણ તેઓ હૃદયથી પરસ્પરી ચૂક્યાં છે. ”

“ એમ હોય તો પ્રભુ જાણે, પણ તે મને વાત કર્યા વિના રહે નહિ. કદાચ મારા કારાગૃહમાં પડ્યા પછી આ બનાવ બન્યો હોય તો મને ખબર નથી. ” આમ બોલતા વીરકેતુએ પોતાની તમામ

વાત જયમલ અને સાધુ સમક્ષ કહી સંભળાવી; અને પછી મિત્રના વિશેષથી તે અફસોસ કરવા લાગ્યો. વીરકેતુની આંખોમાં અત્યુ ઉભરાયાં. સાધુનું હૃદય પણ કંપી ગયું. તે બોલ્યો, વીરકેતુ ! હું તારા મિત્રની સાથે તારું મિલન કરાવીશ પણ તારો રહેશે આમ ફરી મર્યો છે તેનું શું કરણ ? ”

“ મેં મારો રહેશે બદલવા મારા મુખ પર દવા લગાવી છે. ”

“ તે દવા તેં ક્યાંથી મેળવી ? ”

“ એક બધી બાઈએ મને આપી હતી. ”

“ ત્યારે તો અસલ સ્વરૂપમાં આવવાની બીજી દવા પણ તેણે આપી હશે ? ”

“ હા, આ રહી. ”

“ તારા મુખ પર લગાવ. ”

વીરકેતુએ દવા લગાવી મુખ ઘોઘ નાખ્યું, રહેશે હતો એવો થયો. જયમલની વિસ્મયતાનો પાર રહ્યો નહિ. એવામાં સાધુ બોલ્યો, “ વીરકેતુ ! મારી તરફ જો. ”

વીરકેતુએ સાધુના મુખ સામે જોયું.

સાધુએ પૂછ્યું, “ મને ઓળખે છે ? ”

“ ના. ”

“ હું તારો મિત્ર વૈરીસિંહ. ”

“ હે ! કેવળ મારો બાઈ ? ”

“ હા, જો. ” કહી સાધુ વેશમાં રહેલા વૈરીસિંહે તેની ખાત્રી કરી આપી.

વીરકેતુએ તેને આલિંગન આપી પ્રભુનો ઉપકાર માન્યો. જયમલને પણ અપાર આનંદ થયો વૈરીસિંહે તમામ બીનાથી બંને મિત્રોને વાકેફ કરી દીધા.

શાન્તાની સાથે છાનાંમાનાં લમ કયાં કહી વીરકેતુએ મિત્રની સાથે અન્ય વાતો કરી આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો. આ પછી ત્રીધુરી વિચાર કરવા લાગી કે હવે શું કરવું ? છેવટે નિશ્ચય થયો કે ઠાકોરને ઉધું ચતું સમજાવી શાન્તાને અને તેની પુત્રી રતનને કોઇ પણ સેવકને સાથે લીધા વિના અહિં શિવાલયે મોકલે એવું કરવું. વૈરીસિંહે ઠાકોરને સમજાવવાનું માથે લીધું. શાન્તા અને રતન આવ્યા બાદ તેમને લમ જતા રહેવાનો ઠરાવ થયો. વાતોમાં મધ્યરાત્ર થઇ ગઇ. બાદ ત્રણેએ નિદ્રાનું શરણ સ્વીકાર્યું. પાતઃકાળ થયો. ઠાકોરના મકાને ચોખડીયાં લાગ્યાં. ચોખડીયાંનાં અવાજથી ગામ લોકો ધીમેધીમે જાગૃત થવા લાગ્યાં. પક્ષીઓ પણ માળાઓની બહાર નીકળી પોતાના સુંદર અવાજે પ્રભાતના પ્રવાહને વધારવા લાગ્યાં. શિવાલયમાં સૂતેલા સાધુઓ ક્યારનાએ જાગૃત થયા હતા. તેઓ સ્નાનાદિકથી પરવારી મહાન યોગીરાજનો આડંબર કરી શીવ પૂજનમાં ધ્યાનસ્થ થયા હતા. સર્વના મુખમાંથી નીકળતા નમઃ સિવાયના ધ્વનીથી શિવાલય ગાજી રહ્યું હતું. લોકોનો અવર જવર ચાલુ થઇ ચૂક્યા હતા. ગામ લોકો સદાશિવનાં દર્શન કરવાને બહુ આશીર્વાદ સાધુઓનાં દર્શન કરવાને વધુ ઉત્સુક થએલા હતા. જય ભોળા શંભુ, જય ગુરુ મહારાજના પોકારો થઇ રહ્યા હતા. મધ્યાહ્ન કાળ સૂધી આવી ધમાલ ચાલુ રહી. છેવટે ભોજન સમય થયેલ હોવાથી સાધુઓએ સધળા માણસોને બહાર નીકળા જવાનો હુકમ કર્યો. ગામ લોકો વેરાવા લાગ્યા.

એવામાં એક ઘોડેસ્વાર આવ્યો અને ઘોડેથી નીચે ઉતરી સાધુના પગમાં પડી ગોલ્થો, “ જો બાપજી. ”

“ કોણ જસા ! કેમ આવ્યો છે ? ” વૈરીસિંહ સાધુએ પૂછ્યું.

“ ઠાકોર સાથે મોકલ્યો છે. ” જસાએ કહ્યું.

“ કેમ કંઈ કામ છે ? ”

“ હા. ”

“ શું ? ”

“ ઠાકોર સાહેબને ગઇ રાત્રે એક બેકારક સમજાવ્યું આવ્યું છે. ”

“ પછી ? ”

“ તે સમજાવ્યું આવ્યું છે ત્યારથી ઠાકોર સાબ ચિંતા અને વસોષાત કર્યા કરે છે. ”

“ પછી ? ”

“ તેમણે મને અહિં મોકલી તમને કેવરાવ્યું છે કે તમે ત્યાં પધારો અને ઠાકોર સાબના સમજાવેલો ભો બાળો. ”

“ અમારાથી ત્યાં નહિ અવાય. ”

“ ઠાકોર સાબનો હુકમ છે ને ? ”

“ અમે સાધુઓ ઠાકોરના હુકમને નથી માનતા. જ તારા ઠાકોરને કહેજે કે સાધુઓ આવતા નથી. તારે ગરજ હોય તો તું પોતેજ અહિં આવ અને વધારામાં જણાવજે કે જો તું અમારી પાસે નહિ આવે તોચાર દિવસમાં મરી જઇશ. અહિં આવ્યા પછીઅમે સમજાવેલો ભય દૂર કરીશું અને તેને મરતો બચાવીશું. જા, જલ્દી તેને અહિં મોકલ અને કહેજે કે કાઠને સાથે લીધા વિના તે એકલો પગપાળો અહિં આવે. ”

સાધુનું કહેવું સાંભળી જસેા આભો બની ચાલતો થયો. સાધુઓ મૃગચર્મ બીછાવી મહા આડંબરથી બેસી ઠાકોરના આવવાની રાહ જોઇ રહ્યા. થોડીવારે ઠાકોર આવ્યો અને સાધુઓને નમી સામે બેઠો. સાધુએ સ્વપ્નની હકીકત જણાવવા કહ્યું, ઠાકોર બોલ્યો, “ મને સમજાવ્યામાં એક કાળો માણસ દેખાયો. તેણે મારા મળમાં દોરડું બાંધી

અને ખેંચ્યો અને ધગધગતા અંગારાના કુવામાં નાખ્યો. આ પછી મારી આંખો ઉઘડી ગઈ.

વૈરીસિંહે ધ્યાનસ્થ થવાનો ઢાંગ કરી કહ્યું, “ બચ્ચા ! મારા જાણવામાં સઘળી વાત આવી ગઈ છે. તારું હવે આવી બન્યું છે. તે ઘણું ખરાબ કામ કર્યું છે. ”

“ શું બાપજી ? ”

“ તું કોઈની બાથડી કાઢી લાવ્યો છે કે ? ”

“ ના, પણ તે તેની ખુશીથી આવી છે. ”

“ તેને પરણીય તો તું મરી જઈશ. ”

“ મુઓ મરી જઈશ તો; હું તો તેની પર ગાંડો ઘેરો બની ગયો છું. વળી તેણે પણ હા પાડી છે. એ દહાડા હવે બાકી છે. સાધુજી ! બાપજી ! કરપા કરી અને પરણવા ઘો અને તમે માંડ મોત ટાળો. તમે તો ભગવાન જેવા છો. ”

“ હવે ફરીથી આવું નહિ કરવાના સોગન ખાવ તો તારો કાળ ટાળું ? ”

“ હું ભગવાનના અને બાપજીના પગના હમ ખાઈને કહું છું કે આ બાથડીને પછડિયા પછી બીજી કોઈ બાથડીના હામું પણ જોઈશ નહિ. ”

“ ઠીક ત્યારે જો સાંભળ, આવતી કાલે સોમવાર છે. અમે કાલે મૃત્યુંજયના જપ જપીશું. વળી તે સ્ત્રીને અને તારે કાળ યોગ છે; તેથી તે સ્ત્રીને તું સમજતી પૂજતો થાજ બાપી અહિં મોકલજે. તેની સાથે એક કુંવારી કન્યા સિવાય બીજું કોઈ માણસ હોવું જોઈએ નહિ. વળી ગામમાં પણ ઠાંડી પીટાવી જણાવજે કે કાલે સાંજે કોઈએ અહાર નીકળવું નહિ. જે વખતે તે સ્ત્રી અને કુંવારી કન્યા પૂજનનો

ચાજ હાથમાં લઈ અહિં આવવા નીકળે. તે પછી ત્હારે ઠંડા પાણીથી નહાવું અને પછી હાથમાં માળા લઈ એકાન્તમાં બેસી ભગવાન ઇંકરનું રટણ કરવું. આ રટણ તારે મધ્યરાત્રિ સુધી કરવું. એટલા વખતમાં તારે કોઈની સાથે બોલવું નહિ અને તારા માથાસેને પણ સખ્ત હુકમ આપવો કે કોઈએ તને બોલાવવો નહિ. મધ્યરાત્રિ વીતે એટલે તારે કાળા ઘોડા પર બેસી અહિં આવવું અને મહાદેવનાં દર્શન કરી તારે જળાધારીમાં જોવું. ત્યાં તને એક નાના કાગળને કટકો મળી આવશે. તે કાગળને તું વગર બોલે લઈ લેજો અને તારા ગળાના માદળીયામાં નાખજો. આટલું કરવાથી તું મહોતથી બચીશ અને નવી સ્ત્રી સાથે પરણી સુખમાં દિવસો ગાળીશ. ઠંકાર ખુશી થયો. તેણે જમીન પર પડી ત્રણે સાધુઓને વારા ફરતી પ્રણામ કર્યા. સાધુએ તેને જવાની રજા આપી. સંજ પડતાં સાધુઓ ગામમાં ફરવા નીકળ્યા અને ફરતા-ફરતા શાન્તાના મકાને આવ્યા. શાન્તાએ ભીક્ષા આપી. આ વખતે રતન પાસે નહોતી. વરીસિંહે તેને જણાવવાનું હતું તે જણાવી દીધું. શાન્તા આનંદ પામી. સાધુઓ આલ્યા ગયા. રાત્રિ પડી અને વીતી. સવાર થયું. ઠંકાર શાન્તા પાસે આવ્યો અને તેને શીવ પૂજન કરવા જવાનું સચન કર્યું. શાન્તાએ હા પાડી. ઠંકારે સ્ત્રી પોષાક અને ઘરેણાં મોકલવાનું કર્યું. પણ શાન્તાએ ના પાડતાં કર્યું કે શીવ પૂજન કરી આવ્યા પછી તમારું સાથે પરણતી વખતે સ્ત્રી શૃંગાર ધરણ કરીશ. ઠંકાર ખુશી થયો. તેણે રતનને પણ સાથે જવાની બલામણ કરી. પછી ઠંકાર ત્યાંથી નીકળી પોતાના રથને આવ્યો. ગામમાં ઠંડી પીટાવી લોકોને બહાર નીકળવાની મનાઈ કરી પ્રભુ ભક્તી કરવાનું જાહેર કર્યું. ગામ શાન્ત થવા લાગ્યું. છેવટે સાયંકાળ થયો. શાન્તા અને રતન શીવ મંદીરે જવા નીકળ્યાં. રતને પુળને

ચાળ હાથમાં લીધો હતો. તેમના ગયા પછી ખેમરાજ ઠાકોરે સ્નાન કરી સાધુના કહેવા મુજબ એકાન્ત સ્થાન લીધું.

રાત્રિ પડી. ગામ લોકોને બહાર નીકળવાની મનાઈ હોવાથી સર્વત્ર શૂન્યકાર બાસતું હતું. શીવ મંદિરે પહોંચતાં શાન્તાએ રતનને કહ્યું, “ રતન ! અત્યારે મને એક વિચાર થઇ આવે છે. ”

“ શે ? ”

“ આપણે અહિંથી નાશી જઈએ તો ? ”

“ ધણું સાફ, પાપમાંથી છૂટીએ. ”

“ ચાલ ત્યારે, આપણે શીવ પૂજન કરી રસ્તે પડીએ ? ”

“ પણ ત્યાં પેલા સાધુઓ હશે તેનું કેમ ? ”

“ સાધુઓ દયાળુ હોય છે. હું તેમને સમજાવી દમ્મચ અને તેમને પણ આપણી સાથે લઇશ. ”

“ જો તેમ થાય તો બહુ સાફ. ” રતને કહ્યું.

બન્ને શીવાલયમાં આવ્યાં. સાધુઓ તૈયાર ઉભા હતા. શાન્તાએ વૈરીસિંહના કાનમાં કંઈક વાત કરી. આથી રતન સમજી કે તેણે સાધુને નાસી જવામાં મદદ કરવાનું કહ્યું. વૈરીસિંહે હા પાડી. બે ઘોડા તૈયાર હતા. એક ઘોડા પર વૈરીસિંહ શાન્તાને લઇ બેઠો અને બીજા પર વિરકેતુ રતનને લઇ સ્વાર થયો. જયમલને ચાલી આવવાનું જણાવી બન્નેએ ઘોડા દોડાવી મૂક્યા અને જોતજોતામાં નગર બહાર નીકળી ઘણે દૂર આસ્યા ગયા. જયમલે પણ શીવલીંગ સમીપ કાગળનો કટકો મૂકી પ્રયાણ કર્યું. મધ્યરાત્રિ વિતતાં ઠાકોર આવ્યો. કોઇ જોવામાં આવ્યું નહિ. તે આમ તેમ ફરી સાધુરામના નામની ખૂબો પાઠવા લાગ્યો; પણ સાધુઓ ત્યાં ક્યાંથી હોય ? ઠાકોરને શ્રાવણ પડી. તે શીવલીંગ સમીપ ગયો. કાગળનો કટકો મળ્યો પણ અંદર કંઈ લખેલું

નહોતું. ઠાકોર ગામમાં આવ્યો. શાન્તાને મકાને તપાસ કરી પણ કોઈ જુથું નહિ. ઠાકોર સમજી તકેટ સમજી ગયો; અને તેજ વખતે રણુશીંશુ કુંકવી પચાસ થોડેસ્વારો સાથે શોધમાં નીકળી પડ્યો.

પ્રકરણ પ મું.

વિશ્વરંભાનું નગરમાંથી ગમન.

રાત્રિના દ્વિતીય પ્રહરના સમયે રાજકન્યા વિશ્વરંભા તેના મહેલના દિવાનખાનામાં બેસી આત્મગત બોલતી હતી કે, અહા પ્રભુ આ શું? હજી મારે માથે કેટલું દુઃખ ભોગવવાનું નિર્માણ થએલું હશે? આમ થોડેથોડે દુઃખ દેવા કરતાં એક-દમ જીવનનો અંત આવે તો સાફ કે જેથી અન્ય કોઈને દુઃખ પડે નહિ. મારા પિતા પણ મરણને શરણ થયા. બહાલા વીરકેતુનો પતો નથી. આ શી ઉથલપાથલ. દુષ્ટ દુષ્મનો અને ફસાવવા-રીયાવવા ઇચ્છે છે. મારે હવે અહીં રહેવું યોગ્ય નથી, ચાલ જીવ વૈરીસિંહના મકાને જઈ તપાસ કરું.” આમ વિચારતી તે ઉભી થઈ પણ વિચાર થયો કે મારેઆમને આમ જવું નહિ. કદાચ શત્રુઓ ઓળખા જાય. તેથી પુરૂષ વેપ પહેરી વૈરીસિંહના ઘેર જવા નીકળી. રસ્તામાં વીરકેતુનું મકાન આવ્યું. છૂપી તપાસ કરી તો કોઈ જણાયું નહિ, માનવરાજ પણ મકાનમાં નહોતો. આખું મકાન શૂન્ય જણાતું હતું. રાજકન્યા ત્યાંથી ચાલી વૈરીસિંહના મકાને આવી. આ વખતે ત્યાં વિરમદ્ર અને બેચર બેઠા-બેઠા વાતો કરી રહ્યા હતા. વિશ્વરંભાની નજર બેચરપર પડતાં

ચોંટી. માનવરાજના સરદારને જોઈ તેને ભય ઉત્પન્ન થયો. વળી વીરભદ્ર પર પણ બેઠમ ઉત્પન્ન થયો. રાજકન્યા શોચવા લાગી કે આ દુષ્મન પક્ષના માણસો આ મકાનમાં ક્યાંથી ? શું વૈરીસિંહ પુછ્યો હશે ? અહા પ્રભુ આ શું ? આ બેઠમાં મને કંઈ સમજતું નથી, પણ લાવ પુછવા દે કે વૈરીસિંહ ક્યાં ગયો છે ? ” એમ ધારી તેણે પૂછ્યું, “ વૈરીસિંહ ક્યાં છે ? ”

તે મહારાજની શોધમાં ગયા છે, આજકાલ કરતાં તેમને ઘણા દિવસ થઈ ગયા છે પણ તેમનો પત્તો નથી, વળી તેમને શોધવા વીરકેતુ પણ ગયા છે, તેમને પણ વધુ દિવસ થઈ ગયા છે, તેમની તરફના પણ કંઈ સમાચાર નથી. ”

“ શું વીરકેતુ પણ શોધમાં ગયા છે ? ” રાજબાગાએ પૂછ્યું.

“ હા. ”

“ તમે કોણ છો ? ” રાજકન્યાએ વીરભદ્રને પૂછ્યું.

“ હું એક મુસાફર છું. અહીં લગભગ કેટલાક માસથી આગ્યો છું. વૈરીસિંહ મારો મિત્ર છે. તેમની સાથે જવાનો મારો વિચાર હતો પણ તેઓ મને મળ્યા વિના ગયા, ત્યારથી હું અહિં રહું છું. ”

“ આ કોણ છે ? ” રાજકન્યાએ બેચરને બતાવી પૂછ્યું.

“ આ પણ મારો મિત્ર છે. ”

“ આ તો માનવરાજનો વિશ્વાસુ સરદાર છે ? પાપીના સેવક સાથે વૈરીસિંહના મિત્રની મિત્રતા જાણી હું અજબ થાઉં છું. ”

“ એમાં અજબ થવા જેવું કંઈ નથી. ”

“ તે સઘળો બેઠ જાણી માનવરાજને કહેતો હશે તો ? ”

“ તેની શીકર નથી. ”

“ ત્યારે તમે વૈરીસિંહના મિત્ર નથી પણ શત્રુ છો. ”

“ના, હું અને બેચર વેરીસિંહના હિતચિંતક વિશ્વાસુ મિત્રો છીએ.”

“મારા માનવામાં આવતું નથી.”

“સમય એવો છે કે કોઈ માને નહિ. તમે કાણ છો?”

વીરભદ્રે પૂછ્યું.

“મારી ઓળખાણ આપી શકીશ નહિ.”

“કેમ?”

“તમારી પૂરી ખાત્રી થયા સિવાય.”

“અમે રાજ્યભક્ત છીએ.”

“બુદ્ધ” શા માટે બોલો છો? આ બેચરને હું ઓળખું છું. તે માનવરાજનો ખાસ પ્રીતીપાત્ર છે.”

“કાર્ય સાધવા દુશ્મનની સાથે પણ ઉપરથી વિશ્વાસુનો ડોળ રાખવો પડે છે. આ બેચરે રાજ્યનું ધણું સાફ હિત કર્યું છે.”

“શું?”

“વીરકેતુને છોડાવનાર આ પોતે જ છે.”

“ત્યારે તેણે તેના માલીકને વિશ્વાસઘાત કર્યો કહેવાય.”

“કુદ્દ બોડોની સાથે વિશ્વાસઘાત કરવો તેમાં કંઈ પાપ નથી.”

“કદાચ માનવરાજ આ વાત જાણી જશે તો?”

“ના, અમે ધણી સાવચેતીથી સબળું કામ કરીએ છીએ.”

“અને કદાચ હું પોતે જ કહી દઉં તો?”

આ સાંભળી વિરભદ્ર ગુસ્સે થઈ બોલ્યો, “ત્યારે તમારાથી હવે જીવતા જઈ શકાશે નહિ. આ મકાનમાં અને આ પગેજ તમારો પ્રાણ જશે.” વીરભદ્રે તત્કાર ખેંચી.

“શું મારો પ્રાણ જશે?” રાજકન્યાએ પૂછ્યું.

“હા.”

“કાણુ લેશે ?”

“આ સમશેર.”

“બસ હવે જ તમારી પરીક્ષા થઇ ચુકી. વાઈ વીરભદ્ર, તમે મને ઓળખો છો ?”

“ના, તમે કાણુ છો ?”

“તે હું જણાવું છું. પણ પ્રથમ મારી ખાત્રી કરો કે તમે રાજ્ય પ્રત્યે પૂરા વફાદાર છો ?”

“શું તમને હજી પણ અમારી ખાત્રી થતી નથી ?”

“ના, સમય એવો જ છે.”

“પણ અમારૂં લોહી જુદું છે.”

“તે કેમ માની શકાય ?”

“ક્ષત્રીયના શબ્દોપર વિશ્વાસ રાખો.”

“પ્રભુના સોગન ખાધને કહો છો ?”

“હા.”

“જેને વિશ્વાસનો ભંગ ન થાય ?”

“ખેદિ કર રહો.”

“હું રાજપુત્રી છું.”

“કાણુ વિશ્વરંભા ?” બન્ને આશ્ચર્ય પામી બોલ્યા.

“હા.”

“તમે તો કેદ હતાં ને ?”

“પ્રભુ કૃપાથી છૂટી છું.”

“કેવી રીતે ?”

રાજખાળાએ પોતાની સહળી હકીકત કહી સંભળાવી. બન્નેના આશ્ચર્ય આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. અંતે વીરભદ્ર આદ્રમત બોલ્યો.

“માનવરાજ! જલ્દી નર પિશાચ! યાદ રાખજે કે જે બહુ કરે છે તે થોડા મારેજ. ખીલે છે એ કરમાય છે. તારાં પાપ અમાપ છે. તારે આખરે પુરા હવાસે મરવાનું નિર્માણ થયેલું છે. સમયની પણ બલીહારી છે. પાપી લોકો કાવે છે—આનંદ કરે છે અને અમારા પાસા અવળા પડે છે. અફસોસ! રાજ ગયા, બાળકુંવર ગયો; તપાસ માટે વૈરીસિંહ અને વીરકેતુ પણ ગયા તે ગયા જ. તેમની ન ખબર કે અંતર. હા! હું શું કરું?” વીરભદ્રે નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

રાજકન્યાએ પૂછ્યું, “બાળકુંવરની કંઈ ખબર છે?”

“હા.”

“ક્યાં છે?”

“સરિતામાં?”

“શું કહો છો?”

“સત્ય કહું છું.”

“શું મારા ભાઈને પણ તે દુષ્ટાત્માઓએ મારી નાખ્યો?”

“ના? ખૂન નથી કર્યું પણ નદીમાં નાખી દીધો છે.”

“મારા પિતાની સાથે?”

“હા? તેમની પછી તેને.”

“ગળ્ય થયો.”

“ઘણોજ.”

રાજકન્યા વિચાર કરી અંતે બોલી, “હું નગરનો ત્યાગ કરી આ વખતે ચાલી જાઉં છું. જે એક માસની અંદર હું પાછી ન રહું તો એમ ધારજો કે હું પણ કંઈક આફતમાં આવી પડી છું. લ્યો પ્રણામ, આ નગર મને હવે ખાવા ધાય છે. આવીશ તો સર્વની સાથે, નહિ તો છેવટના પ્રણામ.”

“ અમે સાથે આવીએ ? ” બંનેએ પૂછ્યું.

“ ના, તમારે આવવાની જરૂર નથી. મારી માતૃભીનું રક્ષણ કરજો. ” એમ કહી રાજકન્યા ત્યાંથી નીકળી પડી. તેણે નગર બહાર નીકળી વિચાર કર્યો કે વૈરીસિંહ અને વીરકેતુ રાજના સમને ખેળવા નદી કિનારે આગળ ગયા હશે. માટે ધાવ હું પણ નદીને કિનારે કિનારે જાઉં. તે કદાચ આગળ ઉપર મળશે. એમ ધારી તે નદી કિનારે જવા લાગી. આગળ ચાલતાં તેને કાંઈ ઘોડેસ્વાર પાછળથી આવતો જણાયો. રાજયાળાએ પણ પોતાના ઘોડાને ધીમે ચલાવ્યો. આથી પાછળ આવનાર ઘોડેસ્વારને આનંદ થયો હોય એમ જણાયું. થોડીવારમાં તે ઘોડેસ્વારે રાજયાળાની નજીક આવી પૂછ્યું.

“ આપ કોણ છો અને ક્યાં જાઓ છો ? ”

“ આપને તે જાણવાનું શું પ્રયોજન છે ? ”

“ જવાબ બરાબર નહીં મળવાથી સ્વારને કંઈક સંશય પડ્યો. જેથી તે વગર બોલે તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો, આગળ વિશ્વરંભા અને પાછળ ઘોડેસ્વાર એ પ્રમાણે તેઓ થોડે અંતરે ચાલ્યાં જતાં હતાં. લગભગ એક કલાક મૌનતાથી ચાલ્યા પછી તેઓ એક વૃક્ષ આગળ આવ્યાં. ત્યાં નજીકમાં એક તળાવ પણ આવેલું હતું. વિશ્વરંભા નીચે ઉતરી ઘોડાને લઈ તળાવ પર ગયું અને પ્રથમ અશ્વને પાણી પાછું થોડીકવાર થામડી પોતે પણ પાણી પી તરસને શાન્ત કરી. પાછળ આવેલો ઘોડેસ્વાર પણ ખીજા વૃક્ષ નીચે બેઠો. તે રાજકન્યાની તરફ વારંવાર જોતો હતો. આ ઘોડેસ્વાર માનવરાજનો વશદાર દોસ્ત નામે ગંભીરસંગ હતો. પોતાને બરાબર જવાબ નહિ મળવાથી ગંભીરસંગ રાજકન્યાની સમીપ આવી બેઠો અને નમ્ર અવાજે બોલ્યો,

“ તમે ક્યાં જાઓ છો ? ”

- “ તે જાણવાની તમારે શું જરૂર છે ”
 “ જરૂર કંઈ નથી પણ સ્હેજ પુછવું પડે છે. ”
 “ તે પહેલાં તમે કોણ છો એ જણાવો ? ”
 “ હું બદ્રાવતીના રાજ માનવરાજનો મિત્ર છું. ”
 “ કય તરફ જાઓ છો ? ”
 “ નજીકના ગામ તરફ. ”
 “ તમારું નામ. ”
 “ મંભીરસંમ. ”

“ રાજકન્યા વિચારવા લાગી કે, આ દુષ્ટને મારી ઉપર સંશય પડ્યો છે. તેનો સંશય દુર થાય તે પ્રમાણે કરવું જોઈએ, હું જો કે પુરુષ વેષમાં છું તો પણ તેણે મને ઝોળખી હોવી જોઈએ. નહિ તો તે આવી રીતે મારી પાછળ આવે જ નહિ. હા ? રામ જ્યાં જઈએ છીએ ત્યાં આગળને આગળ જ શત્રુઓ મળે છે. આ શો જીવન ? પણ હવે તો તેનું કંઈ વળનાર નથી, કારણ તે એકલો છે અને હું પણ એકલી જ છું. તે ક્ષત્રીય છે તો હું પણ ક્ષત્રીય પુત્રી છું. એ શિયાળ મને શું કરવાનો હતો. રાજકન્યા આમ વિચાર કરે છે એટલામાં પુનઃ મંભીરે પૂછ્યું, “ કાં હવે તમારું નામ જણાવશો કે ? ”

“ હા. ”

“ કહો ત્યારે ? ”

“ મારું નામ વિશ્વજીત છે. ”

“ તમે રાજપૂત છો ? ”

“ હા. ”

“ ક્યાંના વતની છો ? ”

“ પાટણ. ”

“ આ તરફ ક્યાં જવ છો ? ”

“ મારા મિત્રને ત્યાં. ”

“ તમારો મિત્ર ક્યાં રહે છે ? ”

“ છત્રીસગઢમાં. ”

“ તમે જુદું બોલો છો ? ”

“ કોણ હું ? ” રાજકન્યાએ પૂછ્યું.

“ હા. ”

“ શા ઉપરથી કહો છો ? ”

ગંભીરમત્તે હસીને કહ્યું, “ તારી ચાલાકી મારાથી અબણી નથી. તેં જો કે પુરૂષ વેષ પહેરી જત ખુપાવી છે, પણ તું કોણ છે તે હું જાણી ગયો છું અને તેથી જ તારી પાછળ આવ્યો છું. ”

“ કહે જોઈએ કે હું કોણ છું ? ” વિશ્વરંભાએ ગુસ્સાના અવાજે પૂછ્યું.

“ તું રાજકન્યા વિશ્વરંભા છે ? ”

“ અરે વિશ્વરંભા કોણ ? સૂર્યના સરદાર ! તું આ શું બકે છે ? કંઈ નીસો તો ક્યો નથા ને ? ”

“ અરે છોકરી ! મેં નીસો નથી ક્યો. હું તો સાવધ જ છું. તું કેદમાંથી નાશી છૂટી છે. ”

“ કોણ નાશી છૂટ્યું છે ? જા, ચાલ્યો જા, તારૂં બોલવું જુદું છે. ”

“ મારૂં બોલવું ચોક્કસ ખરૂં છે. ”

“ ત્યારે માની લે કે હું રાજકન્યા છું. બોલ તારે શું કરવું છે ? ”

“ હું તને કેદ કરી નગરમાં લઈ જઈશ. ”

“ કાને મને ? ”

“હા.”

“મને લાગ જનાર મરી ગયા.”

“હું જીવતો છું.”

“મને તો તું મરેલા જેવો જ જણાય છે.”

“હું મુઠકાલ છું કે જીવતો છું એની તને હમણાં ખબર પાડું છું.”

“તારા જેવાં શીયાળવાં ઘણાં હોય છે.”

“જો ત્યારે હું તને મારા બગાડેલાં બાન આ પળે જ કરાવું છું.” આમ બોલતો બદમાસ ઉભો થયો અને રાજકન્યાને પકડવા દોડ્યો, કે તરત વિશ્વરંભાએ ક્રોધથી કહ્યું, “ખમરદાર, એટલે જ રહે. સાર નહિ નીકળે.”

“તે આગળ ઉપર જોઈ લેવાશે.”

“માર્યો જઈશ.”

“મ્હોતની દરકાર નથી.”

“આલ ત્યારે આવી જા.” કહી રાજકન્યાએ તદ્વાર ખેંચી.

ગંભીરસંગે પણ હુમલો કર્યો. રાજકન્યામાં દૈવી બળ આવ્યું. તેણે લાગ મેળવી તદ્વારનો ફટકો લગાવ્યો. ગંભીરના ગળાપર ધા થયો. ગંભીર નીચે પડ્યો. પણુકો થવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. રાજકન્યા ઘોડા નજીક દોડી અને ઘોડેસ્વાર થઈ ઘોડાને એડી મારી દોડાવી મૂક્યો. જોતજોતામાં તે ઘણું દૂર નીકળી ગઈ. ગંભીરસંગ ધાની વેદનાથી પીડાતો તેની પાછળ જોઈ રહ્યો. ગંભીરને ધા બહુ ઉંડો થયો નહોતો. ઘોડાવાર જમીનપર પડી રહી તે બેઠો થયો અને ફેંટામાંથી કપડું ફાડી તળાવના પાણીથી ભીંજવી ગળે પાટો બાંધ્યો. આ પછી તે એક કલાક સુધી ઝાડ નીચે પડ્યો રહ્યો. તેના મનની

મનમાં રહી. રાજકન્યાની હિંમતથી તે ચકિત થયો. તે મનમાં બોલતો હતો કે, આજે હું શુકન બેઠને જ નીકળેલો કે જેથી બચી ગયો. સારા નક્ષત્રે ધા ઉડેા થયો નથી. રાજકન્યા છટકી ગઇ. ક્યાં જનાર છે. હું જરૂર તેને પકડીશ. ” આમ વિચારતો ગંભીરસંગ ધીમેથી ઉભો થઇ ઘોડા નજીક ગયો. એટલામાં એક ગામડીયા જેવો જણાતો માણસ આવતો જણાયો. ગંભીર થોભ્યો. આવનાર માણસ તેની પાસે આવ્યો.

ગંભીરે તેના મુખનું નિરીક્ષણ કરી પૂછ્યું, “ તમે કોણ છો ? ”

“ અમ છે તે ? ” આવનાર માણસે કહ્યું.

“ કામ છે ? ”

“ હું કામ છે ? ”

“ તમે કોણ છો એ જાણ્યા પછી માફ કામ કહોય. ”

“ હું પટેલ છું. ”

“ ક્યાંના ? ”

“ આ પાહેના ગામના. ”

“ પોલીસ પટેલ છો ? ”

“ ના. ”

“ ત્યારે ? ”

“ મખી. ”

“ એમ કે ? વાફ બદ્રાવતી કયે રસ્તે જવાથી નજીક પડશે ? ”

“ આ જમણા હાથે હેંડયા જવ. ”

આટલું કહી મુખી પટેલ રસ્તે પડ્યા.

ગંભીરસિંહ ઘોડે ચઢી પાછો ફર્યો અને બદ્રાવતી આવી માનવ-રાજને મળ્યો. તેણે માનવરાજને સઘળી વાત જણાવી. હાથમાં

આવેલી વિશ્વરંભાને જવા દેવાથી માનવરાજે તેને સખ્ત ઠપકો આપ્યો. પેલી તરફ વિશ્વરંભા હાગલાગટ ચાર દિવસની મુસાફરી કરી એક નગર આગળ અટકી. આ નગરનું નામ ત્રંબાવટી હતું. આ નગરમાં અભયસિંહ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. પ્રજાને સર્વ પ્રકારનું સુખ હતું. વિશ્વરંભાએ જાણવા જોટલી માહોતી મેળવી રાજા દરબાર તરફ ગમન કર્યું. આ વખતે રાજા અભયસિંહ અહેલની આગળ પડેલી એક પાટ પર બેઠા હતા. બે દાસીઓ તેમના નાના કુંવરને રમી રહી હતી. વિશ્વરંભાએ રાજા પાસે આવી સલામ ભરી. રાજાએ તેના સામે જોઈ પૂછ્યું.

“ કોણ છો ? ક્યાંથી આવો છો ? ”

“ હું એક ક્ષત્રિય છું. નોકરી મેળવવા આવ્યો છું. ”

“ તમારું નામ ? ”

“ વિશ્વજીત. ”

“ અમારે નોકરો બધા છે. હાલ નોકરની જરૂર નથી. ”

“ મહારાજ ! નોકરોમાં પણ ફેર હોય છે. ”

“ તે હું જાણું છું. ”

“ ત્યારે મને શા માટે નિરાશ કરો છો ? મારી આશા પ્રભુ કરવાથી આપનું કલ્યાણ થશે. ”

રાજાને હ્યા આવી. કંઈક વિચાર કરી રાજાએ પૂછ્યું, “ તમે શું કામ કરશો ? ”

“ આપ બતાવશો તે ? ”

“ હું તમને મારા અંગ રક્ષકોમાં નોકરી આપીશ. ”

“ હું આપની સેવા શીરસાટે કરીશ. ”

“ પગાર શું લેશો ? ”

“ કહા ખાવાનું અને વસ્ત્ર. ”

“ એટલુંજ ? ”

“ હાજી. ”

“ ઠીક ત્યારે શેહ. ”

“ મારી એક વધુ પ્રાર્થના છે ? ”

“ શું ? ”

“ હું આપના સિવાય કોઈને નમન નહિ કરું. ”

“ કારણ ? ”

“ મારે પ્રતિજ્ઞા છે. ”

“ ઠીક, એમ કરજો. ” કહી રાજાએ તેને રહેવા વગેરેની સગવડ કરી આપી. રાજકન્યા ત્યાં રહી રાજાનું કાર્ય કરવા લાગી.

પ્રકરણ ૬ હું.

ત્રાંબાવટીમાં.

રાજકન્યા પુરુષ વેશથી રાજા અભયસિંહની સેવામાં રહી. તેણે થોડા દિવસમાં દરેકનાં દિલ જીતી લીધાં. તેના આનંદી અને મિત્રનતાર સ્વભાવથી રાજા-પ્રજા અને સરદારો તેનીપર સારો પ્રેમ રાખવા લાગ્યા.

એક દિવસના સમાયોગે બે ઘોડેત્વારો નગરમાં આવ્યા. આ આવનાર બન્ને સ્વારો બધાનક દેખાવના અને વિચિત્ર ગહેરાના જથ્થાતા હતા. આ બન્ને બદાવટીના નવા રાજા માનવરાજ તરફથી આવેલા હતા. માનવરાજને રાજા તરીકે સ્વીકારવાનો મલામણુ પત્ર તેઓ લાવ્યા હતા અને તેમાં આ નગરના રાજાની સહી લેવા આવ્યા હતા.

દરબાર ભરાયો હતો. રાજ સિંહાસનારૂઢ થએલા હતા. વિષ-
જીત નામ ધારણ કરેલી રાજકન્યા રાજની જોડેના આસનપર બેઠેલી
હતી. બન્ને સરદારોએ રાજને નમન કરી પત્ર આપ્યો. રાજકન્યાએ
આવનાર બન્ને સરદારોને તત્કાળ જોળખી લીધા. તેને બહેન પડ્યો.
શું થાય છે એ આતુરતાથી જોઈ રહી.

રાજએ પત્ર ઉઠેલી વાંચવા માંડ્યો. તેમાં આ પ્રમાણે લખેલું હતું.
પ્રિયમિત્ર !

ભદ્રાવતીના મહારાજ માનસિંહ દેવકોપથી એકાએક મરણને શરણ
થયા છે. બાળકુમાર પણ બેદમરી રીતે ગૂમ થયો છે. રાજકન્યાના પણ
સમાચાર નથી. ભદ્રાવતીમાં આવું થયું છે અને દિન પ્રતિદિન નવ-
નવા ઉપદ્રવો થતા જાય છે. ખાલી પડેલા રાજ્યસિંહાસનને હાથ
કરવા કેટલાક બેવકા સરદારો તજવીજ કરી રહ્યા છે. વળી વિદેશી
લોકો પણ રાજ્ય લેવા તૈયારી કરી રહ્યા છે. આવાં કારણથી રાજ્ય-
માદી હવે વધુ વાર ખાલી રાખવી એ ભય ભરેલું છે. રાજ્યમાદી
પર કોને બેસાડવો તેને માટે મેં રાજ્યના વક્ષાદાર સરદારો-મહારા-
ણીઓ અને કેટલાક રાજ-હકોરોના મત લીધા છે. સર્વેએ અને
સિંહાસનારૂઢ થવાને અતી આગ્રહ કર્યો છે, આથી અને એક સાચા
રાજ્યભક્ત તરીકે રાજ્યનું રક્ષણ કરવા મેં ભદ્રાવતીની ગાદી મારે
હાથ લીધી છે. મેં આ કામ રાજ્યના શ્રેયને અર્થે કર્યું છે. તેમાં
આપ પણ આપની સંમતિ દર્શાવશો એવી આશા છે.

હી:—

માનવરાજ

અને

શુભચિંતક મહારાણી મૃગલોચની.

અભયસિંહ પત્ર વાંચી ઉંડા વિચારમાં પડ્યો. દરબારી મંડળમાં પંચ શાન્તિ પથરાઇ રહી હતી. ફક્ત રાજકન્યાના મુખપર અવનવા ભાવ પ્રકટ થઇ રહ્યા હતા. રાજાએ મૌન ત્યાગી દરબારી મંડળનો અભિપ્રાય પૂછ્યો. માનવરાજના ભયંકર કામોથી અણુજાણુ દરબારી મંડળે સંમતિની સહી કરી આપવાનું જણાવ્યું. તત્કાળ વિશ્વરંભા આસનપરથી નીચે ઉતરી ઉભી થઇ. સર્વનું ધ્યાન તેની તરફ ખેંચાયું. મહારાજાએ તેની તરફ જોઇ પૂછ્યું, “કેમ શું છે ? તમારે કંઈ કહેવું છે ?”

“હા.”

“શું કહેવું છે ?” રાજાએ પૂછ્યું.

“આ પત્રમાં આપની સંમતિ નહિ દર્શાવવાની હું આપ નામ દારને વિનંતિ કરું છું.” રાજ્યબાળાએ કહ્યું.

સભાસદો સ્તબ્ધ બન્યા. રાજા પણ વિચારમાં પડ્યો અને આગંતુક સરદારોની વિસ્મયતાનો તો પાર જ રહ્યો નહિ. વિસ્મયતા સાથે તે સરદારો કંઈક ગુસ્સે થએલા પણ જણાયા. છેવટે રાજાએ પૂછ્યું, “વિશ્વજીત ! તું ઉમ્મરે નહાનો છે; પણ જ્ઞાનમાં મોટો છે. તારી વિનંતી મારે સાંભળવી અને સ્વીકારવી એમાં માફ શુભ છે એમજ હું સમજું છું. પણ આ પત્રમાં સહી નહિ કરવાનું કારણ મને સ્પષ્ટ સમજાવ.”

“મહારાજ ! આ પત્રને આપ કેવો માનો છો ?”

“સાચો.”

“નહિ, આ પત્ર ભયંકર બેદૃથી બરેલો છે.”

“શું સાચું કહો છો ?”

“હાજી.”

“ ખાત્રી સ્ત્રી ? ”

“ હમણાં, ખાત્રી કરી આપું છું. વાઈ આપ માનવરાજને કેવો ધારો છો ? ”

“ રાજ્યભક્ત. ”

“ તહિ; તે ભયંકર દેશદ્રોહિ અને રાજ્યલોભી થયો છે. ”

“ એટલે ? ”

“ રાજ્યની લાલસાથી તેણે મહારાજનું ખૂન કર્યું છે—કરાવ્યું છે. ”

“ ઓહ ! તમે આ શું કહો છો ? ”

“ હું પ્રભુના સોગન ખાધને કહું છું કે તે દુષ્ટે મહારાજને મહારાણી માર્ફતે ઝેરી દવા મુંઘાડી મધ્યરાત્રિએ નદીમાં ફેંકી દીધા છે. વળી આપ જો ખરેખરા મનુષ્ય પરીક્ષક હો તો તે દુષ્ટના અત્રે આવેલા આ બે કાળમૂખા સરદારોના મુખનું અવલોકન કરો અને જુઓ કે આ ભેદ કુટતાં તેમનાં મુખ કેવાં સ્થાપ થઈ ગયાં છે. ”

વિશ્વજીતનું બોલવું પૂર્ણ થતાં રાજ સાથે સઘળી સભાનું ધ્યાન બન્ને સરદારો તરફ ખેંચાયું. પોગળ પ્રુટવાથી તે બન્ને સરદારો આડીઅવળી નજર ફેરવી મુખપરના અને હૃદયના ભાવ છૂપાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા; પણ તેમનો પ્રયત્ન સફળ થઈ શકતો નહોતો. બન્ને બદમાસોનાં હૃદય ભયભીત બન્યાં હતાં, પગ ધ્રુજતા હતા અને આ દુષ્મન કોણ હશે એમ મનમાં પ્રશ્ન પૂછતા હતા. બન્નેના ઝહેરા પરના ફેરફારથી રાજની પણ કંઈક ખાત્રી થઈ. રાજએ વિશ્વજીતને પૂછ્યું, “ મહારાણી માનવરાજની મદદગાર છે જાણી હું અજબ ચાઉં છું. ”

“ નામદાર ! એમાં અજબ થવા જેવું કંઈ નથી. મહારાણી મૃગલોચની ભયંકર ભામિની છે; અને માનવરાજની સાથે પ્રેમ બાંધી

બ્રહ્મ થએલી છે.” આટલું કહી વિશ્વજીતે મૃગસોયની સંબંધીની સંવં વાત આદીથી તે અંત સૂધી મહારાજને કહી સંભળાવી. સધળાના મુખમાંથી ધિક્કાર-ધિક્કારના ધ્વની નીકળી પડ્યા. થોડીવારે સમાર્માં શાન્તિ પથરાતાં રાજ્યએ પુનઃ વિશ્વજીત પ્રત્યે કહ્યું, “રાણીએ પેતાના પેટના પુત્રને પણ જગતમાંથી અદૃશ્ય કર્યો; તે વાત મારા માનવામાં આવતી નથી. શું પાલક માતા પોતાના પુત્રનીજ ધાતક અને ? અને તે વળી નાના બાળકને સંહારે ?”

વિશ્વરંભા બોલી, “નામદાર ! આપનું કહેવું બ્યાજખી છે, પણ આપને વિદીત છે કે જન્માંધ જેમ જોઈ શકતું નથી; તેમ કામાંધને પણ સારાસારનું જ્ઞાન રહેતું નથી. રાણી મૃગસોયની કામોન્મત્ત પશુ અનેલી છે. તેણે તેના જીવનમાં ધણાં ધાતકી કર્મો કરેલાં છે. આવી રાક્ષસી બલારને પોતાના કે પારકાનું જ્ઞાન રહેતું નથી. બદ્રાવતીમાં અનેલા બચંકર કાર્યોની ઉત્પાદક તે ખૂબસૂરતબલાર છે.”

આ પછી રાજ્યએ બદ્રાવતીથી આવેલા સરદારે પ્રત્યે કહ્યું, “આ બાબતમાં તમે શું જણો છો ?”

“કંઈ પણ નહિ. આ બોલનાર માનવરાજનો કોઈ કદો શત્રુ હોય એમ સમજાય છે. આવા માણસને આપના દરબારમાં રાખવાથી આપને આફતરૂપ છે.” સરદારેએ કહ્યું.

“રાજપૂતો આફતને ઝોળખતાજ નથી. તમે આ પળેજ આ દરબારમાંથી આલ્યા જવ.” રાજ્યએ કહ્યું.

“કંઈ જવાબ ?”

“ચોક્ખી ના.”

“પરીણામ બયાનદ આવશે.”

“જોઈ લેવાશે.”

બન્ને સરદારો ગુસ્સાના આવેશથી દરબાર છોડી ચાલ્યા ગયા. આ પછી રાજ્યએ પણ સમાની સમાપ્તિ કરી મહેલે પ્રવાણ કર્યું.

રાત્રિ પડી. શિયાળાની રાત્રિ હોવાથી સર્વત્ર શાન્તિ વ્યાપી રહી હતી. જળજળી ગયું હતું, મધ્યરાત્રિનો સૂમાર થયો હતો, રાજ્ય-મહેલમાં શાન્તિ પથરાએલી હતી. પહેરેગીરો પણ બેઠા-બેઠા ઝોકો મારતા હતા. વિશ્વજીત નામધારી રાજકન્યા રાજની પાસેના એક ઝોરડામાં સૂતી હતી. તે હજી અર્ધ નિદ્રાવસ્થામાં હતી. એવામાં તેને કાને ધીમે ખડખડાટ સંભળાયો. રાજ્યબાળા સફાળી જગી ઉઠી અને ઉભી થઈ રાજના શયનગૃહમાં ડોકીયું કર્યું તો ત્યાં એક અપૂર્વ ઘટના બની રહેલી જણાઈ. રાજના શયનસ્થળની દીવાલે એક નાની બારી આવેલી હતી. તેને લોખંડના પાતળા સળીયા જડેલા હતા. તે બારીના સળીયા એક પછી એક ઉખડતા હતા. સળીયા ઉખેડનાર માણસ ધીમે પણ ઝડપથી પોતાનું કાર્ય કરે જતો હતો. રાજકન્યા આવું દૃશ્ય જોઈ સાવધ થઈ અને હાથમાં ખંજર પકડી તે નાની બારીની નજીકના એક ખૂણામાં છૂપાઈ ઉભી. દીપકનો પ્રકાશ નહોતો. અંધકાર વ્યાપેલો હતો. થોડીવારમાં બારીના સળીયા અલગ થયા અને તે જગ્યાવાટે એક સ્થામસ્વરૂપી માણસ અંદર દાખલ થયો. તેણે બારી બહાર ડોકું કાઢી નીચે ઉભેલા એક બીજા માણસને ઉપર આવવાની ધીમેથી સૂચના કરી. નીચેના માણસ ઉપર આવે તે પહેલાં તે રાજ્ય-બાળાએ તે નીચાચરની નજીક ધસી જઈ તેના પડખામાં ટીલું ખંજર ભેંકી દીધું. ચીસ પાડવાને પાપીનું મુખ પ્હોળું થાય એ પહેલાં તે વિશ્વરંભાએ તેના મુખપર હાથ દાખી દીધો. પાપી પૃથ્વીપર પડી થોડીવાર તરફડી આ દુનિયામાંથી વિદાય થઈ ગયો. એવામાં બીજો પણ ઉપર ચઢી આવ્યો અને તે જોવો અંદર દાખલ થયો કે તરતજ તેના મળાપર

ખંભરનો ધા થયો. કારમી ચીસ ખાડી પાખી પૃથ્વીપર પટકાયો અને જમતમાંથી ગયો. તેની ચીસથી રાજા જાગી ઉઠ્યો. રાજાખાળાએ દીપક પ્રકટાવ્યો. રાજા સર્વ દસ્ય જોઇ સ્તબ્ધ બન્યો. રાજકન્યાએ બન્ને બદમાસોએ પહેરેલા પુરખા અલગ કર્યા; તો રાજા અને તેના આશ્ચર્યની વચ્ચે તેઓ ભદ્રાવતીના બન્ને સરદારો જણાયા. રાજકન્યાએ તેમનાં કપડાં તપાસ્યાં. એકના કપડામાંથી એક ચીઠ્ઠી મળી આવી. તેમાં લખ્યું હતું કે; “ જો રાજા સંમતીની સહિ ના આપે તો ગમે એ પ્રકારે તેનું ખૂન કરજો. લી. માનવરાજ.”

આવું વાંચતાં રાજાની સંપૂર્ણ ખાતરી થઇ. ચૂકી રાજાએ પહેરે-ગીરોતે બોલાવી મુડદાં અલગ કરાવ્યાં; અને વિશ્વરંભાનો ખરા હુદ્દયથી ઉપકાર માન્યો.

રાજકન્યાપર રાજાની અત્યંત કૃપા ઉતરી. આ બનાવ બન્યા પછી રાજા તેને એક મિત્રની માફક ચાહવા લાગ્યો અને દરેક કામમાં તેની સલાહ લેવા લાગ્યો.

એક વખતે રાજકન્યા અને રાજા બગીચામાં બેઠાં હતાં. અંગ-રક્ષકો દૂર શરતા હતા. અનેક પ્રકારની વાતોને અંતે વિશ્વરંભાએ પૂછ્યું, “ મહારાજ ! મારે આપને એક વાત કરવી છે ? ”

“ કહો, હું સાંભળવા તૈયાર છું. ” રાજાએ કહ્યું.

“ વાત ઘણી અગત્યની છે. ”

“ તમારા બોલવા પરથીજ સમજાય છે. ”

“ પ્રથમ આપને હું એક પ્રશ્ન પૂછવા ધારું છું. ”

“ શું પ્રશ્ન છે ? ”

“ આપને બાળકુમાર સિવાય કોઇ બીજું સંતાન હતું કે નહિ ? ” રાજાએ એક દિર્ઘનિઃશ્વાસ નાખી કહેવા માંડ્યું, “ મારે પુખ્ત

સિંહ નામે એક પુત્ર હતો. તે આજઠાલ કરતાં લગભગ બાર માસથી માત્રાએ ગયો છે પણ તેનો આજસુધી પતોજ નથી. હવે પણ દિવસ વીતવાથી અમને તેની હયાતીની પણ શંકા રહે છે. અમે પણાં દુઃખી છીએ, પણ થોડા વખતથી પ્રભુએ અમને એક બાળક આપી દુઃખમાં શાન્તિ આપી છે.”

રાજકન્યા થોડીકવાર વિચારમાં પડી બોલી, “તે બાળકની હાલ કેટલી ઉમ્મર છે?”

“તે હું બરાબર જણી શકતો નથી.” રાજાએ કહ્યું.

“તે તમારો પુત્ર છે અને તમે તેની ઉમ્મર જણુતા નથી તેથી હું આશ્ચર્ય પામું છું.”

“એ બાળક મને મળી આવેલો છે.” રાજાએ કહ્યું.

“ત્યારે તે તમારો પોતાનો તો નહિજ ને?”

“ના.”

“તે બાળક આપને ક્યાંથી મળી આવ્યો હતો?”

“મારા નમરના કેટલાક માણસો જંગલમાં ગયા હતા, તેઓ તેને લાભ્યા હતા.”

“તેઓ ક્યાંથી લાભ્યા હતા?”

“બદાવતી નમરના રાજમહેલની પછીતે ઘાસની ગંજીપરથી તેઓ લઇ આવ્યા હતા.”

આ સાંભળી રાજકન્યાને નક્કી થયું કે “એ મારો ભાઈ જ હોવો જોઈએ. હીક છે સમય આવે જોઈ લઈશું. હાલ તો મૈન રહેવામાંજ સાર છે. મારા પ્રયત્નનું ફળ મળ્યું. આમ આત્મમત્ત બોલતી રાજકન્યાએ કહ્યું, “મહારાજ! હવે મારે કંઈ પૂછવું નથી. રાત્રિ પણી ગઈ છે. હવે આરામ લ્યો.”

“હા, મારી પણ એવીજ ધગ્ગા છે. તમે પણ અત્રે જ આરામ લ્યો.”

“જેવી ધગ્ગા.” રાજમાળાએ જમીનપર પાથરેલી માદીપર શયન કર્યું. નિદ્રાએ કૃપા કરી તેમને શાન્તિના પરમ સુખમાં તસ્લીન બનાવ્યા.

પ્રકરણ ૭ મું.

મેળાપ.

સાંજ પડવા આવી હતી, સાયંકાળને થોડી વાર હતી. ચારો ચરવા મએલાં જનવરો નગર તરફ આવતાં હતાં. આ વખતે વૈરીસિંહના મકાનના એક સુસૌભિત ઝોરડામાં વીરભદ્ર એક આરામ ખુરશીપર પડી વિચાર સાગરમાં ગોથાં ખાતો હતો. વિચારમાં તેના મુખપર અવનવા ફેરફાર થઈ રહ્યા હતા. તેનું મુખ ગંભીર અને કંઈક ગુસ્સામય જણાતું હતું. તેની નજર વારંવાર નજીકમાં પડેલી તલ્વાર તરફ વળતી હતી. તેણે ધણે વખત વિચાર-વસ્થામાં વિતાવ્યો. વિચારના અંતે કંઈક નિશ્ચય કરી તે ઉભો થઈ બોલ્યો, “ભદ્રાવતીમાં બચાકર ઉથલ પાથલ થઈ ગઈ. અહા! મનુષ્યો કેવાં રાક્ષસી હૃદયનાં બની ગયાં છે. આના પરીણામે ભારતદેશ જતે દિવસે પરતંત્રતામાં જઈકડાશે. પરસ્પરની કાટકુટ દેશ-કુસુંપ વગેરેના લાભ લઈ પરદેશીયો શવશે અને આખા દેશના માલીક થઈ પડશે. જે ભારતપુત્રો વિદેશીઓને અત્યારે આશ્રય આપી રહ્યા છે; તેઓ પોતેજ વિદેશીઓના ગુલામ બનશે. હા પ્રભુ! દયા કરો. ભદ્રાવતીના

સમાચાર મને મળવાથીજ હું અહિં આવ્યો હતો. મારી ઇચ્છા મને એ પ્રકારે ચએલી ઉચ્છવાયેલ અટકાવવાની હતી, પણ મને કંઈક મોડું થયું. દરબાર મૂકે ધણા દિવસ થયા. સગાં-સ્નેહિયો હું જીવતો છું એમ પણ હવે માનતાં નહિ હોય. દયાળુ જનો ! ક્ષમા કરજો. મેં તમને નાહકનાં દુઃખી કર્યાં છે. હું હવે થોડા વખતમાં આવી મળીશ. ચાલ જીવ હવે હું પણ મારા મિત્રોની શોધમાં નીકળું. રાજકન્યાનો પણ પત્તો નથી. મારે સર્વની શોધ કરવી જોઈએ. પ્રભુ કૃપાએ મારી શોધ જો સફળ થશે; તો બદાવતીના રાજ્ય સિંહાસને બેઠેલા પાપી માનવરાજને તે ગાદીપરથી ઉઠાડી મૂકી તેના કમનાં ફળ આપીશ. ચાલ ત્યારે હવે તૈયારી કરું.” આમ વિચાર કરી વીરભે એક સેવકને બોલાવી બેચરસીંગન બોલાવી લાવવાનું કહ્યું. સેવક ચાલતો થયો. વીરભદ્રના મનમાં પુનઃ વિચાર થયો કે મારે પ્રથમ મારે નગર જઈ મારાં માતા-પિતાને મળવું જોઈએ. ધણા દિવસ થવાથી તેઓ મારા વિયોગથી દુઃખી થતાં હશે. મેં પણ કેટલું કાંઈ હૃદય ક્યું છે કે આજ પર્યંત કુશળ સમાચાર પણ મોકલાવ્યા નથી. ખરેખર ! હું મારાં માતાપિતાને અપરાધી થયો છું. મારે હવે પ્રથમ મારાં માતા પિતાને જઈ મળવું જોઈએ. આમ વિચાર કરે છે એટલામાં સેવકની સાથે બેચર આવ્યો.

સેવક ચાલતો થયો. વીરભદ્ર બેચરને લઈ દિવાનખાનામાં આવી બેઠો. વીરભે પાન બનાવી બેચરને આપતાં કહ્યું, “આજે આવ્યો દિવસ ક્યાં રોકાયો હતા ?”

“દરબારમાં.”

“કેમ ?”

“ત્યાં આજે નામ હતો.”

“ કેનો નાચ હતો ? ”

“ નાચકાએનો. ”

“ નાચકાઓ ક્યાંની હતી ? ”

“ પુનાની. માનવરાજે આ જલસામાં વીસ હજાર રૂપીઆનું પાણી કર્યું છે ? ”

“ ત્યારે તો તે જોવાને તમે રોકાયા હશે ? ”

“ હા. ”

“ બીજું કંઈ જોવાનું હતું કે ? ”

“ હા. નાચ-ગાન થયા પછી કુકડાં-કુતરાં-બકરાં-મધેડાંને એક બીજાની સાથે લડાવ્યાં. આ લડાઈ જોવામાં માનવરાજને ધણો જ આનંદ મળ્યો. ”

“ નામદને એવું જોવામાંજ આનંદ મળે છે. મહારાણીએ જલસામાં ભાગ લીધો હતો કે નહિ. ”

“ અરે મહારાણી હાજર ન હોય એ તો બનેજ કેમ ? તે અને માનવરાજ એકજ આસનપર બિરાજ્યાં હતાં. ”

“ જવાદયો હવે આ વાત. બેચર ! હું સવારમાં અત્રેથી રવાના થનાર છું. ”

“ ક્યાં જવું છે ? ” બેચરે ચમકીને પૂછ્યું.

“ ગૂમ થએલા મિત્રોની શોધમાં. મારાથી હવે આવો અન્યાય જોઈ શકતો નથી. હું પ્રથમ મારા મિત્રોની શોધ કરીશ અને પછી અત્રે આવી માનવરાજ સામે ખુલ્લી લડાઈ જાહેર કરીશ. ”

“ આપણે લડાઈ કેવી રીતે જાહેર કરીશું ? આપણું બળ શું ? આપણી પાસે માણસ-સાધન ક્યાં છે ? ”

“ આપણી પાસે સર્વસ્વ છે. જો સાંભળ..... ” ચીરબદ્રે

બેચાના કાનમાં ધીમેથી વાત કરી કે જે સાંભળવાથી બેચર સ્તબ્ધ બન્યો અને આંખો શાદી વીરભદ્રના મુખ સામે જોઈ રહ્યો.

વીરભદ્રે હશીને પૂછ્યું, “કેમ ખાત્રી થઈને?”

“હા, જ્યુ આટલા દિવસ સૂધી આ વાત ક્યમ છુપાવી?”

“હજી પણ છુપાવતી પડશે.”

“સારું; હું તમારી સાથે આવું?”

“ના.”

“કેમ?”

“તમે સાથે આવો; તો પછી અત્રેની હીલચાલની ખબર કોણ સમજશે.”

“હીક ત્યારે તમે જાવ; પણ બહેલા આવજો. મને એકલાને ગમશે નહિ.”

“તે હું સમજું છું.”

આ પછી તે બન્ને જાણાઓએ મોડા સૂધી વાતો કર્યા કરી. રાત્રિના બે વાગે બેચર બહાર નીકળ્યો અને પોતાના મકાને આવ્યો.

સવાર થતાં વીરભદ્ર મુસાફરીના પોશાક પરીધાન કરી તૈયાર થયો અને ઘોડેસ્વાર થઈ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

ભદ્રાવતીમાંથી નીકળેલો વીરભદ્ર પુષ્પાવતીમાં આવ્યો. નગરનાં માણસોની દષ્ટિ તેની પર પડતાં તેમણે ભયાનક કોલાહલ મચાવી મૂક્યો. લોકોનાં ટોળેટોળાં રાજમહેલ તરફ દોડ્યાં. આતુ કારણ એજ કે આ વીરભ પાટવી રાજકુમાર પુષ્પસિંહ હતો કે જે ધણી દિવસથી યાત્રાએ ગયો હતો અને ગૂમ થએલો મનાતો હતો. કુમારના આમમનથી આનંદ પથરાયો. રાજાએ વધામણી આપનારને ધનામ આપ્યાં. કુમાર એકે આવી માતાપિતાને મળ્યો. રાજ-રાણીની આંખોમાં પ્રેમાત્રુ

ઉભરાયાં. પુત્રને હૃદય સાથે દાખ્યો. આખા નગરમાં સાકરો વહેંચાઈ. બીજો દિવસ પણ આનંદમાં પસાર થયો. વિશ્વરંભાએ તરત તેને જાળખ્યો. તે આશ્ચર્ય પામી અને આ રાજકુમારે અમારા શુભને અર્થે કેટલું સહન કર્યું છે વિચારી તેની આંખોમાં પ્રેમાશ્રુ આવ્યાં. પુષ્પસિંહ તેની સામે જોઈ રહ્યો હતો. તેને કંઈક વહેમ પડ્યો હોય એમ જણાતું હતું, વિશ્વરંભા પણ મનમાં વિચારતી હતી કે નક્કી રાજકુમારે મને જાળખી હોય એમ લાગે છે, માટે તેને હવે વધુવાર વહેમમાં રાખવો જોઈએ નહિ. આમ વિચારતી રાજકન્યાએ તેના સામે જોઈ હસી દીધું. કુમારની ખાત્રી થઈ તે ઉભો થયો, અને રાજકન્યાને લઈ દિવાનખાનામાં આવી બોલ્યો, “તમે અહિં ક્યાંથી ?”

“હું અત્રે ઘણા દિવસથી આવી રહી છું.”

“હું તમારા નગરમાં અને તમે મારા નગરમાં, કેવો યોગ ?”

“પણ તમે અહિં શું કરવા આવ્યા ?”

“તમારી શોધ કરવા. તમને ઘણા દિવસ થવાથી મને ચિંતા થતી હતી.”

“અમારી પ્રત્યેની લાગણીને માટે હું તમારો ઉપકાર માનું છું.”

“તમે અત્રે કયા નામથી જાળખાવો છો ?” રાજપુત્રે પૂછ્યું.

“વિશ્વજીત.”

“ભારે કરી. તમને શું ધન્યવાદ દઉં ? મારા મહેલમાં ફગનો પ્રવેશ.”

“અને તમે પણ મારા નગરમાં આજીવીન સૂરી ફગરપે જ રહો છો !”

“ચાલો ત્યારે આપણો ફેંસલો થઈ ગયો.”

“હા, કહો કોઈનો પતો લાગ્યો ?”

“ ના ”

“ વીરકેતુ-વૈરીસિંહ કોઇનો પણ નહિ ? ”

“ ના. ”

“ હવે શું કરીશું ? ”

“ પ્રયત્ન કરીશું ? ”

“ સ્નેહિત્રુઓને ક્યાં શોધીશું ? ”

“ આખા ભૂમંડળમાં. ”

“ પતો નહિ લાગે તો ? ”

“ અરે એમ તે હોય માફ હૃદય કહે છે કે જરૂર પતો લાગશે. ”

“ પછી શું ધાર્યું છે ? ”

“ પછીની વાત પછી. ”

આવી રીતે બન્ને વાતો કરી રહ્યાં હતાં, એવામાં રાજા ત્યાં આવ્યો અને બેઠેલા વાતો કરતા જોઇ મનમાં બોલ્યો કે, આ વિશ્વ-જીત અજબ પ્રકારનો માણસ છે કે જોણે મારા કુમારનું દિલ પણ થોડીવારમાં જીતી લીધું. ખરેખર તે કાર્યદક્ષ માણસ છે.

મહારાજને જોઇ બન્નેએ નમન કર્યું. બાદ આડી અવગી વાતો કરી સધળાએ સાથે બેસી ભોજન કરી લીધું.

આ પછી રાજકુમાર અને વિશ્વરંભા મહેલની આગળના ઉદ્યાનમાં આવી બેઠાં. વિશ્વરંભાએ તમામ હકીકત રાજકુમારને કહી સંભળાવી. કુમારે પણ ભદ્રાવતીની તમામ વાર્તા તેને વિદીત કરી.

આ પછી થોડીક અન્ય વાતોને અંતે વિશ્વરંભાએ કહ્યું, “કુમાર ! કંઈ બીજું જણ્યું કે ? ”

“ શું ? ”

“ રામ રાખનાર તેને કાણુ મારનાર ? ”

“ એટલે ? ”

“ એક અદ્ભૂત બનાવ છે. ”

“ પણ શું ? ”

“ બદ્રાવતીના ગાદીવારસ હયાત છે. ”

“ શું તમારો ભાઈ ? બાળકુમાર ? ”

“ હા. ”

“ ક્યાં છે ? ”

“ તમારા પિતાના સ્વસ્થામાં. ”

“ શું ખરી વાત છે. ”

“ હા, છતાં ખાત્રી કરો. ”

“ મને તમારા સ્વપ્નની સંપૂર્ણ ખાત્રી છે. પણ તે કુમારને આહ લાવ્યું કાણુ ? ”

વિશ્વરંભાએ બાળકુમાર કેવી રીતે ત્રંબાવટીમાં આવ્યો તે તમામ હકીકત રાજકુમારને કહી. કુમારે પ્રભુનો ઉપકાર માન્યો; અને પછી બાળકુમારને જોવાની ઇચ્છાથી ડેબો ચયો. રાજકુમારે તેને રોકી કહ્યું,
“ મારે કંઈક કહેવું છે. ”

“ ખુશીથી કહો. ”

“ બાળકુમારના બેદને ખુશ્લો કરશો નહિ. ”

“ કેમ ? ”

“ હજી આપણે શત્રુઓપર વિજય મેળવ્યો નથી. ”

“ હા, તે પણ બરાબર છે. ”

“ મારો બેદ પણ ગુપ્ત રાખજો. ”

“ તેમજ કરીશ. પણ તમે ધણી બારે કરી છે. મારા નગરમાં સૌને ઠંઠા છે ? ”

રાજ્યબાળા બોલી નહિ. બન્ને મહેલમાં આવ્યાં. કુમારે બાળ-કુમારને હાથમાં લઈ હેતથી રમાડ્યો.

આનંદમાં સમય વ્યતિત થવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું.

માનવરાજની મનોવ્યથા.

સપ્તાવતીમાં મહાન ઉથલ પાથલનો કર્ના માનવરાજ આજે પાંચ દિવસથી ભયંકર તાવનો ભોગ થઈ પથારી વશ થયો છે. તાવની જુમમાં તે ફાવે એમ બકે છે. તેની સ્થિતિ ભયાનક થઈ પડી છે. તે રાત્રિએ સ્વપ્નમાં જમણી ઉઠે છે અને બે બાકળાની માફક ફાવે એમ લાવે છે. ભયંકર દશ્ય દેખે છે—ગભરાય છે—ફેલે છે. તે વારંવાર એક યોગિનીને જુવે છે અને ચીસ પાડી ઉઠે છે. તાવની બીમારીમાં તે જીવતાંજ દારણ કષ્ટ સહન કરે છે.

રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર છે. માનવરાજ કંઈક જાગ્યો છે. ચારેક માણસો તેની પથારીની આસપાસ બેઠા છે. રાણી મૃગશોચની તેના ઉશીકે બેસી તેના કપાળપર હાથ ફેરવી રહી છે.

લગભગ અર્ધી કલાક પીતતાં માનવરાજ એકાએક જમણી ઉઠ્યો અને ભયાનક જુમ પાડી ઉઠ્યો કે, પ-ડો પકડો, પેલી સાધુડી મને ખંજર ભોંકી ભાગી જાય છે. અરે જુઓ, જુઓ; તે વળી પાઠી

આવી. ઝો બાપરે, હાય તે હમણાંજ મારો જીવ લેશે. અરે બધાં ક્યાં મરી ગયાં ? મારી પાસે આવો, મને કોઇ બચાવે. મને અહીંથી લઇ જાઓ. આ રાક્ષસી મને ખાવા માટે આવી છે. હાય હાય માફ શું થશે ? અરે કોઇ છે કે નહિ ? મને અહીંથી ઉપાડી જાઓ.” આમ કહે તેમ બકતો પાપાત્મા ફાટી આંખે ચારે તરફ જોવા લાગ્યો. રાણી મૃગલોચની તેને કપાળે હાય મૂકી બેઠી, “અહિં ક્યાં છે રાક્ષસી ? અહીંતો કોઇજ નથી, છાનામાના સૂઈ રહો.”

“આ રહી, મને મારવા માટે દોડી આવે છે. મારો જીવજવાની તૈયારીમાં છે.” માનવરાજ બરાડી ઉઠ્યો.

“તમે માંડા થયા છો કે શું ? આમ લવારો શું કરો છો ?” રાણીએ કહ્યું.

“અરે હું બકતો નથી. આ રહી તે યોગિની ! તેના હાથમાં બાલો છે. તે મને મારવા આવી છે, ઉડો અને મને બચાવે. હાય ! મેં તાફ શું બગાડ્યું છે ? હું હવે સારી રીતે ચાલીશ. દેવી જતી રહે, મને માફ કર.” આમ જૂમો પાડતો માનવરાજ ઉભો થયો. રાણીએ હાથ પકડી તેને નીચે બેસાડતાં કહ્યું, “તમે શાન્ત થાવ. અહિં કોઇ નથી. અમે બધાં બેઠાં છીએ. તમને મારનાર અહિં કોઇ નથી.”

“અરે જો પેલી રહી. તેના હાથમાં બાલો-ખંજર છે. તમે બધાં આંધળાં છો.” પુનઃ પાપીએ પોકાર કર્યો.

“ક્યાં છે ? રાણીએ પૂછ્યું.

“પેલી ઉભી.”

“તે કંઈ કહે છે ?”

“તે કહે છે કે તું કેમ સર્વને દુઃખી કરે છે ? જો તું કોઇને

પીડારૂપ થઈશ તો આ બાલાથી છુટ લઉંશ. મને સારી રીતે ચાલવાનું વચન માગે છે. પણ મારાથી વચન અપારો નહીં. પણ આપ્યા વિનાએ છૂટકો નથી. દેવી ! હો વચન. મને મારીશ નહિ. ” પાપી બૂરો બૂમ પાડવા લાગ્યો.

રાણી મૃગલોચની ઉભી થઈ બોલી, “ ક્યાં છે તે દેવી ? ”

“ સામેના ખુણામાં. ” માનવરાજે કહ્યું.

રાણી એ તરફ ગઇ, પણ કોઇ જણાયું નહિ. પુનઃ તેણે પૂછ્યું, “ ક્યાં છે ? અહિં તો કોઇ નથી. ”

“ અરે આ રહી. આ મારી પાસે આવી. ઝો બાપર. ” માનવરાજ ધ્રુજવા લાગ્યો.

મૃગલોચની આરે તરફ ફરી વળી પણ તેના બેવામાં કોઇ આગ્યું નહિ. આથી તે મનમાં સમજી કે માનવરાજ તાવની ઝુમમાં શવે એમ બકે છે. બાહ માનવરાજ થોડીવારે કંઇક શાન્ત થઇ પડ્યો. રાણીએ તેની સંભાળ રાખવાનું સૂચવી અહીંસ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

સમય વિતતાં માનવરાજની આંખ મળી. તે ઉંઘમાં પડ્યો હોય એમ સોને જણાયું. નોકર-ચાકરો તેને ઉઘી ગએલો માની પોત-પોતાના કામસ્થાને જઈ સૂતા.

માનવરાજ ઉંઘમાં પડ્યો નહોતો; પણ કંઈક તિચિત્ર અવસ્થા અનુભવી શ્લો હતો.

મધ્યરાત્રિ થઇ. એક કૌતક થયું. માનવરાજ જે સ્થળે સૂતો હતો; તેની પાસે આવેલા એક ઝોરડાનું દાર ધીમેથી ખુલ્લું થયું. અંદરથી એક ક્યામ આકૃતિ અહાર નીકળી અને માનવરાજની પથારી પાસે આવી ઉભી. તેણે થોડીવાર માનવરાજના મુખ સામે જોઇ ધીમું હાસ્ય કર્યું, અને પછી પોતાનો ડાબો પગ તેની છાતીપર મૂકી જોરથી દબાવ્યો.

માનવરાજ ઝગમગી ઉઠ્યો. તે બેબાકો બની ફાટી આંખોએ સ્વામ આકૃતિ તરફ જોઈ રહ્યો. તેનાં ગાત્ર દીલાં થઇ ગયાં. મુખપર ચસીનો વળ્યો. શરીર બરફ જેવું ઠંડુ બન્યું.

આવનાર આકૃતિએ ધીમેથી પૂછ્યું, “ કેમ શાન્તિ છે ને ? ”

માનવરાજ મૌન રહ્યો.

“ કેમ બોલતો નથી ? ” પુનઃ પ્રશ્ન થયો.

માનવરાજની એજ અવસ્થા.

આકૃતિએ મીઠા પગથી પ્રહાર કરી કહ્યું, “ બોલ નહિ તો મરણને સરણ થઇશ. ”

માનવરાજે કંઈ પણ નહિ બોલતાં હાથ જોડ્યા.

“ તારે જીવવું છે કે મરવું છે ? ”

“ જીવવું છે. ” માનવરાજે મરણ સમયના અવાજથી કહ્યું.

“ એક સરતથી બચીશ. ”

“ જણાવો ? ”

“ સોમન ખા. ”

“ કોના ? ”

“ પ્રભુના, પણ ના; પ્રભુનો તો તું ગૂંઢેગાર છે. તારા સોમન શું કામના. બચકર કામ કરનારને સોમન શું હિસાબમાં. ”

“ હું ખરા હૃદયથી સોમન ખાઉં તો ? ”

“ પણ મારી ખાત્રી શી ? ”

“ એક વખત કરી જુઓ. ”

“ ઠીક છે; ખા સોમન અને આપ વચન કે હવેથી કંઈ પણ દુષ્કર્મ નહિ કરું અને અન્ય કો બાળાને માતા-મગીની સમાન મૂલીશ. ”

“હ્યો આ વચન.”

“યાદ રાખજો કે વચન-સોગન તોડીશ તો હું તારી બચ-કર દશા કરીશ.”

આવનાર આકૃતિ અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

માનવરાજને કંઈક શાન્તિ વળી. વૈદ્યાના ઉપચાર અને મનને મળેલી શાન્તિથી દસેક દિવસમાં તેની તબીબત સુધરતી ગઈ. તાવ આવતો બંધ થયો, પણ શરીર અશક્ત હતું; સૂકાઈ ગયું હતું.

આજે અગીયારમા દિવસે મૃગલોચની અને માનવરાજ એક જ આસનપર બેસી વાતો કરી રહ્યાં હતાં.

સ્વારોચિષ અને માનસિક વ્યાધિથી માનવરાજનું શરીર સૂકાએલું નિહાળી રાણી બોલી, “બહાલા ! આપના શરીરને હવે સુધારવાના પ્રયત્ન કરો.”

“જ્યાં સૂધી ચિંતાની જ્વાળા સળગી રહી છે; ત્યાં સૂધી શરીર સુધરવાનું નથી.”

“એવી તે દષ્ટિ ચિંતા બળી છે કે તે આપને દુઃખ દીધા કરે છે?”

“પેલી...ને આપેલું વચન અને ખાધેલા સોગન.”

“શું વચન આપ્યું છે?” રાણીએ ચમકીને પૂછ્યું.

“દુસ્મનોને અથવા બીજા કોઈને પણ વગર કારણે કંઈ આપવું નહિ.”

“તેમાં શું?”

“એમાં તો બધુંએ છે.”

“પણ આપણે ક્યાં વિના કારણે શત્રુઓને કે કોઈને દુઃખ દેવું છે.”

“પણ મારે વચન પાળવું જોઈએ.”

રાણી થોડીકવાર મૌન રહી બોલી, “તમારા સોગન અને

વચન શત્રુ પ્રત્યે દયા બતાવવામાં કામ આવે નહિ. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે શત્રુને તો જડ મુળથી ઉખેડી નાખવા જોઈએ; તેમના નામ નીશાનનો પણ નાશ કરવો જોઈએ. એક રાજ્યદ્રોહિ માણસ ગુન્હે કરી નાશી બચ ને ફરી પાછો આવે તો શું તેના પરથી ગુન્હે નાબુદ થાય ? ના ના, તે તો બમણા ગૂન્હેગાર જ થાય છે. તેથી તે વધારે શિક્ષાને પાત્ર થાય છે. તે પ્રમાણે શત્રુના માણસો કેદમાંને કેદમાંજ રહ્યા હોત તો તેમને વધુ નુકશાન થાત નહિ. પણ તેઓ કેદમાંથી નાશી ગયા માટે બમણા ગુન્હાને પાત્ર છે. સમજ્યા ? માટે શત્રુઓને પૃથ્વીના પડમાંથી પણ ખોળી પકડી મંગાવી દાર કરો. ”

“ રાણી ! એક વિચાર થાય છે ? ”

“ શું ? ”

“ તે વિચાર મબરાવે છે ? ”

“ પણ વિચાર શનો ? ”

“ પેલી દેવીનો ? ”

“ કમ દેવી ? ”

“ મારા મંદવાડ દર્મ્યાન જે દેખા દષ્ટ ત્રાસ આપતી હતી તે તેણે મારી પાસેથી સારી ચાલના સોગન લેવરાવ્યા છે. તેનો ભંગ કરતાં અરે ભંગ કરવાનો વિચાર કરતાં તેનું બયાનક મુખ અને વિકાળ આંખો આ પહે મારી નજરે તરી આવે છે. તે તેના દાંડ કઠકાવી તેના હાથમાંનું ચળકતું ત્રીશુળ ઉચું કરે છે. રાણી ! હું કંપું છું. બચ પામું છું. મને વચન તોડવાની અને સોગન નહિ પાળવાની સલાહ ન આપ. ”

“ અરે તમે આ શું બોલો છો ? ” રાણીએ આંખો વીઠમીને પૂછ્યું.

“ હું ખરું કહું છું. ”

“ શું આ બધું માનવરાજ બોલે છે ? ”

“ હા, તેજ બોલે છે. ”

“ ના, માનવરાજના મુખના આ શબ્દો ન હોય ? ”

“ કેમ ? ”

“ માનવરાજ મર્દ છે. ”

“ પણ હાલ તે નામર્દ છે. ”

“ સાચી ? ”

“ કરેલાં કર્મથી અને વધી ગએલા શત્રુઓથી. ”

“ તમે ગાંડા તો નથી થયા ને ? ”

“ ના, હું સાવધ છું. ”

“ તમે જે દેવીને જીત્યો છો; તે દેવીને જે હું નજરે જોઉં તો તમારી વાત ખરી માનું. ”

“ રાણી ! તેને જોવાના ખ્યાલને તારા મગજમાંથી દૂર કર; તેને જોવામાં મગ્ન નથી. ”

“ હું તમારા જેવી ડરપોક નથી કે તેનાથી ડરી જઈ. ”

એકાએક અવાજ થયો. કે, ફુટાનાં દિલ પાપાણુમય હોય છે; તે પાપાણુ હૃદય બ્યારે ભાંગીને બૂકો થશે ત્યારે જ ધ્રુવરો અને જગતનો ડર તમારા મલીન-ઝેરી હૃદયમાં ઉત્પન્ન થશે. અમાગણી રાણી ! તું જેને જોવા નથી ઇચ્છતી તે તને સમય આવે આપેક આપ દેખા દેશે અને તારાં કરેલાં કર્મોથી તને નારહી વેદનાનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન કરાવશે. ”

આવા શબ્દો સાંભળતાં જ માનવરાજ તો ચીસ પાડી જમીન પર ખેસી ગયો. રાણી પણ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ. આ શું ? આ

મેલનાર કોણ ? રાણીએ ધણી તપાસ કરી પણ કોઈ જણ્યું નહિ. ખંતે કોઈ જાદુગર દુખનનું કામ જાણી રાણીએ માનવરાજની પાસે જઈ પૂછ્યું, “ કેમ હરી ગયા કે ? ”

“ હા, શબ્દો સાંભળ્યા ને ? ”

“ તેથી હરવાનું કંઈ કારણ નથી. ”

“ અરે ! તું તો ધણી બયંકર સ્ત્રી છે. ”

“ હા, મારા દુખનોની સાથે બયંકર છું. ”

“ રાણી ! મને હવે છોડી દે. ”

“ ના, હજી શત્રુઓને મારી રસ્તો સાફ કરવાનો છે. ”

“ હું મદદ નહિ કરું. ”

“ હું તમારી દુખન ચપશ અને તમારાં દરેક કામની દુનિયાને જાણ કરી તમને શંકીની શીક્ષા અપાવીશ. ”

“ રાણી ! તું મારો જીવ લેવા ઈચ્છે છે ? ”

“ મને જાણીને ચાલશે તો સુખી થશે; અને વિરહ વર્તશે તો જીવથી જશે. ”

“ ખરેખર તું એક બયંકર ખૂનસરત બલા છે; કેરી નાગણ છે; લોહી પીનારી પિશાચી છે. ” આમ બોલતો માનવરાજ શરીર નિર્બળ હોવાથી બેશુધ્ધ બન્યો.

રાણીએ અદૃહાસ્ય કરી તેની સારવાર કરવા માંડી.

પ્રકરણ ૮ મું.

બેચરનું મૃત્યુ.

સાંજ પડવા આવી હતી. દીનકર ભગવાન આખા દિવસની મુસાફરીથી કંટાળી ગયા હોય એમ શીકા જણાતા હતા. જનવરોનાં ઘંદ નગર તરફ અને પક્ષીઓ પોતાના માળા તરફ જતાં જણાતાં હતાં દેવ મંદિરોમાં આરતીઓનો સમય હોવાથી ઘંટનાદ અને ઢાલના અવાજ થઇ રહ્યા હતા. ધીમે ધીમે શાન્તિનું રાજ્ય પ્રવર્તાતું હતું. આ વખતે આપણો પરીચીત બેચરસંગ આત્મગત કંઈક બોલતો આવ્યો જતો હતો. તે મોટા રાજમાર્ગ પર થઇ નગરની સીધા આવ્યો જતો હતો. તે આ વખતે એટલો તો વિચારવશ હતો કે પોતાની પાછળ-આગળ શું થાય છે વગેરેનું તેને ખાન નહોતું. તે બોલતો હતો કે અહા પ્રભુ! થોડી વારમાં શુંનું શું થઇ જાય છે. ઘડી પછી શું થનાર છે એની કોઇને ખબર પડતી નથી. કળીના પ્રભાવે પાપીઓના પોખાર પડે છે, ન્યાયી માર્યા જાય છે. ભદ્રાવતીના બહાદુરો અદક્ષ થયા. સિંહ અંતાઇ ગયા. નામદોનું રાજ્ય થઇ રહ્યું. વધાદાર સરદાર સામંતરાજ પુત્રોના વિયોગથી દિવાના જેવો બની ગયો છે. ભદ્રારાણીની દયા પશુભયંકર શોષનીય થઇ પડી છે. પ્રભુ સર્વને રહાય કરો. આજે વીરભદ્ર તરફથી જવાબ મળવાનો વાયદો છે. લાવ પ્રથમ તેના ગૃહે જતો જાઉં. બેચર વિરભદ્રના નિવાસ-સ્થાને એટલે વૈરીસિંહના મકાને આવ્યો. ત્યાં એક માણસ ઉભો હતો. બેચરને જોતાં જ તેણે સલામ કરી પૂછ્યું, "આપનું નામ બેચરસંગ કે ?"

“હા.”

“હ્યો આ પત્ર.” કહી તે માણસ બેચરના હાથમાં એક પત્ર મૂકી ચાલતો થયો. બેચર તેના વર્તનથી આશ્ચર્ય પામી તેની પાછળ જોઈ રહ્યો. તે માણસના અદૃશ્ય થયા પછી બેચર દિવાનખાનામાં આવી પત્ર વાંચવા લાગ્યો. વીરભદ્રે તેને લખ્યું હતું કે;

પ્રિયમિત્ર.

હું તને બરાબર જવાબ આપ્યા સિવાય ગયો છું. તેથી તને જોડું લાગ્યું હશે, પણ હું તને કંઈ કારણસર જ બરાબર જવાબ આપી શક્યો નથી. હું કુશળ છું. કાચમાં પૂર્ણ ધ્યાન આપું છું. ગમે એ પ્રકારે બદ્રાવતીનો ઉદ્ધાર કરવો છે. ગુલામોની જડ ઉખેડવી છે. તેમ થશે. સત્ય આપણા પક્ષમાં છે. બય નથી. ઇષ્ટ જનોની તપાસ આલે છે. પરીણામ થોડુંક સારું આવ્યું છે અને હજી આવશે. તું સંભાળીને રહેજે. એકલાને ન ગમે તો રાણી બદ્રાને લઈ ધર્મપુર જઈ આપણા મિત્ર રામસિંહને ત્યાં રહેજે. બદ્રાવતીમાં રહેવું હવે તમારે માટે સલામત નથી. બદ્રારાણીને તું એકલો લઈ જઈ શકીશ નહિ. તારી મદદમાં રામસિંહને જોલાવજે. પાપીઓ રાણીનું કાશળ કાઢવા ઇચ્છે છે. માટે તેનું રક્ષણ કરજો. ટુંક વખતમાં આવી મળીશ.

લી. તારો.

વીરભદ્ર.

બેચરસંજે પત્ર વાળી ખીસ્સામાં મૂક્યો; અને તેજ પળે ઘોડે-સ્વાર થઈ ધર્મપુરમાં આવી રામસિંહને મળ્યો.

રામસિંહે તેનું કુશળ પૂછી રાત્રિના સમયે આવવાનું કારણ પૂછ્યું. જવાબમાં બેચરસંજે વીરભદ્રે તેના પત્રમાં કહેલી સૂચનાની વાત કરી.

રામસિંહે થોડીકવાર વિચારમાં પડી પૂછ્યું, “મેં એમ સાંભળ્યું છે કે માનવરાજે સોગન ખાધા છે ?”

“હાના ?” એમરે પૂછ્યું.

“અન્યાય નહિ કરવાના અને નિર્દોષને ત્રાસ નહિ આપવાના.”

“હા, પણ તેના સોગન અને વચન હત્રામાં ભળી ગયાં છે.”

“એટલે ?”

“રાણી મૃગલોચનીના દુરાગૃહથી અથવા કોપથી તેણે સોગનને ઘોષ પીવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.”

“પણ મછી પેલી દેવી તેને કેમ છોડશે ?”

“મમે એમ થાય. જો તે દેવીનો ભય રાખે તો રાણીના ભયથી તેને મરવાનું છે. આથી તે રાણીને મદદ કરવા તૈયાર થયો છે.”

“પ્રજા શું વિચાર કરે છે ?”

“પ્રજામાં પૂણી અસંતોષ વ્યાપ્યો છે. વળી તે ગુલામ પ્રજા મતને ઠોકરે મારે છે.”

“ત્યારે હવે એમ સમજવું કે તેનું આવી બન્યું. વિદ્વાનો અને શાસ્ત્રો કહે છે કે, જો રાજા અથવા તેના નિમેષા અધીકારીઓ પ્રજા મતની વિરુદ્ધ કામ કરે છે અને પ્રજા મતને ઠોકરો મારે છે; તેઓ આખરે મહાદુઃખી થાય છે અને અંતે પ્રજાના ચરણમાં નમે છે. કુદરતથી યા તો પ્રજાના કોપથી તેમને પ્રજાને આધિન થવું પડે છે. પ્રજાની અવગણના કરનાર રાજાઓનું રાજ્ય નષ્ટ થાય છે. આ પ્રમાણે સત્તાના મદમાં અંધ થએલા માનવરાજાનું પરોણામ અંતમાં ધણું ભયંકર છે.”

“ત્યારે આપણે હવે રાણીને લાઇ આવવા જઈશું.”

“શું અત્યારે ?”

“હા, આ સમય જ આપણને અનુકુળ છે.”

“સવારે જઈશું તો નહિ ચાલે?”

“ના, સવારમાં શત્રુઓ ભેડ જાય.”

“ચાલો ત્યારે અત્યારે જ.” કહી રામસિંહ ઠાકોરે નોકરને ઘોડો તૈયાર કરી લાવવાની આજ્ઞા કરી. બાદ બેચરને પૂછ્યું, “તમારી પ્રત્યે માનવરાજ વિશ્વાસની નજરે જુઓ છે ને?”

“થોડા દિવસથી તેને મારી પ્રત્યે અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો છે.”

“શું કંઈ ભેદ પુટી ગયો?”

“ના, પણ મારા શત્રુઓએ કંઈક ખરું ખોટું તેને સમજાવ્યું છે.”

“હીક.”

સેવક ઘોડો તૈયાર કરી લાવ્યો. બહાદુર રામસિંહ સ્વાર થયો. બેચર અને તેણે ઘોડાઓને બદાવતી તરફ દોડાવી મૂક્યા. પૂર વેગે ઉપડેલા ઘોડા ધણે દુર નીકળી ગયા; અને મોટા પરીઠ્ઠીએ બદાવતીમાં દાખલ થઈ રાણીના મહેલે આવ્યા. કૃષ્ણપક્ષ હોવાથી અંધકાર વ્યાપેલા હતો. મહેલના દરવાજાની દિવાલે એક જાંખું ફાનસ પ્રકાશી રહ્યું હતું. મહેલના ચોક્કાદારો નિદ્રાધીન થયેલા હતા. ફક્ત એક ચોક્કાદાર જાગૃતાવસ્થામાં આમતેમ ફરતો હતો.

ચોક્કાદારે આ બન્ને આગંતુકોને ઝોળખી મહેલમાં જવા દીધા. બેચરે મહેલના દિવાનખાનામાં આવી ત્યાં સુતેલી દાસીઓ-માંથી એકને જગાડી રાણી માતાને જાગૃત કરવાનું સૂચવ્યું.

દાસીએ રાણીના શયન સ્થાનમાં જઈ રાણીમાતાને જાગૃત કરી બેચર તથા રામસિંહ ઠાકોરના આવવાના સમાચાર જણાવ્યા.

બન્નેને મોટા મળસંકે આવેલા જાણી રાણીની વિસ્મયતાનો,

પાર રહ્યા નહિ. તે તત્કાળ ઉભી થઈ અને મુખ ધોઈ દિવાન ખાનામાં આવી.

રામસિંહ અને બેચરે તેને પ્રણામ કર્યા. રાણીએ આશિષ આપી આગમનનું કારણ પૂછ્યું.

જવાબમાં બેચરે બોલ્યો, “માતા ! અમે તમને અહિંથી લઈ જવાને આવ્યા છીએ.”

“અને મ્માં લઈ જવી છે ?” રાણીએ પૂછ્યું.

“કોઈ નિર્ભય સ્થાનમાં.”

“અહિં રહેવાથી કંઈ હરકત છે ?”

“હા.”

“શું ?”

“તમારૂં જીવન જોખમમાં છે.”

“એટલે ?”

“પાપાત્માઓએ તમારૂં ખૂન કરવાનો ઠરાવ કર્યો છે.”

“તેઓ બલે મારૂં ખૂન કરે; મારા જીવવામાં હવે કંઈ મજા નથી. હું જલ્દીથી મરવાને ઇચ્છું છું.”

“પણ અમે જીવતા છીએ ત્યાં સુધી તમને મરવા દેનાર નથી.”

“અને મરવા ઘો, ખૂનીની કાતીલ કટારની ભોગ થવા દ્યો. મારા જીવવાથી કંઈ લાભ નથી.”

“અમે તો ધણે લાભ માનીએ છીએ. માતા ! તમે જાની છો. દુઃખથી ગભરાવું જોઈએ નહિ. અત્યારે આપણે સંકટોથી ઘેરા-એલાં છીએ; પણ હવે હુંક સમયમાં આપણે સુખી થનાર છીએ.”

“તમારી આશા સફળ થાવ. બાઈઓ ! અને કયે સ્થળે લઈ જવા ઇચ્છો છો ?”

“ હાલ તો ધર્મ પુરમાં, આ ઠાકોરને ત્યાં. ”

“ મારા ત્યાં રહેવાથી તેમની પર આદત આવશે તો ? ”

“ આદતને વિદારવા હું તૈયાર છું. પ્રાણાંત સુધી રક્ષણ કરવું એમાં ધર્મ સમજું છું. ” રામસિંહે કહ્યું.

“ ઠાકોર ! તમારું શુભ થાવ, પણ મને કંઈ સમજ પડતી નથી. ”

“ માતા ! શાની સમજ પડતી નથી ? ”

“ ભવિષ્યની. ”

“ ભવિષ્ય સાફ છે. ”

“ મને આશા નથી. ”

“ આશા અમર છે; વિશ્વાસ રાખો. ”

“ વિશ્વાસ રહેતો નથી. ”

“ રાખવાની જરૂર છે, પ્રભુ મદદગાર છે. ”

“ મારી પુત્રીના કંઈ સમાચાર મળ્યા ? ”

“ હા, તે કુશળ છે ? ”

“ ક્યાં છે ? ”

“ નિર્ભય સ્થળે. ”

“ મને ક્યારે મળશે ? ”

“ થોડા વખતમાં. ”

“ રાખજીના કંઈ સમાચાર ? ”

“ કંઈ નથી. ”

“ માતા ! હવે ચાલો, સવાર પડતાં કિપાધી નહીં. ” બેચરે કહ્યું.

“ ચાલો હું તૈયાર છું. ” કહી બદારાણી ચાર વફાદાર દાસીઓ સાથે જવાને તૈયાર થઈ. પણ એટલામાં જ નીચેથી બચકર અવાજ આવ્યો કે, “ ક્યાં છે એ બેવફાઓ ? ”

બેચરે માનવરાજનો અવાજ ઓળખ્યો. રામસિંહને સાવધ કર્યો. બદારાણી બચતીત થઈ ધુળવા લાગી. એવામાં જ માનવરાજે કેટલાક સિપાહીઓ સાથે પ્રવેશ કરી મોટા અવાજથી આજ્ઞા આપી કે, આ બેવશને જલ્દી કાપી નાખો. સૈનિકો આગળ વધે એ પહેલાં તેમને રોકી બેચરે કહ્યું.

“માનવરાજ ! જરા તો દયા રાખો. પાપાણુ હદય ક્યાં સૂધી રાખશે ?”

“ચૂપકર નાહન ! હું તને આવો બચાંકર માણસ જાણતો નહોતો.”
એક કુતરો પણ અનાજ ખાધ ધણીનું હલાલ કરે છે પણ તે હરામ કર્યું છે. તું કુતરાથી પણ અધમ થયો છે.”

“તમે રાજનું અન્ન ક્યાં હરામ નથી કર્યું ? નીચની આજ્ઞામાં રહેલું તેના કરતાં મરવું એ ધણું સાફ સમજું છું.”

“અમે નીચ છીએ તેમાં તારે શું ? અમારા સામે થનારની દુર્દશા જોઈને ? બતાવ ક્યાં છે વૈરીસિંહ-વીરકેતુ-રાજ વગેરે. તારા હાલ પણ તેવા જ થશે.”

“સૌ સલામત છે, જ્યારે તમારા પાપનો ધડો બરાશે એટલે સૌ આવશે ને તમારા પાપનો બદલો આપશે.”

“તે વખતની વાત તે વખતે છે.”

“સમય નજદીક છે.”

“હું તૈયાર છું.”

“તારી તૈયારી હવે કંઈ કામ નહિ આવે.”

“હું બળવાન છું.”

“મુખાબી પેતિ જ પોતાને બળવાન માને છે.”

“કાણુ હું મૂર્ખ ?”

“હા, મૂર્ખનો સરદાર.”

“યુધ રહે અને કહે કે રાજા અને બાળકુમાર હજી જીવે છે ?”

“હા, પ્રભુ પ્રતાપે જીવે છે.”

“ઓહ ! તમારા સૌનું આવી બન્યું.

“બાપલા ! તારા ડરાબાથી હું કાંઈ ડરવાનો નથી સમજ્યો ?”

દશાના ચક્રે ચઢેલા માનવરાજ, માન, માન, તારી પહેલાંની વખત
યાદ કર ? આ રાજ્યનું અન્ન ખાઈ તું મોટો થયો છે તે ધ્યાનમાં
લે. વળી તારામાં જે યુદ્ધ કરવાની કળા છે તે પણ મેં શીખવી છે
એટલે એક રીતે હું તારો ગુરૂ થાઉં. અંકાળ ! ત્હેં તારા માલીક
પ્રત્યે અને ગુરૂ પ્રત્યે પણ બચકર વિશ્વાસઘાત કર્યો છે.”

“અરે કોણ ગુરૂ અને કોણ શીષ્ય ?” માનવરાજે બરાડ પાડી.

“નામદો એમજ બોલે છે.”

“તું માફ અપમાન કરે છે.”

“તું અપમાનને પણ ધોષને પીળમ એવો છે.”

“જરા વિચાર કર, અને તારી દયા આવે છે.” માનવરાજે

બાજ ફેરવી.

“દયા શબ્દ કોઈ બાપલા સામે વાપરવાથી તેનું હૃદય પીંગળા
જશે. શુરવીર સામે દયા શબ્દ બોલવો ઉચિત નથી.”

“તારા પ્રત્યેની મારી લાગણી તો વિચાર ?”

“અને તે વખતની મારી ખરી સેવાનો તમે પણ ખ્યાલ કરો.”

“બેચર ! તારા ઉપરના પ્રેમથી મારા હાથ પાછા પડે છે.”

“ખરૂં છે. પ્રેમ કેમ ના આવે ? પોતાના પુત્રને નાશ કરતાં
જેને પ્રેમ ન યાદ આવ્યો; તે બીજાને કૃત્રિમ પ્રેમ બતાવે એ સૌ
કોઈ સમજે.”

“બેચર! હજી સમય છે. માથી માગીશ તો તને ક્ષમા આપીશ.”

“તમે શું માથી આપતા હતા! આપનાર નીરંજન, સર્વબાપી પરમેશ્વર છે.”

“શું તું નહિ માને?”

“માનીશ, જો તમે નીચકર્મ કરવાં છોડી દ્યો તો હું તમારા પગની ધૂળ મારા માથે ચઢાવું. જરૂર પડે આ શરીરનો ભોગ આપું. જો સત્ કાર્ય કરવા જતાં કાંટામાં ચાલવું પડે તો મારા શરીરના જોડા કરી તમને પહેરાવી દઉં. તમારો જમણો હાથ ચંદ્ર રહું. માનવંતા સરદાર સમજો ને દુષ્ટ વિચારો છોડી દ્યો.”

“બસ, બહુ થયું. મારે કાંઈપણ સાંભળવું નથી. હું આ ક્ષણે જ તારું શીર કાપી નાંખું છું.”

“મારું શીર કાપતાં પહેલાં તમારા બધાનાં શીર જમીનપર ફેંટી પડશે.”

“અલ્યા હું તને આજ સૂધી આવો નહોતો જાણતો.”

“અને હું પણ તારાથી અપરીચીત હતો.”

“આજે ભેદ પુટી ગયો.”

“હા, તારાં પાપ પણ પ્રકટ થઈ ચૂક્યાં છે.”

“ચાલ ત્યારે હવે તૈયાર થા.”

“હું તો તૈયારજ છું.”

માનવરાજે પોતાના સિપાહીઓને પુનઃ આજ્ઞા આપી. સિપાહીઓ બેચરપર આક્રમણ કરે એ પહેલાંજ અત્યાર સૂધી શાન્ત ઉભો રહી સર્વ પ્રસંગ જોયા કરનાર રામસિંહ ઠાકોર ખુદી તદ્દવારે બેચરની નજીક આવી બોલ્યો, “માનવરાજ! આજે તું અને તારા આ મુલાઓ અત્રેથી જીવતા જવાના નથી.”

રામસિંહને ઝાળખી માનવરાજ વિદ્ય રવરે બોલ્યો, “કાણે રામસિંહ ! શું તું પણ આખરે કુટ્યો ?”

“હા, અને તેથીજ તારે સમજવાનું કે હવે તારો કાળ ખૂટ્યો.”

માનવરાજે સૈનિકોને આજ્ઞા આપી દીધી. સિપાહીઓ દોડ્યા. લઢાઈ શરૂ થઈ. બેચર અને રામસિંહ શત્રુઓને મારવા લાગ્યા. માનવરાજ દૂર ઉભો રહી બેવો લાગ્યો. બેચરે અને ઠાકોર રામસિંહે બેતબેતામાં માનવરાજના પાંચ સાત માણસોનો સંહાર કરી નાખ્યો. બદારાણીનો મહેલ લોહીથી રંગાઈ ગયો. માનવરાજનો એક બહાદુર સરદાર પણ મરાયો. માનવરાજ દોડી આવ્યો અને બેચરની પર અચીંતો હુમલો કર્યો. બેચરસાંગ અસાવધ ન્હોતો. બેવો માનવરાજે તેની પણ તસ્વારનો ધા કર્યો કે તરતજ બેચરસાંગે નીચા નમી તેનો ધા નિષ્ફળ કર્યો. મોટા મળસકે બદારાણીના મહેલમાં કાપાકાપી થઈ રહી. માનવરાજ પચાસ માણસો સાથે લડતને આવ્યો હતો. તેમાંથી લગભગ વીસેક માણસોનો નાશ થઈ ચૂક્યો હતો. બેચરસાંગ પણ જખમી થયો હતો છતાં હિંમતથી લડતો હતો. તેણે આજે મરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. રામસિંહ અને તે બન્ને મરણીયા થઈને લડતા હતા. બન્નેના શૌર્યથી માનવરાજનાં માણસો પાછા હઠવા લાગ્યા.

માનવરાજ પોતાના પક્ષને નરમ બેઈ નિરાશ થયો. તેમજ તેને કોઈ પણ ચડ્યો. તેણે પોતાના માણસોને ગાળો દઈ બેરથી લડવાનું કહ્યું.

પાપીના સેવકો ધાસની માફક કપાઈ જવા લાગ્યા. રામસિંહે તે મરીબોની દશા તરફ માનવરાજનું ધ્યાન ખેંચ્યું. ત્યારે તે તુંડ મીનજી બોલ્યો કે,

“ બહે મરે. જહનખની ખાડીમાં પડ્યા. તેઓની અને ક્યાં બેઠા માત્ર પણ દરકાર છે. ”

આથી રામસિંહ કોધાંધ થઈ બોલ્યો, “ તારા જેવા નર રાક્ષસના ચનમાં ક્યા ક્યાંથી હોય ? જે તારો જીવ જતો હોત તો ખબર પડેત કે વેદના કેવી ચાય છે. તારામાં ક્યાનો છાંટો જ નથી. તું એક રાક્ષસ છે અને રાક્ષસથી પણ વધુ કુર છે. ”

આ અસ્સામાં માનવરાજે લાગ સાધી બેઝરના ગળાપર ધા ક્યો. આથી વશદાર બેઝર પૃથ્વીપર પડ્યો. તેણે રામસિંહ તરફ છેલી નજર ફેંકી પ્રાણ મૂક્યો. રામસિંહે મિત્રના મરણથી ઉસ્કેરાઈ દુષ્ટનાં ધણાં માણસોનો નાશ કરી નાખ્યો. માનવરાજે ખીળાં માણસોની મદદ મંગાવી. રામસિંહ પણ ઘાટી ગયો હતો. જીવતા રહીશું તો જેમ લાકડું ધારી તેણે મહેલની બારી તરફ દોડી જઈ બહાર પડતું નાખ્યું. તે સ્થળે થઈને એક ઘોડેસ્વાર જતો હતો. તે ઘોડાને ધીમે ધીમે ચલાવતો હતો. રામસિંહે તેની પાછળ દોડી તેને ઘોડેથી નીચે ગમડાવી ખાડ્યો અને પોતે તેના ઘોડાપર સ્વાર થઈ પસાર થઈ ગયો.

માનવરાજે તેની પાછળ ઘણા સિપાહીઓ દોડાવ્યા પણ તે હાથ આવ્યો નહિ.

આ પછી માનવરાજે ભદ્રા રાણી પાસે જઈ કહ્યું, “ કેમ ! આ કારસ્થાન આ કારણથી કરવું પડ્યું ? ”

“ હું આમાં કંઈ પણ જાણતી નથી. ” રાણીએ ધુનતા પગે કહ્યું.

“ તું તો બધી જાણી છે ને ? ”

“ તું માને એ ખરું. ”

“ હું તો તને બધી આલાક સી માતું છું. ”

રાણી એમ રહી. પાપીને જવાબ આપવાનું તેણે કચીત ધણું નહિ.

પુનઃ પાપીએ પૂછ્યું, “ કેમ કહે શું વિચાર છે ? ”

“ જ્ઞાનો ? ”

“ મને પ્રતિરાજ વર્ણિક સ્વીકારવાનો. ”

“ તારી જીમ કેમ દૂટી પડતી હતી. ”

“ શું કરવા દૂટી પડે. ”

“ હું તારી માતા કાઠે એ તો વિચાર ? ”

“ મારી માતા તો ગાઝ જહન્નમમાં. ”

“ ત્યારે તું કેમ જીવતો રહ્યો ? ”

“ તને રાજરાણી બનાવવા. ”

“ મારે રાજરાણી નથી થવું. મૃગશોયનીને બનાવ. ”

“ તે તો બની ચૂકી છે. ”

“ અસ ત્યારે તેનાથી સંતોષ માન. ”

“ મારી ઇચ્છા તને પણ પ્રિયતમા બનાવવાની છે. ”

“ તારી ઇચ્છા નકામી છે. ”

“ કોણ કહે છે ? ”

“ હું. ”

“ તારાથી શું થાય એમ છે ? હું તને બળાત્કારથી મારી રાણી બનાવી મૃગશોયનીની સેવામાં રજુ કરીશ. ”

“ બળાત્કાર વખતે તને બાન થશે. ”

“ શેનું ? ”

“ રજપૂતાણીના બળનું. ”

“ હો અત્યારેજ બતાવ. ” દહી પાપી માનવરાજ રાણીને

આલીંગન આપવા દોડ્યો; કે તરત રાણીએ સોડીયામાં છૂપાવેલી કટાર બહાર કાઢી પાપીને આગળ આવતો અટકાવ્યો; પણ તરત જ તે દોડ્યો અને રાણીના હાથમાંથી તેણે કટાર છીનાવી લીધી. તેના જીવતા રહેલા સૈનિકો નીચે ઉભા હતા, રાણીએ ચીસો નાંખવા માંડી. પાપી વધુ જીવંત જીવે એ પહેલાં જ માનવરાજની બચંકર સ્વત્ર પેલી સંન્યાસીની વિકાળ દેખાવથી ત્યાં દોડી આવી. માનવ-રાજ તેને જોતાં જ એ બાપરે કહી ત્યાંથી દાદર તરફ દોડ્યો અને દાદરના પગથીયામાં પગ મૂકતાં જ સંન્યાસીનીએ તેને પાછળથી લાત લગાવી નીચે ગબડાવી દીધી. અથડાતો કુટાતો પાપી નીચે આવ્યો. તેનું અંગ છૂંદાઇ ગયું. સેવકો પાલખીમાં સવાડી તેને લઇ ગયા. સંન્યાસીની રાણીને આશ્વાસન આપી અદસ્ય થઇ ગઇ.

પ્રકરણ ૯ મું.

યોગેન્દ્ર કે રાજેન્દ્ર ?

અભયસિંહ રાજના નગરમાં આજે આનંદ આનંદ બાપી રહ્યો હતો, કારણ કે આજે પાટવી કુમારની સાલગ્રેહ હતી. સવારનો સમય થયો સુંદર જણાતો હતો. થયા લોકો વાચકોને દાન આપતા હતા. ગરીબ અને સાહુકારો પણ માગણીને દાન આપી સંતોષતા હતા. વાજીત્રો વાગી રહ્યાં હતાં. નગરજનો સુંદર વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી આનંદ પ્રદર્શિત કરતાં હતાં. આવખતે રાજ-કુમાર પુષ્પસિંહ અને રાજકન્યા વિશ્વરંભા અથવા પુરુષ સ્વાંગ ધારણ કરેલ વિશ્વજીત મહેલના મેદાનમાં જે વિરામાસન ગોઠવાવી તે પર

બિરાજમાન થઇ અપૂર્વ આનંદથી વાર્તા વિનોદ કરી રહ્યાં હતાં. એવામાં એક યોગેન્દ્ર બીક્ષાર્યે ત્યાં આવી ચઢ્યા. તેના મુખ સામે જોઇ વિશ્વરૂપાએ કુમારને કહ્યું, “ મેં આ યોગીને ક્યાંક જોએલા છે. ”

“ તમે ક્યાં જોયા છે ? ” રાજકુમારે પૂછ્યું.

“ બદ્રાવતિમાં અગર કોઇ બીજે સ્થળે પણ જોયા છે ખરા. પણ તે સ્થળ અત્યારે યાદ આવતું નથી. ”

રાજકુમારે સેવકની પાસે બીક્ષા મંગાવી. યોગી નજીક આવ્યો. બન્નેએ પ્રણામ કર્યાં.

રાજકન્યા યોગીના મુખને ધ્યાનપૂર્વક જોઇ રહી, યોગીની પણ એવી જ અવસ્થા હતી.

રાજકુમાર બન્નેના મુખ સામે વારાફરતી જોયા કરતો હતો. તેણે ધીમેથી રાજકન્યાને પૂછ્યું, “ કેમ કંઈ યાદ આવે છે કે ? ”

“ ના, પણ આ યોગી મારા પરીચયમાં આવ્યો છે એમ મને એકસ ખાતરી છે. ”

બાદ સાધુએ જવાની ઇચ્છા દર્શાવી. રાજકુમારે તેમને બીક્ષા આપી થોડીકવાર વિરામ લેવાની વિનંતી કરી આસન આપ્યું.

સાધુએ આસન પર સ્થાન લઈ બન્નેને આશીર્વાદ આપી.

થોડીવાર શાન્તિથી બેઠા પછી રાજકુમારે પૂછ્યું, “ આપણું નિવાસસ્થાન ? ”

“ સર્વત્ર. ”

“ એ તો ખરું પણ કોઇ આશ્રમ તો જરૂર હોવો જોઈએ. ”

“ અહિંથી બે માઇલપર આવેલી પ્હાડની ગુફામાં રહું છું. ”

“ આપ એકલા છો ? ”

“ ના. ”

“સાથે કાણુ રહે છે.”

“એક યોગિન્દ્ર કે જેમી કૃપાથી હું હાલ પરમ આનંદાનુભવ કરી-જોઈ રહ્યો છું.” સાધુએ જણાવ્યું.

“તે મહાત્મા કદી બીજાથે નિકળે છે કે?”

“ના, તેઓએ કેટલાંએ વર્ષોથી અન્ન ત્યાગ કર્યો છે.”

“ત્યારે હાલ શા ઉપર નિર્વાહ કરે છે?”

“મળી આવતાં કંઈ મૂળ પર, પણ ઘણી વખતે તો તે નિરાહાર રહે છે.”

“આપના જેવા વિદ્વાન-પૂજ્ય યોગિયો એકાન્તવાસ ત્યાગી જો જગતમાં ધરવા નીકળી પડે તો જગતપર ભારે ઉપકાર કરી શકે.” કુમારે કહ્યું.

“જગતનો ધર્મ અને સાધુનો ધર્મ જુદો છે.”

“જગતનું કલ્યાણ કરવું અને ઇચ્છવું તે શું આપનો ધર્મ નથી?”

“ધર્મ છે.”

“ત્યારે જગતને સત્ય ધર્મ સમજાવવા નીકળી પડો તો કેવું સાફ પ્રભુ! આપને જો ખોટું ન લાગે તો કંઈક કહું?” કુમારે કહ્યું.

“અમારું અપમાન થાય અગર અમને કોઈ અપશબ્દો સંભળાવે તોપણ અમને ખોટું લાગે જ નહિ. અમારે અમારા શત્રુઓ પર પણ કોંઈ કરવો જોઈએ નહિ. જેનામાં સત્ય, શાન્તિ વગેરે ગુણો છે તેજ સાધુ છે.” યોગેન્દ્રે જણાવ્યું.

“મહારાજ! આપને જ્ઞાત હશે કે હાલમાં સાધુઓની સંખ્યા ઘણી વધારે છે. વગર પરીશ્રમે સારાં સારાં મિષ્ટાન્ન ખાવાનાં મળવાથી અનેક લોકો ભગવી કૃપાની ધારણુ કરી યોગીરાજ બની જાય છે.

આમાં ધણા અજ્ઞાન જનો અને હલકી કોમોનો સમાવેશ થાય છે. જો અજ્ઞાનો સાધુ બની જગતને યોગરૂપ થઈ પડે છે; અને વિદ્યાવિહીન હોવાથી અનાયારની વૃદ્ધિ કરે છે. આવા સાધુરામોએ વિદ્યાગૃહલુકરી જન્મ-તને સદ્બોધ આપી પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવું જોઈએ. આ વખતે જગતમાં ઉપકાર કરવાનો ખરો સમય આવી પહોંચ્યો છે. અત્યારની પ્રજા અને રાજા પોતપોતાનો ધર્મ ભૂલ્યા છે. પરસ્પરમાં દ્વેશ અને કલેશ કરી નબળા પડ્યા છે અને પડે છે. ધર્મના પંથવાળા પોતાના ધર્મથી વિરુદ્ધના પંથ-વાળાઓને દયાવવા ઇચ્છે છે. આવી રીતના કુસંપથી, પ્રજા અને રાજા પાયમાલ થતા જાય છે. પરદેશી રાજાઓ આ સોનાની ભૂમિ તરફ આતુરતાથી જોઈ રહ્યા છે. તેઓ આ પરસ્પરના કુસંપની તક ચૂકશે નહિ. તેઓએ મોટી તૈયારીઓ કરી મૂકી છે. તેમને રોકી શકે એવો શરવીર હાલ કોઈ જણાતો નથી. સઘળા પોતે પોતાના રાજા થઈ પડ્યા છે. તેમને પારકાની પંચાત નથી. દેશ સેવા અથવા દેશરક્ષાની સમજ નથી. પ્રભુ ! દેશભક્તી અને દેશરક્ષાનું જ્ઞાન તો જે દેવ હોય છે તેને જ પ્રાપ્ત થાય છે. આવા સમયમાં સાધુ પુરૂષોએ પણ મેદાન પડી દેશભક્તિની ભાવના દરેક મનુષ્યોમાં જાગૃત કરવી જોઈએ. જો આ વખત ચૂકશે તો તેઓ જગતના અને ઈશ્વરના અક્ષમ્ય અપરાધી ગણાશે.” રાજકુમારનું બોલવું ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી યોગેન્દ્રે ગંભીર મુખે કહેવા માંડ્યું, “કુમાર ! તારી વાત સરખ છે. સાધુઓનો ધર્મ પણ એજ છે. જે સાધુ થાય છે; તેને મિષ્ટાન્ન આરોગવાની ધર્મશા-સ્ત્રમાં મનાઈ છે. સાધુઓએ ઇન્દ્રિયજીત થવું જોઈએ. મિષ્ટાન્ન જમવાથી ઇન્દ્રીયો જીતી શકાતી નથી. દરેક સાધુઓએ પેટના પોષણને માટે સાત્ત્વીક આહાર કરવો જોઈએ અને વિદ્યાજ્ઞાન ગૃહલુકરી જન્મતનું ઈન્દ્રિય કરવું જોઈએ. જો સાધુઓ દેશભક્તીનું જ્ઞાન દેખાવવા બહાર

નીકળી પડે હો. ધણું સાફ કામ બનવી શકે. પણ આપણા સાધુઓ કે જે પરામાં મિષ્ટાન્ન જમી પ્રમાદી બની ગયા છે; અને જે સદા સુખ ઇચ્છે છે; તેઓ દેશબક્તી શીખવવા કેવી રીતે નીકળે? વળી તેઓ અજ્ઞાન હોવાથી દેશબક્તી એટલે શું? એ પણ સમજી શકતા નથી; તો અન્યને ક્યાંથી શીખવી શકે? ભ્યારે જન્મતનાં મનુષ્યોમાં સત્ય જ્ઞાન પ્રવર્તાયે; અંધ મદ્દા ઝોછી થશે અને પોતાના પોપણુના માટે પણ વિચાર થઇ પડશે; ત્યારે જ પારકાને પીડાડપ થઇ પડેલા સાધુઓને કોઇ જમાડશે નહિ અને કોઇ પૂજશે નહિ. ત્યારેજ તેઓ પણ જ્ઞાન ગૃહણ કરી જન્મતને ઉપદેશ આપવા નીકળી પડશે.” સાધુએ જણાવ્યું.

“ પ્રભુ ! આ દેશનું બવિષ્ય કેવું છે ? ” રાજકન્યાએ પૂછ્યું.

“ ભયંકર. ”

“ કેવી રીતે ? ”

“ પરસ્પરના કુસંપથી. પરદેશીઓ દાવશે. રાજ અને પ્રજને વશ કરી ગુલામ સમાન બનાવશે. શસ્ત્રહિન કરશે. ખોટા દંભથી-ખોટાં માનથી અને મોજશોખની વસ્તુઓથી પ્રમાદી-ખુશામતીયા અને નામર્દ બનાવશે. જતે દિવસે તમામ બીખારી જેવા થઇ જશે અને સર્વને પરદેશી રાજની દયાપર જીવવું પડશે. પરદેશીયોના સહ-વાસથી આપણા ભોકા પોતાના ધર્મ અને પોતાનાં કર્તવ્યો વિસારશે. મોટી પદવીઓ મેળવવા પરદેશીઓની ખુશામતો કરશે અને એથી પણ નહિ વિરામતાં કેટલાક કુલાંગારો પોતાની પત્ની, ભગિની-પુત્રીઓ પણ સમર્પણ કરી મોટા અમલદાર અગર માનનીય બનશે. પ્રજા ગુલામગીરીમાં સજ્જડ જકડાશે ? ”

“ અહસોસ ! આ તો ધણું ભયંકર ! પ્રભુ આવી ભયંકરતા ક્યાં સુધી ચાલશે ? ”

“વર્ષોનાં વર્ષો સંધી.”

“કોઇ ઉપાયે ઉદ્ધાર નહિ થાય ?”

“યશો. જ્યારે પ્રજા દુઃખથી ત્રાસ-ત્રાસ પોકારશે, ત્યારે ‘કલ્યાણે ભગવાન પ્રભુ’ પોતાના અંશથી દેવી દેશભક્ત મનુષ્યો ઉત્પન્ન કરશે અને તે મનુષ્યો પોતાનું સર્વસ્વ પ્રજાની સેવામાં સમર્પણ કરી દેશભક્તિ પ્રકટાવશે અને દેશનો ઉદ્ધાર કરશે.”

“એ દેશભક્તોને પણ પરદેશીઓથી ધણું સહન કરવું પડશે?”

“દુઃખ વેદ્યા વિના અને આત્મભોગ આપ્યા વિના કોઇ પણ દેશનો ઉદ્ધાર થયો નથી અને થવાનો પણ નથી. અનેક દેશભક્તો જુસ્મીઓના જુસ્મના ભોગ યશો-નરશો-સોહીનાં બળીદાન આપશે ત્યારે જ ખરેખરી દેશભાવના દેશમાં ઉત્પન્ન થશે.”

“એવે વખતે પ્રજાએ શું કરવું ?”

“પ્રજાએ તે વખતે ધણું કરવાનું છે. પ્રજાએ પોતાની દેશભક્ત નેતાની આગામી પ્રભુ આગા પ્રમાણે માનવાની છે અને તેની સાથે દેશનો ઉદ્ધાર કરવા મેદાન પડવું અને સર્વસ્વનો ભોગ આપતાં પાછા પડવું નહિ. દેશના ઉદ્ધારના પ્રયત્ન વખતે જે પ્રજાજનો પાછા હડે છે, ખેસી રહે છે; તમાસો જોયા કરે છે; મતભેદ દર્શાવે છે; અને ખોટા માનને ચાહે છે; તેઓ ભયંકર દેશદ્રોહી છે. મહાપાપી છે, તેમનું જીવન પૃથ્વીના ભારરૂપ છે. આમ ન થવું જોઇએ. દેશભક્ત નેતામાં પ્રજાનો અંશ હોય છે. તેનામાં દેશની લાગણી ખરેખરી જ હોય છે અને તેથી તે વિચાર પૂર્વક જ પગલું ભરે છે. તેમના પગલે ચાલવું એ દેશભક્તોનો ધર્મ છે. દેશભક્તોમાં મહા પુણ્ય છે; અને દેશસેવા કરવી એ દરેક દેશીનો ધર્મ છે. દેવઅંશી દેશના ઉદ્ધારને માટે સર્વસ્વનો ભોગ આપીને પણ દેશનો ઉદ્ધાર કરે છે; પણ ખોટાં નામ-

ધારીઓ; ખુશામતીઆ અધર્મીઓ તો દેશદ્રોહી રહી દેશની ઉન્નતિના કાર્યના માર્ગમાં કંટક પાથરે છે. આવાઓનો જન્મ દેશને દુઃખરૂપ છે.” આટલું બોલતાં યોગેન્દ્રની આંખોમાં અશ્રુ ઉભરાયાં.

કુમાર અને રાજકન્યાની પણ એવી જ દશા થઈ રહી.

થોડીવારે સ્વસ્થ થઈ સાધુએ ઉભા થઈ કહ્યું: “હું જાઉં છું.”

“પ્રભુ! કોઈ વખતે પાછા પધારો અમૂલ્ય ઉપદેશ આપવાની કૃપા કરશે.”

“આવીશ.”

કહી સાધુએ ચાલવા એક ડગલું આગળ ભર્યું કે એટલામાં એક દાશી નાના કુમારને આંગળીએ વળગાડી ત્યાં આવી. બાળકુમારની ઉમ્મર આશરે પાંચેક વર્ષની હતી. તેણે સાધુ સામે જોયું. સાધુએ પણ તેના સામે નિહાળ્યું, થોડી વારમાં તો સાધુની આંખોમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. તેણે કુમારના માથે હાથ મૂક્યો.

બાળકુમાર બાલાજી કહી સાધુની કમરે વળગી પડ્યો, સાધુએ આંખો બંધ કરી પ્રભુને પોકાર કર્યા. તેમની આંખોમાંથી અશ્રુ ધારા હજી પણ નીકળતી હતી. આવું જોઈ પુષ્પસિંહે પૂછ્યું.

“પ્રભુ! આપને શું થાય છે? આ કુમારને જોવાથી આપને કંઈક કષ્ટ ઉત્પન્ન થતું હોય એમ સમજાય છે. આપ સત્ય જણાવો? મને આપનામાં શંકા ઉત્પન્ન થાય છે. આપ ખરા સાધુ હો. એમ માનવાને માફ મન ના પાડે છે. પ્રભુ! જણાવો કે આપ કોણ છો અને આ બાળકને આપ જોળખો છો?”

સાધુએ એક ઉડો નિઃશ્વાસ નાખી કહ્યું, “કુમાર! પ્રભુની ઘટમાળ ન્યારી છે આ બાળક માફ હૃદય છે. હું આ બાળકને જોળખું છું. આ મારો પુત્ર થાય છે. હું કોણ છું તે આગળ ઉપર જણાવ આવશે.”

“તમને શી ખાત્રી છે કે આ બાળક તમારો જ છે ? તે તમને કેમ વળગી રહ્યો છે ? શું તમારી પાસે આકર્ષક વિદ્યા છે ?” રાજકન્યાએ પૂછ્યું.

“કુદરતી પ્રેમ એ જ વિદ્યા. આ બાળકને મારા મૃદુ મૂકી ગએ મને ઘણાં વર્ષ વિતાં છે પણ આજે અનાયાસે તે પાછો આવી ગયો છે.” સાધુએ કહ્યું.

“આપનું નામ ?” રાજકન્યાએ ગભરાટથી પૂછ્યું.

“નામ જણાવતાં ગભરાઉં છું.”

“શા માટે ?”

“મારી આસપાસ શત્રુઓ ઘણા છે.”

“ગભરાવ નહિ, તમે અભય છો. આ પ્રાણ આજથી આપની સેવામાં સમર્પણ છે.” કુમારે કહ્યું.

“હું એકાદ દિવસ પછી મારી તમામ વાર્તા કહીશ.”

“ત્યાં સુધી આપ અત્રે જ રહો.” રાજકન્યાએ કહ્યું.

“આપના આગ્રહને આધિન છું.”

“ઉપકાર થયો.”

“આ કુમાર કોણ છે ?” સાધુએ વિશ્વજીત તરફ હાથ લંબાવી પૂછ્યું.

“તે મારા ભાઈ છે.” કુમારે કહ્યું.

સાધુએ નિઃશ્વાસ નાખ્યો. રાજકન્યાના હૃદયમાં આ વખતે કંઈક ચર્ચ રહ્યું હતું. પુનઃ કુમારે પૂછ્યું, “આપે નિઃશ્વાસ કેમ નાખ્યો ?”

“મારા આંતરીક દુઃખથી. મારો ખીસેલો બગીચો નાશ પામ્યો છે. તમારા આ ભાઈનું સુખ મારી પુત્રીને મળતું આવે છે.” સાધુએ કહ્યું.

“પ્રભુ કૃપાએ સૌ સાઈ થશે.” કહી રાજકુમાર સાધુને ત્યાં વિશ્વાન્તી લેવાનું કહી વિશ્વજીત અને બાળકુમાર સાથે ત્યાંથી ચાલતો થયો અને રાજમહેલે આવી માતા-પિતાને મળી સાધુ સંબંધી વાત કરી.

“મને લાગે છે કે તે માનસિંહ મહારાજ પોતે જ છે.” રાજાએ કહ્યું.

“હા, હું પણ એમ જ ધારૂં છું.” કુમારે કહ્યું.

આ વખતે રાજકન્યા ત્યાં નહોતી. તે તકનો લાભ લઈ કુમારે પિતા પ્રત્યે કહ્યું, “આ વિશ્વજીત કોણ છે એ જાણો છો?”

“ના.” રાજાએ કહ્યું.

“તે માનસિંહ મહારાજની પુત્રી છે.” કુમારે કહ્યું.

“શું તું ખરું કહે છે?” રાજાએ પૂછ્યું.

“હા.”

એવામાં જ વિશ્વરંભા ત્યાં આવી ઉભી. સર્વ ભેદ ખુલ્લો થયો. વિશ્વરંભાએ શરમાઈને નીચું જોયું. રાજા અને રાણીએ તેને છાતી સરખી દાખી. બાદ સર્વે મહેલમાંથી નીકળી જ્યાં સાધુ મહારાજ હતા ત્યાં આવ્યાં અને વંદન કરી બેઠાં.

સધળાં શાન્તિથી બેઠા પછી યોગેન્દ્રે પોતાનો ભેદ ખુલ્લો કર્યો. યોગેન્દ્ર તે ભદ્રાવતીના રાજેન્દ્ર માનસિંહ નિકળ્યા. સર્વનું શુભ મિલન થયું. આનંદ વર્તાયો. આપછી સૌએ ભદ્રાવતી જવાનો વિચાર કરવા માંડ્યો, પણ તે વિચાર વિશ્વરંભાને રૂચ્યો નહિ. તેણે કહ્યું.

“ભદ્રાવતી જવું એ જો કે સત્ય છે પણ મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે મૂમ થએલા વીરનરો સાથે જ જવું.”

રાજા અભયસિંહે થોડીકવાર વિચારમાં પડી કહ્યું.

“પુત્રી! તારે તેઓની કંઈ દરકાર કરવી જ નહિ. હું જાતે જ

તેમની તપાસ કરાવીશ.”

રાજનું બોલવું પૂર્ણ થતાં એક યોગિની એકએક ત્યાં આવી ઉભી રહી. તે આપણી પરીચીત જ હતી. તેણે કહ્યું, “ગૂમ થએલા બહાદુરો હાલ નીર્ભય છે. તેમની શીકર કોઇએ કરવી નહિ.”

રાજકન્યાએ વિસ્મીત વદને પૂછ્યું. “માતા ! તેઓ કુશળ તો છે ને ?”

“હા, તેઓ સુખમાં છે.” દેવીએ કહ્યું.

“ક્યાં છે ?” પુનઃ પ્રશ્ન થયો.

“આનંદના ધામમાં.”

“કોણ કોણ છે ?”

“વૈરીસિંહ, વીરકેતુ—શાન્તા અને રતન.”

“શાન્તા અને રતન કોણ ?”

“શાન્તા સામંતસિંહની પુત્રી અને રતન તે બીલ હાકોર ખેમરાજની પુત્રી.”

“શાન્તાની સાથે રતન ક્યાંથી ?”

યોગીની દેવીએ બીલ હાકોરની અને શાન્તાની તમામ વાત કહી સંભળાવી. આવી અદ્ભુત વાત સાંભળી સૌના આશ્ચર્યની સીમા રહી નહિ.

સર્વમાં મૌન પ્રવર્ત્યું.

માનસિંહે કહ્યું, “દેવી ! દુષ્ટ લોકોની પર પ્રભુ કેમ રહતો નથી ? તેમને તેમના કર્મનો સજા કેમ થતી નથી ?”

“તેઓના દહાડા ભરાઈ ચુક્યા છે, તમે હવે નગર તરફ જાઓ. હું પણ વીરકેતુ વજેરેને લઈ ત્યાં આવીશ.” આમ કહી દેવી આવી હતી તે રસ્તેથી અદસ્ય થઇ ગઇ.

“ મહારાજ ! દેવીના કહેવા પ્રમાણે આપણે બદાવતિ તરફ કાલે જ પ્રયાણ કરવું જોઈએ. ” કુમાર ખુબસિંહે જણાવ્યું.

“ એ અબળણી દેવીના બોલવા ઉપર બરાંસો શું ? કદાપિ ત્યાં જઈએ અને પાસે રહી આપણું મોત કરાવે તો શું કરીએ. ત્યાં આપણું અત્યારે કોઈ નથી. ” રાજાએ કહ્યું.

“ પિતાશ્રી મને તે ચારણીદેવીનો પૂર્ણ બરાંસો છે. માનવ-રાજના પંડામાંથી તેમણે મને ઘણી વખત છોડાવી છે. વળી કેટલી વખત સાવધ રહેવાનો સૂચનાઓ પણ કરી છે. દેવીના મારીપર અનેક ઉપકાર છે. ”

“ ત્યારે તો તે દેવી આપણી હિતચીંતક છે નહિ વાઈ ? ”

“ હા. ” રાજકન્યાએ કહ્યું.

“ મને પણ તેની ખાત્રી છે. ” કુમારે કહ્યું.

“ ત્યારે આપણે અહિંથી કાલે જ ઉપડવું. ”

“ મારો પણ એવો જ વિચાર છે. ”

“ હું સાથે આવું તો ? ” અભયસિંહે પૂછ્યું.

“ આપની ત્યાં કંઈ જરૂર નથી. ” માનસિંહે કહ્યું.

“ સાથે સેનિકો લઈ જશો ને ? ” અભયસિંહે કહ્યું.

“ હા. ” કુમારે પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

“ મારો વિચાર છૂપાવેશથી જવાનો છે. ” રાજાએ કહ્યું.

“ કેમ વાઈ ? ” કુમારે પૂછ્યું.

“ શત્રુઓનું જોર વધારે છે. ”

“ શીકર નહિ; આપણે મોટા લશ્કર સાથે ઉપડીશું. ”

“ અને પ્રજા ? ”

“ ખુશ્લી લઢાઈ જાહેર કરીશું. ”

આમ વાત ચાલે છે એટલામાં એક સૈનિક પુરૂષે ત્યાં પ્રવેશ કર્યો. તે લાંબી મુસાફરી કરી આવ્યો હોય એમ જણાતું હતું. તેને જોઇ કુમારે પૂછ્યું.

“રામરાજ ! ક્યાંથી આવો છો ?”

“બદ્રાવતી તરફથી.”

“કંઈ નવા જુની ?”

“હા, બારે થઈ છે.”

“શું ?”

“રાજ્યગાદી પર પાપી બિરાજ્યો છે.”

“ખીજું ?”

“વક્ષાદાર બેચરભંગ મરણને શરણ થયો છે ?”

“ઓહ ! આ સમાચાર બચકર છે. શું મારો મિત્ર મરણને મળી ચુક્યો ? અરે તેને કાણે માર્યો ?”

“માનવરાજે.”

“શું બન્યું ? સંઘર્ષ જાહેર કર.”

રામરાજે બેચરનું કેવો રીતે મરણ થયું વગેરે જણાવ્યું. કુમારના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ. બેચરના મરણથી તેને ધણું લાગી આવ્યું. તેણે તેજ ક્ષણે સેનાપતિને બોલાવી સૈન્યને તૈયાર રાખવાનું સૂચ્યું.

ખીજા દિવસે પ્રાતઃકાળે રાજા માનસિંહ અને કુમાર પુષ્પસિંહે મોટા સૈન્ય સાથે બદ્રાવતી તરફ પ્રયાણ કર્યું.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

જયમલને ઘેર.

- “શાન્તા બહેન ! તમે તો પૂરેપૂરાં કમ નીકળ્યાં ?” રતને પૂછ્યું.
- “કેમ વાઈ ?” શાન્તાએ હસીને પૂછ્યું.
- “તમે મને કેમ કહ્યું નહિ કે હું કીધું ?”
- “જો મેં તને તે વખતે મારો બેદ જાહેર કર્યો હોત તો મારી શી દશા થાત ?”
- “ત્યારે માઈ હવે શું થશે ?”
- “કેમ વળી તાઈ શું થવાનું છે ?”
- “આમ કેમ બોલો છો ? શું તમને મારી લાગણી નથી ?”
- “તારી લાગણી મને ધણી છે ?”
- “ત્યારે માઈ શું થશે ?” રતને ગમગીન ગ્રહેરે પૂછ્યું.
- “પણ શાનું ?”
- “હું તમને પરણવા ચાહુ છું તેનું ?”
- “પણ હજી પરણી તો નથીને ?”
- “પરણી ચુકી છું સમજોને ?”
- “હું તો સમજું છું, પણ કીની સાથે કીથી પરણાવું હશે કે ?”
- “ત્યારે મને કાઢી મૂકશો ?”
- “ના.”
- “ત્યારે ?”
- “તને સુખી કરીશ.”
- “શી રીતે ?”

“ તારી ઈચ્છા હશે તો મારા પતિ સાથે તને પરણાવીશ. ”

“ અને તમે ? ”

“ હું નહિ પરણું. ”

“ ત્યારે તમે પરણ્યા વિના પતિ કેમ કહેા છો ? ”

“ હું મનથી પરણી ચુકી છું. ”

“ કોને ? ”

“ વરીસિંહને. ”

“ પેલા સાધુરામને ? ”

“ હા. ”

“ તેણે પણ ખૂબ કરી. ”

“ તેમણે પોતાનો ધર્મ બજાવ્યો. ”

“ શું તમે મને તેમની સાથે પરણાવશો ? ”

“ હા. ”

“ અને મારા લીધે તમે નહિ પરણો એમજને ? ”

“ હા, તને સુખી કરવી એ મારી પ્રથમ ફરજ છે. ”

“ અને તમને દુઃખી કરવા એ મારી પણ ફરજ છે નહિ વાં ? ”

“ તું આમ કેમ બોલે છે ? ”

“ હું ખરુંજ બોલું છું. તમે મને વરીસિંહ સાથે પરણાવો અને તમે સદાકાળ કુંવારાં રહો. ”

“ તારા સુખને અથે હું તેમ કરીશ. ”

“ પણ હું તો તમને દુઃખ કર્તા જ થઈશને ? ”

“ ના, હું સુખ માનીશ. ”

“ તેમ થાય જ નહિ. તમે વરીસિંહને પરણો. હું કુંવારી રહી તમારી બન્નેની સેવા કરીશ. હું તો તમને જ માફ સર્જસ્વ સમજી છું. ”

તમારા સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી છું. તમારી કૃપાથી હું દુનીયામાં
ગાન પામી છું. તમે મને સુખી જોવા ઇચ્છો તો હું તમને દુઃખી
જોવાને કેમ ઇચ્છું ? ”

“ ધન્ય છે તને. રતન ! તારી ઇચ્છા હશે તો આપણે બંને
તેને પરણીશું, બોલ પછી કાંઈ ? ”

“ એમ બંને જ નહિ. ”

“ કેમ ? ”

“ બે પત્ની વાળો પતી કદી સુખી હોય જ નહિ. ”

“ પણ આપણે તો સગી બહેનો પ્રમાણે રહીશું ? ”

“ સમય જતાં આપણો સ્નેહ શુદ્ધ રહી શકેજ નહિ. આપણા
હાથે બીચારા પતીદેવને ક્યાંક દુઃખો થવું પડે. ”

“ ત્યારે તું એકલી તેને પરણ ? ”

“ તમારા પ્રેમની વસ્તુ મારે નકામી છે. તેની પર તમારો પ્રથમ
હક્ક છે. તમને હું સુખી જોવા ઇચ્છું છું. ”

“ ત્યારે તું શું કરીશ ? ”

“ મીરાંબાઈ રહીશ. ”

“ ઓ મારી રતન હું તારા ગુણના તે શા વખાણ કરું. ” આમ
કહી શાન્તાએ તેને છાતી સરખી દાખી પુનઃ કહ્યું, “ રતન ! તું એમ
ન સમજતી કે આ શાન્તા તને કુંવારી રાખી પરણશે. હું તને જ્યાં
સૂંધી તારો મન માનતો પતિ નહિ મેળવી આપું, ત્યાં સૂંધી કુંવારીજ
રહીશ. ”

જયમલના મકાનના મેકા પર શાન્તા અને રતન આવા પ્રકારની
વાતો કરી રહ્યાં હતાં. જયમલને ઘેર આવી રહે તેમને ઘણા દિવસો
થવા આવ્યા હતા. વૈરીસિંહ-નીરકેતુ અને જયમલે સાધુ પોશાક દ્વાર

કરતાં રતન સઘળો ભેદ જાણી ગઈ હતી. જયમલને ત્યાં સઘળાં પૂર્ણ સુખમાં રહેતાં હતાં.

રાત્રિ પડતાં સર્વ એકઠાં થઈ બેઠાં અને હવે શું કરવું ? બદ્રાવતી ક્યારે જવું વગેરેના વિચાર કરવા લાગ્યાં. વિચારમાં વખત ઘણો થયો. સર્વની આંખો ઉઘથી ઘેરાવા લાગી. આ અરસામાં નીચેથી એક માણસે ઉપર આવી જયમલને કહ્યું, “ આપને એક સંન્યાસીની મળવા માગે છે ? ”

“ કેને મને ? ” જયમલે સઆશ્ચર્ય પૂછ્યું.

“ હા. ”

“ ઉપર મોકલ. ”

નોકર ચાલતો થયો અને થોડીવારે જ આપણી પરીચિત સંન્યાસીની સર્વની સમક્ષ આવીને ઉભી રહી. વૈરીસિંહે અને વીરકેતુએ તેમને ઝોળખી પ્રણામ કર્યા.

સંન્યાસીનીએ આશિષ આપી કહ્યું, “ દેશભક્તો તમે હવે ક્યાં સુધી વિચાર કર્યા કરશો ? ”

“ માતા ! વિચાર બદ્રાવતી જવાનો કરીએ છીએ. ” વીરકેતુએ કહ્યું.

“ વિચાર કર્યા વિના જલ્દી બદ્રાવતી તરફ ઉપડી જવ. માનવરાજના રાજ્ય અમલથી અંધેર ચાલી રહ્યું છે. પ્રજા બળવો કરવાની તૈયારીમાં છે. વળી પરદેશી લોકો સરહદમાં દાખલ થઈ ચૂક્યા છે. જો આ વખતે વિચાર લંબાવ્યા કરશો તો આખા દેશને દુઃખના દરીઆમાં ડૂબાવશો. રાજ માનસિંહ કુમાર પુષ્પસિંહ અને રાજકન્યા વિશ્વરંભા મોટા સૈન્ય સાથે બદ્રાવતીની સરહદ પર છાવણી નાખીને પડ્યા છે. માનવરાજ યુદ્ધની સર્વ તૈયારી કરી ચૂક્યો છે. માટે

આ વખતે તમે લગીર પણ વિલંબ કર્યા વિના ઉપડી જવ અને રાજા માનસિંહના મદદગાર થાવ. ” યોગીનીએ કહ્યું.

“ માતા ! અમે પ્રાતઃકાળમાં જ અહિંથી પ્રયાણ કરીશું. ”

“ તમારૂં કલ્યાણ થાવ. ” આટલું બોલી સંન્યાસીની ઝડપથી ચાલતી થઈ.

તેના ગયા પછી જયમલે પૂછ્યું. “ આ સંન્યાસીની કોણ છે ? ”

“ તે અમે જાણતા નથી, પણ તે દેશબંધ છે. તેણે કહ્યું વખતે અમને બચાવે સંકટમાંથી બચાવ્યા છે. ”

“ ખરેખર હજી પૃથ્વીપર આવાં પરાપકારી જનો પણ છે. ”

“ હા, આ ભૂમિ રત્નોની ખાણ છે. દેવ ભૂમિ છે અને અહિં દેવોજ રહે છે. ”

“ ત્યારે આપણે સવારમાં જમીન ? ”

“ હા. ”

“ જયમલ તમારી ઇચ્છા સાથે આવવાની છે કે ? ”

“ આવા સમયે મારાથી અહિં રહી સ્થાયી નહિ. લડાઈ વખતે મારે મારી પૂર્ણ ફરજ બજાવવી જોઈએ. ”

“ તમારી પાસે કેટલા માણસો છે ? ”

“ લગભગ એક હજાર. ”

“ શસ્ત્રોથી સજ્જ છે ને ? ”

“ હા. ”

“ ત્યારે તેમને તૈયાર કરો. ”

જયમલે સેવકોને બોલાવી પોતાનાં માણસોને તૈયાર થવાનું સૂચવ્યું. જયમલ ગામનો મૂખી એટલે રાજા જેવોજ હતો. તેનું ગામ રાજ્ય અભયસિંહને તાબે હતું પણ સર્વ કારભાર જયમલ ચલાવતો.

આખી રાત્રિ તૈયાર થવામાં પૂરી થઇ. પ્રાતઃકાળ થતાં સર્વે ભદ્રાવતી જવા નીકળ્યાં અને એ દિવસની મુસાફરીને અંતે ભદ્રાવતીની સરહદ પર આવી પહોંચ્યાં.

રાજા માનસિંહ અને પુષ્પસિંહે સરહદ પર છાવણી નાખી હતી. જંગલ જેવો સરહદનો ભાગ અત્યારે ડેરા તંબુથી નાના ગામ અગર શહેર જેવો થઇ રહ્યો હતો. નવાં માણસો આવતાં જોઇ રાજા માનસિંહે પુષ્પસિંહ કુમારને તપાસ કરવાનું સૂચવ્યું.

પુષ્પસિંહ ઘોડેસ્વાર થઇ એ તરફ ચાલ્યો. નજીક જતાં તેણે વૈરીસિંહ અને વીરકેતુને ઓળખ્યો. વૈરીસિંહે અને વિરકેતુએ ઘોડેથી નીચે ઉતરી મિત્રને આલોગન આપ્યું. વીરભદ્ર રાજકુમાર છે એવું તે બન્ને હજી જાણતા નહોતા. રતન અને શાન્તા તેની તરફ જોઇ રહ્યાં. શાન્તાએ ધીમે રહીને વૈરીસિંહને પૂછ્યું, “એ સરદાર કોણ છે ?”

“ મારો મિત્ર છે. ” વૈરીસિંહે કહ્યું.

“ તેમનું નામ ? ”

“ વીરભદ્ર. ”

“ તે સરદાર છે કે કુમાર છે ? ”

“ તે એક ભેદી માણસ છે. તે કોણ છે તે અમે પણ જાણતા નથી. ”

“ મને તો તે કોઇક રાજકુમાર લાગે છે. ”

“ તારી ધારણા સત્ય થાવ. ”

“ વીરભદ્ર સઘળાને લઇ છાવણીમાં આવ્યો. સઘળાં મહારાજાને મળ્યાં. જયજયકાર—આનંદ વર્તાઈ રહ્યો.

મહારાજાએ સઘળી વાત જણાવી. પરસ્પરની વાતોથી સઘળાં જાણીતાં થયાં. રાત્રે મેદાનમાં મોટી સભા મળી અને એક મતે લઢાઇ કરવાનો નિશ્ચય જાહેર થયો. મોટી રાત્રે સઘળાં વિખરાયાં અને પોત

પોતાના તંબૂમાં જઈને સૂતાં.

પોતાના નાના તંબૂમાં જઈ શાન્તાએ રતનને પૂછ્યું, “ કેમ અહીં ગમશેને ? ”

“ મારા વરરાજા મારી સાથે છે એટલે મને સર્વ સ્થળે ગમશે. ” રતને કહ્યું.

“ રતન તને કેવો વર જોઈએ, કહે વાડું ? ”

“ તમારા જેવો રૂપાળો અને પ્રેમાળ. ”

“ પેલા વીરભદ્ર જેવો વર મળેતો ? ”

“ તે છેતો રૂપાળો; પણ તેના મનની પરીક્ષા વિના નકામો. ”

“ પણ રૂપતો એવુંજને ? ”

“ હા, પણ મારે એકલું રૂપ જોઈતું નથી. સોમલનો કટકો ઘણો ઘોળો હોય છે; પણ શું કામનો ? ”

“ અરે વાહરે મારી રતની ? લે ચાલ હવે આરામ લઈએ. ”
કોકી શાન્તા અને રતન વિવિધ વાર્તાલાપને અંતે નિદ્રાવશ થયાં.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

છાવણીમાં સાધુ અને દેવી.

રાત્રિ પડી ચૂકી હતી. દ્વિતીય પ્રહરની પૂર્ણાહુતી થવા આવી હતી. છાવણીમાં સર્વત્ર શાંતિ વ્યાપેલી હતી. મોટા સરદારોના તંબુઓમાં ઝાંખા દીપકો પ્રકાશી રહ્યા હતા. પહેરેગીરો આગ તેમ ફરી તપાસ રાખતા હતા.

આ વખતે કોઈએક વયોત્ક સાધુ હાથમાં શનસ પકડી છાવણી આગળ આવ્યો. સાધુને રાત્રિના સમયે આવેલો જોઈ પહેરેગીરને બેઠે પડ્યો. પહેરેગીરે સાધુની નજીક આવી પૂછ્યું, “ તમે કોણ છો ? ”

“ એક સાધુ. ” સાધુએ શાન્તિથી પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

“ ક્યાંથી આવો છો ? ”

“ સામેના પર્વતની ગુફામાંથી. ”

“ કેમ આવ્યા છો ? ”

“ અમત્યના કામ માટે. ”

“ આ છાવણીમાં કોને મળવું છે ? ”

“ માનસિંહ મહારાજને ? ”

“ સવારમાં મળશે તો નહિ ચાલે ? ”

“ ના. ”

“ પણ અત્યારે તો તેઓ ઉઠી ગયા હશે ? ”

“ માઈ નામ સાંભળતાં તરત જાગૃત થશે. ”

પહેરેગીરનો બેઠે કંઈક અંશે દૂર થયો. તેણે બીજા પહેરેગીરને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું, “ તું આ બાપજીની પાસે ઉભો રહેજ. હું મહારાજના તંત્રીએ જઈ પાછો આવું છું. આટલું કહી તેણે તે બીજા સિપાહીના કામમાં ધીરથી બીજું પણ કંઈક કહ્યું. સાધુ તરત સમજી ગયો કે તેણે મારી પર બરાબર નજર રાખવાનું તેને સૂચવ્યું.

પેલા પહેરેગીરે જતાં પહેલાં સાધુને પૂછ્યું, “ બાપજી આપનું નામ ? ”

“ માઈ નામ અલખનિરંજન. ”

“ બહુ સાઈ. ” કહી પહેરેગીર ચાલતો થયો અને રાજાના તંત્રી પાસે આવી ત્યાંના પહેરેગીરને પૂછ્યું, “ મહારાજ જાગે છે કે ? ”

“ હા. ”

“ ખીજું કોઈ અંદર છે કે ? ”

“ ના, તમારે શું કામ છે ? ”

“ કોઈ એક સાધુ આવેલ છે, તેના સમાચાર જણાવવા છે. ”

“ તે સાધુ કોણ છે ? ”

“ તે હું જણતો નથી. ”

“ અરે એવા તો ધણાએ રંખડતા હશે. જા, તેને કાઢી મૂક. ”

“ તે સાધુ તેજસ્વી છે, અગત્યનું કામ જણાવે છે. તેને કાઢી મૂકતાં આપણને મહારાજના કોપને પાત્ર કદાચ થવું પડે. ”

“ ત્યારે મહારાજને જણાવું ? ”

“ હા. ”

“ તે તંબુનો સિપાહી તરત અંદર ગયો. મહારાજ માનસિંહ પર્યંકમાં આડા થયા હતા. પલંગ પાસે પીતળની દીવીમાં દીપક ઝગઝગી રહ્યા હતા. ”

પહેરેગીરે અંદર આવી નીચા નમી નમન કરી હાથ જોડી એક બાજુએ ઉભો. રાજાએ પર્યંકમાં બેઠા થઈ પૂછ્યું, “ માધુ ! કેમ આવ્યો ? ”

“ બહાર એક સાધુ મહારાજ આવ્યા છે. ” માધુએ જણાવ્યું.

“ શું સાધુ અને તે વળી અત્યારે ? ” રાજાએ આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું.

“ હા. ”

“ ક્યાં ઉભા છે ? ”

“ પ્રથમની ઓછી આગળ ? ”

“ તે સાધુએ પોતાનું નામ જણાવ્યું છે કે ? ”

“ હા. ”

“ શું ? ”

“ અલખનીરંજન. ”

“ હે ! શું તેઓ શ્રી પોતેજ અહિં પધાર્યા છે ? ચાલ હું જાતેજ તેમને લેવા આવું છું. ”

મહારાજએ પદ્મગંભીરી નીચે ઉતરી સિપાહીની સાથે જ્યાં સાધુ મહાત્મા ઉભા હતા ત્યાં આવીને બે હાથ જોડી પ્રણામ કર્યા.

સાધુએ આશિષ આપી પૂછ્યું, “ વત્સ ! સુખી તો છે ને ? ”

“ આપની કૃપાથી પૂર્ણ આનંદમાં છું. પ્રભુ ! અત્યારે પધારવાની શા માટે તકલીફ લેવી પડી ? ”

“ મારે તને કંઈક સૂચના કરવી છે. ”

“ પધારો મારા તંત્રીમાં. ” માનસિંહ સાધુ મહારાજ સાથે તંત્રીમાં આવ્યા.

તંત્રીમાં જમીન પર મૃગચર્મ બીછાવી સાધુ મહાત્માએ સ્થાન લીધું. રાજા તેની સામે બેઠો.

આ તે જ સાધુ મહાત્મા હતા કે જેણે માનસિંહ મહારાજને નદીમાંથી બહાર કાઢી બચાવ્યા હતા. રાજાએ તેમનાથી છૂટયા પડ્યા પંજીની તમામ વાત મહાત્માને વીદીત કરી.

સાધુ મહાત્માએ થોડીકવાર કંઈક વિચારમાં રહી પૂછ્યું, “ રાજા ! તું પેલી સંન્યાસીનીને ઝોળખે છે કે ? ”

“ હા, પણ તે કાણ છે હું જાણતો નથી. તે દયાળુ બાઈના પ્રતાપે જ હું અને મારાં આપ્તજનો અત્યારે જીવતાં છીએ. તે દયાની દેવીના અત્યંત અમૂલ્ય ઉપકાર અમારી ઉપર થયા છે. ”

“ ખરેખર તે બાઈ ધન્યવાદને પાત્ર છે. હું આજે તેનું ઝોળખાણ

તને કરાવું છું. વાંડ તારા દરબારમાં રણુમલ કરીને પહેલાં કોઈ ચારણુ હતો કે ? ”

“ હા, પણ તેને મરણુ પામે તો ધણું વર્ષ વહી ગયાં છે. ”

“ તે કેવો હતો ? ”

“ પૂર્ણ રાજ્યભક્ત. ”

“ તે ભવિષ્ય જાણતો હતો ? ”

“ હા. ”

“ તેનું મરણુ શાથી થયું તેની તને ખબર છે કે ? ”

“ ના. ”

“ વાંડ તેને એક પુત્રી હતી તે તું જાણે છે ? ”

“ હા, તેની પુત્રીનું નામ અંબા હતું. ”

“ તે હાલ ક્યાં છે ? ”

“ મને ખબર નથી; પણ મને લાગે છે કે તે મરી ગઈ હશે. ”

“ તે ભવિષ્યવેતા ચારણુની પુત્રી દેવીનો અવતાર હતી. તેનું રૂપ-સૌન્દર્ય અનુપમ હતું. તારો એવશ નોકર માનવરાજ તેની પર મોહાંધ થયો હતો; અને તેણે તેની માગણી રણુમલ પાસે કરી હતી. પણ રણુમલે તેને સ્પષ્ટ ના પાડી ધિક્કારી કાઢ્યો હતો, આથી માનવરાજે રણુમલ સાથે વૈર બાંધ્યું. એક દિવસે રણુમલ અંબાભવાનીનાં દર્શને ગયો. ભવાની માતાનું મંદિર ધીચ ઝાડીમાં આવેલું હતું. તે વખતે હું ત્યાં રહેતો હતો; પણ મને ખબર ન પડી કે રણુમલ તે વખતે ત્યાં આવ્યો છે. હું ધ્યાનસ્થ અવસ્થામાં બેઠો હતો. તેવામાં થોડીવારે મારા કાને બંદુકનો અવાજ સંભળાયો. હું ચમક્યો. માંડ ધ્યાન છૂટી ગયું. એવામાં વળી બે બીજા અવાજ સંભળાયા. હું બહાર આવ્યો અને જોયું તો એક ઘોડેસ્વાર નાશી જતો જણાયો. માતાના મંડપમાં રણુમલ જખમી હાલતમાં પડ્યો હતો. હું તરતજ

તેની પાસે ગયો. તેણે સધળી વાત જણાવી; અને તે ખૂનીનું નામ માનવરાજ જણાવ્યું. તેના પ્રાણ જવાની તૈયારીમાં હતા. તેણે મરતી વખતે મને ફક્ત એટલું જ કહ્યું કે મારી પુત્રી અંબાનું તમે રક્ષણ કરજો. મેં તેને વચન આપ્યું. તરત તેણે પ્રાણ મૂક્યો. આ પછી હું ભદ્રાવતીમાં આવ્યો અને અંબાની તપાસ કરી તો તેને કારાગૃહમાં પૂરી છે એમ મને માલમ પડ્યું. હું તરતજ જેલખાના તરફ ગયો. ત્યાં પહેરેગીરો ફરતા હતા. મેં તેમને તાંત્રીક વિધાના પ્રયોગથી અંધ બનાવી અંદર પ્રવેશ કર્યો. થોડાક ઓરડા વટાવી હું એક જળિ-વાળા ઓરડાની નજીક આવ્યો; તો તે વખતે માનવરાજ અંબાને ત્રાસ આવી રહ્યો હતો. અંબા તેને અનેક પ્રકારે વિનવતી હતી; પણ પાપીને કાંઈ અસર થતી નહોતી. જ્યારે પાપાત્મા છેક નિર્લજ્જ બન્યો ત્યારે અંબાએ કોધાંધ થઈ તેને ભયંકર શ્રાપ આપ્યો અને પોતાની બન્ને હથેલીઓ જેરથી ધસવા માંડી. જેત જેતામાં અમીની જવાળાઓ પ્રકટ થઈ પાપીની તરફ જવા લાગી. પાપી ભય પામી પલાયન કરી ગયો. હું અંબાની પાસે ગયો અને તેને શાન્ત કરી મારી સાથે બહાર લઈ આવ્યો. બહાર આવી તેણે માનવરાજના નાશની પ્રતિજ્ઞા કરી. તે થોડા દિવસ મારી પાસે આશ્રમમાં રહી અને પછી તેની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા અને પોતાની માતૃભૂમિનું કલ્યાણ કરવા તે નીકળી પડી અને પછી સંન્યાસીની સ્વરૂપથી તેનું કાર્ય કરવા લાગી. જે સંન્યાસીનીએ તમારી ઉપર ઉપકાર કર્યા છે એ યોગિની અન્ય કોઈ નહિ પણ રણમલ ચારણની પુત્રી અંબાચારણી દેવી પોતે જ છે. સાધુએ સર્વ વાત જણાવી. મહારાજ માનસિહની વિસ્મયતાનો પાર રહ્યો નહિ. સ્વદેશ ભક્ત અંબાચારણી પ્રત્યે તેમના હૃદયમાંથી અનેક ધન્યવાદ નીકળી પડ્યા અને તેને પુનઃ મળવાની

હિંદા અધીક પ્રમળ થઇ. સાધુએ જણાવ્યું કે તે તને પાછલી રાત્રિએ જરૂર મળશે. રાજ વધુ આશ્ચર્ય પામ્યો.

આ પછી સાધુએ કહ્યું, “યુદ્ધ કરવાનો ક્યારે ઠરાવ કર્યો છે.”

“પરમ દિવસે પ્રાતઃકાળમાં.”

“માનવરાજને અથર આપી?”

“હા, તેને ઘણું સમજાવ્યો પણ તેણે ન માન્યું.”

“તેને આ યુદ્ધમાં મરવાનું નિર્માણ થયું છે?”

“તેના ભાવીમાં હશે એમ બનશે.”

“આપણા પક્ષમાં મદદે કોણ આવ્યું છે કે?”

“હા, મહારાજ અભયસિંહનો કુમાર પુષ્પસિંહ આપણા સેનાનાયક છે.”

“તે બહાદુર છે. એક બહાદુરને જ તમે સેનાનાયક નીમ્યો એ ઘણું સાઈં કર્યું.”

“સૈન્યને કેટલા વિભાગમાં વહેંચ્યું છે?”

“ચાર વિભાગમાં.”

“તે વિભાગના સેનાનાયકો કોણ કોણ છે?”

“વૈરીસિંહ-વીરકેતુ રામસિંહ અને જયમલ.”

“વીરકેતુ માનવરાજનો પુત્રને?”

“હા.”

“અને જયમલ તે પેલો મૂખી નહિ વાઈ?”

“હા.”

“તમે પોતાના જ નામથી યુદ્ધનું આમંત્રણ મોકલ્યું છે?”

“ના.”

“ત્યારે કોના નામથી?”

“કુમાર પુષ્પસિંહના નામથી.”

“એ ઘણું સાઈ કર્યું? યુદ્ધ સમાપ્ત થતાં સુધી તમારે પણ શુભ જ રહેવાનું છે. સૈનિકોને પણ સૂચના આપવાની કે તમારો ભેદ કોઈએ ખોલવો નહિ. આ સૂચના આપવાને માટે જ મારે અત્યારે આવવું પડ્યું છે.”

“આપની ઇચ્છાનુસાર જ થયું છે અને થશે.”

આમ વાતચીત ચાલે છે એ અરસામાં જ ચારણી દેવી અંબા કે જેને આપણે સંન્યાસીનીના નામથી ઓળખીએ છીએ તે એકાએક રાજા અને સાધુની સમક્ષ આવીને ઉભી રહી. તેનું આગમન દરેક સ્થળે એકાએક અને આશ્ચર્યજનક થાય છે. રાજાએ અને સાધુએ તેને પ્રેમથી ખોલાવી બેસવાનું આસન આપ્યું. ચારણી અંબાએ આસન લીધું. આ વખતે તેનું સ્વરૂપ વધુ દિવ્ય અને તેજોમય બાસતું હતું. રાજાએ તેની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી પ્રણામ કર્યા. દેવીએ આશિષ આપી.

રાજાએ આગમન વિશે પૂછ્યું.

દેવી ખોલી, “મહારાજ ! દુઃખમાં દુઃખ આવી પડે, તે મૂળ્ય આપણા પક્ષના કેટલાક રાજાઓ પણ પાપીને મળી ચૂક્યા છે. પેલો બીલ ઠાકોર ખેમરાજ પણ અનેક બીલોને લઈ તેના મિત્રની મદદે આવ્યો છે. વળી આપણી પડોશમાં આવેલા વિજયનગરનો રાજા કે જે આપણો ખાસ મિત્ર હતો અને માનવરાજનો શત્રુ હતો; તે પણ માનવરાજની જોડે મિત્રતા બાંધી મોટા સૈન્ય સાથે તેની મદદે આવ્યો છે.”

“બલેને આખી દુનીયાં તેની મદદે આવે; પણ આ વખતે વિજય આપણો છે.” સાધુએ કહ્યું.

“હા, મને પણ ખાતરી છે.”

“ બીજા કંઈ સમાચાર છે ? ”

“ હા, પરદેશી બાદશાહે સરહદ ઓળંગી દેશમાં પ્રવેશ કર્યો છે. ઉત્તરનો ભાગ બધો તેણે કબજે કરી દ્રવ્ય લૂંટવા માંડ્યું છે અને પ્રજાને તાબે કરવા ત્રાસ વરતાવવા માંડ્યો છે. ”

“ આ ખબર બચાવે છે. આ ભૂમિમાં પરદેશીનો પગ-પેસારો ભવિષ્યમાં બચાવે થઈ પડશે. આખી પ્રજા ગુલામીમાં જકડાશે. દેશ નિર્ધન બનશે. આપણા ધનથી પરદેશીઓ સુખ ભોગવશે. શું પરદેશીઓને આવતા કોઈએ અટકાવ્યા નહિ ? ”

“ ના, ત્યાંના રાજાઓ પરસ્પરમાં લડી નબળા પડ્યા છે. કેટલાકને પરદેશીઓએ ઉધું ચતું સમજાવી પરસ્પરમાં લડાવી નિર્મળ કર્યા અને પછી પોતે તેમનો નાશ કર્યો. ”

“ પ્રભુ તેમને તેમનાં કર્મનું ફળ આપે. ”

“ હવે જવા દો આ વાત; અને આપણે આપણી વાત પર આવે. ” સાધુએ કહ્યું.

“ હા, જાણે મારો વિચાર એવો છે કે પરમ દિવસે પ્રાતઃકાળે યુદ્ધનો આરંભ કરવો. આપણે પાડેલા સૈનિકોના ચાર વિભાગ ને છે તેમાંના બે વિભાગ એક તો પુષ્પસિંહનો અને બીજો જયમલનો. તેમણે ભદ્રાવતીની બન્ને બાજુએથી હલ્લા કરવા. અંદરની પ્રજા આપણને મળેલી છે. જુદ્ધમીના જુદ્ધમમાંથી તે છૂટવા ઈચ્છે છે. આપણા હલ્લાની ખબર પડતાં જ તે અંદરથી બળવો કરી શત્રુઓનો સંહાર કરશે. ”

“ આ ઘણી અગત્યની વાત અને બાતમી છે. ” રાજાએ કહ્યું.

“ મહારાજ ! તમારે અને વૈરીસિંહે વીજયનગર તરફ જઈ તે રાજ્ય વગર લઢે કબજે લઈ લેવું. ત્યાં લઢનાર કોઈ નથી. ત્યાંના રાજા તેના સૈન્ય સાથે અત્રે હોવાથી થોડાક સૈન્યથી જ તે નગર આપણા હાથમાં આવી જશે. ”

“આ યુદ્ધતી પણ ઠીક છે.” સાધુએ વચમાં જણાવ્યું. •

“બાકી જે સૈન્ય આપણી પાસે રહ્યું, તેમાંથી થોડાંક માણસો સાથે વીરકેતુએ આ સામેના પહાડની ખીણના મોખરા પર રહી દુષ્મનોના આવવા જવાનો માર્ગ રોકવો અને બાકી રહેલા બધા સૈનિકો સાથે ઠાકોર ધર્મસિંહે અત્રે જ રહેવું. જ્યમશે યુદ્ધ વખતે દરેક બાબુની તપાસ અને ખર્ચ રાખવી અને જે તરફ મદદની જરૂર જણાય તે તરફ માણસોની મદદ મોકલવી, અત્રેનાં માણસો જે વખતે મદદ જાય ત્યારે ઠાકોર ધર્મસિંહે પણ સાથે જવું.”

આ સૂચના સર્વને યોગ્ય જણાઇ. તેજ વખતે વૈરીસિંહ, પુષ્પસિંહ, વીરકેતુ વગેરેને બોલાવી સૂચનાથી જણાવતા કર્યા. સર્વને દેવીની સૂચના વ્યાજબી જણાઇ. વિજયનગરનો રાજા બદલાયો છે જાણી વીરકેતુને અપાર ક્રોધ ચઢ્યો; કારણ કે તેને અને વિજય નગરના રાજાને અસલથી દુષ્મનાવટ હતી. પોતાની માતાના મૃત્યુનું કારણ તે તેને જ સમજતો હતો. વિજયનગરનો રાજા માનવરાજની પત્ની પર મોહાંધ હતો; પણ અનેક પ્રયત્નો કરતાં તેની ઈચ્છા સફળ થઇ નરોત્તી. છેવટે તે બાઇ મરણ પામી. વીરકેતુએ તેના નાશને માટે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો હતો. તે શત્રુની પોતાના પિતાએ મદદ સ્વિકારી જાણી તેને ધણો ક્રોધ ચઢ્યો. તેણે પોતેજ બદ્રાવતી પર ચઢવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી; પણ રાજાએ અને દેવીએ તેને શાન્ત કરી ના પાડી. સૈનિકોને પણ દરેક સૂચનાઓ આપવામાં આવી. વીરકેતુ જરૂર જેટલાં માણસો લઇ સામેના પહાડ તરફ જવા તેજ વખતે ઉપડી ગયો. વિજયનગરના રાજા પ્રત્યેના ક્રોધની આગ તેના હૃદયમાં જાલુકી રહી હતી. સાધુ અને દેવી પણ ગયાં બાદ રાજાએ શ્વયન કર્યું.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

પહાડી પહેલવાન અથવા વીરની વ્યાકૃતિ.

સમસ્ત સંસારનાં પાપ પૂણ્યની નિરીક્ષા કરી ભારકર ભગ-
વાન ક્યારનાએ અસ્તાચળ તરફ ગમન કરી
નભમંડળમાં વિલુપ્ત થઈ ગયા હતા. રાત્રિનું સામ્રાજ્ય સર્વત્ર સ્થપા-
એલું હતું. બીષણ અંધકાર પૃથ્વી તલપર પથરાએલો હતો. અપૂર્વ
શાંતિ છવાએલી હતી. તેમાં કવચિત્ નિશાચર પક્ષીઓની પાંખોના
ફફડાટ અને પહાડની ખીણોમાં વસતાં હિંસક પ્રાણીઓના અવાજ
શાન્તિને વિખેરતાં હતાં. બદ્રાવતીથી દૂરનો પહાડી પ્રદેશ અત્યારે ઘણો
જ ભયાનક ભાસતો હતો. નિલાકાશમાં નરક્ષો હિરાની માફક પ્રકાશી
રહ્યાં હતાં. રાત્રિના દ્વિતીય પ્રહરની પૂર્ણાહુતી થયા આવી હતી.
આખા દિવસના પરિશ્રમથી શ્રમિત થએલાં જન-જનાવર નિદ્રાની
મુખદ શાન્તિ અનુભવી રહ્યાં હતાં. આ સમયે આ પહાડી પ્રદેશમાંના
એક એકાન્ત સ્થળમાં આવેલી એક મોટી ગુફાના દ્વાર પાસે પડેલા
પથર પર બેઠેલા બે વૃદ્ધ પાંધારો એક યુવક વિચારગ્રસ્ત વદને બેસી રહ્યા
હતો. તારાના જાખાં પ્રકાશમાં તેના વદન તરફ જોતાં તેનું વદન ભ-
યાનક ભાસતું હતું. આ પહાડી પહેલવાનનું વય બહુધા બાવીસેક વર્ષનું
હોય એમ અનુમાનથી જણાતું હતું. તેનું વદન સાધારણ ગૌર હતું.
ઉમ્મરના પ્રમાણમાં તે ઉંચો હતો. તેનું સ્તરીર મજબૂત હતું. તેનું
માથું ખુલ્લું હોવાથી તેની ગરદનપર પથરાએલા વાંકડીઆ વાળનાં
ગુલ્ફા પવનથી ઉડતાં હતાં. તેણે તેની લાંબી તલવાર પથરને ટેકવી
મૂકેલી હતી. આ પહેલવાન જેવા જણાતા પહાડી યુવકનું હૃદય અત્યારે

સંતપ્ત થએલું હોય એમ જણાતું હતું. તેના મુખપર વિષાદની ધાર છાયા છવાયેલી હતી. તેનું શરીર કોધને વશ હોય એમ માલમ પડતું હતું. તેની આંખોમાંથી અગ્નિના તનખા ઝરતા હોય એમ ભાસ ઉત્પન્ન થતો હતો. ગમે તેમ, હો પણ તેનો દેખાવ આ વખતે ભય ઉત્પન્ન કરે એવો હતો. યુવાન મનમાં ગણગણતો હતો. વચ્ચે વચ્ચે સમશેર તરફ પણ દ્રષ્ટિ કરતો હતો. આવી રીતે તેણે થોડેક સમય વ્યતિત કરી પથરપરથી ઉભા થઈ બોલવા માંડ્યું, “અહા! કેવો ભીષણ અંધકાર સર્વત્ર વ્યાપેલો છે? અંધકાર! તને નિહાળી લોકો ભયભીત થાય છે; પણ હું તારાથી ભય પામતો નથી. હું તારો મિત્ર છું. હું તારા તાબામાં મારા ભયંકર વૈરીએને સ્વાધિન કરી આ અવનીમાંથી અદસ્ય કરવાને ઇચ્છું છું. આ વખતે સૃષ્ટિ શાન્ત છે; પણ માંડે હૃદય અશાન્ત છે. કદાચ કોઈને પ્રશ્ન ઉદ્ભવશે કે શાથી? પ્રત્યુત્તરમાં હું તેને એટલુંજ જણાવીશ કે વૈરની આગથી. મારા સમસ્ત શરીરમાં વૈરની પ્રચંડ આગના બલુકા ઉડી રહ્યા છે. દુઃખનનું દુઃખનું જાણી હૃદયમાં પ્રચંડ જ્વાળામુખી ફાટી નીકળી છે. મારી માતૃ ભૂમિને દુઃખમાં ડૂબાડનાર અને ગીરી શુદ્ધઓમાં મને વાસ કરાવનાર દુઃખનો જ્યાં સુધી હયાત છે, ત્યાં સુધી આ સંતપ્ત હૃદય શાંત થનાર નથી. હા! દેવી વસુંધરા. પ્રિય જન્મભૂમિ! તારી હિન દીન દશા કરનારા એવા કર્તવ્ય બ્રહ્મ રાજપૂતોજ છે કે જેમણે તારો ઉદ્ધાર કરવાને બદલે પરસ્પરમાંજ વૈરની હોળી સળગાવી છે. હા! આનું પરિણામ ધણું ભયંકર આવશે. આજનું આ ભવ્ય ભારત એક વખતે પરતંત્રતાની લોખંડી સાંકળમાં સજ્જડ જકડાશે, ભારતનાં ભાગ્યવાન ગણતાં સંતાનોની દશા દયાજનક થઈ પડશે. ઓ કર્તવ્યવિહીન થએલા રાજપૂતો! ઓ પરસ્પરમાં વૈર વધારતા પ્રજાજનો! જે તમને તમારી માતૃભૂમિ પ્રત્યે કંઈપણ પ્રેમ હોય તો વિરામો. પણ અરે! હું આ કોને

હું છું? કર્તવ્યહિન થએલા મનુષ્યને બવિધ્યની દરકાર હોતી નથી, મારી માતૃભૂમિના રક્ષણાર્થે મહેં મારા વેરને આજ પર્યંત દમાવી ગામું હતું; પણ આ બે દિવસથી છૂપાઈ રહેલા વેરે મને વ્યાકુળ બનાવી દીધા છે. ઓ રાજપૂત ધર્મ વિસારનાર ! ઓ નિઃસ્હાય પ્રજાને પરતંત્ર કરવા તત્પર થનાર વિજયસિંહ ! આ વનરાજ્યથી તું હવે સાવધ રહેજે. તું તારા હૃદયમાં સમજતો હોમશ કે મને હવે ભય નથી, પણ ના, ના; તે તારા વિચારમાં તું ઠગાય છે, તારી ભયંકર ભૂલ થાય છે. જેને તું સ્વર્ગમાં ગએલો માને છે તે હજી હયાત છે. અને તે તારો નાશ કરવાના પ્રયાસમાંજ છે. જે મહારાજા માનસિંહ સાથે મિત્રતા ન રાખી હોત તો તું આજે બાળ્યેજ જીવતો હોત. પણ તહેં આ યુદ્ધ વખતે તારા કર્તવ્યને વિસાર્યું છે; પણ મહેં મારા કર્તવ્યનું પાલન થયાર્થે કર્યું છે. વિજય ! તારા દિવસો હવે ભરાઈ ચૂક્યા છે, તારા પ્રતિના વેરે મને અંધ બનાવ્યો છે. તારી અધમતાથી જ મારી માતાને મૃત્યુને આધીન થવું પડ્યું છે. પાપી પીતા તને પણ ધિક્કાર છે કે તહેં શત્રુની મદદ સ્વીકારી. મદાંધ થએલા દુષ્મનો ! તમારું જીવન નકામું છે. સાંભળો ! ઓ દગાખોર દુષ્મનો ! મારી બિપણ્ય પ્રતિજ્ઞા સાંભળો. હું આ રાત્રિના સમયે ભયંકર અંધકાર ને ઝાડ પહાડ આકાશ અને જડ-ચૈતન્ય પદાર્થોની સાથે શ્રી પ્રજાને સાક્ષી સંખીને પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે જ્યાં સુધી પાપીઓના હાથમાંથી માતૃભૂમિનો ઉદ્ધાર થશે નહિ. ત્યાં સુધી હું જમીન પરજ શયન કરીશ. કંદમૂળનો આહાર કરીશ. આમ બોલતો તે યુવાન મૌન રહી આકાશ પ્રતિ નિહાળી રહ્યો. આ વખતે તેનો દેખાવ અત્યુનિય થઈ રહ્યો હતો, તેનું શરીર કોષને વશ થઈ ઠંપડું હતું.

વાચકો ! આ યુવાન તે ખીજે કોઈ નહિ પણ આપણો ગહાદુર

વીરકેતુ હતો; કે જે દેવીની આગાથી આ પહાડી પ્રદેશમાં આવીને રહ્યો હતો. આજે ત્રીજો દિવસ હતો. ભયંકર યુદ્ધ આજે થયું હતું. રાત્રિ પડી હતી, પણ પરીણામની ખબર પડી નહોતી. આથી વીર વ્યાકુળ બન્યો હતો.

વીરકેતુ યોડીક ક્ષણુ રોજ રહી પુનઃ ખેલવા લાગ્યો “ વિજય અને પાપી પિતા ! કોઈ પણ શત્રુ ન કરી શકે એવું કાર્ય તમે કર્યું છે. તમારાં કર્મ યાદ કરતાં મારા રોમે રોમમાં આગ પ્રસરી જાય છે. હા ! મારી વિશ્વરંભા પ્રત્યેના તારા વર્તનથી તારા પ્રતિના વૈરમાં મોં બળ્લો વધારો થાય છે, આનો બદલો હું તને જરૂર આપીશ. રાજ્ય-બાળા ! તારી આશતનો બદલો લઉંશ.

હા ! આજના યુદ્ધના પણ કંઈ સમાચાર મળ્યા નથી. ત્રણ દિવસ થયા દેવીનાં પણ દર્શન થયાં નથી. સમી સાંજના ગએલા મારા માણસો પણ સમાચાર લઈ આવ્યા નથી. શું થયું હશે ? વિજય-નગરનો રાજા જો કે મારો શત્રુ છે; પણ બહાદુર છે. પણ તેની બહાદુરી શું કામની ? ”

આમ ખેલતો તે યુવાન એકાએક ક્રોધાક્રાન્ત બની પથરે ટેકવેલી તલવારને ઉપાડી રોડસ્વરે ગળી ઉઠ્યો, “ બસ હવે ગમે એમ થાઓ, જન્મભુમિ બલે પરાધિન થાવ અને બલે જનસમાનમાં મારી ગણના નિંદા ગણાવ, પણ હું આ સમયેજ બદાવતી તરફ જાઉં છું અને વિજય તથા પાપી પિતાને સંહારી મારી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરું છું; બસ હવે એજ વિચાર; સમશેર ચાલ કર શત્રુનો શિકાર.” આમ ખેલતા વીરયુવકે આગળ પ્રયાણને માટે એક પગલું આગળ ભર્યું. પણ અરે ! આશું ? જુઓ, જુઓ, તેનો જમણો હાથ પકડીને કાણ ઉછું છે ? અરે ! એતો કોઈ ભૂત જેવું જણાય છે. નહિ, તે ભૂત નથી પણ

સ્થામ વસ્ત્ર ધારી કોષ્ટકે વ્યક્તિ છે. તેણે સુવાનનો હાથ પકડી તેને આગળ વધતો અટકાવી શાન્તસ્વરે પૂછ્યું, “ક્યાં જાય છે?”

“પ્રતિજ્ઞા પાળવા. તમે કોણ છો?” વીરકેતુએ પહાડી આવાજો પૂછ્યું.

“હું કોણ છું તે તું પોતેજ જાણખી લે.” કહી તે વ્યક્તિએ જોડેલું સ્થામ વસ્ત્ર દૂર કર્યું. તેનું વદન નિહાળતાંજ વીરકેતુ આનંદની જૂમ પાડી બોલી ઉઠ્યો, “કોણ દેવી-માતા?!”

“હા, સ્વસ્થતા અને જણાવ કે તારું હૃદય અત્યારે સાથી અસ્વસ્થ થયું છે?” દેવીએ પૂછ્યું.

“મા! તમે સર્વજ્ઞ છો, છતાં મને શા માટે પૂછો છો? આ હીન દીન દશાથી હું હવે કંટાળી ગયો છું. પૂર્વદશાનું સ્મરણ કરતાં સંતપ્ત થઈ રહ્યો છું.” વીરકેતુએ જણાવ્યું.

“કુમાર! તું જ્ઞાની અને સમજુ છે. તારા જેવા વીરયોદ્ધાએ શોકથી સંતપ્ત થવું ઉચિત નથી. શું આ સમય પૂર્વના બનેલા બનાવોનો વિચાર કરવાનો છે? શું આ સમય તારે વ્યાકુળતામાં વ્યતિત કરવાનો છે? ના, ના, આ સમય તારો અમૂલ્ય જાય છે. તેમાં સ્વદેશ સેવા કરી તારે યશસ્વિ થવાનું છે. જે વીરપુરુષો છે તે પૂર્વનું સ્મરણ કરતા નથી. એતો દેશાન્નતિ સાથે પોતાની ઉન્નતિ કરવામાંજ જીવનની સામ્યતા સમજે છે. કુમાર ચઢતી પડતી સદાકાળ થએજ જાય છે. સમય ચક્ર સદૈવ ફરતુંજ રહે છે. સાંભળ!

એકબી ક્ષણ કે લીધે, કમ કાલ કા રૂકતા નહિ,
વહ ટોનસા શિર જો સમય કે સામને ઝુકતા નહિ?
દિન રાત્રિવત્ અવિચલ સમયકા ચક્ર ચલતા જાયગા,
સુખ દુઃખમેં યૌવન યુદ્ધપામેં બદલાતા જાયગા.

દીન દુઃખીઓની સમય પાકર સુખી હો જાયેજે,
જો મત્ત દે અશ્વર્યમેં વોભી પતનકો પાયેજે;
હૈ ઉદય જો ચન્દ્રમાં, વહ અસ્ત જળ્ય હો જાયગા,
હૂઆ હૂઆ તમ બાબકર, ફિર અબ્યદયકો પાયગા.

૨૧. શ્યામલાલ.

“સમય સમયનું કાર્ય કરે જાય છે, તેમાં તું આટલો યથો
શા માટે મુંઝાય છે?”

“માતા! પાપીઓના જાલીમ જુદ્ધોએ મને દિવાનો બનાવ્યો
છે? શું અધમોએ પ્રજા પર અને અમારી પર ઓછો જુદ્ધમ ગુજાર્યો
છે? વળી મારી માતા અને રાજ્ય બાળા પ્રત્યે એ જાલીમ જુદ્ધોએ
શું ઓછો ત્રાસ વર્તાવ્યો છે? માતા! દુષ્મનનો એ અપરાધ ભૂલી
શકાય એવો નથી. હું આ વખતેજ ત્યાં જઈશ અને વૈરીને તથા
પાપી આપને મારી ભદ્રાવતીનો ઉદ્ધાર કરીશ.”

“શાન્ત થા; અને મારા બે શબ્દો સાંભળી લે. વિજયસિંહે
તાંડે અનિષ્ટ કર્યું છે એ હું સમજું છું. તે વીર યોદ્ધો છે પણ તારા
પાપી આપની લાલચથી લોભાધ આ વખતે અંધ થયો છે. તેને સમજાવતાં
ઠેકાણે આવશે. નહિ માને તો તેના મ્હોતનું નિર્માણ તો છેજ, તેનો
સંહાર કરી તું એકલો શું કરીશ? તારા એકલાથી સ્વદેશ
રક્ષા કેવી રીતે થઈ શકશે? વિચાર કર, દેશની રક્ષા કરવાના
સમયે તું તાંડે તમામ વૈર ભૂલી જા. પરસ્પરના વૈરથીજ પરદેશીઓ
ફાવ્યા છે અને ફાવતા જાય છે. કુમાર! શું તું આવા વખતે એક
દેશમક્ત યોદ્ધાનો નાશ કરી તારી માતૃભૂમિને શત્રુઓના આધિનમાં
સોંપવા ઇચ્છે છે? શું તારામાં પણ કળીનો પ્રવેશ થયો છે? જો

એવો વિચાર ઉદ્ભવ્યો હોય તો લે આ કટાર અને મારી સામેજ આત્મહત્યા કરીને મરી જા. જે બહાદુરો છે, જે દેશભક્ત-માતૃભક્ત છે એ તો કદી પણ પોતાની જન્મભૂમિને પરાધિન થએલી જોવાને ધમ્મતા નથી; અને પ્રાણ જતાં પોતે પણ પરાધિન થતા નથી. જે દેશભક્તો છે એતો,

ઉસ પાપમય જીવનસે જગમેં મૃત્યુ પાના દે બલા,
અપમાનસે આધીનતાસે, પાપસે જે દે પલા.
નીજ મૃત્યુકોબી દેખકર, સ્વાધિનતા તજતા નહિ,
પરતંત્રતાસે સ્વર્ગબીજે પ્રાપ્ત હો બજતા નહિ.

માટે તારા હૃદયમાંથી વૈરના વિચાર દુર કર કુમાર! દેશની હુંદેશા શું તારી નજરે પડતી નથી? શત્રુઓથી લૂંટાઈ ગએલા તારા ઉત્તરદેશના દેશખંધુઓ રોટલા ટુકડાને માટે રડતાં તારી નજરે પડતાં નથી? શું તું આ અત્યાચાર વધુ વખત જોઈ રહીશ? હું નથી ધારતી કે એક બહાદુર દેશભક્ત આવો હૃદય ભેદક દેખાવ જોઈ રહી પોતાની હુદ્દ વાસનાની પરિતૃપ્તિને માટે આવા દેશરક્ષાના સમયમાં એક બહાદુર દેશભક્તનો સંહાર કરે? વીરકુમાર! બોલ શું જવાબ આપે છે? વૈરની વસુલાત કરવા જવું છે કે પ્રથમ દેશની રક્ષા કરવા તદ્દપર થવું છે?" દેવી વિક્રમ વદને આટલું બોલી વીરકેતુની સામે જોઈ રહી. દેવીના શબ્દોએ તેના હૃદયપર સજ્જડ છાપ પાડી. ઉશ્કેરાએલો જીવાન શાન્ત સ્વરે બોલ્યો, " માતા ! હું મારા પ્રાણ કરતાં મારી જન્મભૂમિને વધારે ચાહું છું. હું તેના રક્ષણમાં પ્રાણપ્રાણ કરવા અત્યંત ઉત્સુક છું. મારી નાડીઓમાં જ્યાં સુધી રક્ત વહન કરે છે, જ્યાં સુધી આ હાથ સમશેર પકડવાને શક્તિવાન છે ત્યાં સુધી સ્વદેશની રક્ષા કરીશ. માતા! તમારા ઉપદેશથી આજે વૈર દબાઈ ગયું છે. માત્ર

ભૂમિના ઉદ્ધાર પછી જ હું મારા વૈરની પરીતૃપ્તિ કરીશ. પણ માતા...”
યુવક વધુ બોલતાં અટક્યો. આથી દેવીએ પૂછ્યું, “કુમાર! બોલતાં કેમ અટકી ગયો?”

“માતા! મારા પિતાએ કરેલા અત્યાચારથી રાજમાળા કેટલી દુઃખી થઈ?”

“બનેલી વાતની ચિંતા કરીશ નહિ. તેમને પાપનાં ફળ જરૂર મળશે. માટે સધળી ચિંતા ત્યાગી ઉમંગથી કર્તવ્યમાં અડગ રહે. વિજય આપણો છે. મારી આશિષ પણ એજ છે.” દેવીએ તેના બે હાથ લાંબા કરી કુમારના માથે મૂક્યા. કુમારે ધ્રુવે પડી કહ્યું, માતા! આપની આશિષ માથે ચઢાવું છું. હવે બાળકને બીજી શી આત્મા છે?”

“મારી આત્મા મળી ચૂકી છે, વધુ સાંભળવું હોય તો આ તરફ દ્રષ્ટિ કર અને જો કે ત્યાં કોણ ઉભું છે અને તે શું બોલે છે?” દેવીએ કહ્યું.

તત્કાળ વીરકેતુએ એ તરફ દ્રષ્ટિ કરી તો તેને કંઈક પ્રકાશ જેવું જણાયું, એ પ્રકાશમાં ઝીણી નજરે જોતાં પેલો વૃદ્ધ સંન્યાસી ઉભેલો દૃશ્યમાન થયો. એ સાથે જ ગંભીર અવાજ સંભળાયો કે,

જાઓ સમરમેં હર્ષયુત, તુમ દેશકી રક્ષા કરો,
મુખસે લઢો જો મૃત્યુબી હો, શત્રુઓસે મત ડરો;
જનની જન્મભૂકે લીએ, આત્મેત્સર્ગ કરદો પ્રીતિસે,
હો સત્યકી જય ધર્મકી જય, હો તમારી નીતિસે.”

“અસ્તુ.” અંતિમ શબ્દ આવતાંજ વીરકેતુ બોલી ઉઠ્યો. પ્રકાશ ગયેમ થયો. સંન્યાસી અદૃશ્ય થયો. વીરકેતુએ આશ્ચર્ય ચક્રિત થઈ પૂછ્યું, “માતા! આ શો અત્કાર?”

“અમહાર નહિ પણ શુભાશિર્વાદ. માત્ર ભૂમિનો અવ્યુદય તમારા-
થીજ થશે. એ અદૃશ્ય થએલા મહાત્માની મંગળ આશિષ સફળ થશે.
આજે આખો દિવસ તુમુલ યુદ્ધ ચાલ્યું છે. પુષ્પસિંહ અને આપણા
થોડાઓએ અપૂર્વ રણકૌશલ્ય દર્શાવ્યું છે. શાન્તાએ પણ યુદ્ધમાં ભાગ
લીધો છે. તેણે રણચંડીનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. રાજમહેલનો કબજો લેવામાં
તે બહાદુર બાળાએ પૂર્ણ પરાક્રમ દર્શાવ્યું છે, પણ શત્રુઓનું પ્રમળ
વધારે છે. પુષ્પસિંહ અને શાન્તા શત્રુઓની વચ્ચે સંકટમાં છે. પ્રજા
તેમને માટે પ્રાણ આપવા તૈયાર થઇ છે. તું પ્રાતઃકાળ થતાંજલ્દી ત્યાં જા.
“કહી દેવી જોતજોતામાં અદૃશ્ય થઇ ગઇ. યુવાને ઉંચે જોયું. પાછલી રાત્રિ
થવા આવી હતી. તારાઓનું જાંખું તેજ છવાયું હતું. બીપણ અંધ-
કાર કંઈક ઝોછો થએલો જણાયો. ઉંચે જોઈ રહેલા વીરકેતુએ સમ-
શેર ઉપાડી બોલવા માંડ્યું. સમશેર! ચાલ, તૈયાર થા. આ પવિત્ર
ભૂમિને અપવિત્ર કરનારા દુષ્મનોનું રક્તપાન કરી તૂમ થવાને તૈયાર
થા.” આમ બોલતા વીરકેતુએ સમશેરને વંદન કરી પુનઃ બોલવા
માંડ્યું, “માતા! જન્મભૂમિ ! મને ક્ષમા કરજો. તારી રક્ષા કરવાના
સમયે મહેં એક હલકોજ વિચાર કર્યો છે. દેવી ! ક્ષમા. હું હવે સાવધ
હું. હું મારા ભયંકર વૈરીને પડખે ઉભો રહી તારું રક્ષણ કરીશ.
હા! માતા! તારા ઉપકાર અતુલ છે. તારાં વશોગાન ગાતાં એક
દેશભક્ત કહે છે કે,

સુરપતિ સદનસેબી સુખદ્વજસ ભૂમિકા સ્પર્શ દે,
આદર્શ પુરુષોકે લીએ, જો ઉચ્ચત્તમ આદર્શ દે;
સન્માનનીયા વસ્તુઓ મેં, દે સદા જો અગ્રણી,
જસકે અતુલ ઉપકાર દા, સંસાર સારા દે અગ્રણી.
સુખસે પલે દે જન્મ પાદર, જસ જનની કે મોદમેં,

જીસકે સુખદ મંસર્ગસે, રહતે નિરંતર મોદમે,
મરતા નહિ જો માતૃ ભૂપર, કોન ઉસસે બ્રષ્ટ હૈ ?
યહ સત્ય હૈ જનની જન્મભૂ સ્વર્ગસે ઉત્કૃષ્ટ હૈ.

૨૧. રયામલાલ.

માતૃભૂમિને વંદન કરતો વીરકેતુ ખીલુમાં અદસ્ય થયો. પ્રાતઃ-
કાળ થવા આવ્યો. જાંખો પ્રકાશ પથરાવા લાગ્યો. નક્ષત્રો આકાશમાં
છૂપાવા લાગ્યાં. પ્રભાતનો શીતળ પવન આનંદ અર્પવા લાગ્યો.
વૃક્ષોની કુંજમાં પક્ષીઓ મધુરા ટહુકાર કરવા લાગ્યાં. આ વખતે
ચાર ઘોડેસ્વારો આ પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યા અને બહાદુર વીરકેતુ
જે સ્થળે હતો, ત્યાં આગળ આવી સ્વારોમાંના એકે પોતાની પાસે
રાખેલો શંખ ડુંકર્યો. શંખનો ઘોર નાદ પહાડી પ્રદેશમાં સર્વત્ર
આપી રહ્યો. ઘોડીકવારમાંજ એક ગુફાની આગળનો પથર દૂર થયો
અને આપણો બહાદુર વીરકેતુ તેની અંદરથી બહાર નીકળ્યો. એક
બળાઈ બાંધાના સ્વારે હસ્તે મુખડે તેની સાથે હાથ મેળવી કુશળ
પૂછ્યું; યુવાને મુખપર મૃદુતા આણી પૂછ્યું, “બળદેવ ! સમાચાર
શું છે ? ”

“ કતોહના. ”

“ જલદી જણાવો ? ”

“આજે આખો દિવસ ભયંકર યુદ્ધ ચાલ્યું હતું. સાંજ પડતાં
તમારા પિતા રણમાં પડ્યા. એથી શત્રુ સૈન્ય નાહું. આપણું સૈન્ય
અંદર પ્રવેશ્યું. પણ નગરની અંદર રહેલા વિજયસિંહ અને ખેમરાજે
અટકાવ કર્યો.

પરંતુ આપણી મદદે નગરજનો શસ્ત્રાસ્ત્રથી તૈયાર હતા. તેમની
આગેવાની એક યુવાન યોગિનીએ લીધેલી હતી. કુમાર અને

શાન્તા ઘોડે ચડી પ્રભ સૈન્યને દુબનની સામે ઉશ્કેરતાં હતાં. પરીણામે પ્રભ પક્ષનો અને આપણો વિજય થયો છે, દુબનો તે બન્નેના યોડાક સૈન્ય સાથે નાશી જતા હતા. એવામાં શાન્તા-બાની નજર નાશી જતા શત્રુઓ પર પડી. તેમણે દુબનોને પકડવાની આજ્ઞા પોતાનાં માણસોને કરી. આપણા બહાદુરો અને પ્રજાજનોએ નાશી જતા શત્રુઓને ઘેરી લીધા. વિજયસિંહ અને ખેમરાજ સામે થયા. તેમને હથીઆર મૂકી દઢ શરણુ થવાનું સૂચવ્યું પણ તેમણે માન્યું નહિ. ઝપાઝપી શરૂ થઈ. શત્રુનાં ધણાં માણસો મરાયાં. વિજયસિંહ કેદ પકડાયો. ખેમરાજ પણ કેદ થયો. તેણે આપણા ધણા માણસોનો નાશ કરેલ હોવાથી કુમાર પુષ્પસિંહે તેનો વધ કરવા તદ્દવાર ઉચ્ચકી પણ તે ઠાકોરની પુત્રી કે જોતું નામ રતન છે અને તે શાન્તા-બાની સાથે છે તેમણે પોતાના બાપને બચાવવાની વિનંતી કુમારને કરી. કુમારે તેની માગણી માન્ય રાખી ઠાકોરને જીવતા રાખ્યો. બન્નેને રાજગદના કેદખાનામાં પૂરવામાં આવ્યા છે. તેઓ જીવતા રહેવાથી પ્રજાજનોની લાગણી ઉશ્કેરાએલી છે. પ્રજાજનો તેમને દેહાંત દંડ આપવા ઇચ્છે છે.” બળદેવે સર્વ સમાચાર જણાવ્યાં.

વીરકેતુની આંખો ચળકવા લાગી. તેણે આનંદી સ્વરે પૂછ્યું, “ચાલો હીક થઈ ગયું, પણ મારા પાપી બાપને મરવું નહોતું જોઈતું.”

“કેમ વાઈ?” બળદેવે પૂછ્યું.

“તેને તો કરેલાં કુકર્મોથી રીઆઈ-રીઆઈને મરવું જોઈતું હતું.” વીરકેતુએ કહ્યું.

“કરેલાં કર્મોનો બદલો ઇશ્વરના દરબારમાં જરૂર મળશે.”

“પણ જગત શું બાળુશે કે દેશટ્રોહી થવાથી આ દશાને પમાય છે?”

“જીવતા રહેલા એ દુખનોથી જગત જાણશે.”

“પણ વિજયને મારવાની દેવી મના કરે છે.”

“કેમ?”

“તે બહાદુર છે અને પરદેશીઓના હુમલા વખતે તેની જરૂર છે એમ દેવોનું માનવું છે.”

“પણ પ્રજાનો મત તેને શીએ ચલાવવાનો છે.”

“હું પણ એજ વિચારનો છું.”

“જે થાય એ ખરું.”

“મહારાજ માનસિંહ જીવતા છે એવી પ્રજાને જાણ થઈ છે કે?” વીરકેતુએ પુછ્યું.

“ના, પ્રજા હજી અજાત છે.”

“ત્યારે રાજ્યગાદી સંબંધી અનેક વાતો થતી હશે?”

“હા, સર્વનો વિચાર પુષ્પસિંહને ગાદીપર બેસાડવાનો છે.”

વીરકેતુ હસ્યો અને પૂછ્યું, “રાણી મૃગલોચની હાલ ક્યાં છે?”

“તેને પણ તેના પાપનું ફળ મળી ગયું.”

“હે! તેને વળી શું થયું?”

“માનવરાજના મરણના સમાચાર અને આપણી ફતોહ જાણી તેણે રાજમહેલના છેલ્લા માળેથી પડતું નાખી આત્મહત્યા કરી આત્મઘાતી મહાપાપી. કરણી તેવી પાર ઉતરણી, તેના સાતે જન્મ એવાજ જશે. ખીચારી રાજરાણી થઈ અંતે માનથી બળી પણ નહિ ચાર સિપાહીઓએ તેને બાળી મૂકી.”

“ખરેખર પાપીઓને પાપનાં ફળ આ જન્મમાં જ મળે છે વાં મહારાજની કંઈ ખબર?”

“હા, તેમણે વિજયનગરનો સંપૂર્ણ કબજો મેળવ્યો છે.”

“આ એક ઘણા જ આનંદની વાત છે. ત્યાં યુદ્ધ કરવું પડ્યું હતું કે નહિ ?”

“ના, ત્યાંના પ્રધાને વગર વિશ્વંમે જ આપણું શરણ સ્વીકાર્યું.”

“આ સમાચારથી મારા આનંદનો પાર નથી. જે નગરને હસ્તગત કરી હું શત્રુને બીખારી બનાવવા ઇચ્છતો હતો, તે કામ વગર સોહી રહે સરળ થયું જાણી પ્રભુનો મહાન ઉપકાર માનું છું.”

“આ યુદ્ધમાં યોગિની દેવીએ ધાણું કર્યું છે.”

“હા, તેના તો આપણે ઝણી છીએ.”

“આજે આપણને તે મળવાં જોઈએ.”

“તેઓ મધ્યરાત્રે મને મળી ગયાં છે ?”

“હૈં શું કહો છો ?”

“હું સત્ય કહું છું.” વીરદેવે દેવીના આગમનની તમામ હકીકત બળદેવને કહી સંભળાવી.

બળદેવ આશ્ચર્ય પામી બોલ્યો, “ખરેખર ! એ દેવી સર્વવ્યાપી છે.”

“હા, હું પણ તેને ચમત્કારી માનું છું.”

“પણ આશ્ચર્ય એ થાય છે કે તેમણે વિજયના સમાચાર તમને કેમ જાણાવ્યા નહિ ?”

“શી ખબર પડે ?”

“તમને કંઈપણ કહ્યું નહિ.”

“કહેવામાં એજ કે યુદ્ધ શરૂ થયું છે. આપણા યોદ્ધાઓ બહાદુરીથી નગરમાં પ્રવેશ્યા છે, પણ શત્રુઓનું પ્રમળ વધારે છે વગેરે આ સિવાય વધુ કંઈ કહ્યું નથી.”

“બરાબર, તેમણે સત્યજ કહ્યું છે. આપણા યોદ્ધાઓએ સંપૂર્ણ વિજય મેળવ્યો, તે વખતે દેવી ત્યાં જોવામાં આવ્યાં નહોતાં.”

“એમજ હોવું જોઈએ.”

“ત્યારે હવે શું વિચાર છે?” બળદેવે પૂછ્યું.

“વિચારમાં એજ કે આપણે પણ હવે ભદ્રાવતી તરફ પ્રયાણ કરવું.”

“ત્યારે કરો તૈયારી.” વીરકેતુએ આજ્ઞા આપી.

બળદેવે રણશીઘ્ર કુંકયું. ખીણોમાં અને ગુરાઓમાં રહેલા સૈનિકો એકત્ર થયા. વીરકેતુએ ભદ્રાવતી તરફ જવાનું જણાવ્યું.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

નાશી છટેલા દેશદ્રોહીયો પકડાયા.

પ્રાતઃકાળ થવા આવ્યો હતો. જંગમું તેજ પૃથ્વીપર પથરાયું હતું. આકાશમાં તારાઓ છૂપાતા હતા; આ વખતે દુરથી ઘોડાની પડધીઓના અવાજ સંભળાયા. વીરકેતુ યોદ્ધો તેણે પોતાનાં તમામ માણસોને છૂપાઈ જવાની આજ્ઞા કરી. સૈનિકો છૂપાઈ ગયા. શક્ત વીરકેતુ અને બળદેવ ઉભા રહ્યા. ઘોડાઓનાં પગલાંનો અવાજ નજીક સંભળાવા લાગ્યો. બળદેવ અને વીરકેતુ વૃક્ષોના ઓથે છુપાયા.

ઘોડીવારમાં પચાસેક હથીઆરબંધ ઘોડેસ્વારો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. વીરકેતુએ તત્કાળ તેમને ઓળખી લીધા કે આ માનવરાજના અંગરક્ષકો અને મિત્રો છે, તેઓ જીવ બચાવવા નાશી છટયા

હોય એમ જણાય છે. સૌના મોખરે હતો; તે અંગ રક્ષકોનો સરદાર હતો. તેનું નામ બીરમત્ર હતું. બીરમલે તેની જીંદગીમાં ઘણાં કુકર્મો કર્યા હતાં. જેવો સરદાર એવા સેવકો. તમામ અંગરક્ષકો પાપી હતા. તેમને નાશી જવા દેવા કરતાં કેદ કરવા યા દાર મારવાનો નિશ્ચય વીરકેતુએ બળદેવને જણાવ્યો.

બળદેવે વિચારને સંમતિ આપી. તરત બંનેએ બહાર નીકળી હાથ ઊંચા કરી તમામને આગળ વધતા અટકાવ્યા. યત્રુઓ ગભરાયા; પણ એ માણસોને જોઇ હિંમતવાન થયા. બીરમલે વીરકેતુના સામે જોઇ તેને ઝોળખી કહ્યું, “કોણ વીરકેતુ?”

“હા.”

“તું જીવે છે?”

“હા, દેશદ્રોહી યત્રુઓની જડ કાઢવાની પ્રવળ દૃષ્ટિથી જીવું છું.”

“બીજાં કંઈ જાણે છે?”

“શું?”

“તારા પિતા માનવરાજ રણમાં પડ્યા.”

“એટલે?” વીરકેતુએ પૂછ્યું.

“સ્વર્ગે ગયા.”

“કોણ કહે છે કે તે સ્વર્ગે ગયા?”

“હું કહું છું.”

“હું માતું નહિ. રાજદ્રોહિ-દેશદ્રોહી કદી સ્વર્ગે જાયજ નહિ.”

“તને તારા બાપની લાગણી નથી?”

“બીલ્કુલ નહિ.”

“ત્યારે ચાલ હવે અમને જવાદે?”

“ક્યાં જવું છે?”

“કોઈ નિર્ભય રથાને.”

“શું કરવા?” વીરકેતુએ પૂછ્યું.

“શત્રુઓથી બચવા.” બીરમલે કહ્યું.

“તમારી શત્રુઓ કોણ છે?” વીરકેતુએ ગંભીરભાવે પૂછ્યું.

“તમારા પિતાના શત્રુ એજ અમારા શત્રુ.”

“તમારી બચાંકર બૂઝ થાય છે.”

“શું?”

“પ્રથમ શત્રુતા કોણે કરી? રાજદ્રોહિ-દેશદ્રોહી કોણે થયું? આવા અધમોના શત્રુઓ અનેક થાય અને યવાજ જોઈએ.” બળદેવે કહ્યું.

“શું તમારા પિતાને તમે દેશદ્રોહિ માનો છો?” એક બીજા સ્વારે પૂછ્યું.

“અરે દેશદ્રોહીથી પણ વધારે તમેજ વિચાર કરી જુઓ કે તેમણે તેમની જીંદગીમાં એક પણ સાઈ કર્મ કર્યું છે? તમે તેનો પગાર ખાઈ તેની સેવામાં આજ પર્યંત રહ્યા; કહો ત્યારે તમારા હાથે પણ કંઈ સાઈ કૃત્ય થયું છે? જેવો સહવાસ એવો સ્વભાવ-તમે પાપીની પાસે સેવામાં રહી પાપી બન્યા છો. તમે તમારો માનવ અવતાર રદ કર્યો છે. તમે રાજપૂત નામને કલંક લગાડ્યું છે. જે રાજપૂત દેશદ્રોહી થાય છે; નિર્દોષને પીડે છે તે રાજપૂત નથી પણ કોઈ હલકી જાતનો છે. હું...”

વીરકેતુને વધુ બોલતો અટકાવી બીરમલે કહ્યું, “ભાઈ! તું નાનપણથી જ્ઞાની છે તે અમે જાણીએ છીએ. વળી અમે તારાથી વયમાં પણ મોટા છીએ. સારાસાર જોવાની અને પારખવાની અમારામાં યુદ્ધિ છે.”

“ત્યારે એ બુદ્ધિનો હવે તો સંદુકપયોગ કરો.” બળદેવે કહ્યું.

“એટલે ?” બીરમલે ડોળા ધુરકાવી પૂછ્યું.

“જગ્યા ત્યાંથી સવાર. ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરીને; તમે સત્ય પંથે ચાલવાના અને દેશ સેવા કરવાના સોગન ખાવ.” બળદેવે કહ્યું.

“જો તમે આવી રીતે ચાલવાના સોગન ખાવ તો હું તમને રાજ્યની સેવામાં ફરીથી રખાવું અને તમારા દરેક અપરાધોની ક્ષમા આપી સરદારી અપાવું,” વીરકેતુએ કહ્યું.

“અમે રાજપૂતો શત્રુઓની બીજ સ્વીકારતા નથી અને પ્રાણોંતે શરણે પણ જનાર નથી.” બીરમલે કહ્યું.

“દેશભક્તોને તમે શત્રુ માનો છો ?”

“હા, કારણકે તેમના વિચારમાં અને અમારા વિચારમાં ફેર હોય છે.”

“શું ફેર છે ?”

“ધણે.”

“કહો તો ખરા ?”

“અત્યારે સમય નથી.”

“સમય છે.”

“ક્યાં છે ? અમારે ધણે દૂર જવાનું છે.”

પતથરો પીંગળનાર નથી જાણી વીરકેતુએ ગંભીરતા ત્યાગી મોઢા અવાજે કહ્યું, “તમારે ધણે દૂર જવાની શી જરૂર છે ?”

“ત્યારે અહિં રહીને મરવું ?”

“ના, શત્રુઓને પગે પડી ક્ષમા માગવી.”

“બહાદુરો ક્ષમા શબ્દ જાણતા નથી.”

“તમે બહાદુરો છો ?”

“હા.”

“હું માનતો નથી. મારા મનથી તો તમે નામદ છે. જે દેશ-ભક્તો છે, જે દેશના માટે પોતાનાં માથાં રક્ષણતાં કરે છે તેજ ખરેખરા બહાદુર છે.”

“છોકરો! તારા શબ્દો અસહ્ય છે, તું માનવરાજનો પુત્ર છે જાણીનેજ અમે શાન્ત રહીએ છીએ.”

“નહિ તો શું કરત?”

“અમારા બળતું તને બાન કરાવત.”

“તમારામાં બળજ ક્યાં છે? જે બળ હોત તો સામાટે નાશી જવું પડે છે?”

“છોકરા! આઘો ખરસી જા અને અમને જવાદે.”

“અહિંથી તમારાથી હવે એક પગલું પણ આગળ વધી શકાશે નહિ.”

“કેમ વાંડે?”

“અમે દેશ સેવકો છીએ.”

“એટલે?”

“તમે દેશ સેવકો નથી એટલે અમારા શત્રુઓ ગણાવ.”

“માની લે કે અમે તારા શત્રુઓ છીએ.”

“મેં તો ક્યારનાએ માની લીધા છે અને તેથી જ તમને અટકાવ્યા છે.”

“એટલે તું કરવા શું માગે છે એ ઝટ કહી દેને?”

“તમારા જેવા દેશપ્રોહીયોને આ પૃથ્વી પરથી વિદાય કરવા એ અમારું પ્રથમ કર્તવ્ય છે.”

“શું તું અમારો નાશ કરવા ઇચ્છે છે?”

“હા.”

“હા, તારા જેવા એક નાના છોકરાથી શું થાય એમ છે?”

“અંગારો નાનો હોય છે; પણ કેટલો ત્રાસ આપે છે? ચંદ્રમા નાનો હોય છે પણ કેટલા બધા ઘાડ અંધકારનો નાશ કરે છે? તસ્વાર નાની હોય છે પણ કેટલા દુષ્મનોનો સંહાર કરે છે? ખ્યાલ કર, વિચાર કર; સમય હજી હાથ છે. નાહક મોત શા માટે માગે છે? હજી પણ કહું છું કે તમારા મનુષ્ય જન્મને સુધારો.”

ભીરૂમલ્લને ક્રોધ ચઢ્યો. તેણે પોતાના માણસોને હુકમ આપ્યો કે આ બન્નેને કેદ કરો. પાપીના સેવકો આગાનો અમલ કરવા આગળ વધ્યા, કે તરતજ બળદેવે બચાનક અવાજથી ખૂમ મારી તેમને આગળ વધતા અટકાવી કહ્યું, “મ્હોતને મળી ચૂકેલા દેશ દ્રોહિયો! આગળ વધતાં સત્પુર કરો અને હજી પણ એક વખત કહું છું કે હાથે કરીને મ્હોત માગી ન લ્યો.”

“અરે ચાલરે મ્હોત વાળા? તું વળી કોણ મુઓ છે?” કહી ભીરૂમલ્લે બળદેવ પર ધસારો કર્યો. બળદેવ બહાદુર અને ચાલાક હતો. તેણે તસ્વાર ખેંચી ભીરૂમલ્લ પર હુમલો કરી તેને ઘોડેથી નીચે પાડ્યો. ભીરૂમલ્લ ઉભો થઇ યુદ્ધનો આરંભ કરે તે પહેલાં જ વીરકેતુએ રણશીંગુ ડુંકયું. જાડીમાં અને ખીણોમાં છૂપાએલા હજારો સૈનિકોએ નીકળી આવી પાપાત્માઓને ઘેરી લીધા.

શત્રુઓનાં શિર પર વિજળીની માફક તસ્વારો ઝંખકવા લાગી. ભીરૂમલ્લ અને તેનાં માણસો ગભરાયાં. સુખ કાળાં થઇ ગયાં. હાથમાંની તસ્વારો એમની એમ રહી. વીરકેતુએ સઘળાને હથીઆર સોંપી દેવાનો હુકમ કર્યો. જીવ જવાના ભયે દરેકે હથીઆર નીચે નાંખી દીધાં. વીરકેતુના સૈનિકોએ દરેકને કેદ કરી ભદ્રાવતી તરફ પ્રયાણ કરવાની તૈયારી કરી. પણ એટલામાં જ દૂરથી અનેક સશસ્ત્ર ઘોડેસ્વારો

આવતા જણાયા. સૌને મોખરે અંખાચારણી અને યોગેન્દ્ર પગ પાળે ચાલતાં હતાં.

વીરકેતુ તેમની સામે ગયો અને પોતાના સ્થળે લઇ આવી પાપી-
ઓને કેદ કર્યાનાં સમાચાર જણાવી પાપીઓને બતાવ્યા. ચારણીદેવીએ
તેમને ઉપદેશ આપ્યો. દેવીના ઉપદેશથી પાપીઓનાં દિલ પીંગળ્યાં અને
તેમણે સારી રીતે ચાલવાના સોગન ખાધા. ક્રકત ભીરૂમણ એકનો એ
થયો નહિ. તેને તત્કાળ દોરડાંથી સજ્જડ બાંધવામાં આવ્યો અને જે
સૈનિકોએ સોગન ખાધા તેમને સૈનિકોમાં દાખલ કર્યાં. આ પછી
દેવીએ કહ્યું, “આપણે જલ્દી બદ્રાવતી જવું છે. ત્યાં પ્રજાજનો
ઉશ્કેરાઇ ગયા છે; અને દેશદ્રોહીયોને ફાંસીએ ચઢાવી પુષ્પસિંહને
ગાદી પર બેસવાના પોકારો પાડી રહ્યા છે. મહારાજને પણ ત્યાં
જલ્દીથી આવી પહોંચવાને માટે સ્વાર દોડાવ્યો છે.”

“પુષ્પસિંહ કોણ?” વીરકેતુએ પૂછ્યું.

“બદ્રાવતી પર વિજય મેળવનાર. તેણે અને શાન્તાએ આ
યુદ્ધમાં ઘણીજ બહાદુરી બતાવી છે.”

“પણ તે પુષ્પસિંહને હું ઓળખતો કેમ નથી?”

“તું ઓળખે છે. તે તારો મિત્ર થાય છે.”

“શું વૈરીસિંહ?”

“ના.”

“ત્યારે વીરભદ્ર?”

“હા, તેજ પુષ્પસિંહ.”

“તેણે પુષ્પસિંહ નામ વળી ક્યારનું ધારણ કર્યું?”

“તેણે વીરભદ્ર નામ બદ્રાવતીનો ઉદ્ધાર કરવાને જ રાખેલું હતું.

તેનું સત્ય નામ તો પુષ્પસિંહ છે અને તે મહારાજ અભયસિંહનો ગાદી વારસ છે.”

“શું આ સત્ય છે?”

“હા.” દેવીએ તમામ વાત તેને વીદીત કરી. વીરકેતુના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. પુષ્પસિંહે કરેલાં કામથી તેની આંખોમાં પ્રેમાશ્રુનાં ઝળઝળીયાં ઉભરાઇ આવ્યાં. ત્યારબાદ સધળાંએ બદ્રાવતી તરફ પ્રયાણ કર્યું.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

વિજય-આનંદ.

પ્રાતઃકાળ થવાને હજીવાર હતી. બદ્રાવતી નગરમાં આજે કેટલેકે નિદ્રા લીધી હોય એમ જણાતું નથી. સ્વદેશ ભક્તોએ વિજય મળવાથી આખી રાત આનંદ ઉત્સવ ઉજવ્યો હતો. સ્થળે-સ્થળે પ્રજાજનોની સભાઓ ભરાઇ પુષ્પસિંહને રાજ્યાસનપર ગિરાજમાન થવાના ઠરાવો થયા હતા. પ્રજાજનોને હજી ખબર પડી નહોતી કે મહારાજ માનસિંહ જીવતા છે. આ ખબર પડતાં તેમને કેટલો આનંદ થશે તે તેમનું હૃદય જાણે. હાલ તો તેઓ બદ્રાવતીના ઉદ્ધારક પુષ્પકુમાર તરફ જોષ રહ્યા હતા. તેના શૌર્યની પ્રશંસા કરતા હતા અને તેને જ મહારાજ પદે નિમવા ઇચ્છતા હતા.

બદ્રાવતીના રાજમહેલના એક સુશોભીત દિવાનખાનામાં રાજકુમાર પુષ્પસિંહ પર્યંકમાં પોઢ્યો હતો. યુદ્ધમાં તેના શરીર પર અનેક

જખમો થયા હતા. જખમો ઉપર પાટા બાંધ્યા હતા. જખમોના દર્દથી તેને તાવ પણ આવ્યો હતો. તેને આજે ઉંઘ આવી નહોતી. શાન્તા અને રતને તેના પર્યકની પાસે બેસી મધ્યરાત્રિ સૂઈ તેની સારવાર કરી હતી. થોડીવાર પર જ શાન્તા પણ નિદ્રાધિન થઈ હતી. પણ રતન હજી સૂઈ જાગૃતવસ્થામાં બેસી રહી કુમારના લલાટપર હાથ ફેરવી રહી હતી. રતનની નિર્દોષ પણ ચપળ આંખો કુમારના વદનપર ઠરી રહી હતી. તેના કોમળ હાથના ફરવાથી કુમારની આંખ્ય મળી હતી. લગભગ ત્રણ કલાક સારી ઉંઘ લઈ કુમાર એકાએક જાગૃત થયો. તેની નજર રતનપર પડી. તેણે હસ્તે મૂખે પ્રશ્ન કર્યો, “રતન ! તું હજી શા માટે જાગે છે ?”

“મને આજે ઉંઘ આવતી નથી.”

“શાથી ?”

“તમને તાવ આવ્યો છે તેથી.”

“મને તાવ ઉતરી ગયો છે, જા હવે સુઈ જા. ઉજાગરાથી તારું શરીર બગડશે.”

“અમે તો ઘણા ઉજાગરા કરીએ પણ અમારાં શરીર ન બગડે. અમે જડ, અમને કંઈ ન થાય. થાય તમારા જેવા સુખીયા રાજકુંવરને.”

“રતન ! તું એક સદ્ગુણી કુમારીકા છે. મારા માટે ત્હેં બહુ શ્રમ લીધો છે. યુદ્ધ વખતે પણ તારા પિતાની કાતીલ તલ્વારના ફટકાથી ત્હેં જ મારો જીવ બચાવ્યો હતો. બહાદુર બાબા ! હું તારો સદાનો ઉપકારી છું.”

“હું એવું કાંઈ પણ સમજતી નથી. તમે ઘણું સાફ બોલી બોલો છે એ હું જાણું છું. ત્યો હવે છાનામાના સુઈ જાવ.”

“ અને તું ? ”

“ હું તો સવાર થતાં સૂધી અહિં જ બેસી રહીશ. ”

“ તું ઘણી હઠીલી છે. ”

“ ત્યારે તમે પણ ક્યાં ઝાઝા છો ? ” રતન હસી પડી.

“ રતન ! તારા મીઠા બોલોથી મને ઘણો આનંદ થાય છે.

તારા વદનને નિહાળતાં મારાં નેત્રોને શાન્તિ વળે છે. ”

“ એટલે ? ” રતને આંખો વીકાશીને પૂછ્યું.

“ તને જોઈ હું ઘણો ખુશી થાઉં છું. ”

“ તે શા માટે થાય નહિ. રાજકુવરો સ્થેનમાં ખુશી થાય છે અને સ્થેનમાં નાખુશ થાય છે. ”

“ હું એવો નથી. રતન ! તારા હાથ મારા ગરમ કપાળને સી-
તળ લાગે છે. ”

“ તે લાગતા હશે, એમાં શું ? ”

“ રતન ! તું સદાય મારી પાસે રહીશ ? ”

“ કેમ વાઈ ? ”

“ મને ગમે ? ”

“ હું પાસે રહું અને તમને ગમે; તેના કરતાં તમે જો તમારી
વહુ સાથે રહેશો તો વધારે ગમશે. ”

“ પણ મારે વહુ નથી. ”

“ કેમ ? ”

“ હું પરણ્યો જ નથી. ”

“ ત્યારે હવે પરણો ? ”

“ પણ સારી વહુ મળે ત્યારે ? ”

“ સારી એટલે ? ”

“ સદ્ગુણી. ”

“ રૂપાળી નહિ ? ”

“ ના. ”

“ સદ્ગુણી એટલે ? ”

“ પ્રેમાળ અને દરેક સારા ગુણથી ભરપૂર. ”

“ એવી કોઈ તમારા ધ્યાનમાં છે ? ”

“ હા. ”

“ ક્યાં છે ? ”

“ આ નગરમાં ? ”

“ મને ઝાળખાવો ? ”

“ તું તેને ઝાળખે છે. ”

“ તેનું નામ શું ? ”

“ એનું નામ તને નહિ કહું ? ”

“ કેમ ? ”

“ તું કદાચ ગુસ્સે થાય. ”

“ હું શું કરવા ગુસ્સે થાઉં ? ”

“ કંઈક એવું જ છે. ”

“ હું ગુસ્સે નહિ થાઉં. ”

“ વચન આપ. ”

“ હ્યો આ વચન. ” કહી રતને કુમારના હાથમાં વચન આપ્યું.

“ તું શાન્તિથી સાંભળજે. ”

“ સાઈ. ”

“ તે મારા પ્રેમ પાત્રનું નામ રતન છે. ”

“ હે શું રતન ? ”

“હા.”

“મારા નામે નામ.”

“હા.”

“તે ક્યાં રહે છે?” રતને પૂછ્યું.

“અહિં.”

“આ નગરમાં?”

“હા, આ નગર અને અત્યારે આ રાજમહેલમાં.”

“સમજી ગઇ. કુમાર! તમે તો ઠગ નીકળ્યા. તમારે મારી સાથે પરણવું છે. અને મને તમારી વહુ બનાવવી છે કેમ? પણ મારે તમને પરણવું નથી. જો હવે આવો વિચાર કરશો અને કહેશો તો હું અહિંથી જતી રહીશ.”

“ક્યાં જતી રહીશ?”

“જંગલમાં.”

“શું કરવા? શું તું મને દુઃખી કરવા માગે છે?”

“ના, હું તમને સુખી જોવા ચાહું છું.”

“ત્યારે મારે પણ તને સુખી કરવી જોઇએ.”

“હું સુખી છું.”

“હું માનતો નથી. જ્યારે તું મહારાણી થાય ત્યારે જ સુખી કહેવાય.”

“પણ હું મહારાણી કેવી રીતે થાઉં.”

“મને પરણીને.”

“હું તો પરણી ચૂકી છું.”

“કોને?”

“શાન્તીરાજને.”

“ ક્યા શાન્તિરાજ ? ”

“ આ ભર ઉંઘમાં પડ્યા છે તે. ”

“ શું આ શાન્તા ? ”

“ હા. ”

“ તેની સાથે તે પરણાતું હશે કે ? ”

“ પણ હું પરણી છું. તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું એ મારી ફરજ છે. ”

“ તે કહે તો તું ખુશી છે ને ? ”

રતન મૌન રહી અને મનમાં હસી. તેની ઇચ્છા તેના મુખ-પરના ભાવથી કુમારે જાણી લીધી. કુમારે રનેહથી રતનનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને અતી પ્રેમથી પોતાની આંગળીએથી સુવર્ણ મુદ્રા ઉતારી રતનની આંગળીએ પહેરાવી. રતન કંઈ બોલી નહિ પણ તેની આંખોમાં આનંદાશ્રુ ઉભરાયાં. તેણે કુમાર સામે જોયું. કુમારે પર્યંકમાંથી નીચે ઉતરી રમાલ વડે રતનની આંખોનાં અશ્રુ લુછ્યાં. આ વખતે જ શાન્તા એકાએક બેઠી થઈ. તે ક્યારની જગૃત થઈ હતી; પણ પથારીમાં પડી રહી બન્નેનો સંવાદ સાંભળી રહી હતી.

શાન્તાનો વિચાર રતનને કુમાર સાથે પરણાવવાનો હતો; પણ તે વિચારતી હતી કે બીલ કન્યાનો સ્વીકાર એક ઉત્તમ કુળના રાજપુત્રથી શી રીતે થઈ શકે ? વળી આવી વાત પણ તેને કેવી રીતે કહી શકાય ?

પણ જ્યારે અનાયાસે આવો પ્રસંગ બન્યો અને રાજકુમારે પોતે જ પ્રેમ સમર્પણ કર્યો; ત્યારે શાન્તાના આનંદની સીમા રહી નહિ. તે તત્કાળ ઉભી થઈ બન્નેની પાસે આવી અને નીચું નિહાળી રહેલી રતનનો હાથ પકડી તેણે પૂછ્યું, “ કેમ આમ નીચું જોઈને ઉભી છે ? આ વોટી કોની પહેરી છે ? ”

“ આમને પૂછો. ” રતને હુંકો જવાબ આપ્યો.

શાન્તાએ કુમાર સામે જોઈ કહ્યું, “ કુમાર ! આ બધું શું છે ? ”

“ બહેન ! તું બાણે છે, છતાં શું પૂછે છે ? આ સહયુષ્ઠી કુમારીકાતું દાન હું તારી પાસેથી માંગુ છું. ”

“ કુમાર ! તમારી ઇચ્છા બાણી મને અપાર આનંદ થાય છે. પણ વિચાર કરો કે આપ કુળવાન છો, રાજકુમાર છો અને આ એક જંગલની બીલકન્યા છે. ”

“ તે ગમે તે હોય. પ્રેમના પંથમાં ઉચ્ચ-નીચની ભાવના રહેલી નથી, રતનને મહેં મારી કહી એટલે તે પણ ઉચ્ચ કુળની કન્યકા એક રાજ્યકન્યા બની ગઈ. ”

“ પણ તમારા પિતા ક્યમ કમુલ કરશે ? ”

“ મારા પિતાશ્રી લગ્ન બાબતમાં તેમના વિચાર કરતાં મારા પોતાના વિચાર પર ઘણો આધાર રાખે છે. ”

“ કુમાર ! પગલું ભરતાં વિચારની ઘણી જરૂર હોય છે. ”

“ મહેં ઘણા દિવસ સૂઘી વિચાર કરીનેજ આ પગલું ભર્યું છે. ”

“ આ છોકરી અગાની છે, તેને સંસારના જ્ઞાનનું જ્ઞાન નથી. ”

“ મારી અર્ધાંગના થયા પછી તેનામાં જે અજ્ઞાન જણાય તે મારે દૂર કરવું એ મારી પાત તરીકેની ફરજ છે. પણ હું માનું છું કે જ્ઞાની અને બણેલી બામા કરતાં આ રતન સહયુષ્ઠીનો ભંડાર છે. તેનામાં સ્વર્ગીય પ્રેમનો આવીર્ભાવ રહેલો છે. બણેલી અને રૂપાળી પત્ની કરતાં આ રતન મને સંસારમાં સ્વર્ગીય સુખ આપશે એવી મારી દૃઢ માન્યતા છે. ”

“ કુમાર ! પ્રેમના પ્રથમ આવેશથી પ્રથમ આવું ખોલાય છે; પણ પછી સમય વિતતાં પ્રેમમાં ન્યુનતા જણાય છે અને પરીણામે પુરૂષનું દિલ અન્ય પ્રેમદા તરફ આકર્ષાય છે. ”

“ શાન્તા ! જહેન ! હું એક પત્નીરૂત પાળવાના નિશ્ચયવાળો છું. છતાં તારી ખાત્રી ન થતી હોય તો જો સાંભળ હું આજ ક્ષણે પ્રભુને હાજર ગણી પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે, સુખમાં યા દુઃખમાં આ રતનને હું પૂર્ણ પ્રેમથી ચાહીશ અને જીવન પર્યંત તેને સુખી-આનંદી રાખીશ અને અન્ય સ્ત્રીઓને માતા-ભગીનીની સમાન માનીશ.” પુષ્પકુમારે શાન્તાને વચન આપ્યું.

શાન્તાની ખાત્રી થઈ. તેણે રતન સામે જોઈ પૂછ્યું, “ કાં આ વરરાજા ગમશેને ? ”

“ જાઓ હું નહિ બોલું. ” રતને કહ્યું.

“ કેમ નહિ બોલે ? ”

“ એમ, અમારી મરજી, અમે હવે તમારી વહુ મટી રાજ-રાણી થયાં. ”

“ બસ એટલી જ વારમાં ભૂલી જશો કે ? ”

“ એતો અમારું મન જાણે. ”

આવી રીતના આનંદી સંવાદમાં પ્રભાતકાળ થયો. એ અરસામાં નગરની અંદર મોટો કોલાહલ થતો સંભળાયો. કુમાર શાન્તા અને રતન ચમક્યાં અને એક સિપાહીને તપાસ કરવાને દોડાવ્યો. તપાસ કરવા ગયેલો સિપાહી થોડી વારમાં પાછો આવ્યો અને બોલ્યો, “ નામદાર બારે તોફાન થઈ રહ્યું છે. કેદખાનામાં પૂરેલા પેલા વિજયસિંહ અને ખેમરાજ કેદીઓ ત્યાંના પહેરેગીરોને લાલચ આપી છૂટ્યા અને પાછળના માર્ગે નાહા. પણ પ્રજા આજે આખી રાત જાગેલી હોવાથી તેમાંના કેટલાક જનોની નજર તેમની પર પડી. પ્રજા જનોએ તેમને પકડવાની ખૂસો પાડી. અનેક માણસો એકઠાં થઈ ગયાં અને નાશી જતા શત્રુંઓની પાછળ દોડી તેમને પકડી પાડ્યા. તે બન્નેને આંધી સંધ્યા આ તરફ આવે છે. લાલચને વશ થયેલા સિપાહીઓને

લોકોએ મારી નાંખ્યા છે અને એ એ શત્રુઓને પણ ફાંસીએ લટકાવવાની જૂઓ પાડતા આપની પાસે આવે છે. ”

“ ઠીક, તું જા અને તારી સાથેના માણસો સાથે રાજમહેલના દ્વાર આગળ ઉભો રહે અને અંદર ધસી આવનાર લોકોને અટકાવજે. ”

સિપાહી સલામ કરી ચાલતો થયો. થોડીવારમાંજ નગરજનો અને દેશભક્ત સૈનીકો ઉશ્કેરાએલી દશામાં મારો કાપો, એ રાજદ્રોહીઓને શૂળીએ ચઢાવે, ફાંસીએ લટકાવી મારી નાખે વગેરેની જૂઓ મારતા રાજમહેલ તરફ ધસી આવ્યા. અસંખ્ય માણસોની મેદનીથી રાજમહેલની આગળનું મયદાન ખીચોખીચ ભરાઈ ગયું. શાન્તા-કુમાર અને રતન જરૂખામાં આવી ઉભાં. તેમને જોતાંજ લોકોએ જયગર્જનાઓથી ગગન ગમ્મતી મૂક્યું.

કુમારે શાન્તાને કહ્યું, “ મને લાગે છે કે લોકો જરૂર મહેલમાં ધસી આવશે ? ”

“ હા, એમજ છે. જુઓ-જુઓ લોકો આપણા પહેરેગીરોને પણ ધસડી દૂર કરે છે. ” રતને કહ્યું.

“ કુમાર! લોકો ઘણા ઉશ્કેરાઈ ગયા છે. તેમને શાન્ત પાડવાની જરૂર છે. ”

“ હું આ પળેજ તેમને શાન્ત પાડું છું. ” કહી કુમારે જરૂખામાં ઉભા રહી હાથ ઉંચો કરી સર્વને શાન્ત રહેવાની સૂચના કરી. અલ્પ સમયમાં પૂર્ણ શાન્તિ પથરાઈ રહી. કુમારે લોકોને કહ્યું, “ ભાઈઓ! દેશદ્રોહીઓનો નાશ થયો છે; છતાં તમે સામાટે ઝતુની દેખાવ ધારણ કરી પોકાર પાડી રહ્યા છો ? ”

એક માણસ બુલંદ અવાજે બોલ્યો, “ હજી દેશદ્રોહીયો જીવતા છે; તેઓ નાશી જતા હતા, પણ અમે તેમને પકડ્યા છે; જુઓ તે

આ રહ્યા. તેમને શળીએ ચઢાવેા.” કહી તે માણસે લોકોને ઇસારત કરી કે જેથી વિજય અને ખેમરાજને આગળ લાવી ઉભા રાખ્યા. બન્ને ગરીબ ઘેટા જેવા થઈ ગયા હતા. ખેમરાજની નજર જરૂઆ તરફ ગઈ. ત્યાં રતનને ઉભેલી જોઈ. પુત્રીને જોતાંજ તેની આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. રતનની પણ એજ દશા થઈ. કુમારે તેને રડવાનું કારણ પૂછ્યું. શાન્તાએ તેના આપની દશા બતાવી. કુમારે પ્રજાજનોને ખુલ્લું અવાજે કહ્યું, “ભદ્રાવતીનું રાજ્યસિંહાસન બ્યાંસૂધી ખાલી છે, ત્યાંસૂધી આ કેદીઓના સંબંધમાં આપણાથી કંઈ પણ કરી સકાય નહિ. વળી આપણે વિજય મેળવ્યો છે, તેની ખુશાલીમાં અગર તો આપણા હૃદયમાં રહેલી શત્રુ પ્રત્યેની દયાથી જો આ બન્ને કેદીઓ તેમના ખરા જીગરથી પસ્તાવે કરી સર્વની ક્ષમા માગે તો તેમને આપણે જીવતદાન આપવું જોઈએ. ખોલો આ બાબતમાં તમે સંમત છો?”

“હા, તેઓ માફી માગે તો તેમને જીવતા રાખવા.” પ્રચંડ પોકારથી જવાબ મળ્યો.

તરત તે બન્ને કેદીઓએ ખરા હૃદયથી પશ્ચાતાપ કરી બેહાથ જોડ્યા. પ્રજાજનોએ તરતજ તેમને છૂટા કર્યા. બન્ને જણા જરૂઆમાં કુમારની પાસે આવી ઉભા. ખેમરાજ પુત્રીને મળ્યો. તેણે શાન્તાની ક્ષમા માગી. હજી પણ લોકો બ્યાંના ત્યાં ઉભા રહ્યા હતા. આથી પુનઃ કુમારે પૂછ્યું, “હવે તમારે કંઈ કહેવું છે?”

“હા.”

“શું?”

“તમે રાજગાદીપર બીરાજો.” લોકો તરફથી જવાબ મળ્યો. કુમાર જવાબ આપે તે અગાઉ પાછળથી મોટા જયધ્વની સંભ-

ળાથો' કે માનસિંહ મહારાજ ધણું જીવો; તેમની જય.”

લોકો માનસિંહ મહારાજનું નામ શ્રવણ કરતાંજ આશ્ચર્ય પામ્યા; થોડીવારમાં સઘળાની આશ્ચર્યતાની વચ્ચે મહારાજ માનસિંહ ત્યાં આવીને ઉભા રહ્યા. લોકોએ હર્ષવેશમાં આવી કાન ફાડી નાખે એવા જયનાદ પોકાર્યા. લગભગ એક કલાક સઘળા શાન્ત થયા. મહારાજએ પ્રજા જનો સમક્ષ સર્વ ઘટના વિદીત કરી અને પોતાની પ્રત્યેનો પ્રેમ અને વફાદારીને માટે પ્રજાજનોનો આભાર માન્યો. બદારાણી રાજાને મળી. વિશ્વરંભા-નીરકેતુ-વૈરીસિંહ-પુષ્પસિંહ, શાન્તા વગેરે એક ખીજાને મળ્યાં. આનંદ વતયો.

ખીજે દિવસે મોટા દરબાર-ભરી મહારાજ માનસિંહ સિંહાસનારૂઢ થયા. આનંદનાં વાજાંત્ર વાગ્યાં, દેશ ભરતોને ઇનામ મળ્યાં. વિજયસિંહને તેનું નગર પાછું આપ્યું. ખેમરાજને પણ બે ગામ આપી સંતોષ પમાડ્યો.

જયમલ અને રામસિંહને પણ યોગ્ય ઇનામ મળ્યાં. મહારાજએ અંબાચારણીદેવીનો ગદ્ગદ કંઠે ઉપકાર માન્યો. ચારણી દેવીએ રાજાને આશિષ આપી અને અંતમાં જણાવ્યું કે એક શુભ દિવસ મુકરર કરી રાજકન્યાનાં લગ્ન વીરકેતુ સાથે અને શાન્તાનાં વૈરીસિંહ સાથે કરજો. બાદ દેવીએ ખેમરાજ ઠાકોરને તેની પુત્રી રતનને કુમાર પુષ્પસિંહ સાથે પરણાવવાનું સૂચન કર્યું. બોલઠાકોર પ્રથમ તો સ્તબ્ધ બન્યો પણ બ્યારે તેની ખાત્રી થઈ ત્યારે તે પોતાને મહા ભાગ્યવાન માનવા લાગ્યો. યોગેન્દ્ર અને દેવીની આજ્ઞાથી રાજા અભયસિંહ કે જે આ આનંદમાં ભાગ લેવાને આવ્યા હતા, તેમણે પણ પોતાની સંમતિ દર્શાવી. જયજયકાર થઈ રહ્યો.

થોડીવારે સભામાં શાન્તિ પથરાતાં યોગેન્દ્રે ઉભા થઈ સર્વને

આશિષ આપતાં કહ્યું, “રાગ અને પ્રભજનો ! તમે તમારો સત્ય ધર્મ સંભાળી સૂખી થજો અને સ્વદેશસેવા કરી જીવન સફળ કરજો. પોતાના દેશની સેવા કરવી તે દરેકનો ધર્મ છે, જે મનુષ્ય દેશસેવાના પવિત્ર કર્તવ્યને વિસારી દેશદ્રોહી થાય છે તેનું જીવન પશુતુલ્ય ગણાય છે. તે મહા પાપી છે—નારકી છે.” અંતમાં મારે કહેવાતું એજ કે,

અનાદિ એક સત્ય ધર્મ ઇશ્વરીજ સિદ્ધ છે,
શ્રુતિ સ્મૃતિ ગીતા પુરાણ વેદમાં પ્રસિદ્ધ છે; ૧
યુક્ત આત્મા જાણી સર્વ જીવજંતુ પ્રાણિને,
દયા મયા સમાન ભાવ મનમાંહે આણીને. ૨
રક્ષ લક્ષ રાખી નિત્ય અહિંસા કર્મ આચરે,
મનુષ્યને સદા દુઃખે સદાય તો ઘણી કરે; ૩
બ્રાતૃભાવ સમભાવ સમદાંષ્ટ આણીને;
અનંત દુઃખ તે તણા તે નિજનાજ જાણીને. ૪
કરે ક્ષમા પરોપકાર કહું ન કોતું ધારીને;
પૂવના પવિત્ર રાય વિક્રમ સંભારીને. ૫
ભીષ્મ કર્ણ દ્રોણ ને અર્જુનવીર શૂરજે;
સદા પ્રકાશી ધર્મમાંહે યુદ્ધમાંહે પુર જે. ૬
હરિશ્ચંદ્ર, નળ ધમને શ્રીરામ નામ સત્યથી;
વચન એક ને વિવેક પરમાર્થ શુભ કૃત્યથી. ૭
પ્રયત્ન એક સંપત્તી જીવ્યો સૌ અનુભવી,
મુધર્મ જ્ઞાન તેજનો પ્રકાશસે રહે! ૮
તો આ ભરતદેશ સૂર્ય તેજથી પ્રકાશ ;
કાળ ટળીને સત્યયુગ આજકાલ ભ શે. ૯

ઉપદેશમાળા.

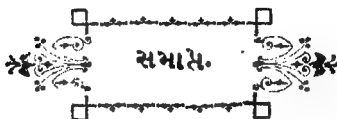
સઘળી સભાએ યોગેન્દ્રને પ્રણામ કર્યાં. બાદ સભાનું વિસર્જન થયું.

* * * * *

થોડા દિવસ વિત્યા બાદ એક શુભ દિવસે વિશ્વરંભા-ચીરકેતુ-શાન્તા-વૈરીસિંહ અને રતન તથા પુષ્પસિંહનાં લગ્ન થયાં. પ્રેમી દંપતી આનંદ પામ્યાં. જયમલ-રામસિંહ અને ખેમરાજ લગ્ન પ્રસંગ વિત્યા બાદ પોતપોતાને ગામ ગયા. યોગેન્દ્ર અને ચારણીદેવી હિમાલય તરફ ચાલ્યાં ગયાં. તેઓ ફરીથી કોઈના જોવામાં આવ્યાં નહિ.

મહારાજા માનસિંહ બદ્રાણી સાથે બાળકુમારને રમીડી આનંદથી રાજ્યકારભાર ચલાવવા લાગ્યા.

પ્રજના ઐક્યથી અને આત્મભોગથી બળવાન નાજને પાણુ આખરે નમવું પડે છે.

ખહાદુર બાબા.

ખહાડી પહેતવાન.

સમસ્ત સંસારનાં પાપ પૂણ્યની નિરીક્ષા કરી ભાસ્કર ભગવાન ક્યારનાએ અસ્તાવ્યગ તરફ ગમન કરી નભમંડળમાં વિદ્યુત થઇ ગયા હતા. રાત્રિનું સાંત્રાજ્ય સર્વત્ર સ્થપાએલું હતું. બીપણ અંધકાર પૃથ્વી તલપર પથરાએલો હતો. અપૂર્વ શાન્તિ છવાએલી હતી. તેમાં ક્વચિદ્ નિશાયર પક્ષીઓની પાંખોના ઝફકાટ અને ખહાડતી ખીણોમાં વસતાં હિંસક પ્રાણીઓના અવાજ શાન્તિને વિખેરતાં હતાં. આતુ પર્વતોના ખહાડી પ્રદેશ અત્યારે ધણોજ બયાનક ભાસતો હતો. નિલાકાશમાં નત્રક્ષો દિરાની માફક પ્રકાશી રહ્યાં હતાં. રાત્રિના દ્વિતીય પ્રહરની પૂર્ણાહુતી થવા આવી હતી. આખા દિવસના પરિશ્રમથી શ્રમિત થ-એલાં જન-જનાવરો નિદ્રાની સુખદ શાન્તિ અનુભવિ રહ્યાં હતાં. આ સમયે આ ખહાડી પ્રદેશમાંના એક એકાન્ત સ્થળમાં આવેલી એક મોટી ગુફાના દ્વાર પાસે પડેલા પથ્થરપર બેઠેલા બાંધાનો એક યુવક વિચારગ્રસ્ત વદને બેસી રહ્યો હતો. તારાના જાંખા પ્રકાશમાં તેના વદન તરફ જોતાં તેનું વદન બયાનક ભાસતું હતું આ ખહાડી પહે-લવાનનું વય બહુધા અરોઠેક વર્ષનું હોય એમ અનુમાનથી જણાતું હતું. તેનું વદન સાધારણ ગાર હતું. ઉમ્મરના પ્રમાણમાં તે ઉંચો હતો.

તેનું શરીર મજબુત હતું. તેનું માથું ખુલ્લું હોવાથી તેની ગરદનપર પથરાએલા વાંકડીઆ વાળનાં જીલ્લાં પવનથી ઉડતાં હતાં. તેણે તેની લાંબી તલવાર પથરને ટેકવી મૂકેલી હતી. આ પહેલવાન જેવા જાણતા પહાડી યુવકનું હૃદય અત્યારે સંતપ્ત થએલું હોય એમ જણાતું હતું. તેના મુખપર વિપાદની છાયા છવાએલી હતી. તેનું શરીર ક્રોધ-નેવશ હોય એમ માલમ પડતું હતું. તેની આંખોમાંથી અગ્નિના તનખા ઝરતા હોય એમ ભાસ થતો હતો. ગમે તેમ હો પણ તેની હાજરી આ વખતે ભય ઉત્પન્ન કરે એમ હતી. યુવાન મનમાં ગણગણતો હતો, વચ્ચે વચ્ચે સમશેર તરફ પણ દ્રષ્ટિ કરતો હતો. આ વખતેના તેનો દેખાવ ઘણોજ ભયસ્પદ હતો. આવી રીતે તેણે થોડોક સમય વ્યતિત કરી પથરપરથી ઉભા થઈ બોલવા માંડ્યું, “અહા! કેવો બિષણ અંધકાર સર્વત્ર વ્યાપેલો છે? અંધકાર! તને નિહાળી લોકો ભયભીત થાય છે; પણ હું તારાથી ભય પામતો નથી. હું તારો મિત્ર છું. હું તારા તાબામાં મારા એક ભયંકર વૈરની સ્વાધિન કરી આ અવનીમાંથી અદૃશ્ય કરવાને ઇચ્છું છું. આ વખતે સૃષ્ટિ શાન્ત છે; પણ માઈ હૃદય અશાન્ત છે. કદાચ કોઈને પ્રશ્ન ઉદ્ભવશે કે શાથી? પ્રત્યુત્તરમાં હું તેને જણાવીશ કે વૈરની આગથી. મારા સમસ્ત શરીરમાં વૈરની આગના ભભુકા ઉડી રહ્યા છે. દુષ્મનનું દુષ્કર્મ જાણી હૃદયમાં પ્રચંડ જ્વાળામુખી ફાટી છે. માઈ સર્વસ્વ નાશ કરી મને આ ગીરીગુફાઓમાં વાસ કરાવનાર દુષ્મન જ્યાં સુધી હયાત છે, ત્યાં સુધી આ સંતપ્ત હૃદય શાન્ત થનાર નથી. હા! દેવી વસુંધરા પ્રિય જન્મ-ભૂમિ! તારી હિન દીન દશા કરાવનારા એવા કર્તવ્ય બ્રહ્મ રાજપૂતો છે. કે જેમણે તારો ઉદ્ધાર કરવાને અદ્ભુત પરસ્પરમાંજ વૈરની હોળી

સજગાવી છે. હા! આનું પરિણામ ધણું ભયંકર આવશે. આજનું આ ભવ્ય ભારત એક વખતે પરતંત્રતાની લોખંડી સાંકળમાં સજ્જડ જકડાશે. ભારતનાં ભાગ્યવાન સંતાનોની દશા દયાજનક થઈ પડશે. ઓ કર્તવ્ય વિહીન થએલા રાજપૂતો! ઓ પરસ્પરમાં વૈર વધારતા રણવીરો! જો તમને તમારી માતૃભૂમિ પ્રત્યે કંઈપણ પ્રેમ હોયતો વિરામો. પણ અરે! હું આ કોને કહું છું? કર્તવ્યહિન થએલા મનુષ્યોને ભવિષ્યની દરકાર હોતી નથી, મારી માતૃભૂમિના રક્ષણાર્થે મહેં મારા વૈરને આજ પર્વત દયાવી રાખ્યું હતું; પણ આ બે દિવસથી છૂપાઈ રહેલા વૈરે મને વ્યાકુળ બનાવી દીધો છે. ઓ રાજપૂત ધર્મ વિસારનાર! ઓ નિરુદ્ધા પ્રજાને પરતંત્ર કરવા તત્પર થનાર દુર્નૈયસિંહ! આ વનરાજ્યી તું હવે સાવધ રહેજો. તું તારા હૃદયમાં સમજતો હોઈશકે મને હવે ભય નથી, પણ નાના; તે તારા વિચારમાં તું દગાય છે, તારી ભયંકર ભૂલ થાય છે. જો સિંહના સંતાનને તું સ્વર્ગમાં ગએલું માને છે; તે હજી હયાત છે, અને તારો નાશ કરવાના પ્રયાસમાંજ છે. જો આ ભૂમિપર શત્રુઓનું આક્રમણ ન થયું હોત, તો તું આજે ભાગ્યેજ જીવતો હોત. ત્હેં દેશના બચાવ વખતે તારા કર્તવ્યને વિસાર્યું છે; પણ મહેં મારા કર્તવ્યનું પાલન યથાર્થ કર્યું છે. દુર્નૈય! તારા દિવસે હવે ભરાઈ ચૂક્યા છે, તારા પ્રતિના વૈરે મને અંધ બનાવ્યો છે. સાંભળ! ઓ દગાબોર દુષ્મન! મારી ભિષણ પ્રતિજ્ઞા સાંભળ. હું આ રાત્રિના સમયે ભયંકર અંધકાર ને ઝાડ પહાડ આકાશ અને જડ-ચૈતન્ય પદાર્થોની સાથે શ્રી પ્રભુને સાક્ષી રાખીને પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે જ્યાં સુધી માતૃભૂમિનો ઉદ્ધાર કરીશ નહિ

ત્યાં સુધી હું જમીનપરજ શયન કરીશ. કંદમૂળનો અહાર કરીશ. આમ બોલતો તે યુવાન મૌન રહી આકાશ પ્રતિ નિહાળી રહ્યો. આ વખતે તેનો દેખાવ અવર્ણનિય થઈ રહ્યો હતો. તેનું શરીર કો-ધને વશ થઈ કંપતુ હતું. આ કદાવર યુવાન થોડીક ક્ષણ મૌન રહી પુનઃ બોલવા લાગ્યો “ હુર્નય ! ત્હેં કોઈ પણ શત્રુ ન કરી શકે એવું કાંય કર્યું છે. તારાં કર્મ યાદ કરતાં મારા રોમે રોમમાં આગ પ્રસરી જાય છે. હા ! મારી શૈલને તારા પંજમા ફસાએલી જાણી તારા પ્રાંતના વૈરમાં સો ઘણો વધારો થાય છે. આનો બદલો હું તને જરૂર આપીશ શૈલ ! મારી બાલ્યસ્નેહિની ! તારી અત્યારે શી દશા હશે ? શત્રુ તને કેટલો સંતાપનો હશે ? હા ! તારો વિયોગ મને અસહ્ય થઈ પડ્યો છે. તારા વિચારેજ હું આ ભયાનક સમયે વિકટ પ્રદેશમાં ફોપો છું. દેવી ! મારા ગુપ્ત અનુચરો તારા જે સમાચાર લાવ્યા છે, તે સાંભળીને હું વ્યાકુળ બની ગયો છું. ” આમ બોલતો તે યુવાન એકાએક ક્રોધાકાન્ત બની, પથરે ટેકવેલી તલવારને કપાડી રૈદ્રસ્વરે ગર્જા ઉઠ્યો, “ બસ હવે ગમે એમ થાયો, જન્મભૂમિ ભલે પરાધિન થાય અને ભલે જનસમાનમાં મારી ગણના નિંદ્ય ગણાવ, પણ હું આ સમયેજ વિજયદુર્ગ તરફ જઈ છું અને શંક્રમાળાને મૂકત કરી મારી પ્રતિમાનું પાલન કરું છું. બસ હવે એજ વિચાર, સમશેર ! કર શત્રુનો શિકાર. ” આમ બોલતા વીરયુવકે આગળ પ્રયાણને માટે એક પગલું આગળ ભર્યું, પણ અરે ! આશું ? જુઓ, જુઓ, તેનો જમણો હાથ પકડીને કાણ ઉછું છે ? અરે ! એતો કોઈ ભૂત જેવું જણાય છે. નહિ, તે ભૂત નથી પણ સ્વામ વઝ્ર ધારી ક્રોધક વ્યક્તિ છે.

તેણે યુવાનનો હાથ પકડી તેને આગળ વધતો અટકાવી શાન્તસ્વરે પૂછ્યું, “ક્યાં જાય છે ?”

“પ્રતિજ્ઞા પાળવા તમે કોણ છો?” યુવકે પહાડી અવાજે પૂછ્યું.

“હું કોણ છું તે તું પોતેજ ઓળખી લે.” કહી તે વ્યક્તિએ ઓઢેલું શ્યામવસ્ત્ર દૂર કર્યું. તેનું વદન નિહાળતાંજ તે વીરયુવક આનંદની ચીસ પાડી બોલી ઉઠ્યો, “કોણ દેવી-માતા ? !”

“હા, સ્વસ્થતા અને જળાવા કે તારૂં હૃદય સાથી અસ્વસ્થ થયું છે ?” દેવીએ પૂછ્યું.

“મા! તમે સર્વજ્ઞ છો, છતાં મને શામાટે પૂછો છો ? આ હીન હીન દશાથી હું કંટાળી ગયો છું-પૂર્વદશાનું સ્મરણ કરતાં મંતમ થઈ રહ્યો છું.” વીરયુવકે જણાવ્યું.

“કુમાર ! તું જાની અને સમજી છે. તારા જેવા વીરયોદ્ધાએ શોકથી મંતમ થવું હિચીત નથી. શું આ સમય પૂર્વના વૈભવોનો વિચાર કરવાનો છે ? શું આ સમય તારે વ્યાકુળતામાં વ્યતિત કરવાનો છે ? ના, ના, આ સમય તારો અમૂલ્ય જાય છે. તેમાં સ્વદેશ સેવા કરી તારે ચક્રસ્થિ થવાનું છે. જે વીરપુરૂષો છે તે પૂર્વનું સ્મરણ કરતા નથી. એતો દેશોન્નતિ સાથે પોતાની કિન્નતિ કરવામાંજ જીવનની સાહસ્યતા સમજે છે. કુમાર ! ચઢતી પડતી સદાકાળ થએજ જાય છે. સમય ચક્ર સદૈવ પ્રવર્તી રહે છે. સાંભળ !

એકબી દાણ કે લીંચે, કમ કાલકા રૂક્તા નહિ,
વહ કૌનસા શિર જો, સમય કે સામને ઝુકતા નહિ ?
દિન રાત્રિવત અવિચલ સમયકા ચક્ર ચલતા જાયગા,
સુખ દુઃખમે યૌવન યુદ્ધપામે બદલાતા જાયગા.

દીન દુખીએલી સમય પાકર સુખી હો જાયેંગે,
 જે મત દે એશ્વર્યમે, વેલી પતનકો પાયેંગે.
 હૈ ઉદય જે ચન્દ્રમા, વહ અસ્ત જળ્ય હો જાયગા,
 હૂબા હૂવા તથ ભાષકર, દ્વિર અબ્યદ્યકો પાયગા.
 સમય સમયનું કાર્ય કરે જાય છે, તેમાં તું આટલો બધો
 શામાટે મુંઝાય છે ?”

“ માતા ! શત્રુ પ્રતિના વૈરે મને આંધળો બનાવ્યો છે ? શું તેણે
 મારીપર ઝોછો જુલ્મ ગુજર્યો છે ? વળી મારી શૈલ, મને આનંદ
 અર્પનારી આનંદી બાળા ! તેના પ્રત્યે એ જાલીમ જુલ્મીએ શું ઝોછો
 ત્રાસ વર્તાવ્યો છે ? માતા ! દુખમનનો એ અપરાધ ભૂલી શકાય એવો
 નથી. હું આ વખતેજ ત્યાં જઇશ અને ઘેરીને મારી શૈલને લઇ
 આવીશ.” યુવાન ક્રોધથી ગર્જી ઉઠ્યો.

“ શાન્ત થા; અને મારા બે શબ્દો સાંભળી લે. દુર્જયસિંહે
 તારું અનિષ્ટ કર્યું છે એ હું સમજું છું. પણ તે હાલ સ્વદેશ સેવામાં
 કેટલો ઉપયોગી છે એવું જાણે છે ? દુર્જયસિંહનો સંહાર કરી તું એ-
 કલો શું કરીશ ? તારા એકલાથી સ્વદેશ રક્ષા કેવી રીતે થઇ શકશે ?
 વિચાર કર, આ દેશની રક્ષા કરવાના સમયે તારું તમામ વૈર ભૂલી
 જ. પરસ્પરના વૈરથીજ પરદેશીઓ કાબ્યા છે અને શાવતા જાય છે.
 કુમાર ! શું તું આવા વખતે એક દેશભક્ત યોદ્ધાનો નાશ કરી તારી
 માતુભૂમિને શત્રુઓના આધિનમાં સોંપવા ઇચ્છે છે ? શું તારામાં
 પણ કળીતો પ્રવેશ થયો છે ? જો એવો વિચાર ઉદ્ભવ્યો હોય તો
 લે આ કટાર ને મારી સામેજ આત્મહત્યા કરીને મરી જ. જે બહા-
 દુરો છે, જે દેશભક્ત-માતુભક્ત છે એવો કદી પણ પોતાની જન્મભૂમિને

પરાધિન થએલી જોવાને ધમ્મતા નથી; અને પ્રાણુ જતાં પોતે પણ
પરાધિન થતા નથી. જે દેશભક્તો છે એતો,

કેસ પાપમય જીવનસે જગમે, મૃત્યુ પાના હૈ બલા,
અપમાનસે આધીનતાસે, પાપસે જો હ પલા.
નીજ મૃત્યુકોબી દેખકર, સ્વાધિનતા તજતા નહિ,
પરતંત્રતામે સ્વગભીજે, પ્રાપ્ત ભજતા નહિ.

માટે તારા હૃદયમાંથી વૈરના વિચાર દુર કર, કુમાર! દેશની
દુર્દશા શું તારી નજરે પડતી નથી? શત્રુઓથી લૂંટાઈ ગએલા તારા
દેશબંધુઓ રોટલા ટુકડાને માટે રડતાં તારી નજરે પડતાં નથી? શું
તું આ અત્યાચાર વધુ વખત જોઈ રહીશ? હું નથી ધારતી કે એક
બહાદુર દેશભક્ત આપનો બહાદુર બેટો આવો હૃદયભેદક દેખાવ જોઈ
રહી પોતાની હુદ્દા વાસનાની પરીતૃપ્તિને માટે આવા દેશ રક્ષાના સ-
મયમાં એક બહાદુર દેશભક્તનો સંહાર કરે? વીરકુમાર! બોલ શું
જવાબ આપે છે? વૈરની વસુલાત કરવા જવું છે કે પ્રથમ દેશની
રક્ષા કરવા તત્પર થવું છે?" દેવી વિકળ વદને આટલું બોલી યુવકની
સામે જોઈ રહી. દેવીના શબ્દોએ યુવકના હૃદયપર સજ્જડ છાપ પાડી.
ઉશ્કેરાએલો યુવાન શાન્ત સ્વરે બોલ્યો, "માતા! હું મારા પ્રાણુ કર-
તાં મારી જન્મભૂમિને વધારે આહું છું. હું તેના રક્ષણમાં પ્રાણુપ્રાણુ
કરવા અત્યંત આતુર છું. મારી નાડીઓમાં જ્યાં સુધી રક્ત વહન
કરે છે, જ્યાં સુધી આ હાથ સમશેર પકડવાને શક્તિવાન છે ત્યાં
સુધી સ્વદેશની રક્ષા કરીશ. માતા! તમારા ઉપદેશથી માંડે વૈર દબાઈ
ગયું છે. માતૃભૂમિના ઉદ્ધાર પછીજ હું મારા વૈરની પરીતૃપ્તિ કરીશ.
પણ માતા..." યુવક વધુ બોલતાં અટક્યો. આથી દેવીએ પૂછ્યું,

“કુમાર ! બોલતાં કેમ અટકી ગયો ?”

“માતા ! મારી શૈલ યાદ આવે છે, તેની દશા જોઈ દિલ ગભરાય છે.” યુવકે જણાવ્યું.

“તું તેની ચિંતા કરીશ નહિ. તેનું રક્ષણ કરનાર શ્રી હરી છે. હુર્જયસિદ્ધ તેને કંઈપણ કરી શકનાર નથી. માટે ઉમંગથી યુદ્ધમાં વિજય મેળવ. શૈલ અંતે તારીજ છે. મારી આશિષ પણ એજ છે.” દેવીએ તેના બે હાથ લાંબા કરી કુમારના માથે મૂક્યા. કુમારે શ્રુંઠણે પડી કહ્યું, માતા ! આપની આશિષ માથે ચઢાવું છું. હવે બાળકને બીજી શી આજ્ઞા છે ?”

“મારી આજ્ઞા મળી ચૂકી છે, વધુ સાંભળવું હોય તો આ તરફ દ્રષ્ટિ કર અને જો કે ત્યાં કોણ ઉભું છે અને તે શું બોલે છે?” દેવીએ કહ્યું.

તત્કાળ યુવકે એ તરફ દ્રષ્ટિ કરીતો. તેને કંઈક પ્રકાશ જોવું જણાયું, એ પ્રકાશમાં ઝીણી નજરે જોતાં એક વૃદ્ધ સંન્યાસી ઉભેલો દશ્યમાન થયો. એ સાથેજ ત્યાંથી ગંભીર અવાજ સંભળાયો કે,

જગ્યો સમરમેં હર્ષયુત, તુમ દેશકી રક્ષા કરો,
સુખસે લઢો જો મૃત્યુભી હો, શત્રુઓસે મત ડરો;
જનની જન્મભૂકે લીએ, આત્મોત્સર્ગ કરદો પ્રીતિસે,
હો સત્યકી જય ધર્મકી જય, હો તમારી નીતિસે.”

“અસ્તુ.” અંતિમ્ શબ્દ આવતાંજ વીરયુવક બોલી ઉઠ્યો. પ્રકાશ ગયેજ થયો. સંન્યાસી અદશ્ય થયો. યુવાને આશ્ચર્ય ચકિત થઇ પૂછ્યું, “માતા ! આશો અમરકાર ?”

“ ચમત્કાર નહિ પણ શુભાશિર્વાદ. માત્ર ભૂમિનો અવ્યય તમારાથીજ થશે. એ અદસ્ય થએલા મહાત્માની મંગળ આશિષ સરળ થશે. પુત્ર! તૈયાર થા; અને વિજય દુર્ગ તરફની અને વિદ્રોહી બનેલા કૃષ્ણવર્માને પકડી તેના દુષ્કર્મનો બદલો આપ શત્રુઓનું પ્રબળ વધારે છે. વિજય અને વિજયા શત્રુઓની વચ્ચે સંકટમાં છે. દુર્ગની પ્રબલ તેમને માટે પ્રાણ આપવા તૈયાર થઇ છે. તું જલ્દી ત્યાં જા ” કહી દેવી જોત જોતામાં અદસ્ય થઈ ગઇ. યુવાને ઉંચે જોયું. પાછલી રાત્રિ થવા આવી હતી. તારાઓનું જાંખું તેજ છવાયું હતું. ભીપણ અંધકાર કંધક ઓછો થએલો જણાયો. ઉંચે જોઇ રહેલા યુવાને સમશેર ઉપાડી બોલવા માંડ્યું. સમશેર! આલ, તૈયાર થા. આ પવિત્ર ભૂમિને અપવિત્ર કરનારા દુષ્મનોનું રક્તપાન કરી તૃપ્ત થવાને તૈયાર થા.” આમ બોલતા યુવાને સમશેરને વંદન કરી પુનઃ બોલવા માંડ્યું, “ માતા! જન્મભૂમિ! મને ક્ષમા કરજો. તારી રક્ષાના સમયે મહેં એક હલકોજ વિચાર કર્યો છે. દેવી! ક્ષમા. હું હવે સાવધ છું. હું મારા ભયંકર વરીને પડખે ઉભો રહી તારૂં રક્ષણ કરીશ. હા! માતા! તારા ઉપકાર અતુલ છે. તારાં યશોગાન ગાતાં એક દેશભક્ત કહે છે કે,

સુરપતિ સદનમેલી સુખદ શસ ભૂમિકા સ્પર્શ દે,
આદર્શ પુરુષોંકે લીએ, જો ઉચ્ચતમ આદર્શ દે;
સન્માનનીયા વસ્તુઓં મેં, દે સદા જો અગ્રણી,
જીસકે અતુલ ઉપકાર કા, સંસાર સારા હૈ અગ્રણી.
સુખસે પલેદે જન્મ પાકર, જીત જનની કે ગોદમેં,
જીસકે સુખદ સંસર્ગસે, રહતે નિરંતર મોદમેં,

મરતા નહિ જો માત્રુ ભૂપર, કૌન ઉસસે બ્રહ્મ હૈ ?

યહ સત્ય હૈ જનની જન્મભૂ સ્વર્ગસે ઉત્કૃષ્ટ હૈ.

માત્રભૂમિને વંદન કરતો વીર યુવક ગુફામાં અદસ્થ થયો. પ્રાતઃ-કાળ થવા આવ્યો. જાંખો પ્રકાશ પથરાવા લાગ્યો. નક્ષત્રો આકાશમાં છૂપાવા લાગ્યાં. પ્રભાતનો શીતળ પવન આનંદ અર્પવા લાગ્યો. વૃક્ષોની કુંજમાં પક્ષીઓ મધુરા ટહુકાર કરવા લાગ્યાં. આ વખતે ચાર ઘોડે-સ્વારો આ પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યા અને બહાદુર યુવક જે ગુફામાં પ્રવેશ્યો હતો, તે ગુફાદાર આગળ આવી સ્વારોમાંના એકે પોતાની પાસે રાખેલો શંખ કુંકયો. શંખનો ઘોર નાદ ખ્હાડી પ્રદેશમાં સર્વત્ર વ્યાપી રહ્યો. થોડીકવારમાંજ ગુફાની આગળનો પથ્થર દૂર થયો અને આપણો બહાદુર ખ્હાડી પહેલવાન પુનઃ અંદરથી બહાર નીકળ્યો. એક બળીષ્ઠ બાંધાના સ્વારે હસ્તે મુખડે તેની સાથે હાથ મેળવી નમન કર્યું; યુવાને મુખપર મૃદુતા આણી પૂછ્યું, “બહાદુરસિંગ ! સમાચાર શું છે?”

“ફતેહના.”

“જલ્દી જણાવો ?”

“વિજયદુર્ગનો કિલ્લો દારની સુરંગાથી તારાજ કરી શત્રુઓ દુર્ગમાં દાખલ થયા, પણ તેમની ભેટ લેવા નગરજનો શસ્ત્રાસ્ત્રથી તૈયાર હતા. તેમની આગેવાની એક યુવાન યોગિનીએ લીધેલી હતી. વિજયદુર્ગનો સરદાર કૃષ્ણવર્મા દુષ્મનો સાથે મળી ગયો હતો. પણ રાજપૂત સૈન્ય વશદાર રહી પ્રજાને મળ્યું હતું. વિજય-વિજયા પણ ઘોડે ચડી પ્રજા સૈન્યને દુષ્મનની સામે ઉશ્કેરતાં હતાં. પરીણામે પ્રજા પક્ષનો હાલ વિજય થયો છે, દુષ્મન તેના થોડાક સૈન્ય સાથે નાશી છૂટ્યો છે

અને કૃષ્ણવર્મા કેદ પકડાયો છે. વિજય-વિજયા તમારી રાહ જુને છે આજે પ્રજના અગ્રેસરો કંઈક નવું જીતું કરનાર છે.”

“ચાલો, આ ઠીક થયું. આપણે સાંજના દુર્ગ તરફ જઈશું અને વિજયને અંભીવંદન આપીશું. વાઈ પ્રજાજનો દુર્ગની ગાદી કેને સોંપવા ધારે છે? તે કંઈ જણાયું છે કે?”

“હા, સર્વનો પ્રેમ વિજય તરફ છે, પણ વિજયની ઇચ્છા ગાદી સંભળવાની નથી.” યુવાન વિચારમાં પડી. અંતે બોલ્યો, “શૈલની તપાસ કરી હતી કે?”

“હા, પણ શૈલ ત્યાં નથી. ધણી તપાસ કરતાં એવી ખબર મેળવી કે આઠ દિવસપર દુર્ગચિંહે શૈલને ખૂબ સતાવી હતી અને પછી તેને એક ઓરડામાં બે પહેરેગીરોની દેખરેખ નીચે નજર કેદ રાખી હતી. પછી બીજે દિવસે સવારમાં ત્યાં પહેરેગીરોનાં લોહીથી તરબોળ થએલાં મુઠ્ઠાં પડ્યાં હતાં અને ઓરડામાં શૈલ નહોતી. શૈલના નાશી છૂટવામાં અનેક પ્રકારની વાતો ચાલે છે. દુર્ગચે શોધમાં ધણું માણસો દોડાવ્યાં છે.”

યુવાનને કંઈક આનંદ થયો; પણ તરત તેનું મુખ ગંભીર થઈ ગયું. તેની આંખો વિકાળ જણાવા લાગી. તેના હાથની મૂઠ્ઠીઓ ઉંચી નીચી થવા લાગી. બાદ તે વધુ વખત ત્યાં નહિ રોકાતાં તેના માણસો સાથે ગુફામાં પ્રવેશ્યો. અશ્વો દૂરના ભાગમાં છૂટા ફરી ચારો ચરવા લાગ્યા. દ્વારપર પુનઃ પત્થર ઢંકાઈ ગયો.

પ્રકરણ ૨ જી.

ભાઈ અને બહેન.

વિજયદુર્ગના પ્રજાજનો અને રાજપૂત યોદ્ધાઓ ઉશ્કેરાએલી હાલતમાં એકત્ર થઈ મારો કાપો, એ રાજપ્રોહીને શૂળાએ લટકાવો વગેરે શબ્દો ઉચ્ચારતા હતા. આ વખતે એક મોટા મહાલયમાં એક યુવક અને યુવાનબાળા ગાદીપર બેઠેલાં હતાં. લોકોનો ભયંકર કોલાહલ સાંભળી તેઓ ચમક્યાં અને મહાલયના ખુલ્લા જરખામાં આવી ઉભાં. લોકોની ઉશ્કેરાયલી લાગણી નિહાળી યુવકે કહ્યું, મને લાગે છે કે લોકો જરૂર આપણા મકાનપર ઘસી આવશે ?”

“હા એમજ છે, જીઓ-જીઓ મહેલના ચોગાનમાં લોકો ધસારો કરી દાખલ થાય છે.” બાલીકાએ તેના બંધુને કહ્યું.

આ બન્નેનું નામ વિજય-વિજયા હતું કે જેમણે પૂર્ણ પરાક્રમથી દુષ્મનોને નસાડી વિજયદુર્ગનું રક્ષણ કર્યું હતું.

રાજવંસી યુવાન જરખામાં વીચાર વશ થઈ ઉભો રહ્યો હતો, તેના જીવાન ખુબસુરત પણ સ્યામરંગના ચહેરાની ઉપર ગંભીર વીચારોનું વાતાવરણ છવાએલું હતું, કારણ કે વાત વધી ગયેલી હતી અને આનું પરીણામ આખરે કેવું આવશે તેના વીચારોમાં તે લીન હતો.

તેની નાની ઉમરના પ્રમાણમાં પણ રાજ બાબતોમાં પ્રવીણ થએલી તેની બહેન ધીમેથી તેની નજીક આવી ઉભી. તેની આંખો તારાની માફક ચળકી રહી હતી.

મહેલના યોગાનમાંથી પાછો પોકારનો ધ્વની સંભળાવા લા-
ગ્યો. તોફાની વરસાદની ગર્જના પેડે તે અવાજ તે શાંત જરૂખામાં
પણ પાછો સંભળાયો.

“ દુખનને મળેલા એ દુષ્ટને શુભાચે લટકાવો, એને બચકર મો-
તથી મારો, એવા રાજદ્રોહીનું અમારે કામ નથી, અમારે તો રાજપૂત
કુળદીપક દેશ ઉદ્ધારક વીર જોઇએ છે. તેનો જય ? ”

પોતાનો નાણુક લાથ વિજયના ખભા ઉપર મુકી વિજયા
બોલી; “ બાઇ ! પ્રજા તરફથી તારા નામનો જય પોકાર થઇ રહેલો
છે. હું આપણા મહેલના દાર ઉઘડાવું છું. તમે બહાર જઈ ઉશ્કે-
રાએલી પ્રજાને ધાગજ આપી શાંત પાડો. ” એટલું બોલી તે નીચેના
દાર ઉઘાડવા હાથની મારક દોડી ગઇ.

“ સમુર ! વિજયા સમુર. તું દાર ઉઘાડવાનું સાહસ એકદમ
કરીશ નહિ. ” બાઈના શબ્દોથી વિજયા આગળ વધતી અટકી.

સજ્જનો ! આ શું ? વાર્તા અધુરી રહી, કારણ કે, તે હજી
લખાય છે, જે કે તેનો લખનાર જલ્દી લખે છે; પણ પ્રકાશક ગ્રાહક
ગૃહસ્થોના ઓર્ડરોની આતુરતાથી રાહ જુવે છે. તો આજેજ એક
કાંઈ લખી ગ્રાહક થાઓ અને આ મધુર-મોહક આશ્ચર્યજનક નવલ-
કથા વાંચી આનંદ કરો. બહાદુર બાગા. કિ. માત્ર ૩. અઢી.

બુકસેલર-કચરાબાઈ વનમાળીદાસ.

મોટીદામ—અમદાવાદ.

ૐ

રા. શ્રી સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા કૃત
અતી લોકપ્રિય સુબોધક રસદાયક નવલકથાઓ.

તૈયાર છે, સચિત્ર ચોથી આવૃત્તિ, નવા જમાનામાં નાવેન પ્રકાશ

કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર.

ભાગ ૧-૨ જો.

આ નવલકથાઓની દુર્લભ સમયમાં ચાર આવૃત્તિઓ થઈ છે; એથીજ તેની લોકપ્રિયતા જણાઈ આવે છે, જ્ઞાન, નીતિનાં અમૂલ્ય બોધક વચનો સાથે ભયંકર ભેદ ભરમના ભંડાર રૂપ આ નવલકથાઓના બંને ભાગમાં સ્વપ્નમાં પણ નહિ આવેલા, કાને નહીં સાંભળેલા, આંખે નહિ દેખેલા એવા એક એકથી સરસ અત્કારિક બનાવોનું વર્ણન આ નવલકથાની સર્વોત્તમતાનું બાન કરાવી વાંચકોનાં હૃદય કોમળ બને પવિત્ર બનાવે છે. અબળા કે પ્રબળા ! સાસરવાસ કે નરકવાસ ? ઝેરી અંગુઠી ! સફેદ પુરુષ ? ક્રોધની જ્વાળા ? કોપેલી કાળરાત્રિ ! પત્ની કે પિશાચિની ? નિર્દોષપર ઝડપી ખંજર, ભયંકર આગ-ઈત્યાદિ અનેક વિષયોથી ભરપૂર બંને ભાગ ધણજ રસમય અને આકર્ષક છે. આ નવલકથા બે ભાગમાં પૂર્ણ થાય છે. રાજ્યભક્ત-દેશભક્ત વીરનરોનાં અત્યંત વીરતાભર્યા અત્કારિક પરાક્રમો અને પવિત્ર જનોપર પડતાં સંકટોનાં કંઈક દર્શ્યો વાંચતાં-વાંચતાં વાચકો આશ્ચર્યતા સાથે જ્ઞાન અને નીતિના મહાસાગરમાં ગાયાં ખાય છે. સોનેરી નામ, પાકું બાઈન્ડીંગ. ગ્લેઝ કાગળ, દળદાર પુસ્તક. છતાં બંને ભાગની એકંદર કિંમત માત્ર રૂ. ૫-૦-૦ પાંચ.

લખો:-બુકસેલર-કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ.

મોટીસમાન-અમદાવાદ.

કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર.

પ્રથમ ભાગ.

પ્રેક્ષકશ્રુ ઉર મું. ચમત્કારનેજ નમસ્કાર.

૫૪ ૨૨૬ ની સતરમી લાઇનથી

..... અત્યાર સૂધીતો કાળરાત્રિ સ્તબ્ધ બની ચિત્રવત્ ઊભી રહી વિચાર કરતી હતી કે આ આવનાર કોણ હશે? તે અચાનક અહીં ક્યાંથી આવી ચઢ્યો હશે? અને તેની શું મતલબ હશે?" આમ વિચાર કરતી કાળરાત્રિ તે આવનારની ઉપર ઘણી ગુસ્સે થઇ ગઈ અને ગુસ્સાના આવેશથી તે કરપીણ નારી વિકટ હાસ્ય કરી છેવટે પૂછવા લાગી, "ઓ કાળના બળીદાન થયેલા મુઠ્ઠા? તું કોણ છે? અને તારે આ દિશ્વામાં આવવાનું શું કારણ છે; તું ભૂલો તો પડ્યો નથી ને? જો ભૂલો પડ્યો હોય તો જાણી લેજો કે તું આ મહોતની જગાએ જ આવી ચઢ્યો છે." કાળરાત્રિના શબ્દોથી તે સંદેહ પુરૂષ મંભીર પણ તીવ્ર શબ્દોથી બોલ્યો, "કૂર કાળરાત્રિ? હું માર્ગ ભૂલ્યો નથી, પણ જાણી જોઈને જ અહીં આવી ચઢ્યો છું."

કાળરાત્રિ:-"અહીં આવવાનું શું કારણ છે?"

સંદેહપુરૂષ:-"સંસારથી અલગ થયેલા સંસારમાં પાછા શું કારણથી આવતા હશે તેનો તું તારા મનથીજ વિચાર કરી જો?"

કાળરાત્રિ:-"મારે વિચાર કરવાની કંઈ જરૂર નથી, માટે સ્પષ્ટ જણાવ કે તું કોણ મુઓ છે?"

સંદેહ પુરૂષ:-"તેની તને થોડીવાર પછી ખબર પડશે કે હું કોણ

હું. મદાંધ થયેલી માનુની ! મારી ઓળખાણ પડતાં જ તું ભયથી ધ્રુજ વડશે. ”

કાળરાત્રિ:—“ અરે મૂર્ખ ! શું તારી ઓળખાણથી હું ધ્રુજશ ? શું તું જાણતો નથી કે આ એક ભયંકર રાણી છે ? મને લાગે છે કે તું કોઈક દિવાનો છે ? ”

સંદેહપુરુષ:—“ દિવાના ડાહ્યા હોય છે, પણ ડાહ્યા હુદ હોઈ દુનિયાનું નિકંદન કાઢે છે. ઓ શયતાન અપળા ! તારા અપરાધ ભયંકર છે. તારાં કૂર કર્મોથી આ પવિત્ર ધરા થરથર ધ્રુજે છે. ”

કાળરાત્રિ:—“ મારે કોઈની દરકાર નથી. રામનગરની રાણીનું અપમાન કરનાર પ્રેત ! જણાવ કે તારા મનમાં શું છે ? ”

સંદેહ પુરુષ:—“ મારા મનમાં ધર્મનો વાસ છે. હું નિર્દોષને બચાવીશ અને તારા દુષ્કર્મનો જવાબ લઈશ. કાળરાત્રિ ! કેટલા લાંબા જીવનને માટે તું આવાં અઘોર કર્મ કરી રહી છે ? ”

કાળરાત્રિ:—“ તે પૂછવાનો તને શો અધિકાર છે ? ”

સંદેહ પુરુષ:—“ મારો અધીકાર સર્વ સ્થળે છે. નિર્દોષ જનોના પ્રાણને હાની પહોચાડવા ઇચ્છનારા દુષ્ટોને દંડ દેવો એ માંડ કામ છે. પાપમાં પ્રવ્રત્ત થયેલી નારી ! તારું શુભાન મારી આગળ વૃથા છે. સંસારનું કલ્યાણ કરવું એ માંડ મુખ્ય કર્તવ્ય છે. ”

કાળરાત્રિ:—“ અને હું પણ તારા જેવાનું બળિદાન લેનારી એક દેવી છું તારા જેવા ધર્મના ઢોંગી લોકોનો વિનાશ કરવા ઇચ્છું છું. માટે જો જીવતા રહેવું હોય તો મુંગા મુંગા પધારી જાઓ. ”

સંદેહ પુરુષ:—“ માંડ ધારેલું કામ પૂર્ણ કર્યા વિના હું અહીંથી જનાર નથી, તેમજ તારાથી હું લેશમાત્ર પણ ડરનાર નથી. ”

કાળરાત્રિ:-“ મૂર્ખ ! હું ધાંડું છું કે તું હજી મારા કોપથી અગ્નિ-
હ્યો હોઈશ ? ”

સફેત પુરુષ:-“ અને હું પણ ધાંડું છું કે તું મારા ચમત્કારથી પગમાં
પડીશ. ”

તેનાં વાક્યોથી કાળરાત્રિ ખડખડાટ હસીને બોલી, “ મૂર્ખના
શિરોમણી ! તારો કોષ વૃથા છે. જ્યાં સૂધી મારી પાસે આ ખંજર
છે ત્યાં સૂધી તારાથી કંઈ પણ થનાર નથી. હું હમણાંજ આ મારા
ખંજરને તારા શરીરમાં ભોંકી તારા લોહીથી વૃક્ષ કરું છું. આ કાળ-
રાત્રિના કોપથી હવે તું જીવતો જનાર નથી. ” કહી તેણે ખંજર ઉચ્ચ કર્યું.
તેના વિકાળ વદન સામે ગંભીર વદને જોઈ સફેત પુરુષ કહેવા લાગ્યો,
“ ખરેખર ! તું એક ભયંકર ભામિની છે. કાળરાત્રિ ! યાદ રાખજો
કે જોઓ ધર્મના દાસ છે, નીતિને પાળનાર છે; સત્યને માટે શિર
આપનાર છે અને પરાપકારમાં જ પ્રાણતું વિસર્જન કરવા ઇચ્છનારા
છે, તેઓતું પ્રભુ ગયખી શક્તીએ રક્ષણ કરે છે. દુષ્ટ ! તું તારાથી
થાય તે કરી લે. હું તારી સામેજ ઉભો છું. પરંતુ યાદ રાખજો કે
તારો ગર્વ નકામો છે. તું અત્યારે ભયંકર કર્મ કરી એમ સમજો છે
કે હું આ સાંડું કરું છું, પણ ના, ના એમ સમજીશ નહિ. તારે પણ
એક દિવસે કાળને વશ થવાનું છે. તારાથી વધારે પાપકર્મ કરનારા
બળવાન મનુષ્યો હતાં કે જોઓ દેવ અને દાનવોથી પણ નહોતાં
ડરતાં. તેઓ પણ આખરે કુકર્મના ભોગ થઈ દુઃખમાં રીઝાઈ મરણને
શરણ થયાં. માટે તું કેણુ ? માટે હજી સમજ ? પાપકર્મનો ત્યાગ
કર અને નિર્દોષ જનોની પર રહેમ કરી તેમને સુખીકર, કે જેથી
પ્રભુ તારી પર પ્રસન્ન થઈ તને સ્વર્ગસુખ આપશે. ”

કાળરાત્રિ વિકટ હાસ્ય કરી બોલી, “બસ બહુ થયું. તારા બા-
પણથી માઈ-માથું ફરી ગયું. સ્વર્ગસુખ તો મારા ચરઃ
કાળની પણ કાળ છું અને ધાઈ એ કરવાને સમર્થ છું. માટે હવે
એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના જણાવ કે તારી શું ઈચ્છા છે? તારે
મરવું છે કે જીવવું છે? બસ આ પ્રશ્ન છેલ્લી વારને માટે જ છે.”

“ઓ હિન્ભાગ્ય ખમળા! મરણ અને જીવનની દોરી ધધિરના
હાથમાં છે. દુષ્ટ! તેની શક્તિ અપરંપાર છે. ઓ અભિમાનમાં અંધ
થએલી અંધા! તેની શક્તિનો અનુભવ કરવાની હજી તને વાર છે.”
તે પુરૂષે કહ્યું.

“ઓહ! આતે કેવું ભયંકર અપમાન!” કાળરાત્રિ મનમાં
બોલી પુનઃ કંઈક સ્વરે કહેવા લાગી, “અરે દિવાના! ચાલ તૈયાર
થા. તારો મૃત્યુ સમય થઈ ગયો, મ્હોતનો ડોકો વાગી ચૂઓ છે. આ
હાથમાં રહેલું ખંજર તાઈ લોહિ પીવાને આતુર થઈ રહ્યું છે. ચાલ
સાવધ.” કહી ફર કાળરાત્રિ ખંજર ઉંચું કરી તેને મારવા દોડી.

સંકેત પુરૂષ કૃતાંત કાગરૂષ કાળરાત્રિને જોઈ લગીર પણ ગભ-
રાયો નહિ. તે શાન્ત વદને કોમો રહી કાળરાત્રિને નજીક આવવા દેઈ
રહેજ કોર અવાજે બોલ્યો, “ઓ કમભાગ્ય કુલટા એટલેજ રહે,”

સામેનું ચિત્ર ૫૯ ૨૩૦.

વધારે જણવાને માટે પ્રથમ ભાગ વાંચો. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

લખો:-પ્રુકસેલર કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ.

મોટી હમામ-અમદાવાદ.

કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર.

દ્વિતીય ભાગ.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

મહેન્દ્ર અને કુસુમના મહોતની તૈયારી.

પૃષ્ઠ ૨૪૪ ની સત્તરમી લાઇનથી.

.....તેને જોળખી કામાંધે હત્યાકારીને હાથ લાંબો કરી અટકાવ્યો. તે બોલનાર અને આવનાર કાળરાત્રિ હતી. તરત તે ત્યાં આવી ઉભી રહી. કામાંધે અને હત્યાકારીઓએ તેને નમન કર્યું. કાળરાત્રિએ કામાંધને પૂછ્યું, “ કેમ સધળી તૈયારી થઈ ચૂકી છે ? ”

“ હા, નામદાર. ” કામાંધે જણાવ્યું.

“ મારા બહાદુર સરદાર ! આપણો વિજય થઈ ચૂક્યો છે. એક બે શત્રુઓ સિવાય સધળા પકડાઈ ગયા છે. તેમનો વધ કરવાને સેનાપતિ અમુધ તેમને લઈ અહિં આવે છે. ” આમ કહી તેણે મહેન્દ્ર સામે જોઈ પૂછ્યું, “ મહેન્દ્ર ! હવે માનવું છે કે મરવું છે ? વિચાર કર ? શા માટે આવી અમૂલ્ય જીંદગીનો નાશ કરે છે ? ”

મહેન્દ્ર—“ ધર્મનો નાશ થતાં આ જીંદગી કોડીની છે. ક્ષત્રિય પુત્ર જીવન કરતાં ધર્મને શ્રેષ્ઠ સમજે છે ? ”

કાળરાત્રિ:—“ તારે કંઈ કહેવું છે ? ”

મહેન્દ્ર:—“ હું કંઈ પણ કહેવાને ઇચ્છતો નથી. ”

કાળરાત્રિ:—“ કંઈ પણ નહિ ? ”

મહેન્દ્ર:—“શું કહું? એક નીચ નારી કે જે મહા ભયંકર ખૂની છે, અરે જોણે અનેક નિર્દોષ જનોનાં રક્ત વહાવ્યાં છે, તેની આગળ હું શું કહું?”

કાળરાત્રિ:—મ્હોતના પંજમાં આવી ગયો છે, છતાં મારી સામે આટલું બોલવાની હિંમત કરી શકે છે? એક બળવાન રાણીની સામે ઉદ્ધતાધથી બોલવાના કારણે તું તારા મ્હોતમાં ભયંકરતાનો વધારો કરે છે.”

મહેન્દ્ર:—“મિથ્યા બળનો ગર્વ કરતી ચુડેલ! ચૂપ થા. હું તારી સાથે વાત કરતાં પણ શરમાઉં છું. બળવાન કોતું નામ કે જે સામી છાતીએ યુદ્ધ કરીને પ્રાણ લે છે.”

કાળરાત્રિ:—“એ તો જાણે સમજ્યાં, પણ તું કહેતો ખરો કે મૃત્યુના ભયથી તું કંપિતો નથી? આ દુનિયામાંથી વિદાય થતાં દિલમાં ડરતો નથી?”

મહેન્દ્ર:—“ના, પણ ફક્ત એટલું જ લાગી આવે છે કે તારો નાશ કર્યા વિના હું ચાલ્યો જાઉં છું અને મારી કુસુમના પહેલાં મૃત્યુના મુખમાં પ્રવેશું છું, બસ એટલું જ મને લાગી આવે છે.”

કાળરાત્રિ:—“હવે કુસુમનું નામ જીભ પર ન લે, તારા મૃત્યુ પછી કુસુમ તો સ્વર્ગસ્થ ભોગવશે.”

મહેન્દ્ર:—“ક્ષત્રિય ખાળાના હૃદયથી તું હજી અજાણ છે તેથીજ આમ બોલે છે. મારી કુસુમ મારા મૃત્યુ પછી તરત મારી સાથે આવશે. આ જીવનમાં તે મારી રહી છે અને મુઆ પછી પણ મારી સાથે જ રહેશે.”

કુસુમ:—“હા, હું તારી છું અને તારી સાથે જ સ્વર્ગમાં આવીશ.”

કાળરાત્રિ:—“કુસુમ! તારે વચમાં બોલવાની કાંઈપણ જરૂર નથી.”

કુસુમ:—શા માટે ન બોલું? માફે સર્વસ્વ નાશ થાય છે ત્યારે કેમ ન બોલું? ઓ રાક્ષસી માતા! લગીર તો દયાની દૃષ્ટિએ જો.”

કાળરાત્રિ:—છોકરી! જો તું માફે કહેવું કયુલ કરે તો સર્વ કાંઈ સાફે થવાનો સંભવ છે?”

કુસુમ:—“તમારા હૃદયમાં શું છે એ હું સારી રીતે સમજી છું. માતા! તમાફે કહેવું હું કયુલ કરનાર નથી.”

કાળરાત્રિ:—“તો હું આ પળેજ મહેન્દ્રના કટકે કટકા કરી નાખી છું.”

કુસુમ:—“તેમનો નાશ શા માટે કરો છો? તેમને ખચાવો અને મને મારો. માતા! હું તમાફે પગે પડું છું, મારા મહેન્દ્રની પર દયા કરો.”

જૂઓ ચિત્ર. પૃષ્ઠ ૨૪૬.

આગળ જણવાને વાંચો દ્વિતીય ભાગ.

મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

બુકસેલર-કચરાભાઈ વનમાળીદાસ.

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

તૈયાર છે. અદ્ભુત નવલકથા. આજેજ મંગાવો.
સચિત્ર સુધારા વધારા સાથેની ખીજ આવૃત્તિ.

જુદમી જલ્મીમ

અથવા

ધુનતી ધરા.

આ નવલકથાનું વધુ વિવેચન સુવર્ણપર ઢોળ ચકાવવા સમાન છે. રાજસત્તાના મદમાં મદાંધ ચર્મ જુદમી રાજ કેવો હૃદયદ્રાવક જુદમ યુગરે છે, સતી સત્તારીઓ આવી પડતાં સંકટોને કેવી ધિ-રજથી સહન કરે છે; વીરનરો પ્રાણુની પરવાહ નહિ રાખતાં કેવાં અપૂર્વ અને આશ્ચર્યકારક પેરાક્રમો કરે છે, ભેરવાચાર્યનાં અદ્ભુત કારસ્થાનો અને ભેરવના મંદિરમાંનાં ભેદી ભોંયરામાં બનતા ભયંકર પ્રપંચો વગેરે અનેક રસમય પ્રસંગોનો ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. આ મનપસંદ નેતરંજન નવલકથાનું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૮-૦ અઢી છે.

બુકસેલર--કચરાભાઈ વનમાળીદાસ.

ગોટી હાથ—અમદાવાદ.

જુદમી જલિમ.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

(પૃષ્ઠ ૨૨૪ માની નવમી લાઇનથી .)

.....પુષ્પાયુધ ધીમે કદમે શયન મંદિરના દ્વાર સમિપ આવ્યો. તેણે પોતાના પલંગ પાસે એક સ્ત્રી આકૃતિને ઉભેલી જોઈ. " અરે આ શું ? એ સ્ત્રી કોણ હશે ? ચાલ અંદર જોઉં ? " પુષ્પાયુધ અંદર આવ્યો, તેના પગના અવાજથી પલંગ પાસે ઉભી રહેલી સ્ત્રીએ પાછળ ફરીને તેના સામે જોયું. ખન્નેની દષ્ટિ એક થઈ. તરત તે સ્ત્રી ધુંટણીએ પડી. પુષ્પાયુધ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ તેની નજીક દોડી જઈ ખોલી ઉઠ્યો. " કોણ વિષકન્યા ? "

" હા. " કહી જલિમસિંહની માનિતી રાણી કોમળ દૃષ્ટે પુષ્પાયુધ સામે જોઈ રહી. તેનું જોવું આ વખતે નિરાશું હતું. તેની અળકતી આંખો ઘેરાતી હતી. તેનું મુખ લાલચોળ જણાતું હતું. લાલાશમાં શરમના શેરડા પડતા હતા. પુષ્પાયુધે યોડીક ક્ષણ તેના મુખ સામે જોઈ રહી પૂછ્યું, " રાણી ! તમે આમ ગભરાએલાં જેવાં કેમ જણાઓ છો ? શું શરીરમાં કંઈ વ્યાધીતો ઉત્પન્ન થયો નથીને ? "

" ના, એવું તો કંઈ નથી. " રાણીએ કહ્યું.

" ત્યારે તમે અત્યારે અહિં કેમ આવ્યાં છો ? "

" કંઈ નહિ, રહેજ. " રાણી ખેલતાં શરમાઈ.

" વિષકન્યા ! તમે તમારા મનમાં કંઈ પણ ઝોધું આણશો નહિ. આ સંધ્યું તમે પોતાનુંજ સમજજો. "

“હાજી, એમ સમજીનેજ હું અત્યારે આપની પાસે આવી છું.”

“શું અત્યારે માફ કંઈ કામ પડ્યું છે?”

“હા, આ હૃદયની એક છાનામાં છાની વાત આપને જણાવવાના ઉદ્દેશથી હું અત્યારે આપની પાસે આવી છું.”

“તમારા મનની વાત કંઈ પણ ક્ષોભ પામ્યા સિવાય જણાવો?”

“તમે મારી વાત સાંભળી મને ધિક્કારશો તો?”

“સ્ત્રી જાતી પ્રત્યેનો ધિક્કાર મારા હૃદયમાં નથી.”

“કુમાર! મારી વાત અન્ય પ્રકારની છે. તેમાં તમારે પોતાનેજ સહન કરવાનું છે.”

“રાજ્યદેવી! તમારું બોલવું મારા સમજવામાં આવતું નથી. તમે તમારા હૃદયની ખરી વાત મને જણાવો.”

“કુમાર! મારી વાત જણાવતાં હું અત્યંત લજ્જત થાઉં છું.”

“સ્નેહિ આગળ શરમ રાખવાની કંઈ પણ જરૂર નથી. જણાવો?”

“કુમાર! મારા હૃદયમાં અત્યારે અવનવાજ વિચારો રમી રહ્યા છે. તે જોકે કહેવા જેવા નથી પણ તમને કહ્યા સિવાય આલે એમ નથી. તે વિચારનું વાતાવરણ આપનાથીજ શાન્ત થાય એમ છે. સાંભળો, મહેં મારા પતિનો ત્યાગ કરી હવે આપનું શરણ સ્વિકાર્યું છે. હું મારા સ્વામીથી કદાપિ સુખી થઈ નથી. તે દુષ્ટ પતિનો હવે સદાને માટે ત્યાગ કરી હું સદા-સર્વદા આપના ચરણની સેવા કરવાને ઇચ્છું છું, અને આશા રાખું છું કે આ કિંકરીને આપ નિરાશ નહિજ કરો. મહેં આપને જેવા છે ત્યારથીજ મારા મનમાં

એવી ભાવના થઈ આવી છે. ચરણની સેવાનો અધિકાર આપવો તે આપના હૃદયની વાત છે. પણ પુષ્પાયુધ સ્ત્રીજાતીનો કદાપિ ધિકાર નહિજ કરે એવી મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે. દેવ ! આ જીવન હવે આપના શરણમાંજ સમર્પણ છે.” આટલું કહી વિષકન્યા બે હાથ જોડી દીનવદને કુમારના સામે જોઈ રહી. પુષ્પાયુધ સ્તબ્ધ બન્યો. તેને અનેક વિચારો થઈ આવ્યા. બાદ કંઈક નિશ્ચય કરી તે રાણી પાસે ગયો અને રાણીને સ્વહસ્તે ઉભી કરતાં બોલ્યો, “ રાણી ! મારા તરફથી અપમાનકારક શબ્દોની જરૂર પણ ભીતી રાખશે નહિ. આ પુષ્પાયુધ હમેશાં સ્ત્રી જાતી પ્રત્યે સન્માન ધરાવે છે. તમે મારા શરણમાં આવ્યાં છો તો હું તમારું સદા પાલન કરીશ. તમે કહો છો કે હું ચરણની સેવા ઇચ્છું છું, પણ તેમ કરવા દઇ હું તમને પાપીની બનાવવાને ઇચ્છતો નથી. દેવી ! ધ્યાનપૂર્વક મારા બે શબ્દો સાંભળો. તમે જાલીમસિંહ સાથે ધર્મશાસ્ત્રથી જોડાએલાં છો. સ્ત્રીએ સ્વામીની સેવા કરવી એ તેનો પરમ ધર્મ છે. સ્ત્રીની મૂર્તી શક્ત એકજ પતિમાં છે. જે સ્ત્રી પોતાના સ્વામીનો ત્યાગ કરી અન્યને ચાહે છે, તે નર્કની અધીકારી થાય છે. રાણી ! તમે અલારે મારા પ્રત્યેના મોહથી વિહ્વળ થયાં છો અને મારાથી તમે ક્ષણિક સુખ ભોગવવાને ઇચ્છો છો; તે ક્ષણિક સુખના આનંદને માટેજ તમે બ્રહ્મ થઈ તમારો અમૂલ્ય જન્મ નિર્ઘર્યક કરવાને તૈયાર થયાં છો. પણ ના, હું તમને બ્રહ્મ થવા દેનાર નથી. મારા શરણમાં રહેનારનું કલ્યાણ કરવું એજ મારો પરમ ધર્મ સમજી છું. રાણી ! થોડીકવાર નેત્રો બંધ કરી વિચારો કે વિષય સુખમાં અંતે શું પરિણામ રહેલું છે ?

વિષયાંધ જનેતી અંતે કેવી ખરાબી થઇ છે ? આ શરીરમાં માંસ
રૂધીર સિવાય અન્ય શું રહેલું છે ? વૃદ્ધાવસ્થાના સ્વરૂપને ધ્યાનથી
અવલોકો અને પછી વિચાર કરી વિષયવાસનાને દૂર હાંકી મૂકો.
રાણી ! માનવજન્મ ફરી-ફરીને મળનાર નથી. જલ્દીમસિંહ ભલે
તમને ધિક્કારતો હોય, તો પણ તમારે અત્રે રહી તેનું શુભ ઇચ્છવું
એજ તમારો પરમ ધર્મ છે. દેવી ! તમારા મુખમાં આવાં વચનો
કદાપિ શોભેજ નહિ. તમે તો મારાં માતૃશ્રી જેવાં છો. “ માટે
થોડીકવાર નેત્રો બંધ કરી પ્રભુનું ધ્યાન ધરો કે જેથી સર્વે-
શ્વર નારાયણ તમારા હૃદયમાંથી મલીન વિચારો દૂર કરી
મુખ્યુદ્ધિ પ્રકાશવે.....”

જીવો ચિત્ર ૫૯ ૨૨૭

અને વધુને માટે જીલ્મી જલ્દીમ વાંચો.

મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૮-૦.

મળવાનું ઠેકાણું:—

બુકસેલર, કચરાભાઈ વનમાળીદાસ.

મોટી હમામ-અમદાવાદ.

મનોરંજક બોધદાયક અને જ્ઞાનોત્તેજક નવલકથા.

ઝેરી જમાનો.

આ સત્યેન્દ્રપ્રસાદ મહેતાકૃત પુસ્તક અવશ્ય દરેકે વાંચવું જ જોઈએ. લાયઝેરીઓમાં, ઘરમાં, બંગલાઓમાં, પર્ણકુટીઓમાં પણ આ પુસ્તક રહેવું જોઈએ કે જેથી અપૂર્વ જ્ઞાન-સદ્બોધ ગૃહજી કરી શકાય છે. ગતકાળમાં થઈ ગયેલા ઠગ-દાંડીઆઓ કેવાં ભયાનક કામો કરી નિર્દોષ મુસાફરોને દગાથી મારી નાખી હરામનું દ્રવ્ય પડાવી લે છે. મકાનોમાં ભયંકર કર્મો કરવાનાં ગયબી સ્થળો, દેવીની વિકાળ મૂર્તિ વગેરેના વાંચનથી હૃદય પણ ક્ષણભર સ્તબ્ધ બની જશે. આ ઉપરાંત ભાગ્યહિન પતિ-પત્ની કેવાં અસહ્ય સંકટો સહન કરે છે. બે પત્નીઓ કરવાથી સંસાર કેવી રીતે સ્મશાનવત્ બને છે. લાડી વાડી અને ગાડીમાં ફરતા શ્રીમાનોના ઉચ્છ્રાંખલ યુવાનો ઉપરથી સારા પ્રતિષ્ઠિત દેખાઈ અંદરથી કેવા પૈશાચિક હૃદયના હોય છે, એક લક્ષાપતિ પિતાના પુત્ર મી. સુક્તાલાલ નામના યુવાન દુનિયામાં ઝાળખાવા, ખોટું નામ લાઇટમાં લાવવા અને પોતે દાંભીક-અક્ષરશૂન્ય હોવા છતાં વિદ્વાનમાં ખપવા લેખક બની નિરૂપયોગી પુસ્તક બહાર પાડવામાં અને વિષય, મોજશોખમાં વિપુલ દ્રવ્યની પાયમાલી કરી અંદરથી કેવો ભયંકર માણસ છે તેનો તાદ્રશ્ય ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. સતી સાંધી સત્તારીઓ દુઃખના દુઃગર તળે દટાવા છતાં શીયળ કેવી રીતે સંભાળે છે, ઠગ-લુચ્ચાઓને પકડવા અને નાશ કરવાને કાર્ય નિપુણ અંગેજ અમલદારો કેવી બહાદુરી બતાવી દુઃખી પ્રભુનું રક્ષણ કરે છે વગેરે વાંચતાં અંતઃકરણમાંથી આશ્ચર્યજનક પોકારો સ્વાભાવિક રીતેજ નીકળશે. દુઃકાળમાં આ નવલકથાના ભાગ પૂર્ણ વાંચ્યા વિના દાંધ પણ હામ સૂઝશે નહિ. સુંદર છપાઈ મનહર ખાઈન્ડીગવાળું દળદાર પુસ્તક હોવા છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૦-૦ છે.

યુક્તેસર કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ.

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

ઝેરી જમાનો.

પ્રકરણ ૧ હું.

પત્નિ કે પિશાચિની ?

અમાવાસ્યાની રાત્રિનો ભિષણ અંધકાર સર્વત્ર વ્યાપેલો હતો, દ્વિતીય પ્રહરનો આરંભ થઈ ચૂકેલો હતો. વર્ષાઋતુની ઉતરાવસ્થા ચાલતી હતી. આજે આકાશમાં મેઘ છવાએલો હતો. વીજળીયોના અમકારા પ્રતિપળે થતા હતા. સમસ્ત સંસારમાં જાણે શાન્તિનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી ગયું હોય એમ જણાતું હતું, વિલાસપુર નામક નગરના મોટા રસ્તાએ અત્યારે શૂન્યકાર જણાતા હતા. દેડકાં ધત્તિયાદિ જળચર જાંતુઓના અવાજ સંભળાતા હતા. ધીમે ધીમે વરસાદ વરસવો શરૂ થયો આ સમયે વિલાસપુર નગરની એક સાંકડી ગલીમાં આવેલા એક નાનકડા ઘરમાં દીપકનો પ્રકાશ જણાતો હતો. તે પ્રકાશમાં એક બાવીશેક વર્ષના વયની યુવતી ચિંતાતુર વદને લમણે હાથ ટેકરીને બેઠેલી જણાતી હતી. આ રમણી ગૌરવર્ણી હતી. પણ તેના મુખનો ઘાટ બરાબર નહોતો. તેની આંખો પહોળી અને કૂર જણાતી હતી. આ વખતે તેની આંખો ગુસ્સાથી લાલચોળ થએલી જણાતી હતી. તે વિચારવશ વનિતાએ મૌનતાથી બેસી રહી લગભગ એક કલાક પસાર કર્યો. અંતે વિચારથી અકળાઈને તે બોલવા લાગી, “બસ હવે ગમે એમ થાય પણ કાલે મારે આ ઘરમાં રહેવું જ નથી. મારાં માતાપિતાએ મને ગરીબ પતિ સાથે પરણાવી દુઃખી કરી છે. મારા પતિથી જોઈએ તેટલું સુખ મને મળતું નથી. હું

ક્રિ

ક્રિ

પરમેશ્વરે સ્ત્રીઓને ગુલામગીરી કરવાનેજ ઉત્પન્ન કરી હશે ? હા, મને તો એમજ જણાય છે; પરંતુ હું હવે ગુલામગીરીમાં વધુ વખત પડી રહેવાને ઇચ્છતી નથી, હું મારા ગરીબ પતિથી છેકજ કંટાળી ગઈ છું, અને તે પણ મારાથી કંટાળ્યો છે. અમારા બન્નેમાં આંખ-રોષ વધી પડ્યો છે, જો આવી રીતે ઘણા દિવસ ચાલશે તો પરી-ણામ ભયંકર આવશે. મારા મૂર્ખ પતિને મારી ખીલકુલ ફરકાર નથી, તે મારીપર ઘડીઘડી બેઠેમાય છે. કોઈ સારા પુરૂષ સાથે વાત કરતી જોઈ તે બળી જાય છે. પત્નીને આનંદ કરાવવાને પાસે પૂરતા પૈસા તો છે નહિ અને મિત્રજ બાર ખાંડીનો ઘરાવે છે. બસ મારા હૃદયમાં આગ વરસી રહી છે.” આમ બોલતી તે યુવતી થોડીકવાર વિચારમાં પડી પુનઃ બોલવા લાગી, “બસ હવે તેના અને મારા સંસ્કાર પૂરા થયા છે. હું આજથી તેની પત્ની મટી વૈરી બનું છું. મ્હેં હવે તેમનું સલ્વાનાશ વાગવાને માટે નારી સ્વરૂપને બદલે રાક્ષસી સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. તેના પત્ની પદને તિલાંજલી આપી તેનું અને તેની નવી બહાલી પત્નીનું રક્ત પીવાને પિશાચીની પદ સ્વીકાર્યું છે.” આમ બોલતી તે સ્ત્રીનું મુખ વિકાળ અને ઝતુની ભાસવા લાગ્યું. એ અરસામાંજ નીચેથી તેના ઘરનું બારણું ઉઘડવાનો અવાજ સંભળાયો. તે સ્ત્રીએ ચમકીને પ્રશ્ન કર્યો, “કોણ છે ?”.....

વધુ વિગતને માટે ઝેરી જમાનો મંગાવી વાંચો.

મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૦-૦ બે.

લખો:—કંચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

ક્રિ

ક્રિ

સુવિખ્યાત નવલકથાકાર

શ્રીમાન વૃજલાલ જાદવજીકૃત નવલકથાઓ.

વીરનરોનાં પરાક્રમોથી પરિપૂર્ણ સચિત્ર નવલકથા.

રણધેલા રજપૂતો

અથવા

સતીઓનું શૂરાતન.

ભાગ ૧-૨ જે [સચિત્ર આવૃત્તિ બીજી.]

આ નવીન નવલકથામાં રણશૂરા રજપૂતોનાં જગવિખ્યાત અને અંતરમાં આશ્ચર્ય કિપજાવે એવાં અદ્ભુત-મનોવેધક પરાક્રમો, સતી સન્નારીઓની શૂરવીરતા અને સ્વદેશભક્તિ-અયજાના અંતરનો આદિ-તીય અનુરાગ, યુદ્ધભૂમિનું હૃદયભેદક પ્રચંડ સ્વરૂપ, યવન શહેનશાહની વિલાસપ્રિયતા. છળકપટના વિવિધ પ્રસંગો, હૃદયને ભેદી નાખે એવા ખૂતી મામલાઓ વાંચતાં દરેક તન્મય બની જશે. બન્ને ભાગ જુદા જુદા બંધાયેલા લાયબ્રેરીને શોભાવે એવા સુંદર સોનેરી પાકા પૂંડાના છે. દરેક ભાગની પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૫૦ છતાં દરેક ભાગનું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૦-૦ જે.

સદ્દર્જિત પુસ્તકના પ્રથમ ભાગમાંના ૧૮૬મા પૃષ્ઠે આવેલા ચિત્રને માટે વાંચો.

લખો:- બુકસેલર-કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ.

મોટી હાથ-અમદાવાદ.

રણધેલા રણપૂતો અથવા સતીચોનું શૂરાતન.

પ્રથમ ભાગ.

વિજયસિંહ અને વિમળા આવી રીતે વાર્તાવિનોદ કરતાં હતાં, એવામાં એક દૂતે ગુપ્ત ભોંયરામાંથી ઉઘાનમાં પ્રવેશ કર્યો, તથા ત્યાં આગળ તેણે રાજકુમારી વિમળાને જોઈ ગદ્ગદ કંઠે કહ્યું, “ રાજકુમારી ! આપણા સર્વસ્વનો વિનાશ થયો છે. યવનોએ મેડતાના યુદ્ધમાં પણ વિજય મેળવ્યો છે. મહારાણા અજયપાળ સઘળા રણપૂત સૈનિકોસહભાર્યા ગયા છે. તથા દુષ્ટ યવનો અજમેર તરફ આગળ વધે છે. હું આ સમાચાર સર્વને કહેવાના તેમજ સાવધાન કરવાના ઉદ્દેશથી સત્વર આ તરફ આવી પહોંચ્યો છું. ”

આ હૃદયભેદક સમાચાર સાંભળી રાજકુમારી વિમળા બેશુદ્ધ બની ગઈ. વિજયસિંહે રાજકુમારીના મસ્તકને પોતાના ખોળામાં મૂકી તેને વાયુ ઢોળતાં-ઢોળતાં ગુમદૂતને કહ્યું, “ તું જઈને મહારાણીને આ મર્મભેદક સમાચાર કહી સંભળાવ તથા તે સાથે તેમને સાવધાન થવાની સૂચના આપ. રાજકુમારીને શુદ્ધિમાં લાવી હું પણ રાજમહાલયમાં આવી પહોંચું છું. ”

તરતજ જેવી આજ્ઞા કહીને ગૂમદૂત રાજમહાલય તરફ ચાલ્યો ગયો. વિજયસિંહ વિમળાની સેવા શુશ્રુષા કરવા લાગ્યો. ઘણા સમય પછી વિમળાએ પોતાની આંખો કિઘાડી અને તેણે અસ્પષ્ટ સ્વરે પૂછ્યું, “ હું ક્યાં છું ? ”

વિનયસિંહે આશાસન આપતાં કહ્યું, “ રાજકુમારી ! ધૈર્ય ધરો, આવાં પ્રસંગે ધૈર્ય ગૂઢાવવાથી વિશેષ ગેરલાભ થવાનો સંભવ છે. તમારા પિતા વીર રજપૂત હતા, તેઓ સ્વદેશનું સંરક્ષણ કરવાના શુભ હેતુથી યુદ્ધભૂમિમાં પોતાનો દેહ ત્યાગી સ્વર્ગમાં ગયા છે, એના જેવી સૌભાગ્યની વાત રણુલેસા રજપૂતોને માટે બીજી કંઈ હોઈ શકે. ”

વિમળા સહજ શુદ્ધિમાં આવી તથા બેઠી થઈને તેણી કહ્યું, “ રાજકુમાર ! જે યવનોએ નિષ્કુરતાથી મારા પિતાનો જીવ લીધો છે, તે યવનોનો જીવ લઈ આપણે આપણું વૈર વાળવું જોઈએ. જ્યાં સુધી પિતાના મૃત્યુનો ખદ્ધો નહિ લઈ શકાય ત્યાં સુધી મારા અંતરમાં સળગી ઉઠેલો પ્રચંડ ક્રોધાગ્નિ શાન્ત થાય એમ નથી. ”

“ કુમારી ! શાન્ત થાઓ. જે યવનોએ પિતાજીનો જીવ લીધો છે, તેમને હું મારી તેજસ્વી તલ્વારનું પાણી બતાવીશ. ”

જુઓ પાછળનું ચત્ર.....

અને

વધુ વાંચવાને માટે રણુલેસા રજપૂતોનો પ્રથમ ભાગ મંગાવો.
મૂલ્ય માત્ર રૂ. બે.

બુકસેલર—કચરાભાઈ વનમાળીદાસ..

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

रघुपेक्षा रघुपूतो-भाग १.

રાણધેલા રજપૂતો

અથવા

સતીઓનું શૂરાતન.

દ્વિતીયભાગ.

પ્રકરણ ૨૦ મું. ૫૯ ૧૨૪.

પુષ્પાવતીએ પાછળ દૃષ્ટિ ફેરવી. તેણે પાતાની સામેજ પોતાના મન મંદિરમાં ગિરાજેલી મોહન મૂર્તિ જોઈ, કે જેને જોઈને ગર્વ ભૂલી લજ્જા શીખી હતી. તેજનો ત્યાગ કરી રૂદ્ધ કરતાં શીખી હતી. આ એજ મૂર્તિ હતી. આ મૂર્તિનીજ તે કલ્પનાની સ્થાપનાથી કવચિત્ પર્યંતની સાથે કવચિત્ પાંખોની સાથે તો કવચિત્ વહેતા જળ પ્રવાહની સાથે તુલના કરતી હતી. આમ છતાં જે મુખ જોવાની આટલી ગંધી કિડકંઠ ધચ્છા હતી—યમળ વાસના હતી, એ મુખ તરફ માત્ર એક વખત જોતાં નેત્ર નાચ્યાં નથી ગયા. હજારો પુરુષોની લાગ-રીમાં જે બાળિકા લજ્જિતા થઈ જતી નહોતી તેજ બાળિકા આજે એક બાળકને જોઈ અધોવહની થઈ ગઈ

અને ચંદ્ર ! ચંદ્ર આ સુંદર કોમળાંગીના ચુલે ગુલાબી મુખ મંડળ તરફ મંત્રમુગ્ધ થઈને જોઈ રહ્યો. રાત્રિદિવસનું સંઘર્ષ સૌન્દર્ય જાણે કે એ ચંદ્રવદનીના વદનમાંજ સમાઈ ગયેલું હતું. આટલું બધું માધુર્ય અને સૌન્દર્ય તેણે પોતાના જીવનમાં જાણે કે કદાપિ જોયું જ નહોતું. પણ પક્ષી કોટ પતંગ પહાડ જંગલ ગૃહ તારા વગેરેમાંથી કોઈકમાં પાણી જાણે કે આટલું બધું સૌન્દર્ય નહોતું. લજ્જા દૂર થઈ નીકળી. બંને જણાં શર્માઈ જઈ નીચું જોઈ રહ્યાં, અદ્વકાળ પછી ઉભયે કંપી ઉડીને જોયું કે, લીલા એ સ્થાનનો ત્યાગ કરી ચાલી ગઈ હતી, બંને જણાંનું સર્વાંગ રોમાંચિત થયું.

“ કેમ પુષ્પા ! આટલી બધી શર્મા શા માટે રાખે છે ? પુરૂષ વેશમાં ઘોડે ચઢી યુદ્ધ દર્શન કરવા જતાં તું સહજ પણ શર્માતી નહોતી અને એકાન્તમાં તું આ યુવકને જોઈ શર્માથી સ્થિર ધીર અને ગંભીર કેમ બની ગઈ છે ? મને લાગે છે કે આ વિશ્વવિજયી પ્રભુ દેવતાનું પ્રાપ્ત્ય હશે ?.....

જુઓ સાહેબનું ચિત્ર પૃષ્ઠ ૧૨૫ માં પાનાનું.

અને

વધારે આનંદ પ્રાપ્ત કરવા દ્વિતીય ભાગ મંગાવી
પૂર્ણ વાંચો.

બુકસેલર—કચરાભાઈ વનમાળીદાસ.

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

અત્યંત મનોરંજક ચિત્રહર જ્ઞાનોત્તેજક અને બોધક વિષ-
યોથી પરિપૂર્ણ સુંદર ચિત્રોથી સુશોભિત સામાજિક
નવલકથા.

મધુમાલતી.

અથવા

વિસમી સદીનું વિશ્વદર્શન.

ભાગ ૧-૨ જો.

સ્વતંત્રતા અને સુધારાના બાહ્યાડંબરથી એક બાળિકા સંસારમાં અધર્મચરણ આચરી કેવી સ્વેચ્છાચારી બની જાય છે, ધર્મશૂન્ય કેળવણીનું કેવું અનિષ્કારક પરિણામ આવે છે, એક સુશિક્ષિતા સ્વધર્મ પરાયણ બાળિકા પોતાના સ્ત્રી જીવનની સાર્થકતા કેવી રીતે કરે છે, વિસમી સદીના અર્ધ દગ્ધ યુવકો પ્રેમના બદલે માયાની જાળમાં ફસાઈ અંતે કેવા દુઃખી થાય છે. ઉપરાંત સ્વેચ્છાચારીણી સુંદરીઓનો સ્વેચ્છાંદાચાર, આદર્શ વિધવાનું કલબ્ય, ધર્મજ્ઞાન શૂન્ય યુવકોની મોહમાં પડવાથી થતી પાયમાલી અને ખાના ખરાબી. મુંઝવણના શરીર બદ-સોનાં હૃદયને કંપાવી મૂકે એવાં અહભુત કારસ્થાનો વગેરે વિષયોથી ભરપૂર છે. સોનેરી પાકું પૂઠું. મનહર છપાઈ છતાં જીવદા-જીવદા બાંધેલા બન્ને ભાગની એકંદર કિંમત રૂ. ૩-૦-૦ ત્રણ.

બુકસેલર—કચરાભાઈ વનમાળીદાસ.

મોટી હામ—અમદાવાદ.

મધુ-માલતી.

પ્રથમ ભાગ.

પ્રકરણ ૧ હું.

પૃષ્ઠ ૧૧ મું.

...ચાંદની રાત્રિ હતી. ચંદ્રદેવ શિતળ કિરણોથી સમુદ્રના જળ-
રાશીમાં ક્રીડા કરી રહ્યાં હતાં. વાયુ સ્વચ્છંદતાથી ફૂંકાતો હતો.
આકાશ સ્વચ્છંદ હતું. નક્ષત્રમાળાનું શોભા સૌન્દર્ય અલૌકિક ભાસતું
હતું. કેટલાક માણસો ડેક પર ફરતાં હતા. કાન્તિપ્રસાદ પણ જમીને
ડેક પર ગયો હતો. એવામાં મેરી પણ લીલીયન સહ ત્યાં ઉપસ્થિત
થઈ. તેને જોઈ કાન્તિપ્રસાદે કહ્યું, “ આવો, આવો જુઓ તો ખરાં
કે કેવો રમણીય દેખાવ નજરે પડે છે ? ” ત્રણે જણાં સાથે શરવા
લાગ્યાં. એવામાં કાન્તિપ્રસાદે કહ્યું, “ જે આવા રમણીય સમયે
સંગિત સાંભળવાનું મને તો જીવને કેટલો આનંદ થાય ? સંગીતના
જેવી શાન્તિદાયીની વસ્તુ વિશ્વમાં બીજી એક પણ નહિ હોય એવી
મારી નમ્ર માન્યતા છે. ” આ સમયે લીલીયન હાસ્ય મુખે બોલી
ઉઠી, “ વાહરેવાહ ! આપને સંગિતના આટલા બધા પક્ષપાતી જોઈ

હું અતિ આનંદિત થાઉં છું, મને પશુ બાધ્યાવસ્થાથી સંગીત પ્રતિ ઘણી પ્રીતિ છે. આપણી કેબીનમાં મારો પીયાનો તૈયાર છે. તેથી ચાલો ત્યાં જઈને આપણે એ ઘડી સંગીત વિનોદ કરીએ. માતાજી, તમે પણ ચાલો. ”

“ ના, તમે બંને જણાં જઈને સંગીત વિનોદ કરો. હું થોડા સમય પછી આવું છું. ” મેરીએ કહ્યું.

“ જેવી ઇચ્છા. ” કહીને લીલીયન કાન્તિપ્રસાદનો હાથ પકડી પોતાની કેબીન તરફ જવા લાગી. કેબીનમાં ગયા પછી બંને જણાં ખુરશીઓ પર બેઠાં લીલીયન પીયાના પાસે બેઠી અને તેણે કહ્યું. “ મી. કાન્તિપ્રસાદ ! આપે Bonnie Trince Charlie નું ગાન સાંભળ્યું છે કે ? ”.....

જીઓ સામેનું ચિત્ર.

અને

પ્રથમ ભાગ તુર્તજ ખરીદો. મુદ્દય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦

બુકસેલર—કચરાભાઈ વનમાળીદાસ.

મોટી હામામ—અમદાવાદ.

મધુ-માલતી

અથવા

વીસમી સદીનું વિશ્વદર્શન.

દ્વિતીય ભાગ.

પ્રકરણ ૭ મું.

પાનું ૬૪.

.....કૃષ્ણલાલે પણ એક ગ્લાસને ઈન્સાફ આપી કંપતા લાથે બોટલ અને ગ્લાસ મીસના હાથમાં મૂક્યો. મિસે કયું, જો સારી સોખત મળી આવે છે, તો રેલવેની મુસાફરી સુખદાયક નીવડે છે. વાતચીતમાં વખત ઝડપથી પસાર કરી શકાય છે.” આમ કહી પુનઃ શરીનો એક ગ્લાસ પી લઈ મિસે મેરા થમને મોહ મુગ્ધ દૃષ્ટિથી કૃષ્ણલાલ તરફ જોઈ કરીથી તેના હાથમાં બોટલ અને ગ્લાસ આપ્યો. વિના વિચારે કૃષ્ણલાલે બીજો શરીનો એક ગ્લાસ કંદસ્થ કર્યો. તથા કુમારિકા નવચંપના મિસના મોહ તરફ તેણે કૃપા યાચના કરતો હોય એવા ભાવથી જોયું. મિસ બોટલ તથા ગ્લાસને આસ્કેન્ટમાં રાખી જોવી ઉઠી કે તરતજ ટ્રેઇન ઉપડી. ટ્રેઇનનો સામાન્ય ધક્કો

વાગતાં તે જાણે કે જાણી જોઈનેજ કૃષ્ણલાલના શરીર પર પડી. કૃષ્ણલાલે પોતાના પહેલા કરેલા બન્ને હાથથી તેને પોતાના હૃદય-સાથે દબાવીને તેના અધરોટ પર યુગ્મન કર્યું. આ સમયે દ્રેષ્ટન ચાલુ થઈ ગયેલી હતી.

ખીજનું કેટલાંક સ્ટેશન પસાર થયાં. એટલે મિસ નિદ્રાધિન થઈ ગઈ છે એમ કૃષ્ણલાલને માલૂમ પડ્યું. વિના વિનંતી તેણે પોતાની બેગમાંથી એક નાની શીશી બહાર કાઢી તેમાંથી થોડો અર્ક એક રૂમાલમાં નાખી એ રૂમાલથી તે મિસની નાશીકા પાસે ધીમેધીમે વાયુ દોળવા લાગ્યો, કલોરોફોર્મની તિવ્ર ગંધથી અલ્પકાળમાંજ મિસ સંપૂર્ણ મેશુદ્ધ બની ગઈ. એટલે.....

 જીએ પાછળનું ચિત્ર.

વધારે જાણવાની ઇચ્છા હોય તો

દ્વિતીય ભાગ મંગાવો. કિં. રૂ. ૧-૮-૦.

બુકસેલર-કચરાભાઈ વનમાળીદાસ.

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

ડિટક્ટીવ નવલકથા ! રહસ્ય તેમજ ભેદનો ભંડાર !!

ચૂડેલનો ચમત્કાર.

આ પુસ્તકમાં જે બનાવોનું વિવરણ આપેલું છે એ બનાવો એટલા બધા અદ્ભુત રહસ્યમય અને ભેદ ભરેલા છે કે પુસ્તક વાંચવા લીધા પછી પડતું મૂકવાનું મન થશે નહિ, દિગ્વિજયસિંહ સરદારનું ઇમ્પીરીયલ હોટલમાં ખૂન થવું. ખૂનીની શોધ કરવા ડિટેક્ટિવ દુર્ગાપ્રસાદે ઉઠાવેલો અથાગ શ્રમ. ખૂનની તપાસ દરમિયાન બીજાનું ખૂન થવું અને ખૂનીનું અદૃશ્ય થઈ જવું. પત્નિએ પિશાચિની કિંવા ચૂડેલનું સ્વરૂપ ધારણ કરી ચૈતાની ઇચ્છા નુષ્ટ કરવા માટે છેવટ સુધી બતાવેલા ચમત્કાર, કવિ કેશવકાન્તનું આત્મહત્યા કરવા તત્પર થવું અને એ પ્રસંગે આકસ્મિક યોગાયોગથી તેના જીવનનું ભેદ ભરેલી રીતે રક્ષણ થવું, શરીરના યુવરાજનું ભેદી જીવન, વગેરે ભેદ ભરેલા બનાવોનું વર્ણન આ નવલકથામાં કરવામાં આવેલું હોઈ પુસ્તક સંપૂર્ણ વાંચ્યા વિના ખૂની કોણ છે એ સમજી શકાતું નથી. આ નવલકથાને સર્વાંગ સુંદર બનાવવામાં આવી છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૫૦ પાકું સોનેરી પૂઠું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૮-૦ અઢી.

બુકસેલર કચરાભાઈ વનમાળીદાસ

મોટી હંભામ—અમદાવાદ.

છ, જરા નજર કરો, મહા અજબ કામ છે.
મનોવેધક રસદાયક ઐતિહાસીક નવલકથા.

પેશાવરની પમિની.

લખનાર:—રા. ધીરજલાલ અમૃતલાલ ભટ્ટ.

આ ઐતિહાસીક નવલકથામાં સીમા પ્રાંતના તાયફાવાળાઓ આ સમયમાં કેવું તોફાન કરે છે તેમના પાશવિક અત્યાચાર અને લોભહર્ષણ વ્યવહારની ઘટનાઓ, ત્યાંના હિન્દુઓએ અડગ રહી સહન કરેલાં સંકટો, પેશાવર પતન અને ખેખર વિજયના પ્રસંગો, વીરાંગનાઓનાં વીરત્વ, શૂરાઓનો સત્યાગ્રહ, પરાક્રમની પરીસીમા વગેરે વાંચતાં વાચકોના હૃદયને આનંદ સાથે ભારત વર્ષના એક વિભાગ સંબંધી ઐતિહાસીક માહિતી મળે છે. પ્રેમ અને વિરહના પ્રસંગો સાથે સાધ્વીઓની વીરતાને સહનશીલતાના પ્રસંગો એવા આલેખાયા છે કે પુસ્તક લાંબા લીધા પછી પૂરું કર્યા સિવાય મૂકવાનું મન થતું નથી. જે તમારે સીખોની સ્વરાજ્ય ગર્જના જોવી હોય, ખંડ-ણીમાં કુંવારી કન્યાઓ લેવાની કામુલના શાહની વિવ્રજાણ પ્રથા જાણવી હોય અને જલાલાબાદ ખેખરઘાટ વગેરેના પહાડી કિલ્લાઓ સંબંધી માહિતી મેળવવી હોય તો એકવાર આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચો. પ્રાકું પૂરું સુશોભિત આઈન્ડીંગ છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦

બુકસેલર કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ.

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

લોકપ્રિય નવલકથાકાર સત્યેન્દ્રમસાહ મહેતાકૃત અન્ય નવલકથાઓ.

અતી લોકપ્રિય અને સંસારમાં પરમ શાન્તિ અર્પનારી
 * મુખોદ્ધક આનંદજનક નવલકથા.

તરુણુતપસ્વિની. ભાગ ૧-૨ જો.

સચિત્ર ત્રીજી આવૃત્તિ.

આ નવલકથાનું વર્ણન કરવું હવે ઉચિત નથી. નીતિ પરાંપકાર, પુણ્ય, પ્રેમ અને પાપનું સત્ય સ્વરૂપ સમજાવી પરમ આનંદ અર્પનાર આ નવલકથાનાં હિન્દી, મરાઠી ભાષામાં ભાષાન્તર થવા માંડ્યા છે. બન્ને ભાગ મુશોભિત બાઇન્ડીંગના અને દળદાર હોવા છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૪-૦-૦ ચાર છે.

**સ્વદેશ ભક્તિનું અસરકારક જ્ઞાન અર્પનાર
 સચિત્ર રસમય નવલકથા.**

પદ્મલતા યાને કંટકમાં ગુલાબ.

આ નવલકથા અત્યંત પ્રશંસાને પાત્ર નીવડી છે. આ પુસ્તકનાં પણ મરાઠી હિન્દીમાં ભાષાન્તર થવાની શરૂઆત થઈ છે. એથીજ તેની લોકપ્રિયતા જણાઈ આવે છે. સ્વદેશભક્તિનો આદર્શ અને રણભૂમિને ધ્રુવની સ્વદેશને માટે પ્રાણાર્પણ કરનારા રણપૂત વીરોનાં અહિંસુત મનોવેધક પરાક્રમોનો અસરકારક ચિતાર આલેખવામાં આવ્યો છે. દળદાર પુસ્તક મૂલ્ય ફક્ત રૂ. ૧-૧૨-૦ છે.

સુબોધક સુરમ્ય નવલકથા.

કુસુમકાન્ત યાને સંસાર શેત્રંજ.

ત્રીસમી સદીનો વિચિત્ર રંગ દર્શાવતી, કપટીઓનાં કારસ્થાનો સાથે લાલાઓની લીલાનો સંપૂર્ણ પરીચય કરાવનારી અને સ્વદેશ-સેવાનો ઉચ્ચત્તમ સુબોધ પ્રાપ્ત કરાવનારી આ નવલકથા દરેકની પાસે હોવીજ જોઈએ. મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૧૨-૦

મનહર નવલ.

વસંતવિજય

યાને

ચઢતી પડતીનો ચમત્કાર.

ભાગ ૧-૨ જો.

જે દુરાચારી રાજા મહારાજાઓની સ્વાર્થવૃત્તિથી, વિલાસ પ્રિયતાથી અને ખીજ પ્રત્યેના દ્વેશથી આ નંદનવન સમાન ભારતભૂમિની દુર્દશા થઈ છે તેવા એક નિષ્કુર હૃદયનાં દંપતિનાં રાક્ષસી કુકર્મોના અસરકારક ચિન્તાર આ નવલકથામાં આપેલો છે. સત્ય, પ્રેમ, વિયોગ, મિલન, ધર્મ, કર્મ સ્વદેશસેવા વગેરે અનેક બોધક વિષયો સમાવવામાં આવ્યા છે. બન્ને ભાગનું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૩-૮-૦

લખો:- બુકસેલર કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ.

મોટી હમામ-અમદાવાદ.

સચિત્ર ખંસરીખાલા.

આ સામાજિક નવલકથા એટલી બધી રસિક છે કે એક વખત વાંચવા લીધા પછી હાથમાંથી પડતી ચુકવાનું મન થશે નહિ. રસિક વિખેનો આ કિટક સામાજિક નવલકથામાં સમાવેશ થયો છે. મુલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૨૧. નારાયણ વિસનજી ઠંકુરકૃત રસિક નવલકથાઓ.

આજકાલનું હિંદુસ્તાન અથવા પ્રાણહારક મૃ-ગજીવ ભા. ૧-૨ જે ચાલુ સમયમાં ચાલતા નિંદ્ય સુધારા, ગાડીવાડીના વૈભવ ખાતર ગમે એવા શ્રીમંત પતિ મેળવવાની વાસના, શ્રીમંતોનાં મૃત્યુ સમયે થતાં વીલનાં કલ્પનામાં પણ ન આવે એવા અનાવોધી ભરપૂર નવલકથા. દરેક ભાગમાં ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો. ભાગ ૧-૨-૩ કિંમત રૂ. ૬-૪-૦

ભયંકર ભદ્ર અથવા કેવળ ૨૪ વર્ષના કાણુભંગુર સંસાર માટે ભાગ ૧-૨-મોટી સાધના પૃષ્ઠ ૩૦૦ રૂપેરી નામ તથા પાંચ સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રોવાળી આ નવલકથાની અન્તેની કિં. માત્ર રૂ. ૪) છે.

નાદિરનો હોરહામ અથવા બાહુબળનું પરિણામ-એક સાધારણ સિપાહી તરીકે ધરાવનાર નાદિરશાહના સૈન્યમાં દાખલ થઇ ધીમે ધીમે આગળ વધી બાદશાહ બની ખેડેલા નાદિરશાહનું જીવન ચરિત્ર આ ગ્રંથમાં વર્ણવાયું છે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પર મુકસેલર-કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ, મોટીહામ-અમદાવાદ.

૬૨

મારી ભયંકર સંસારયાત્રા— અથવા એક નિ-
રાધાર અખળાનો

આત્મનાદ! આ સમાવિષ્ટ નવલકથામાંથી ઘણું શીખવાનું મળી
શકે તેમ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૫૦, પાકું રૂપેરી પૃંદું; છતાં
મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૮-૦.

રમણી કે રાક્ષસી ?— અખળા જ્યારે મદનના મદથી
કિન્મત બની જાય છે, તે વખતે

પોતાના વિકારની તૃપ્તિ માટે તે કેવાં ભયાનક કૃત્યો અને અત્યુત-
પૂર્વ સાહસો કરે છે એનું આ નવલકથામાં આભેદુલ ચિત્ર આલેખા-
એલું છે. કી. રૂ. ૧૥

રા. ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહકૃત રસિક નવલકથાઓ.

લતા અને લલિતા— ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫ લતા અને
લલિતા એ

બન્ને બહેનો હોવા છતાં જૂદા જૂદા રંગદંડમાં અને જૂદાજૂદા સ્વ-
ભાવની માતાઓના સહવાસમાં ઉછરવાથી તેમનામાં જે ફરક જોવામાં
આવે છે તેનું દિગ્દર્શન આ નવલકથામાં કરી શકાય છે. પાંચે ભા-
ગોમાં સુંદર દ્રોષાદિક ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. પાકું
સોનેરી સુશોભિત પૃંદું, દરેક ભાગમાં પૃષ્ઠ ૨૦૦. કિન્મત રૂ. ૫-૧૨-૦

નોકરીનો ઉમેદવાર— સચિત્ર સાંસારિક નવલ-
કથા. અંગ્રેજી ભણેલો એક

ગરીબ યુવક નોકરીની શોધમાં ફાંસાં મારતાં જે અથડામણમાં પડે છે
તેનું આ ચિત્ર અત્યંત બોધક અને રસિક છે. મૂલ્ય રૂ. ૧૧.

૬૩

૬૪

કાશ્મીર અને કેશરી—(ખીજી અઃવૃત્તિ)—રણજીત-સિંહને અધધાનો સાથે ઘણીવાર

ઝપાઝપી થઈ હતી અને કાશ્મીર પ્રાન્તને માટે તો ચાર વાર સવારી લઈ જતી પડી હતી. પૃષ્ઠ ૨૫૦ પાકું પુઠું કી. રૂ. ૧-૦-૦

પિશાયમંદિર—ભાગ ૧-૨—આ નવલકથા એટલી તો હૃદયગ્રાહી અને ચમત્કારિક છે કે પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે જીત્તાસારસની જાણે કે સરિતાજ વહેતી હોય એવો સહજ ભાસ થાય છે પાંચ મનોહર ચિત્રો આપેલાં છે. અને ભાગ જુદા આંધેલા છે પાકું પુઠું, પૃષ્ઠ ૬૦૦ છતાં કિંમત દરેક ભાગની રૂ. ૨) મુજબ અને ભાગના કુલ રૂ. ૪.

ભાગ્યચક્રનો મહામંત્ર—આ સચિત્ર નવલકથા વાંચતી જોઈએ. પૃષ્ઠ ૪૦૦

મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

૨૧. યજ્ઞલાલ જાદવજી હંફરકૃત રસિક નવલકથાઓ.

કંગાલ કેદી અથવા સ્નેહ-અંધન—ભાગ ૧-૨ શ્રીમં-તોની શક્તિ અને વિલાસપ્રિયતા, આદિ અનેકવિધ આકર્ષણીય ઘટનાઓથી પરિપૂર્ણ-દરેક ભાગમાં ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, અને ભાગનું પાકું રૂપેરી પૂઠું; ભાગ ૧-૨ જે અને ભાગની કિંમત રૂ. ૩-૧૨-૦

દગાખાજ દુનિયાં—આ નવલકથાની વસ્તુસંકલના એવી તો અદ્ભુત, પરંતુ સંભવિત છે કે, પ્રત્યેક પૃષ્ઠે વાંચકની જીત્તાસા વૃદ્ધિંગત થાય તેમ છે. સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો પાકું પૂઠું રૂ. ૨-૪-૦.

૫૪ ચુકસેલર કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ, મોટીહામ-અમદાવાદ.

૬૬

૬૬

ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા—અથવા આદર્શ વિધવા

આ નવલકથા એક સર્વોત્તમ બંગાળી નવલકથાનો અનુવાદ છે. તેનું અંગ્રેજી, હિન્દુસ્તાની, વગેરે ભાષામાં પણ ભાષાંતર થયું છે. ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, કિંમત રૂ. ૧-૪-૦

પિશચિની કે પ્રેમદા?—ભૂતપ્રેતના ભયંકર ઉપદ્રવના લીધે ઉપજતું ભ્રમભૂલક દુઃખ

આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

સ્વર્ગમાં શયતાન—અનેક રસિક, ચમત્કારિક અને આકર્ષક ઘટનાઓથી ભરપૂર તર-

લકથા સ્વર્ગમાં શયતાન અવશ્ય વાંચો. મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

મૃગલોચની અથવા માયા પ્રાપ્તિ—ભાગ ૧-૨ ૩-૪-૫-૬-૭-૮ આ નવલકથા

વાર્તાપ્રિય વાંચકોને એક વખત વાંચવાની અમે ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ. કુલ રૂ. ૧૪ પાકાં રૂપેરી પૃષ્ઠો.

સંસાર કે નરકાગાર?—આજકાલના કહેવાતા સુધારકોનું અંતર્જીવન

કેવું પાપપૂર્ણ અને શોચનીય છે. એનો આખેહુમ ચીતાર આ નવલકથામાં ચીતરવામાં આવ્યો છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૫૦, છતાં કિંમત રૂ. ૧-૪-૦

રાજનૈતિક ષડયંત્ર અથવા મરૂભૂમિની માહિની

રણચૂરા રણપૂતોના ઇતિહાસને અનુસરીને આ નવલકથા લખવામાં

૬૬

૬૬

આવી છે. અનેકવિધ મનોમુગ્ધકર, વિસ્મયકર અને ચિત્તહર ઘટનાઓથી પરિપૂર્ણ; પાકું સોનેરી પૂઠું, મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૪-૦

મનોહારિણી માયા—એક ત્રિભુવનમોહિની બાળિકાના પ્રેમના એ પ્રાતિરૂપી યુવકો

એક બીજાની વિરુદ્ધ કેવા પ્રાણહારક પડયત્રો રચે છે, વગેરે આકર્ષણીય ઘટનાઓનું દર્શન કરવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦

સ્વર્ગસ્થ લેખક ચંપકલાલ જીવરાજ જોષીકૃત
રસીક નવલકથાઓ.

કમળાદેવી—આ નવલકથામાં ભારતીય વીર રાજપૂત જાતિનાં પ્રમુખ પરાક્રમો, પ્રેમ, વિરહ, સંયોગ વિયોગ વગેરેના વિવિધ પ્રસંગો, મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦

મુરાદેવી—અથવા મૈર્યવંશના અભ્યુદયનો આરંભ—ભાગ ૧-૨-૩. આ દેશમાં મગધદેશના રાજકર્તાઓના સંપૂર્ણ હેવાલ આપવા ઉપરાંત, સર્વ વિષયોનું ધણીજ સરળતાથી આ નવલકથામાં વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. કીંમત રૂ. ૫-૦-૦.

તારાસુંદરી અથવા સમરેન્દ્રની સમશીર—આ એક ઐતિહાસિક નવલકથા છે. કે જે વાંચવાથી અવશ્ય આનંદ થશે. કીંમત રૂ. ૩-૦-૦

સંસારસંગ્રામ ભાગ ૧-૨—સોના જેવા સંસારને ધુળમાં મેળવી દેનાર પિશાચિની પ્રેમદાઓ કેવાં કેવાં દારરથાન અને કાળાં કામ કરે છે, આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. પાકું પૂઠું. કિંમત એ ભાગના રૂ. ૩-૦-૦

પરાક્રમની પતાકા—જપાને વર્તમાન સમયમાં શી શી ઉન્નતિ કરી છે વગેરે વિષયો આ

નવલકથામાં આપવામાં આવ્યા છે, પાકું પૂઠું, રૂપેરી નામ છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૦-૦.

ગેબીખૂન—ખૂન, મારામારી અને ભેદી મામલાઓથી ભરેલી આ નવલકથા વાંચવાથી જેની આખર સુધી કોઈને કશી ખબર પણ પડતી નથી. કિં. ૧-૧૨-૦.

ભેદી ખળનો—ડિટેક્ટીવોની ચાલાકી, જસ્ટસ અને ચોરના પણ ચોર એવા ધણા ભેદી બનાવો આ પુસ્તકમાં આમેલુમ રીતે લખેલા છે. પાકું પુકું ૫૪ ૪૦૦, મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦.

રાજા દવીદાસ અથવા રમણીની રણભૂમિ—ક્ષણભંગુર સંસારની માયામાં લુપ્ત થઈને મનુષ્ય કેવાં કેવાં કુક્રમો કરે છે, રણશૂરા રજપૂતો રણભૂમિમાં ઝંપલાવી કેવી રીતે કેસરીયાં કરી તૂટી પડે છે, આવા રસિક પ્રસંગોથી આ વાર્તાનું પાનેપાનું ભરેલું છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

બાગે શયતાન અથવા તદ્દવારનું તૂટાન—આ નવલકથામાં હિન્દમાં ઇ. સ. ૧૮૫૭ માં થયેલા બયંકર પ્રાણહારક બગવાનો તાદ્દસ્ય ચિતાર અને તાતીઆ ટોપીની અનેક ગુપ્ત બાબતોને પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે. કિંમત રૂ. ૨-૦-૦.

રાક્ષસોની રતિકીડા અથવા પિશાચોની પાપલીલા માયાવી માનિના બયંકર ભેદો, લુચ્યાઓની લુચ્યાઇઓ, તિલસ્માતી

મકાનોમાં થતાં કારસ્થાનો, જે જે વાંચનાં હિલ આનંદથી ઉભરાય છે પૃષ્ઠ ૩૦૦ પાકું પુઠું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

સંતપ્ત શયતાન અથવા કામાંધનાં કાળાં કામ—કામથી અંધ થયેલા મનુષ્યો આ જગતમાં કયું બીયણ કાર્ય નથી કરી શક્તાં ? તેવાંજ એક મનુષ્ય પિશાચ તથા માનવી પિશાચિકાનું આ નવલકથામાં સુંદર ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. ભાગ ૧-૨-૩ કોમ્પ. રૂ. ૫-૪-૦

અઠંગ ઉઠાવગીર અસંખ્ય ભેદ ભરભાથી ભરપૂર નવલકથા—ઉઠાવગીરનાં અદ્ભુત અફા, તરકટી ટોળીનાં ભયંકર કારસ્થાન, દરેક વાર્તાના શોખિનને અમે આ વાર્તા વાંચવાની ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ. પાકું પુઠું પૃષ્ઠ ૪૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦

કલંદરની કટાર અથવા સંસાર ખાંડાની ધાર—નીચ અને શયતાન દોરતો કેવી દગાખાણથી પોતાના દોસ્તનો ધાત અથવા ખૂત કરે એ. આ સંસાર એ ખાંડાની ધાર જ છે એવો સર્વને ખાસ થવા વિના રહેશે નહિ. ભાગ ૧-૨-૩ કિ. ૬-૧૨-૦

રા. પ્રજલાલ કૃત.

અદ્ભુત જ્ઞાનમય અને આનંદમય નવલકથા.

પ્રતાપાદિત્ય.

રૂ. ૨-૦-૦

કિશોરસિંહ અથવા દુઃખનો પહાડ !

આ હૃદયરંજની નવલકથામાં પ્રેમી જનોના પ્રેમમાર્ગમાં આવી પડતાં અત્યંત અસહ્ય સંકટો, રાજ્યમાં ભયંકર વિગ્રહો, નીતિ અને અનીતિનાં યુધ્ધો વગેરે ઘણા ઘણા રોમાંચકારક બનાવોથી આ વાર્તા ભરપૂર છે. ભાગ ૧-૨-૩ મૂલ્ય રૂ. ૭-૦-૦

કરુણા કુમારી અથવા આદર્શ અંગના—વૃદ્ધ વારાંગનાનો વિનોદ, કામપરાયણ કામિનીની કુટિલતા, ધર્મબ્રષ્ટ માનવામાં દાનવતુલ્ય હૃદયભેદક કુકૃત્યો, આદિ સર્વે વિષયો વાંચવાથી રૂંધે રૂંધાં ઉમાં થઇ આવે છે, મૂલ્ય રૂ. ૩-૪-૦.

અન્ય ગ્રંથકાર કૃત પુસ્તકો.

કલ્યાણી અથવા હુઝાર વર્ષ પૂર્વેનું હિન્દુસ્તાન—જે નગર અત્યારે હિન્દુતાનમાં અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી અને જેનું નામ નિશાન પણ અત્યારે ભારતભૂમિના વક્ષસ્થળ ઉપરથી ઘસાઇ ભુંસાઇ ગયું છે, તેનું આબેહુલ વર્ણન છે. પાકું પૂઠું કિ. ૨-૦-૦.

સ્નેહમયી અને વિષયમયી—જુદા જુદા સ્વભાવવાળી બે યુવતીઓ એકજ પ્રિયતમને ચાહે છે તેમની તરફથી જે જે પ્રયાસો કરવામાં આવે છે. કે જે સ્વપ્નમાં પણ કદિ જોયા હોય નહિ સુશોભિત પાકું પૂઠું કિ. રૂ. ૨-૦-૦.

અલાઉદ્દીનનો ઉદય—દિલ્હીનો સુપ્રસિદ્ધ આદશાહ અલાઉદ્દીન અને કેવો જુદમ

ગુળચોં કપટથી પોતાના કાકા જલાલુદ્દીનને મારીને કેવી રીતે બાદ-
શાહ થયો તેનું વર્ણન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. કિં. ર. ૨

મહાકાળીનું ખડ્ગ—પતિવ્રતા ભક્તિપ્રમાનો તેના સ્વામી
પ્રત્યેનો અથાગ પ્રેમ, પતિપત્નીઓ

ધોર અંધારી રાત્રે કાલિકા માતાનું દર્શન કરવા સ્મશાનમાં જવું,
વગેરે ઘટનાઓ વાંચતાં વાંચકના મનમાં પુરાતન કાળની અનેક ભા-
વનાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

નવદંપતીને શીખામણ—આ પુસ્તક પોતાના નિ-
ત્યના મિત્ર તરીકે સાથે

રાખવું જોઈએ. ૫૦ પ્રકરણ, ૩૦૦ પૃષ્ઠ, પાકું પુઠું મૂલ્ય રૂ. ૧૫

ખૂન કે જાદુ ?—આ ડિટેક્ટીવ નવલકથા ધણી. અહમદ
છે ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો સાથે પાકું પુઠું
મૂલ્ય રૂ. ૧.

કમનસીખ લીલા—ફેશન આડંબરવાળી ઉચ્છ્રંખલ સ્વેચ્છા-
શિળી અમળા સાથે વિવાહ કરવાની

પ્રાણહારક મહત્વાકાંક્ષા, વગેરે અનેક સાંસારિક ઘટનાઓ તાદ્રશ્ય દર્શિ
સમક્ષ ઉભી જ હોય એવું વર્ણન આલેખવામાં આવ્યું છે ચાર સુ-
દર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો. ભાગ ૧-૨ દિમિત માત્ર રૂ. ૩-૧૨-૦

કલંકીત કાઉન્ટેસ યાને ખૂની કોણ ?—આ એક ધણું-
જ અસરકારક

ડિટેક્ટીવ નોવેલ છે. પાકું પુઠું દિમિત રૂ. ૨-૮-૦.

મધુર મિલન—અત્યુત્તમ સામાજિક નવલકથા. ધણીજ ઉ-
ત્તમ અને હૃદયદ્રાવક છે. મૂલ્ય ૧-૧૨-૦

દશલાખનો દલો અથવા રતનકંકણ—લક્ષ્મીનાથોમથી લુચ્ચાં માણસો આ જગતમાં નિર્દોષ મનુષ્યો ઉપર પણ કેવો હૃદયભેદક ગુસ્સો મુઝારે છે, અને પાપીઆના પરાજય કેવી રીતે થાય છે આદિ અનેકવિધ વિષયનું શાષ્ટિક ચિત્ર જોવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. કિં. માત્ર રૂ. ૨-૦-૦

કલંકિત કુમારિકા—આ નવલકથામાં એક શાપવ્રણ કુમારિકા જીવન જોખમમાં નાંખીને પણ કેવાં પરાંપકારી કાર્યો કરે છે, રહસ્યભેદક લાલ ચક્કરનો ભેદ જાણવા માટે કેવી મહેનત ઉઠાવે છે વગેરે અત્રાંખ્ય રસિક વિષયો છે. છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૨-૦-૦.

સુંદર વિધાનંદ (આવૃત્તિ બીજી) સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, મ્હોટી સાઈઝનાં પૃષ્ઠ લગભગ ૨૦૦, સુંદર સફેદ કાગળ, પાકું રૂપેરી બાઇન્ડીંગ છતાં કિંમત રૂ. ૧-૪

મધુર મધુરી અથવા મુંબઈની મોહિની—અલગેલી મું. બાઈની આકર્ષણીય મોહિનીનું દિગ્દર્શન કરી તેમના કામચાલુથી વિદ્વાસી યુવકો ઉપર કેવી રામચાલુ અસર થાય છે. વગેરે રસમય અને ચમત્કારિક બનાવોથી ભરપૂર, ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો સહિત, કિંમત રૂ. ૧-૮-૦.

પંદરલાખપર પાણી—મુંબઈમાં એક શ્રીમંત ગૃહસ્થે પોતાના દીકરાને આપેલો પંદર લાખ રૂપીઆનો વારસો શકત એક વર્ષના અરસામાં કેવી રીતે ઉઠાવી નાંખ્યો ? મુદ્ર્ય રૂ. ૧-૪-૦.

બેગમ મહાલ અથવા સુવિખ્યાત રમરણ મંદિર—

આ ઐતિહાસિક નવલકથાના લખાણના માધુર્યનું વર્ણન હજી સુધી કોઈ પણ ગ્રંથમાં પ્રદર્શિત થયું નથી, તેનું આલેખન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. ભાગ ૧-૨-૩ છતાં મૂલ્ય રૂ. ૫-૪-૦.

ભક્તાણી કે ભામટી ?— આ નવીન નવલકથામાં ચાલુ જમાનાનો સારો ચિતાર આપ્યો છે. કાગળ ઉંચા લાયબ્રેરીને શોભાવે એવું પુસ્તક છતાં કિ. ૧-૮-૦.

કુતરો કે કાળ ?— નવલકથાની ખુબી ઓરજ છે મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

કામાંધ કામિની— ચોરી ખૂન અને દરણના ત્રણ ત્રણ બનાવોની ખાતમી મેળવવામાં જાસુ-સોએ જે અથાગ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો છે, તે જોઈને મન વિસ્મયતાના સાગરમાં ડૂબી જાય છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

બગદાદનો બાદશાહ— અત્યંત મનોહર દિલ્લેદક અને અજાયબી ભરેલા બનાવોથી ભરેલી આ વાર્તા બગદાદના ખલિફાઓના રાજત્વનો આખેડુમ ચિતાર કરાવનારી છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

રાણી વ્રજસુન્દરી— હિન્દુત્વનો ત્યાગ કરી મુસલમાન થએલા કાળાપહાડનાં કુટુંબો, સત્ય ઐતિહાસિક ઘટનાઓથી ભરપૂર આ નવલકથા પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષોને વાંચવા લાયક છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

ફર બુકસેલર કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ, મોટીહામ-અમદાવાદ

ઘેલી કુસુમ કિંવા સરસ્વતીચંદ્રનો ગૃહસ્થાશ્રમ જે દંપતી હૃદયમાંથી દ્રવતો રસ અને, એક વાંચનું હોય તો ઘેલી કુસુમ વાંચો ! પાકું પૂરું ઉત્તમ કાગળ છતાં માત્ર રૂ. ૧-૮-૦.

રતિશાસ્ત્ર કિંવા કેાકશાસ્ત્ર—આ અમૂલ્ય અદ્વિતિય ગ્રંથ સર્વોપરી છે. એમાં ધણું જુનાં જુનાં પુસ્તકો શોધીને યુવાન સ્ત્રી પુરુષોને અતિ ઉપ-યોગી થઈ પડે એવા ગુપ્ત વિષયો—દવાઓ પ્રકટ થયાં છે. એમાં સ્ત્રી પુરુષની ચાર જાતિ, તેમનાં લક્ષણ કામદેવનાં રહેવાનાં સ્થળ, ગુપ્ત આંખોનાં વર્ણન, સંયોગ માટે તીર્થ, વાર, નક્ષત્રનો વિચાર અદ્ભુત વાજકરણુ પ્રયોગો વગેરેનો સમાવેશ કરેલો છે. સચિત્ર કિંમત રૂ. ૩-૦-૦.

અમારા માનવંતા ગ્રાહકોને ખાસ લાભ.

નવીન વર્ષનું નજરાણું.

૬૪ પૃષ્ઠનું ચચિત્ર મનોરંજક પુસ્તક—અમારા ગ્રાહકોને ફક્ત એ આનાની ટીકીટો ખીડનારને મોકલવામાં આવે છે. એ આનાની ટીકીટો ખીડી આજેજ મંગાવી લ્યો. આ લાભ ફક્ત હુંક વખતને માટે છે.

મળવાનું હેઠાણું:—

બુકસેલર, કચરાભાઈ વનમાળીદાસ.

મોટી હામ-અમદાવાદ.

તૈયાર છે.

આજેજ મંગાવી દ્યો.

મનોરંજક બોધદાયક અને જ્ઞાનોત્તેજક નવલકથા.

ઝેરી જમાનો. ભાગ બીજો.

સત્યેન્દ્રપ્રસાદ મહેતાકૃત આ પુસ્તક અવરથ દરેકે વાંચવું જ નોઈએ. શાયઝેરીઓમાં, ઘરમાં, બંગલાઓમાં, પર્ણકુટીઓમાં પણ આ પુસ્તક રહેવું નોઈએ કે નથી. અપૂર્વ જ્ઞાન-સદ્બોધ ગૃહલુ કરી શકાય છે. ગતકાળમાં થઈ ગયેલા ઠગ-ડાંડીઆઓ કેવાં ભયાનક કામો કરી નિદોષ મુસાફરોને દગાથી મારી નાખી હરામનું દ્રવ્ય પડાવી લે છે. મકાનોમાં ભયંકર ક્રમો કરવાનાં ગયબી સ્થળો, દેવીની વિકાળ મૂર્તિ વગેરેના વાંચનથી હૃદય ખલુ કાણુભર સ્તબ્ધ બની જશે. આ ઉપરાંત ભાગ્યહિન પતિ-પત્ની કેવાં અશ્વલ સંકટો સહન કરે છે. બે પત્નીઓ કરવાથી સંસાર કેવી રીતે સ્મશાનવત્ બને છે. શાકી વાકી અને ગાકીમાં ફરતા શ્રીમાનોના ઉચ્છ્વંખલ યુવાનો ઉપરથી સારા પ્રતિષ્ઠિત દેખાઈ અંદરથી કેવા પૈશાચિક હૃદયના હોય છે, એક લક્ષ્યાપતિ પિતાનો પુત્ર મી. મુક્તાલાલ ઉદ્દે પ્યારેલાલ નામનો યુવાન દુનયામાં આજ-ખાવા, ખાટું નામ લાઇટમાં લાવવા અને પોતે દાંભીક-અકલશૂન્ય હોવા છતાં વિદ્વાનોમાં અપવા નિરૂપયોગી પુસ્તક બહાર પાડી અને વિષય મોજ-શોખમાં વિપુલ દ્રવ્યની પાયમાલી કરી અંદરથી કેવા ભયંકર માણસ છે તેનો તાદ્રશ્ય ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. સતી સાધ્વી સન્નારીઓ દુઃખના દુઃખર તળે દટાવા છતાં શીયજ કેવી રીતે સંભાળે છે, ઠગ-લુચ્ચાઓને પકડવા અને નાશ કરવાને કાર્યનિપુણ અંગ્રેજ અમલદારો કેવી બહાદુરી બતાવી દુઃખી પ્રબળ રક્ષણ કરે છે વગેરે વાંચતાં અંતઃકરણમાંથી આશ્ચર્યજનક પોકારો સ્વાભાવિક રીતેજ નીકળશે. દુઃકાળમાં આ નવલકથાના ભાગ પૂર્ણ વાંચ્યા વિના કાંઈ પણ કામ સૂઝશે નહિ. સુંદર છપાઈ મનહર બાઈન્ડીંગવાળું દળદાર પુસ્તક હોવા છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૦-૦ બે.

બુકસેલર કચરાભાઇ વનમાળીદાસ પટેલ.

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

હુમ્મેશાં યાદ રાખવા યોગ્ય

સૂચના.

કોઈપણ વખતે કોઈપણ પુસ્તકની જરૂર પડે ત્યારે અમદાવાદમાં પ્રસિધ્ધ થએલી અમારી દુકાને એકવાર ઓર્ડર આપી ખાતરી કરવા ખાસ બલામણુ કરીએ છીએ. બહાર ગામના ઓર્ડરો બહુજ કાગળ-પૂર્વક અને તાકીદે રવાના કરી ગ્રાહકોને સંતોષ આપવામાં આવે છે તેની નોંધ લેવાનું વિસરશો નહિ.

હિન્દુસ્થાનની બહાર એટલે અમેરિકા આફ્રિકા વગેરે સ્થળે વી. પી. જઈ શકતાં નથી માટે અગાઉ અવેજ મોકલવો.

(જાણવા ભેગ નિયમો).

૧. પુસ્તકો મંગાવનાર ગૃહસ્થોએ પોતાનું નામ, કામ, ડેકાણું, ગામ, પોસ્ટ, જિલ્લો વગેરે પૂરેપૂરું સાફ અક્ષરથી દર વખતે લખતા રહેવું.
૨. પચીસ રૂપીઆનાં પુસ્તકો સામઘાં આ લીખતી અંદરથી મંગાવનારને રૂપીઆ પાંચની કીંમતનાં પુસ્તકો કમીશનમાં અમારી પસંદગીનાં આપીશું.
૩. પંદર રૂપીઆનાં પુસ્તક એકી વખતે મંગાવનારને રૂપીઆ ત્રણની કીંમતનાં પુસ્તકો કમીશનમાં આપીશું.
૪. દશ રૂપીઆની કીંમતનાં મંગાવનારને રૂપીઆ એની કીંમતનાં કમીશનમાં આપીશું.

સઘળી જાતનાં પુસ્તકો મંગવાનું ડેકાણું:—

કચરાભાઈ વનમાળી પટેલ.

મહાટી હમામ—અમદાવાદ.

